

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA
anul VI nr. 6, 2024

CERINȚE / REQUIREMENTS

Autorii își asumă responsabilitatea pentru conținutul articolelor.
Studiile nepublicate nu sunt returnate.

The authors assume responsibility for the contents of the articles.
The unpublished studies are not returned.

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Orice corespondență se va adresa:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285 855

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Any correspondence will be sent
to the following address:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285 855

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad
Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză
Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

STUDIA THEOLOGICA
ET
HISTORICA
ARADENSIA

Editura Universității „Aurel Vlaicu”
ARAD

an VI nr. 6, 2024

Președinte de onoare

IPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului

Vice-Președinți

PS Conf. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului

PS Conf. Dr. Nestor Dinculeană, Episcopul Devei și Hunedoarei

Redactor șef

Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja

Colegiul Academic

Acad. Prof. Dr. Ioan-Aurel Pop (Academia Română); Prof. Dr. Ioan Bolovan (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Membru corespondent al Academiei Române); Pr. Prof. Dr. Mihai Sășăujan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, București); Pr. Prof. Dr. Ion Vicovan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași); Pr. Prof. Dr. Florin Dobrei (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Constantin Rus (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Vasile Vlad (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad)

Redactori

Pr. Lect. Dr. Filip Albu

Pr. Conf. Dr. Caius Cuțaru

Pr. Conf. Dr. Lucian Farcașiu

Pr. Lect. Dr. Adrian Murg

Pr. Lect. Dr. Ștefan Negreanu

Secretari de redacție

Protos. Lect. Dr. Nicolae Tang

Pr. Lect. Dr. Tiberiu Ardelean

DTP Toma S. Muntean

Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad

ISSN 2668-8387

ISSN-L 2668-8387

CUPRINS

EDITORIAL	
Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Patrologia, mai mult decât o știință a istoriei _____	9
STUDII _____	11
† Nestor Dinculeană Civilizație și cultură la popoarele aramaice _____	11
Pr. Prof. Univ. Dr. Sorin Cosma Războiul – crimă antisocială și păcat strigător la cer _____	27
Prof. Univ. Dr. Mircea Măran Românii din Borča (Borcea) _____	42
Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Moldoveanu Contribuția principilor români la susținerea vieții monahale din Sfântul Munte Athos _____	51
Conf. Univ. Dr. Ion Gumenâi Paisie Velickovski și rugăciunea minții. O retrospectivă istorică ____	61
Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja Teodor Botiș (1873-1940) – ilustru dascăl de Teologie și istoriograf al învățământului teologic arădean _____	75
Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei Vechile biserici ortodoxe ale Deveii _____	91
Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu Părintele Profesor Ioan Ageu (1917-2010) - o restituire istorică necesară _	105
Dr. Augustin Mureșan Două sigilii ale Bisericii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” din satul Ocișor, județul Hunedoara _____	134

Dr. Augustin Mureșan Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Stema Episcopiei Aradului, Ienopolei și Hălmagiului, reprezentată pe un vitraliu din reședința episcopală _____	139
Maria Alexandra Pantea Ioan Slavici, colaborator al profesorilor Institutului Pedagogic-Teologic din Arad în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea _____	146
Dr. Augustin Mureșan Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Steagul Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române din Arad, donat de Elena Goldiș (1937) _____	153
ARTICOLE _____	161
Prof. Drd. Alin-Florin Ciotea Figuri ecleziastice și laice din părțile Aradului, sfârșitul sec. XIX-începutul sec. XX _____	161
RECENZII _____	187
† Ioan, Mitropolitul Banatului, <i>Crede. Dumnezeu se ține de cuvânt. Convor- biri duhovnicești cu Înaltpreasfințitul † Ioan, Mitropolitul Banatului</i> , Editura Agnos, Sibiu, 2024, ISBN 978-606-053-094-7. (Pr. Dr. Ionel Popescu) ____	187
Preot Academician Mircea Păcurariu, <i>Predici – la Duminici, la Prazni- cele împărătești, și ale Maicii Domnului, la Sfinți Mari, la Sfinți români; predici ocazionale și la înmormântări</i> , Editura Basilica, București, 2023, 700 pp. (Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa) _____	189
Remus Rus, Preot Adrian Cazacu, <i>Θεολόγος. Enciclopedie teologică</i> , Ti- părită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte †Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Editura Crimca, Suceava, 2023, ISBN: 978-606-734- 198-0, 712 pp. (Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu) _____	190
Elena Gherghinescu-Ziegler, <i>Femeia creștină, candelă a credinței. Studiu cu referire specială la activitatea femeilor ortodoxe din părțile Aradului din secolele XIX-XX</i> , Editura Mirador, Arad, 2024, ISBN 978-973-164-382-3, 274 pp. (Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang) _____	193

Mihaela Dana Șimon, Alin Florin Ciotea, *Școala din Șimand la 250 de ani de existență*, Editura Mirador, Arad, 2023, ISBN 978-973-164-374-8, 208 pp. (Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang) _____ 197

EVOCĂRI ȘI MĂRTURII _____ 201

Arhimandritul Paulin Lecca – duhovnicul seminariștilor de la Caransebeș (Preot Dr. Ionel Popescu) _____ 201

Preot Profesor Ioan Ageu – o biografie rezumativă (Dr. Adina Bumb) _ 211

NOTE, COMENTARIIL, INTERVIURI _____ 215

Note de călătorie: Almaș, Arad, Hodoș-Bodrog (27-31 mai 2024) (Pr. Dr. Elia Citterio) _____ 215

ANEXE FOTOGRAFICE _____ 223

EDITORIAL

PATROLOGIA, MAI MULT DECÂT O ȘTIINȚĂ A ISTORIEI

Patrologia, ca disciplină teologică, face parte din domeniul științelor istorice predate în cadrul facultăților de teologie ortodoxă. Conținând o definiție scolastică am putea spune că Patrologia este disciplina istorică care se ocupă cu studiul Sfinților Părinți, cu viața, opera și învățătura acestora. La o primă vedere așa și este, însă privind mai atent și mai profund Patrologia depășește cu mult cadrele unei expuneri istorice sau cronologice, deoarece Părinții Bisericii, care fac obiectul acestei discipline, ei înșiși oameni ai istoriei, au teologhit în maniera Apostolilor și nu în cea a lui Aristotel, după expresia Sfântului Grigorie Teologul. Așadar, viața și învățătura lor au depășit cadrele istoriei și ale unui curent filosofic.

Tot ceea ce Părinții au trăit și au învățat nu este altceva decât o continuare a învățaturii Mântuitorului, a tradiției și practicii apostolice transmisă în lumea prin Apostoli și prin ucenicii lor, care la rândul lor au avut alți ucenici. Chiar dacă teologia Părinților este ordonată logic, alimentată de argumente intelectuale, exprimată în termeni și expresii specifice unor curente filosofice din vremea cea, ultima referință este viziunea credinței, cunoașterea și experiența duhovnicească, ceea ce imprimă Patrologiei o permanentă actualitate depășind cu succes schemele istoricizante și polemice generate de Reformă și Contrareformă, de modernitate și postmodernitate.

Evidențierea experienței ecleziale a vieții Părinților, experiența și învățătura lor în contrast cu erezia ne face să înțelegem modul de gândire al Părinților, „calea patristică de gândire” și care ar folosi ca premisă fundamentală a reînviării teologiei ortodoxe contemporane (George Florovski, „Patristica și teologia modernă”). Florovsky susține că Teologia Patristică poate fi doar „propovăduită sau vestită”, predicată sau învățată de la amvon sau cate-

---

dră, proclamată în cuvintele rugăciunilor sau în ritualurile sfinte, „manifestată în alcătuirea integrală a vieții creștine”. Teologia Patristică va primi conținut numai în actul de credință, făcând neîncetat apel la vederea prin credință. Cu toate acestea Patrologia, ca disciplină de învățământ, trebuie să împletească sistemul și acrvia științifică, metodologia cu viața și tainica experiență eclesială a Părinților ca Teologie vie, singura care în context postmodern poate „seduce” atenția omului.

Patrologia trebuie să rămână în preocupările și studiul teologilor, prin aceasta recuperând „cugetul Părinților” în gândirea teologică și în abordările academice. Părinții trebuie recuperați nu ca simple relicve venerabile, scoase din cronicile istoriei sau colbul vechilor manuale și lexicoane, ci ca pe o atitudine existențială, ca pe o orientare duhovnicească. Privită în felul acesta Patrologia poate fi reintegrată într-o teologie vie, în deplinătatea existenței noastre creștine depășind istoria. Este necesar ca prin intermediul istoriei să mergem la rădăcinile tradiției noastre și să recuperăm „mintea Părinților”, după expresia marelui teolog G. Florovsky. În felul acesta ne putem integra în Tradiția Bisericii, a martorilor și învățătorilor Ortodoxiei statornicind propria noastră identitate și integritate într-o lume supusă dezagregării.

Trebuie ținut seama și un aspect esențial, anume că Părinții nu sunt doar ai ortodocșilor, sunt ai creștinilor și ai umanității întregi. Din această perspectivă Patrologia este un domeniu aflat la răscrucea mai multor discipline, fără a-și pierde însă identitatea proprie. Presupune o viziune de ansamblu a istoriei literaturii creștine (grecești, latine, orientale), dar și o bună cunoaștere a Antichității târzii, a istoriei evenimentelor și mentalităților, a literaturii și filosofiei păgâne în care se aculturează și se inculturează creștinismul.

Instrumentarul Patrologiei implică cunoștințe filologice și lingvistice (greacă veche, latină, siriacă), limbi moderne, mai multe domenii de specializare/supraspecializare (filologie, filosofie, paleografie, epigrafie, codicologie) critică textuală, dar mai ales o permanentă raportare la Scriptură.

În felul acesta Patrologia și Părinții devin un bun comun al umanității, o poartă spre educație și cunoaștere, spre sfințenie și desăvârșire, un mod de a fi și de a gândi în teologie, în viața creștină și în societatea actuală.

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

STUDII

SThHA

An VI (2024)/6/ pp. 11 - 26

CIVILIZAȚIE ȘI CULTURĂ LA POPOARELE ARAMAICE

† Nestor DINCULEANĂ
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

The sources that provide information about the Arameans are very few and come from the cuneiform writings, which mention the contacts they had with the neighboring Mesopotamian states, as well as from the Holy Scriptures of the Old Testament, to the extent that the Hebrew royalty was in contact with them. Without claiming to be exhaustive or original, the present study aims to present – briefly – some elements of ancient Aramaic history, culture and civilization.

Keywords

Near East, Israel, Aramaic history, history and culture, Old Testament

1. Preliminarii

Arameii au existat înainte de a fi numiți poporul aramaic ca atare. Din punct de vedere geografic, aceștia pot fi localizați geografic în Eufratul Mijlociu; în centrul Siriei, lângă Jebel Bishri; în Tadmor (Palmyra); și în Babilonia. Arameii trebuie astfel priviți în legătură cu celelalte triburi din aceste regiuni și, prin urmare, existența lor trebuie privită ca parte a unei etnogeneze îndelungate și nu doar ca o imigrație.

Se cunosc încă puține informații despre triburile aramaice, despre ascensiunea lor politică și organizarea socială. Putem obține unele cunoștințe din inscripțiile aramaice vechi și din analele regilor asirieni. În plus, săpăturile arheologice din ultimele decenii în diferite situri din Siria au contribuit la o mai bună înțelegere a acestor începuturi. Între timp, se cunoaște că arameii trăiau deja ca diferite grupuri seminomade în Siria și în zonele periferice ale acesteia.

Semiții au fost la început nomazi, ducând o viață pastorală și obținând resursele necesare vieții din creșterea oilor a caprelor, mai târziu (începând în mileniul al II-lea) a cămilor și efectuând transporturi pe căile lungi ale deșertului la început prin caravane de măgari, apoi de cămile. Desigur, nomadismul primelor semiții era legat de nevoia de apă și de locuri de pășunat pentru turmele lor. Pe de altă parte – așa cum reiese din nenumărate texte egiptene din Imperiul Vechi –, acești nomazi semiți jefuiau și prădau așezările bogate de pe malurile Nilului sau din Delta și prin această îndeletnicire își procurau regulat o parte din resursele de care aveau nevoie¹.

2. Vechea societate aramaică

2.1. Societatea urbană

Coloniștii aramei din fostele orașe siro-hitite și babiloniene s-au orientat, spre meșteșuguri și chiar spre comerț ca ocupație principală. În plus, odată cu înființarea regatelor aramaene a apărut și o birocrație regală. În același timp, vechea ocupație de creștere a vitelor și chiar activitățile „neolitice” de pescuit și vânatoare nu au fost niciodată abandonate complet de către locuitorii orașelor².

După cucerirea orașelor și satelor de către triburile aramaice, s-a dezvoltat un fel de societate urbană limitată, restrânsă la oraș. Orașul era reședința regelui și a familiei sale apropiate și extinse, care constituiau o elită aristocratică. Într-un mod unic, structurile tribale și urbane s-au unit, rezultând o societate ierarhică, dar structurată tribal. Principalele componente ale orașului aramaean sunt: sistemul de fortificații, poarta orașului, o piață deschisă în apropierea porții, rețeaua de străzi, diverse clădiri publice, cum ar fi palate, depozite, sanctuare, sisteme de canalizare și de alimentare cu apă, locuințe și instalații industriale pentru meșteșuguri. În afară de capitalele regatelor

---

¹ Constantin DANIEL, *Scripta Aramaica*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 10.

² Edward LIPINSKI, *The Aramaeans: their ancient history, culture, religion*, Leuven, 2000, p. 526.

aramaice, existau centre provinciale și orașe de țară. Principalele orașe din nordul Siriei erau așezări mari, iar populația lor trebuie să se fi apropiat sau chiar depășit zece mii de locuitori. Pentru Sam'al, se estimează un număr de 7.500-9.000 de locuitori, pentru Arpad 10.000-12.000, iar situl de la Tell alaf, vechiul Gōzan, cu cele 53 de hectare ale sale, trebuie să fi avut între 10.000 și 13.000 de locuitori, dacă adoptăm coeficientul de densitate demografică de 200-250 de persoane pe hectar construit³.

Există numeroase dovezi, precum analele asiriene, porțile de bronz de la Balāwāt și reliefurile palatelor regale din Asiria, care indică în mod clar că orașele arameilor erau fortificate. Reliefurile de bronz de la porțile lui Shalmaneser al III-lea reprezintă Dabigu, un oraș din Bet-Adini, ca fiind înconjurat de un zid dublu și de turnuri de flancare, toate crenelate. În registrul inferior, un oraș fără nume este reprezentat, de asemenea, cu un zid dublu, o poartă de oraș în fiecare zid, acoperișuri în formă de stupi de albine ale turnurilor de flancare și case construite în spatele bastionului. Astamaku, un oraș din regatul lui Hamath, este reprezentat pe o altă bandă cu un zid dublu similar și turnuri de flancare, toate crenelate ca și zidurile în sine. De asemenea, Astaroth, în regatul Aram-Damasc, este reprezentat pe un basorelief al lui Tiglatpileser al III-lea, de la Nimrud. Zidul său dublu este flancat de turnuri cu turnulețe, iar atât zidurile, cât și turnurile sunt crenelate, la fel ca fortificațiile unui alt oraș, fără nume, figurat și el pe un al doilea basorelief al lui Tiglatpileser al III-lea din Nimrud⁴.

Pe lângă faptul că și orașe înconjurate de un singur zid apar în reprezentările neo-asiriene, de exemplu Hazazu trebuie remarcat faptul că două ziduri de oraș, separate de un spațiu gol larg, au fost descoperite în săpăturile de la Lachish, care este de fapt reprezentat cu două ziduri pe relieful lui Sennacherib din Ninive, și că un zid dublu a fost recunoscut și la Tell Astara, identificat pe bună dreptate cu Astartu, care este reprezentat cu două ziduri pe relieful lui Tiglatpileser al III-lea. Zid dublu de fortificație a fost descoperit și la Zincirli și la Tell ar-Rif'at (Arpad). Se pare, așadar, că reprezentările orașelor cucerite corespund, în general, realității, dar pot să difere în detaliu de fortificațiile care înconjurau efectiv un oraș⁵.

---

³ Dagmar KÜHN, „Society, institutions, law and economy”, în Herbert NIEHR (edit.), *The Aramaeans in Ancient Syria*, Leiden - Boston, 2014, p. 43.

⁴ C. J. GADD, *The Assyrian sculptures*, London, 1934, planșele 8 și 11.

⁵ E. LIPINSKI, *The Aramaeans*, p. 529.

Numele aramaic pentru „fortăreață” era *husn* sau *hisn*, dar este posibil ca acestea să desemneze doar o cetate sau un avanpost fortificat. Termenul *birat*, care desemnează un oraș înconjurat de ziduri, nu apare în textele aramaice înainte de perioada persană. El înlocuiește atunci termenul mai vechi *qirya*, care desemna un oraș fortificat, în opoziție cu *kapr*, „sat”. Zidul orașului era numit *sur*, dar același termen putea desemna o fortificație de câmp care înconjura un oraș asediat. Un șanț sau un șanț defensiv, numit *haris*, era săpat în exteriorul zidului orașului. De fapt, palatul lui Gozan din secolul al IX-lea î.Hr. (Tell Halaf II) era protejat pe latura sa estică de un zid de apărare și un șanț care avea 8 m lățime și 8 m adâncime și era mărginit de un contraescarp, probabil cu o cale acoperită. Palatul sau centrul administrativ ocupa, de obicei, locul cel mai înalt al cetății. Acesta conținea adesea o clădire cu porticuri și o încăpere centrală largă, care este denumită *bet hilani*. Dar existau și alte structuri publice, cum ar fi templele, clădiri cu piloni interpretate ca depozite și sisteme de alimentare cu apă⁶.

Clădirile publice erau deseori decorate cu lei și tauri la porți și cu reliefuri din piatră de portal sau cu ortostatice simple. Locuințele private sunt cunoscute într-un mod insuficient, deoarece săpăturile se concentrează în general asupra templelor și palatelor. Cu toate acestea, așezarea aramică de la sfârșitul secolului al IX-lea î.Hr. de la Deir ‘Alla oferă o idee destul de bună despre un oraș de țară, cu casele sale din cărămizi de lut și încăperi de construcție șubredă⁷.

Apariția unor profesii „noi” a format clasele sociale ale societății aramice. Extinderea și consolidarea fundațiilor orașelor necesitau muncitori calificați și meșteșugari. Nu avem referiri la astfel de muncitori calificați decât din perioada asiriană, deoarece aceștia puteau începe o carieră în serviciul asirienilor. De exemplu, artizanii care au realizat sculpturile din fildeș din palatele de la Nimrud au lăsat semne feniciene și aramaice pe unele piese, astfel încât putem presupune că artizanii aramei au produs fildeșurile. Cultul religios în temple necesita personal preoțesc, precum și funcționari ai administrației regale și scribi. Probabil că membrii familiei regale extinse au ocupat multe dintre aceste poziții sociale înalte și importante⁸.

O clădire folosită atât ca locuință, cât și ca atelier pentru activități industriale, aparent pentru țesut și vopsit, a fost descoperită la Tell Aḥmar, iar in-

---

⁶ Z. HERZOG, „The Storehouses”, în Y. AHARONI (edit.), *Beer-Sheba*, vol. I, Tel Aviv, 1973, pp. 23-30.

⁷ E. LIPÍŃSKI, *The Aramaeans*, p. 530.

⁸ D. KÜHN, „Society”, p. 44.

stalații cu un număr excepțional de războaie de țesut, indicând activități de țesut la scară comercială, au fost descoperite la Deir'Alla, în mijlocul unor încăperi folosite în scopuri domestice⁹.

Deși statele aramaice erau presărate cu numeroase localități numite orașe, aceste așezări nu semănau cu orașele medievale, în sensul că ar fi fost în primul rând centre de artizanat și comerț. Populația lor, de regulă, era formată în principal din agricultori care se grupaseră pentru a trăi în spatele zidurilor orașelor pentru a se proteja de atacatori. Mijloacele lor de trai proveneau din cultivarea câmpurilor, a viilor și a livezilor, situate în cea mai mare parte în afara zidurilor orașului, la care se duceau dimineața și de unde se întorceau seara. Dincolo de câmpuri și de vii, existau și câteva pășuni unde fermierii puteau întreține vite, oi și capre, în special pentru a produce lapte și lână. Producția industrială era de obicei în mâinile administrației regale sau a meșteșugarilor, care erau probabil organizați în clanuri sau în bresle¹⁰.

2.2. Societatea rurală

În timp ce inscripțiile regilor aramei ne oferă unele detalii despre structurile sociale din cadrul orașului-stat, există puține informații despre structurile sociale din numeroasele sate. Prin urmare, s-au făcut analogii cu structurile similare din culturile vecine. Majoritatea oamenilor de rând nu au jucat un rol important în inscripțiile regale. Prin urmare, se poate presupune, la fel ca în alte culturi și regate, că o mare parte a populației din regatele aramaice era angajată în agricultură și în creșterea animalelor pentru a garanta subzistența celorlalți. În afară de reședința urbană a regelui și de unele fortificații importante, existau doar sate mici. Deci se poate presupune un teren agricol al cetății organizat corespunzător pentru aprovizionarea economică a statului. Nu se cunoaște statutul social și economic al agricultorilor din statele aramaice independente. Nu avem informații despre proporția fermierilor independenți cu proprietăți imobiliare sau a muncitorilor agricoli obișnuiți și a zilierilor înainte de anexarea asiriană. Abia după anexarea asiriană apar contracte care confirmă vânzarea de proprietăți imobiliare¹¹.

De la regele Kulamuwa aflăm despre sclavii capturați în bătălii. Kulamuwa citează valorile de o oaie pentru o femeie tânără captivă și o haină

---

⁹ E. LIPINŃSKI, *The Aramaeans*, p. 531

¹⁰ E. LIPINŃSKI, *The Aramaeans*, p. 531.

¹¹ D. KÜHN, „Society”, p. 44.

pentru un bărbat captiv (KAI 24: 8)¹². Este posibil ca numărul mare de sclavi după înfrângerea danuniților cu ajutorul asirienilor să fi dus la o scădere a tarifelor obișnuite pentru sclavi¹³. Numeroase tăblițe de lut din secolul al VII-lea î.Hr., după anexarea asiriană, care poartă contracte în aramaică pentru transferul de sclavi, atestă un comerț viguros cu sclavi. Formularea de pe aceste tăblițe este comparabilă cu cea găsită pe tăblițele neo-asiriene. Deși tăblițele aramaice se referă în principal la situația de sub dominația asiriană, ele reprezintă totuși o sursă valoroasă care atestă existența de secole a comerțului cu sclavi¹⁴.

Se consideră că, pe timp de pace, comerțul cu sclavi în regatele arabe independente a fost o preocupare minoră. În aceste perioade, nu existau rezerve de prizonieri de război care să devină sclavi, iar o situație economică stabilă a limitat numărul de sclavi pe datorie. Un sclav trebuia să fie cumpărat la un preț ridicat. În plus, sclavii erau considerați membri ai gospodăriei și trebuiau să fie întreținuți. În schimb, zilierii sau muncitorii sezonieri erau plătiți doar pentru perioada limitată a recoltei. Contractele ulterioare ale arameilor din regiunea Harran confirmă aceste acorduri antice de angajare temporară. Salariile erau plătite în bunuri naturale, în timpul recoltării cerealelor. Părțile implicate stabileau condițiile și acordurile în prezența mai multor martori și le înregistrau pe tăblițe¹⁵.

Din ostraconul aramaean KAI 233 aflăm că sclavii își tatuau numele pe mâini¹⁶. Mai mult, KAI 227 și mai multe inscripții din perioada neo-asiriană de la Tell Halaf confirmă instituția sclaviei. În afară de dovezile privind înrobirea prizonierilor de război (KAI 24: 8), nu se găsesc, cel puțin deocamdată, informații despre alte forme de sclavie, cum ar fi cea cauzată, de exemplu, de sărăcie sau îndatorare. Nu știm nimic nici despre statutul juridic al sclavilor, dacă copiii sclavilor erau proprietatea proprietarului sau dacă sclavii puteau fi eliberați. Din cauza terminologiei, este, de asemenea, imposibil să se facă diferența între muncitori agricoli liberi, muncitori forțați sau sclavi. Toți servitorii, de la un înalt funcționar al regelui până la un sclav obișnuit, erau numiți „bd”. Prin urmare, nu se cunoaște exact dacă zilierii,

---

¹² KAI: Kanaanäische und Aramäische Inschriften.

¹³ J. TROPPEL, *Die Inschriften von Zincirli*, Münster, 1993, p. 38.

¹⁴ D. KÜHN, „Society”, p. 45.

¹⁵ E. LIPINSKI, *The Aramaeans*, pp. 551-552.

¹⁶ P. E. DION, *Les Araméens à l'âge du Fer. Histoire politique et structures sociales*, Paris, 1997, p. 288.

muncitorii forțați și sclavii erau angajați atât în agricultură, cât și în proiectele de construcții urbane¹⁷.

3. Instituția familiei

Societatea nomazilor semiți avea drept celulă fundamentală familia patriarhală în care tatăl era autoritatea supremă. Căsătoriile erau uneori de tip poligam, deși de cele mai multe ori condițiile grele de viață în pustiu reduceau pentru semiții nomazi de ieri ca și pentru beduinii de azi puțința de a avea mai multe soții. Câteva familii înrudite între ele alcătuiau tribul care își ducea viața în comun, se deplasau prin deșert împreună, făceau aceleași halte și foloseau aceleași puncte de apă și mi ales utilizau împreună pășunile. În cadrul acestui mod de existență nomad, proprietatea semitului era foarte redusă, limitată la cortul, armele și vitele sale¹⁸.

Situația socială a femeilor în cadrul acestor structuri patriarhale pare să fi fost situația clasică a femeilor din antichitate. Ele se ocupau în principal de gospodărie, de creșterea copiilor, de producția textilă și, cel mai probabil, de munca agricolă. În micile familii agricole, fiecare membru al gospodăriei era un muncitor important. Unele fete tinere lucrau în slujba regelui sau a nobilimii. De asemenea, nu știm mai nimic despre poziția juridică a femeilor în regatele aramaice din Siria. Informații despre femeile din clasa superioară pot fi obținute din iconografie. Multe monumente funerare din nordul Siriei și Anatolia înfățișează femei așezate la masă, luând masa cu soții lor. Motivul mortului așezat la o masă pregătită pentru o masă, care apare pe monumentele funerare din mileniul I î.Hr. Femeile înfățișate țin în mână o fuscă și un fus ca simbol al statutului. Numeroase fusaiole din diferite contexte arheologice și straturi din Siria indică importanța pe care acest instrument a avut-o începând cu perioada calcolitică. Cele mai multe dintre ele au jucat un rol în fabricarea textilelor și nu în comemorarea morților. Cu toate acestea, legătura dintre fusuri și comemorarea morților exista deja în Asia Mică în epoca bronzului. Tradiția s-a impus în Siria în Epoca Fierului, unde se observă o creștere rapidă a reprezentărilor de fusuri în morminte din Epoca Fierului. Aceste simboluri de statut ale femeilor din clasa superioară nu erau, probabil, adevărate unelte, ci mai degrabă un atribut al feminității lor. În afară de aceasta, tradiția hitită consideră firul de lână ca fiind simbolul vieții,

---

¹⁷ D. KÜHN, „Society”, p. 46.

¹⁸ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 10.

unde zeițele destinului torc firul vieții pentru un rege și alți muritori. Prin urmare, motivul fusului și al fusului în mormintele siriene sau pe monumentele funerare ar putea, de asemenea, să sugereze speranța unei continuări a vieții în lumea de dincolo¹⁹.

Unele caracteristici ale societăților tribale pot fi încă observate la arameii sedentarizați, cum ar fi cultul strămoșilor, al cărui scop este de a menține statutul social al morților în cadrul familiei și al clanului și de a asigura protecția familiei de către strămoși. Numeroasele statui sau stele dedicate cultului strămoșilor dovedesc importanța pe care arameii o acordau strămoșilor lor. Un alt element tribal este vizibil în desemnarea mai multor state aramaice ca *bitu/byt* (casă) în legătură cu un eponim care marchează statul ca teritoriu al unui trib special, cum ar fi Bit Gabbari, Bit Bahiani, Bit Agusi, Bit Adini și Bit Zamanni²⁰.

Locuitorii unui stat mic erau numiți „fiii” (br) acestui eponim. Nu este pe deplin clar dacă eponimul se referă la un strămoș istoric celebru al tribului sau dinastiei sau la o figură legendară sau mitică până la care tribul sau dinastia regală își trasa descendența. Helene Sader postulează fondatori istorici ai unei dinastii pentru cel puțin unele dintre eponime. Importanța legăturii genealogice cu eponimele și-a pierdut în mod evident semnificația în timp. Era posibil chiar să devii membru al unui „bit” fără nicio legătură tribală sau etnică. Sintagma denumirilor având în componență cuvântul „bit” a definit în curând doar o afiliere geografică²¹. Nici măcar o schimbare de dinastie nu a avut efect asupra numelui statului. În plus, trebuie remarcat faptul că expresia „bit” a fost folosită în primul rând de asirieni și nu de aramei înșiși. În inscripțiile aramaice ale regatelor aramaice, regii se referă mai ales la numele geografic al statului. Se pare că legătura genealogică cu strămoșul tribului nu mai era singurul aspect important pentru identitatea și reprezentarea lor. În schimb, regii își dobândeau identitatea din noua organizare ca oraș-stat sau regat, care era exprimată în arhitectura reprezentativă. Această nouă identitate, independentă de afilierea tribală, a garantat loialitatea populației indigene nearamene. Cu toate acestea, legăturile ge-

---

¹⁹ D. BONATZ, *Das syro-hethitische Grabdenkmal. Untersuchungen zur Entstehung einer neuen Bildgattung in der Eisenzeit im nordsyrisch-südostanatolischen Raum*, Mainz, 2000, pp. 80-82.

²⁰ D. KÜHN, „Society”, p. 39.

²¹ Hélène SADER, *Les États araméens de Syrie depuis leur fondation jusqu'à leur transformation en provinces assyriennes*, Beirut - Wiesbaden, 1987, p. 273.

nealogice și legăturile familiare au rămas importante pentru coeziunea internă, deoarece garantau continuitatea dinastiei²².

4. Limba aramaică

Apariția limbii aramaice a fost influențată de civilizațiile învecinate cu care arameii au intrat în contact, precum cananeenii și asiro-babilonienii, vocabularul aramaic având în componență și cuvinte de origine arabă. Scrierea silabică hitită și limba vorbită de hurii a avut de asemenea un impact puternic asupra formării limbii aramaice. Limba aramaică a fost preluată mai apoi de fenicieni, cananeeni, asirieni și babilonieni, iar mai târziu a devenit limba diplomatică a întregii Asii Occidentale. Perioada cuceririi micilor state aramaice de către Imperiul Persan și migrația sclavagistă a locuitorilor aramei în regiunile imperiului, a marcat o răspândire geografică a limbii aramaice în întreg cuprinsul Orientului Apropiat. Cucerirea Imperiului Persan de către Alexandru cel Mare nu a avut repercusiuni majore asupra existenței limbii aramaice, ea fiind în continuare limba de cultură a popoarelor aramaice, mai ales că acum era bine constituită și își formase o ortografie proprie²³.

Limba vorbită inițial de aramei era desigur apropiată de cea canaaneană, dar avea și numeroase caractere comune cu limba arabă de nord care este menționată mult mai târziu. În teritoriul larg pe care s-au așezat triburile arameilor se aflau orașe canaaneene care au fost cucerite de cotropitorii aramei și au devenit capitale ale regatelor ce le-au întemeiat. Pe de altă parte, în toată această regiune existau influențe culturale asiro-babiloniene; scrierea și limba asiro-babiloniană erau cunoscute și folosite. În apusul Siriei arameii s-au întâlnit cu fenicienii de pe coastele Mediteranei, care erau în contacte culturale strânse cu canaaneeni din Palestina. În nord-vestul regiunii pe care au ocupat-o, arameii se învecinau cu mici state hittite; hitiții păstraseră scrierea lor silabică, așa-zisele hieroglife hittite și limba lor indo-europeană. Tot în această parte de nord a Siriei se aflau hurii ce vorbeau o limbă de tip caucazian, adică înrudită cu limba din Urartu, țară ce se întindea în regiunea lacurilor Urmiah și Van. Astfel, asupra limbii vorbite de aramei s-au exercitat influențe numeroase și în limba aramaică există și numeroase cuvinte babiloniene și asiriene. Apoi, limba poetică a arameilor

---

²² D. KÜHN, „Society”, p. 40.

²³ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 46.

este foarte apropiată de limba poetică utilizată de fenicieni, de evrei și chiar de arabi. De fapt, mulți termeni care apar în textul ebraic al Bibliei ca poetici sunt aramaici, dar și ugaritici²⁴.

Aramaica imperială este numele ce s-a dat limbii aramaice când ea a devenit limba oficială a Imperiului persan. În cursul secolului al VII-lea î.Hr. aramaica s-a dezvoltat mult, apoi s-a extins pe un foarte vast teritoriu, astfel că de la constituirea Imperiului persan a devenit o limbă folosită în relațiile politice și economice, limbă oficială a administrației persane. Pe de altă parte, nimicirea Imperiului persan de către Alexandru cel Mare nu a dus la căderea în desuetudine a limbii aramaice care era la acea epocă bine constituită și își crease o ortografie proprie. Astfel că ea a rămas și după cucerirea Imperiului persan limba de cultură scrisă a popoarelor aramaice sau care au fost influențate de limba și cultura aramaică²⁵.

Nimicirea micilor state aramaice din nordul Mesopotamiei și din Siria de către armatele regilor Asiriei a avut ca urmare o răspândire și mai mare a limbii aramaice, datorită numărului mare de locuitori care o vorbeau și care au fost mutați din satele și orașele lor și au fost stabiliți în regiuni îndepărtate unde au impus oarecum limba lor. Arameii au devenit foarte numeroși în Asiria, prin exilarea lor acolo de către regii asirieni care au adus și au statornicit numeroși aramei și în nordul teritoriului locuit de iudei, după ce au cucerit Samaria. Iar limba aramaică, cu gramatica sa destul de simplă, cu scrierea sa ce se putea învăța ușor, a fost folosită din ce în ce mai mult de ne-arameei în-lăuntrul regatului Asiriei și în afara granițelor sale pentru legături comerciale²⁶.

Deoarece aramaica era o limbă dominantă printre evreii din Palestina secolului I, o mulțime de texte importante sunt scrise în ea. Deși învățăturile lui Iisus Hristos se găsesc doar în Noul Testament grecesc, Evangheliile oferă ample dovezi ale tradițiilor aramaice care îl înconjoară, iar influența limbii poate fi simțită și în alte câteva pasaje. Prin urmare, a fi familiarizat cu aramaica ușurează aprofundarea scrierilor Noului Testament. Corpuri extinse ale literaturii evreiești și creștine sunt, de asemenea, scrise în aramaică. Printre acestea se numără câteva dintre Manuscrisele de la Marea Moartă, multe texte rabinice, inclusiv părți din ambele talmud-uri, un număr substanțial de traduceri ale Bibliei evreiești antice, numite *targumim*, note masoretice ale textului biblic și lucrări juridice și mistice de mai târziu. În tradiția creștină,

---

²⁴ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 45.

²⁵ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 46.

²⁶ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 46.

scrieri importante din biserica siriană, inclusiv traducerea *Peshitta* a Bibliei, sunt scrise într-un dialect al limbii aramaice cunoscut sub numele de *siriac*²⁷.

Familiarizarea cu această limbă poate lumina elementele ebraice biblice, oferind o perspectivă mai mare decât este posibilă numai din cunoașterea ebraică, la fel cum putem vedea lucrurile mai bine cu doi ochi decât este posibil cu unul singur. De exemplu, ne poate sensibiliza la ceea ce altfel ar putea părea trăsături obișnuite și neremarcabile ale ebraice, variind de la sistemul său de „timpuri” până la existența pasivelor interne și la funcția schimbătoare a participiului. Într-adevăr, pentru că aparțin aceleiași ramuri de nord-vest a familiei de limbi semitice, aramaica poate fi o a doua limbă relativ ușor de învățat și o modalitate deosebit de utilă de a obține o înțelegere mai profundă a ebraică însăși, oferind perspective asupra nuanțelor cuvintelor ebraice individuale și alertându-ne asupra stilurilor diferite din Biblie. De exemplu, ne va face conștienți de „aramaisme” nu numai în pasajele târzii, cum ar fi cărțile Esterei sau Cronicile unde ne-am așteptat, ci și în părțile anterioare ale Bibliei, cum ar fi cântecul Deborei (*Judecători*, 5). Aceste caracteristici i-au determinat chiar pe unii savanți să speculeze că anumite cărți ale Bibliei au fost scrise inițial în aramaică și abia mai târziu au fost traduse în ebraică²⁸.

În ceea ce privește scrierile Noului Testament, s-a afirmat de mulți cercetători că cel puțin prima dintre ele, Protoevanghelia lui Matei, a fost scrisă în aramaică, iar celelalte, plecând de la acest original aramaic, au fost redactate în greacă. Există și mărturii că ar fi fost scrisă în limba ebraică, însă, dacă Evanghelia lui Matei a fost scrisă pentru iudeo-creștini și în Palestina, atunci ea n-a putut fi scrisă decât în limba aramaică, cel puțin în prima variantă, pe care o vorbeau, o scriau și o înțelegeau aceștia, ebraica fiind o limbă nevorbită în acea vreme, limbă sacră ce se învăța în școli și accesibilă doar celor mai cultivați dintre evrei. Dar dacă nu a fost scrisă în aramaică, ci în greacă, atunci Evanghelia după Matei n-a fost elaborată în Palestina, înainte de cucerirea Ierusalimului de către romani, nici n-a fost scrisă pentru cercurile iudeo-creștine din Palestina de la acea epocă, pentru că iudeo-creștinii vorbeau aramaica și citeau și scriau în această limbă. Astfel, dacă ar fi fost scrisă doar în limba greacă Evanghelia după Matei ar fi fost mult mai

---

²⁷ Steven L. MCKENZIE (edit), *An Introduction to Aramaic*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2007, p. 2.

²⁸ St. L. MCKENZIE (edit), *An Introduction to Aramaic*, p. 3.

recentă și nu ar fi provenit din mediul iudeo-creștin din Palestina, unde se vorbea doar aramaica²⁹.

Însuși Iisus Hristos era vorbitor de limbă aramaică, deși în perioada respectivă această limbă era considerată un dialect al limbii ebraice. Afirmarea elenismului a dus treptat la dispariția limbii aramaice, însă regiunile din nord și locurile izolate ale deșertului au păstrat tradiția graiului aramaic. Cu toate acestea, în vremea Imperiului Roman și mai apoi în era creștină, limba aramaică devine limba oficială a bisericii siriene, dezvoltându-se sub acest aspect o bogată literatură, exclusiv religioasă. În cuprinsul Imperiului Roman, elementele care au „infiltrat” limba aramaică au fost legate de fenomenul sclavagist și militar.

Deși la început limba aramaică a fost folosită doar de triburile aramaice, ea nu a rămas numai limba arameilor, ci grație exploziei lor demografice, deci a numărului mare de indivizi formând un trib, arameii au cucerit un mare număr de orașe în Mesopotamia și Siria, iar apoi, când statele-orașe întemeiate de ei au fost nimicite de asirieni sau de babilonieni, arameii, ca supuși ai acestor cuceritori, au continuat să cultive pământurile pe care se așezaseră, să crească vitele ce le aveau și să se răspândească în spațiul cuprins între Marea Mediterană și Tigru și Eufrat. Treptat, Asiria și Babilonia au fost locuite numai de supuși aramei, iar în statele-orașe canaaneene și feniciene propriu-zise s-a vorbit numai aramaica, limba canaaneeană încetând să mai fie folosită. De asemenea, în locurile unde se aflau cele două regate ebraice, Israel și Iuda, a încetat să se mai vorbească ebraica, pentru că Samaria a fost populată cu locuitori de limbă arameică, iar în Israel evreii ce s-au întors din captivitate nu mai vorbeau ebraica, ci aramaica sau o limbă în care cuvintele aramaice erau majoritare³⁰.

5. Literatura aramaică

Corpusul de texte aramaice antice este destul de limitat și nu poate fi comparat cu alte exemple din Orientul Apropiat Antic, cum ar fi cele akkadiene sau egiptene. Strict vorbind, nicio operă literară nu a ieșit încă la lumină în cadrul corpusului de inscripții aramaice vechi din Siria, cu excepția inscripției slab conservate și fragmentate de la Tell Deir ‘Alla. Cu toate acestea, este totuși posibil să se descopere unele trăsături literare în inscripții

---

²⁹ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 54.

³⁰ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 92.

aramaice vechi de alte genuri, cum ar fi inscripții regale, stele, scrisori sau tratate internaționale³¹.

„Aramaica veche” se referă, de obicei, la cea mai timpurie fază a limbii aramaice. Textele aparținând acestei perioade datează de la originea limbii în secolul al IX-lea î.Hr. până la ridicarea Imperiului Babilonian în secolul al VI-lea î.Hr. În timp ce data de început este evidentă (ea marchează cea mai timpurie dovadă posibilă a aramaicii), apar unele probleme atunci când se determină limita cronologică inferioară. Unii cercetători stabilesc începutul „aramaicii oficiale” odată cu răspândirea imperiului asirian în jurul anului 700 î.Hr. (J.A. Fitzmyer), alții plasează limita inferioară a limbii aramaice vechi la prăbușirea imperiului asirian (St. A. Kaufman), iar alții consideră că textele din perioada neo-asiriană și neo-babiloniană reprezintă o nouă fază a aramaicii vechi (V. Hug). Cercetătorii care urmează această ultimă teorie împart corpul aramaic vechi în două grupuri principale: inscripțiile aramaice vechi mai vechi (adică textele orașelor aramaice independente) și inscripțiile aramaice vechi mai târzii (adică textele produse în timpul dominației asiriene și babiloniene asupra acestor regiuni). Din motive de exhaustivitate, în acest capitol se va urma cea din urmă teorie³².

5.1. Literatura în inscripții regale

Inscripțiile regale în limba aramaică veche a fost studiat în principal fie din perspectivă lingvistică, fie pentru a reconstitui evenimente istorice. O analiză pur istorică sau lingvistică nu este singura abordare hermeneutică valabilă, deoarece aceste texte vechi prezintă și unele caracteristici literare constând în diverse modele narative și fraze stilistice. Cu alte cuvinte, este posibil să se deplaseze accentul analizei de la nivelul istoric sau lingvistic la cel literar, deoarece multe dintre aceste inscripții prezintă modele literare clare. Primul model literar al inscripțiilor regale este descrierea stereotipică a regelui. Inscripțiile regale din Orientul Apropiat Antic îl laudă întotdeauna pe rege, pietatea, dreptatea și virtuțile sale, astfel încât figura reală a regelui este înlocuită în mod regulat cu o reprezentare fictivă care prezintă cititorului o imagine ideală³³.

---

³¹ Paolo MERLO, „Literature”, în H. NIEHR (edit.), *The Aramaeans in Ancient Syria*, p. 109.

³² P. MERLO, „Literature”, p. 109.

³³ P. MERLO, „Literature”, pp. 111-112.

Pentru a justifica suveranitatea unui rege, multe inscripții regale antice spun că zeii acordă asistența lor divină regelui pios „stând alături” de el sau „acordându-i sceptrul legitim”, printre alte expresii³⁴. Secțiunea de deschidere a inscripției Panamuwa corespunde, de asemenea, acestui model literar, afirmând că „zeii Hadad și El... au stat alături de mine... și au dat sceptrul dominației în mâinile mele” (KAI 214: 2-3). Zakkur, regele Hamatului, în secțiunea memorială a inscripției sale, se prezintă și el ca un rege ales de zei, folosindu-se de aceleași teme: „Ba‘alšamayin a stat alături de mine și m-a făcut rege” (KAI 202 A:3). Expresii similare, în ordine inversă, se regăsesc în inscripția (anonimă) de la Tell Dan: „Hadad m-a făcut rege... și Hadad a mers înaintea mea...” (KAI 310: 4-5). O altă explicație ideologică folosită pentru a justifica suveranitatea unui rege este o descriere a regalității ca recompensă divină pentru comportamentul pios al regelui. Acest model narativ este atestat în mod clar în inscripția Bar-Rakkab: „Din cauza... propriei mele neprihăniri, Domnul meu Rakkab’el... m-a așezat pe tronul tatălui meu” (KAI 216: 4-7)³⁵.

Figura regelui ca drept și constructor se regăsește cel mai bine în inscripția lui Bar-Rakkab (KAI 216). Această inscripție îl prezintă mai întâi pe regele Bar-Rakkab ca pe un servitor loial al regelui asirian Tiglatpileser al III-lea și apoi descrie construcția noului palat regal. În prima parte a acestei inscripții regăsim motivul literar al loialității regelui (și a tatălui său) față de suveranul asirian, cu expresii stereotipe întâlnite și în alte câteva inscripții fragmentare ale lui Bar-Rakkab. Ultima secțiune a acestei inscripții folosește multe hiperbole pentru a descrie palatul regal, cum ar fi „l-am făcut mai bun decât palatul oricărui mare rege” (rândurile 12-13) sau „nu a existat un palat frumos pentru părinții mei, regii din Sam’al” (rândurile 16-17). În ciuda acestor expresii de laudă, nu sunt menționate detalii despre palatul lui Bar-Rakkab și, prin urmare, putem presupune în mod rezonabil că toate aceste afirmații sunt în principal o compoziție literară³⁶.

Dintre inscripțiile aramaice vechi, doar inscripția fragmentară descoperită la Tel Dan (KAI 310) include o scurtă relatare a unei campanii militare. Deși puternic deteriorate, rămășițele rândurilor 3-9 păstrează câteva detalii

³⁴ H. TAWIL, „Some literary elements in the opening sections of the Hadad, Zākir, and the Nērab II inscriptions in the light of east and west semitic royal inscriptions”, in *Orientalia*, nova series, an XLIII, 1974, pp. 44-46.

³⁵ P. MERLO, „Literature”, p. 112.

³⁶ P. MERLO, „Literature”, p. 113.

interesante. Conform ideologiei religioase din Orientul Apropiat Antic, războiul trebuia purtat doar pentru a restabili dreptatea și ordinea, dacă acestea fuseseră perturbate de un rege nedrept. La începutul inscripției stelei Tel Dan (KAI 310), regele care a scris inscripția (probabil Hazael) se referă la un tratat anterior (încălcăt?) de către un rege nenumit al Israelului care a efectuat un atac militar împotriva unei țări conduse de tatăl său. După ce zeul Hadad l-a făcut rege, acesta a putut trimite o expediție militară pentru a restabili situația anterioară. Povestea acestei bătălii respectă modelul literar al „războiului drept”, deoarece inamicul, regele lui Israel, a păcătuit prin încălcarea unui jurământ anterior și prin efectuarea unui atac nedrept împotriva „țării tatălui meu” (linia 4). Această poveste demonstrează, de asemenea, o funcție propagandistică clară, justificând atacul militar al regelui aramaean împotriva lui Dan³⁷.

5.2. Elemente de literatură religioasă

Cel mai simplu și cel mai vechi exemplu de dedicație adresată unui zeu în aramaică se găsește pe inscripția gravată pe o stelă votivă cu o reprezentare a zeului Melqart oferită de Bar-Hadad, regele din Arpad (KAI 201). Textul include doar cele mai esențiale elemente literare: numele darului, numele donatorului (cu patronimic și titluri regale), verbul de dedicație, numele zeului căruia îi este dedicat darul și motivația. După aceste elemente esențiale, dedicațiile includ adesea o cerere de binecuvântare. Inscripțiile dedicatorii sunt de obicei scrise la persoana a treia, deoarece funcția lor este în primul rând de a onora zeitatea căreia îi este dedicat obiectul³⁸.

Inscripția stelei lui Zakkur (KAI 202), păstrată acum în fragmente, prezintă trăsături particulare, deoarece singurele elemente tipice ale genului dedicației sunt primul rând și concluzia acestuia. Primul rând al inscripției („Stele pe care Zakkur, rege al Hamatului și Lu‘aș, a ridicat-o pentru Iluwer [stăpânul său]”) urmează modelul standard al genului dedicației: numele darului („stela”), numele donatorului („Zakkur”, cu titlurile sale regale) și numele zeului („Iluwer”, cu titlurile sale divine). Concluzia inscripției, cu cererea de binecuvântare, păstrată doar parțial, corespunde primului rând,

---

³⁷ P. MERLO, „Literature”, p. 114.

³⁸ P. MERLO, „Literature”, p. 117.

formând un fel de includere cu aceeași aromă religioasă: „Fie ca numele lui Zakkur și numele [dinastiei sale] să dureze pentru totdeauna”³⁹.

O formulă de deschidere similară cu forma literară dedicată se găsește în inscripția regelui Panamuwa II (KAI 215): „Stela pe care Bar-Rakkab a înființat-o pentru tatăl său, pentru Panamuwa, fiul lui Bar-Şur, regele Yădiya... anul [morții lui]”. Modificările necesare în formulă au derivat din faptul că monumentul a fost ridicat de Bar-Rakkab în numele tatălui său, după moartea lui Panamuwa în timpul unei campanii militare. Linia de deschidere a inscripției nu are numele zeului căruia îi este dedicată, dar la sfârșitul inscripției se găsește cererea obișnuită pentru binecuvântarea divină a zeilor: „Fie Hadad și El și Rakkab’el, Domnul dinastiei și Samas și toți zeii lui Yadiya au favoare...”⁴⁰.

Inscripția bilingvă asiriană-aramaică de pe statuia de bazalt de la Tell Fekheriye (KAI 309) este, de asemenea, o inscripție dedicată. Această inscripție dedicată zeului Hadad este sculptată pe o statuie a unei figuri masculine în picioare, în stil asirian, reprezentând pe Haddayis’i, guvernatorul orașului Gozan. Formula de deschidere a inscripției urmează modelul obișnuit: „Imaginea lui Haddayis’i, pe care a pus-o înaintea lui Hadad din Sikani”. Caracterul distinctiv al acestei inscripții este că numele zeului este urmat imediat de o listă lungă de epitete, cum ar fi „regulator al apelor cerului și pământului”, care derivă din inventarul asirian obișnuit al denumirilor divine. După această primă dedicație, probabil tradusă dintr-un text original acadian, se găsește o a doua frază dedicatorie împreună cu o lungă cerere de binecuvântare pentru viața donatorului și bunăstarea lui. Această solicitare folosește câteva expresii obișnuite, cum ar fi: „Zilele lui să fie lungi... să-și mărească anii... descendenții săi să înflorească...” Inscripția se încheie cu multe blesteme împotriva oricui îi ar distruge statuia⁴¹.

6. În loc de concluzii

Acestea sunt doar câteva succinte și modeste considerații, prin care s-a încercat prezentarea câtorva elemente referitoare la civilizația și cultura străvechilor aramei, un popor arhaic, la care însăși Sfânta Scriptură a Vechiului Testament face referire într-o perioadă când regalitatea ebraică s-a aflat în contact nemijlocit cu ei, arameii amestecându-se de altfel, în repetate rânduri, în viața „poporului ales”.

³⁹ S. B. PARKER, *Stories in Scripture and inscriptions: comparative studies on narratives in northwest semitic inscriptions and the Hebrew Bible*, New York, 1997, p. 108.

⁴⁰ P. MERLO, „Literature”, p. 118.

⁴¹ P. MERLO, „Literature”, p. 118.

RĂZBOIUL – CRIMĂ ANTISOCIALĂ ȘI PĂCAT STRIGĂTOR LA CER

Pr. Prof. Univ. Dr. Sorin COSMA
Episcopia Caransebeșului

Abstract

Good people everywhere and always considered war to be unworthy of the condition and life of the human person, because it represents murder and physical, economic, psychological, moral, cultural disaster; receiving the pathological stigma of antisocial crime. The topicality of the subject lies in the fact that recently all sorts of apocalyptic interpretations of the end of the world have been issued, lacking motivation and theme in the spirit of the gospel of Christ. Establishing that war, as murder and murder, is a blatant sin in heaven, the author first analyzes the origin and cause of the violence and hatred that lead to murder; Next, the issue of responsibility and moral conscience in the face of crime is discussed, and the punitive aspect of crime in Israel law is presented, as well as the preventive aspect of murder proclaimed by the Savior by cultivating love for God and for bow. In this sense, the Church, especially through her Teachers, condemning the war, argues that misunderstandings between people should be resolved exclusively in a peaceful way.

Keywords

war, murder, responsibility, conscience, peace

1. Preliminarii

Socotind că oamenii trebuie să renunțe cu desăvârșire la practica războiului și să caute rezolvarea neînțelegerilor dintre ei pe cale pașnică, marele și evlaviosul rege indian Ashoka (sec. III î. Hr.), supranumit „Constantin cel Mare al budismului”, a blestemat războiul, spunând că „armele sunt nedemne de om”¹. În același consens, psalmistul cântă gloria divină, care „a curmat războaiele până la marginile pământului; a sfărâmat arcul, a rupt lancea și carele de război le-a ars cu foc” (*Psalmi* 45, 9).

Pe de altă parte însă, din nefericire, noțiunea de „război sfânt” este reactualizată sub forma unei agresiuni motivată religios; iar recent, vizavi de războiul din Ucraina, s-au emis tot felul de interpretări apocaliptice care se finalizează cu sfârșitul lumii. Nu le vom lua, desigur, în considerare, fiindcă sunt lipsite de temei și motivație serioasă în duhul Evangheliei lui Hristos. Dar, pentru a vedea – totuși – netemeinicia lor, ne vom referi doar la profeția lansată de pastorul și evanghelistul baptist Pat Robinson, care spune printre altele că „Putin «este constrâns de Dumnezeu» să invadeze Ucraina și să împlinească o profeție biblică”. Fără a intra în analiza textelor biblice invocate de respectivul pastor ca temeiuri ale afirmației că Dumnezeu ar constrânge la război, e suficient să spunem că acesta a mai lansat astfel de profeții apocaliptice, care însă neîmplinindu-se, l-au discreditat în fața opiniei publice. În principiu, vom spune că ideea de „constrângere” din partea lui Dumnezeu desenează o predestinație oarbă ce nu poate fi justificată din perspectiva învățaturii creștine, fiindcă Dumnezeu nu anulează libertatea omului ce atrage după sine responsabilitatea faptelor săvârșite. Apoi, Dumnezeu nu poate constrânge spre ură și crimă, fiindcă El este iubire, și numai iubire; nu și ură. Spre deosebire de noi oamenii, Dumnezeu este identic cu Sine însuși. La El „nu este schimbare și nici urmă de mutare” (*Iacob* 1, 17).

Întemeiată pe Sfânta Scriptură și pe Sfânta Tradiție, Biserica a socotit războiul ca fiind o crimă antisocială, după cum ne convinge cunoscutul teolog grec Hristu Andrutsos în al său *Sistem de Morală*. Iată cuvintele lui spuse în numele moralei creștine:

„Războiul, socotit ca duel în stil mare, care prin metode și prin instrumente noi omoară mulțimile, cum și ca izvor al incalculabilei mizerii din punct de vedere fizic și moral este ceva odios

---

¹ *Gazeta Literară*, București, an IX, 1962, nr. 13 (420), p. 8.

și împotriva divinității, neputându-se sprijini pe niciun fel de morală. Din cauza aceasta săvârșesc o crimă împotriva umanității toți aceia care din orgoliu sau megalomanie, din lăcomie și ură sau vreun alt motiv de felul acesta, ațâțând ura și antipatia națională între popoare, provoacă războaie pe care le poartă în chip neuman, aducând multor generații și multor societăți nenorociri incalculabile și obișnuiesc poporul cu fapte și sentimente sălbatice și sangvine. E cu totul altceva când este vorba despre apărarea existenței proprii, libertății și onoarei vreunui popor oarecare. Războiul în asemenea cazuri, fiind o acțiune de apărare, după ce toate mijloacele pașnice s-au consumat, este admis din nevoie, cu condiția să se săvârșească fără atrocități și acte neumane, să se respecte principiile generale ale dreptului și moralei, să se cruțe pe cât este cu putință sângele omenesc, precum și viața, onoarea și bunurile acelora ce nu luptă, iar față de prizonieri să se arate iubirea de oameni”².

2. Crima ca patologie antisocială

Cele trei valori – Adevărul, Binele și Frumosul – erau simbolizate de înțelepciunea vechilor greci prin dansul armonios al muzelor; pe când vântul, focul și apa, ca intemperii ale naturii, reprezentau dansul dezlănțuit al Furiilor. Iar pe plan spiritual Furiile reprezentau dezordinea, dezmațul, concretizate în prostie, nebunie și crimă. Binele care exprimă sănătatea este redat prin adevăr, dreptate, bunăstare, pe când boala o constituie crima și prostia³.

S-a constatat că atunci când în viață apare un obstacol, aceasta se conjugă cu lumea sub impulsul mâniei și al fricii. Dacă obstacolul este mai mic îl învingem prin mânia devenită agresivitate. Dacă însă nu-l putem depăși, intră în acțiune frica, și atunci îl ocolim. Învingerea conflictelor ne aduce oțelirea în viață, dar dacă ele ne înving, frica degenerază în anxietatea ce dă multiplele forme ale nebuliei omului față de el însuși. Așa cum frica înseamnă autodistrugere, mânia încearcă distrugerea altora. Patologia ei duce la sadism, care devine izvorul principal al crimei⁴.

---

² Hristu ANDRUTSOS, *Sistem de morală*, trad. de Ioan Lăncrăjan și Ermis Mudopoulos, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1947, pp. 242-243.

³ Nicolae MĂRGINEANU, *Condiția umană*, Editura Științifică, București, 1973, p. 17.

⁴ N. MĂRGINEANU, *Condiția umană*, p. 84.

De aceea, mânia și crima sunt socotite de Sigmund Freud ca fiind instinctele morții (Thanatos), pe când iubirea și tandrețea constituie instinctele vieții (Eros). Acestea din urmă sunt semnul sănătății, pe când frica definește nebunia, iar agresivitatea, crima; de unde rezultă masochismul în bolile mintale și sadismul în crimă. Prin urmare, nebunia și crima sunt definite prin opusul lor, în sensul că nebunia se află mai mult sub imperiul fricii și al temerii de oameni și de viață, în timp ce crima are ca imbold mânia, ura și agresivitatea⁵.

Pe de altă parte, suferința în nebunie se referă la individ, pe când crima vizează pe semeni și societatea. Crima și nebunia reprezintă un eșec al adaptării, conservării și dezvoltării personalității umane raportată la lume.

„Dacă ființa umană rezolvă dezechilibrul cu lumea, viața își urmează cursul normal al sănătății și onestității. În frică nu reușește. În crimă rezolvarea reușește, dar ea contrazice normele sociale, ce asigură conviețuirea pașnică între oameni. Ca atare, rezolvarea e greșită, deoarece ea este antisocială, și, în final, prin acțiunea justă a societății împotriva celui care a comis crima, ea periclitează din nou atât conservarea, cât și dezvoltarea ființei”⁶.

Dar nu numai agresivitatea și sadismul reprezintă patologia în crimă. Patologia în crimă este determinată și de insașiabilitatea emotivă ca efect al fricii morbide, ca formă a bolii mintale. Aceste forme ale agresiunii antisociale și antipersonale se pot conjuga atunci când se cauzează reciproc, după cum magistral este prezentat fenomenul de I. L. Caragiale în nuvela *O făclie de Paști*. În urma conflictului dintre Leida Zibal și Gheorghe, în sufletul acestuia din urmă se dezvoltă furia crimei. Încă de la început „s-a arătat a fi un om prea brutal și prea ursuz, suduia mereu și mormăia singur prin ogradă. Era o slugă rea: leneș și obraznic și fura”. Înfațișarea însăși era asemenea unui „criminal înăscut”, după teoria lui Lombroso (despre care vom vedea mai jos): „Are brațele peste măsură lungi și picioarele prea scurte, fruntea îngustă și turtită, occipitalul tare dezvoltat; chipul lui e de o caracteristică asprime și bestialitate bătătoare la ochii deprinși; e un rudiment de om; e, cum am zice, fiara, care de-abia de curând a reușit să stea numai pe labele dinapoi și să-și ridice capul în sus, spre cer către lumină!”. Sub obsesia ucigătoare a crimei ce o aștepta cu groază de sărbătoarea Paștelui, ce se apropia, anxietatea

---

⁵ N. MĂRGINEANU, *Condiția umană*, p. 110.

⁶ N. MĂRGINEANU, *Condiția umană*, p. 261.

lui Leiba se amplifică, ducându-l la nebunie, iar sub teroarea fricii, el îl va ucide pe Gheorghe. „Fără îndoială – gândește Sura – Leiba nu e bine de loc, e tare bolnav; Leiba are „idei la cap”. Căci ce înțeles poate avea tot ce face el de câteva zile și mai ales ce a făcut astăzi?” „Crășma a închis-o înainte de aprinsul lumânărilor. De trei ori au bătut mușterii în ușa dughenei, strigând cu glasuri cunoscute să le deschidă. La fiecă bătăie, el a tresărit. A trecut apoi sub gang și s-a dus s-ascundă pe treapta de piatră a pragului securea de tăiat lemne. Tremură de nu se poate ține pe picioare, și nu vrea să se odihnească. E noapte deplină, Zibal stă de mult pe pragul ce dă în gang și ascultă. O osteneală zdrobitoare se lasă pe cerbicia lui Zibal. „Să fie Gheorghe?”. Leiba simți că i se sting puterile și se așeză la loc pe prag. Între frânturile de gânduri ce se rostogoleau în capul său, el nu putu prinde un gând întreg, o hotărâre. Aiurit, intră în dugheană, trase un chibrit și aprinse o lampă mică cu petrol. Ceasornicul țacănea în perete. Zgomotul acesta monoton supăra pe Zibal. Gura lui era uscată. Îi era sete. Spălă un păhăruț în cada cu trei picioare de lângă tarabă și voi să-și toarne rachiul bun dintr-un șip; dar gâtul șipului începu să clănțănească tare pe buzele paharului. Aceste sunete erau și mai supărătoare. A doua încercare, cu toată voința lui de a-și birui slăbiciunea, nu avu mai mult succes. Zibal se așeză iar pe prag întinzându-și urechea la pândă. Leiba se scoală apăsându-și pieptul cu mâna și căutând să întoarcă înapoi un nod rebel ce i ridică în gât. Sunt mai mulți oameni afară. Și Gheorghe! Da, el e, da, a bătut în deal ceasul Învierii”. Gheorghe nu reușește însă să intre în han, ci căzând în capcana lui Leiba, acesta-i dă foc. Și trupul lui Gheorghe se mistuia în flăcări ca o făclie de Paști”.

În altă ordine de idei, trebuie să recunoaștem că există și societăți criminale, care impulsionează agresivitatea și ura de grup ca sentiment de dreptate și revoltă ce merge până la crima antisocială, pentru a face o societate dreaptă, ce oferă posibilitățile conservării și dezvoltării personalității umane. Astfel, a apărut criminologia ca știința multidisciplinară care se ocupă de fenomenul crimei, de originea și dezvoltarea comportamentelor infracționale, de particularitățile acțiunilor criminale individuale și de grup, de structurile specifice particulare ale persoanei criminalului, de combaterea, prevenirea actelor criminale și de mijloacele de reeducare⁷.

---

⁷ Paul Popescu NEVEANU, *Dicționar de psihologie*, Editura Albatros, București, 1979, pp. 159-166.

3. Originea și cauza violenței și urii ce conduce la crimă

Medicul psihiatru și criminologul italian, Cesare Lombroso (1836-1909), întemeietorul școlii antropologice a dreptului, susține teoria ereditară a „criminalului înăscut”, care poate fi cunoscut după anumite „stigmat” corporale: fruntea îngustă, ceafa lată, ochii apropiați de nas, formă primitivă, sălbatică și monstruoasă. Lombroso nu și-a putut dovedi temeinicia tezei sale, întrucât se poate vorbi numai de predispoziții în cadrul eredității.

Psihanaliza vorbește de un *killer instinct* determinat de agresivitatea ca reacție tipică furiei. Asemenea foamei, agresivitatea constituie un instinct primar de conservare a individului, manifestându-se sub forma apărării și atacului. S-a constatat că unele persoane pot avea o concentrație mai mare de testosteron (hormon sexual masculin), care creează o tendință agresivă. Experiențele de laborator au arătat, pe de altă parte, că stimularea hipotalamusului la șobolani și pisici, au creat stări de furie extremă ce determinau acțiuni ucigașe. La oameni nu s-a întâmplat însă același lucru. Comportamentul agresiv poate fi controlat cortical, și ca urmare, poate fi expus influențelor sociale și legat de experiență⁸.

Pe de altă parte, privind fenomenul de ură, psihanaliztii consideră că acesta nu este decât expresia iubirii împiedicată în manifestările ei. Această piedică determină o stare de concentrare intensă afectivă și mentală asupra unei persoane căruia îi dorim răul. Ura poate cuprinde familia, clasa socială și chiar neamul căruia aparține persoana urâtă⁹. Ura familială este impulsivă de invidie și gelozie, ducând la *complexul Cain* sau *complexul Electra*, soldat cu crima.

Psihanalistul francez Gilbert Robin arată că există o ură normală și una patologică. „Ura este un sentiment natural și normal, care nu începe să fie morbid decât atunci când se ivește pe un teren deja atins din punct de vedere psihic”. Se vorbește „de o rațiune a urii, de justificările ei morale”, desfășurate „în numele dreptății, binelui, libertății”¹⁰. Aceasta ar fi identică cu ceea ce este cunoscut în limbajul asceților creștini sub numele de „mânia dreaptă”. Există însă și o ură patologică, „atunci când din cauza unui dezechilibru

---

⁸ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E. SMITH, Daryl J. BEM, *Introducere în Psihologie*, ed. XI-a, trad. de Leonard Băiceanu, Gina Ilie și Loredana Gavriliță, Editura Tehnică, București, 2002, p. 525.

⁹ Ion POPESCU, *Concepția psihanalitică (expunere și critică)*, Editura H. Welther, Sibiu, 1947, p. 157.

¹⁰ I. POPESCU, *Concepția psihanalitică*, pp. 168-169.

mental, individul nu mai deține discernământul critic al Eului rațional sau discernământul afectiv al Eului ideal (conștiința morală actuală)”. Acești dezechilibrați ideo-afectivi, lipsiți fiind de simțul moral, vor adopta un comportament nevrotic, bizar, antisocial, distructiv. Această ură patologică este periculoasă nu numai prin tensiunile sociale pe care le creează, ci și prin faptul că violența ei poate finaliza în crimă¹¹.

Ura poate fi

„lichidată fie printr-o stare de nevroză, fie printr-un rău făcut persoanei ce este urâtă (răzbunarea-pedeapsă), iar când există o predispoziție (vocație) spre creație, ura se sublimează în opere de creație, iar când ura fiind prea mare și nu-și găsește altă soluționare, va duce la crima pasională. În determinările spre crimă un rol deosebit îl joacă temperamentul, sensibilitatea și mai ales violența traumei psihice, ce provoacă surpriza deziluziei sau atitudinea cinică a ființei urâte”¹².

Pe lângă cele până aici arătate, privind modul de interpretare a agresivității ce duce la crimă, se oferă și răspunsul potrivit căruia agresivitatea constituie un răspuns învățat prin observare sau imitare¹³. Această interpretare aparține psihologiei umaniste, care își propune să promoveze dezvoltarea personalității umane la parametrii maximi. În interpretarea agresivității, se pornește de la faptul că personalitățile antisociale sunt impulsive, cu un slab sentiment al vinovăției, sunt interesați numai de propriile lor nevoi, au mereu probleme cu legea. Cauzele rezidă în sistemul nervos subreactiv; model de comportament antisocial al părinților; absența totală sau parțială a disciplinei (educația)¹⁴.

Spre deosebire de teoria psihanalitică unde agresivitatea este interpretată ca un impuls produs prin frustrare, teoria învățării sociale socotește agresivitatea a fi un răspuns învățat prin imitare. S-a experimentat modul de învățare a violenței la televizor și filme, și s-a ajuns la concluzia că agresivitatea crește în intensitate, dacă răspunsurile sunt întărite pozitiv. Urmărindu-se programele TV peste zece ani, au fost studiate peste 800 de copii între 8-9 ani, și s-a constatat că băieții care preferau programe TV conținând multă

---

¹¹ I. POPESCU, *Conceptia psihanalitică*, p. 169.

¹² I. POPESCU, *Conceptia psihanalitică*, p. 156.

¹³ R. L. ATKINSON et alii, *Introducere în Psihologie*, pp. 515-525.

¹⁴ R. L. ATKINSON et alii, *Introducere în Psihologie*, p. 774.

violență, s-au dovedit mai agresivi în relațiile interpersonale, comparativ cu băieții care preferau programe TV mai puțin violente. Pe de altă parte, s-a constatat că agresivitatea cu cât este întărită mai mult, cu atât se manifestă cu mai multă dârzenie. Experimental, când unor copiii li s-a dat posibilitatea ca în mod repetat să lovească altă persoană, care nu putea riposta, subiecții s-au dovedit din ce în ce mai punitivi, ceea ce înseamnă că agresivitatea dă naștere la agresivitate și nu o face să înceteze¹⁵.

În altă ordine de idei, remarcăm faptul că frica și mânia intră în componența instinctului de conservare, ce se manifestă sub formă de apărare și atac, dar atunci când ele apar ca valențe negative ale mediului se declanșează sub forma repulsiei (frica) și divergenței (mânia) față de mediu. Așa cum în procesele biologice atracția este dictată de plăcerea gustului, iar repulsia este dictată de dezgust, tot astfel și în conjugarea psihică cu lumea, iubirea reprezintă plăcere, atracție și tandrețe, pe când ura transmite dizarmonia, manifestată prin neplăcere și repulsie. Există însă și stări patologice, când trăirile afective devin paradoxale. În astfel de situații, atât frica, cât și mânia se transformă în plăcere, adică în plăcerea de a ne face rău, sau în plăcerea de a face rău altora.

Există, pe de altă parte, și crime provocate de societate, când societatea este bolnavă. Există societăți criminaloide, care formează infractori, fiindcă orânduirea social-politică, fiind bolnavă, incită la crimă. Un exemplu concludent în acest sens ni-l oferă dictatura nazistă. Paznicii de la Auschwitz și Buchenwald ilustrează prea bine această categorie de infractori¹⁶.

4. Problema responsabilității față de crimă

Dat fiind faptul că crima reprezintă nebunia antisocială, iar pe de altă parte, că ea aparține debilității mentale, e greu de stabilit granița între nebunie și delict. De aici și confuzia în determinarea responsabilității morale în cazul crimei. S-a stabilit psihologic că personalitățile de tip antisocial manifestă un redus simț al responsabilității și a moralității. Comportamentul egocentric a unora ca aceștia se manifestă prin satisfacerea imediată a propriilor trebuințe și prin incapacitatea de a suporta frustrarea.

Cauzele care determină comportamentul antisocial sunt multiple, precum variată este și forma lui de interpretare. Pe lângă lipsa capacității de a

---

¹⁵ R. L. ATKINSON et alii, *Introducere în Psihologie*, pp. 523-526.

¹⁶ N. MĂRGINEANU, *Condiția umană*, p. 267.

controla impulsurile, delincvența având la temelie subcultura criminală, se traduce prin pierderea simțului cu realitatea, urmată de un comportament social specific, manifestând interes pentru membrii unei bande criminale, cu păstrarea codului moral de a nu trăda un prieten, oricare ar fi acesta¹⁷.

Spre a înțelege mai bine cum a fost apreciată nebunia în crimă, ne vom referi la câteva cazuri concrete. Astfel, în perioada anilor '70, Institutul American de Drept a adoptat o definiție mai largă a nebuniei în crimă, propunând următorul text: „O persoană nu este responsabilă de conduita criminală dacă în timpul aceluia comportament, ca rezultat al unei tulburări sau deficiențe mentale, își pierde substanțial capacitatea fie de a aprecia nejustețea conduitei sale, fie de a-și conforma conduita imperativelor legii”. Interpretându-se această lege, s-a considerat că prin cuvântul *substanțial* se înțelege că nu orice incapacitate este suficientă pentru a evita responsabilitatea criminalului, dar și faptul că nu este cerută incapacitatea totală. La fel cuvântul „a aprecia” implică mai degrabă decât a ști, faptul că conștiința intelectuală a binelui și răului nu este suficientă; indivizii trebuie să înțeleagă consecințele morale sau legale ale comportamentului lor, înainte de a fi găsiți responsabili de acțiuni ilegale. Astfel interpretând legea, John Hinckley jr., în tentativa de asasinare a președintelui Ronald Reagan, a fost achitat în 1981 pe motiv de nebunie. Mai târziu, în 1984, Congresul American a modificat legea în sensul că „dovada trebuia să fie clară și convingătoare” că persoana nu era sănătoasă psihic. Statul Michigan și alte 11 state americane au propus verdictul: „Vinovat, dar bolnav psihic!”, permițând juraților să condamne o persoană pe care o consideră periculoasă, asigurându-se în același timp că ea primește un tratament psihoterapeutic, fie într-un spital de boli psihice, fie în închisoare, dacă este apt să-și ispășească pedeapsa.

Tot mai puțin se împărtășește ideea că oamenii nu au responsabilitatea faptei comise, încât în ultimul timp, în S.U.A., mai puțin de 1% din inculpați au fost declarați nevinovați pe motiv de boală psihică. Se cere, la ora de față, ca inculpatul să fie apt a-și suporta procesul de judecată, îndeplinind următoarele două condiții:

1. să înțeleagă acuzele ce i se aduc;
2. să coopereze cu avocatul în pregătirea apărării.

În consecință, mulți inculpați sunt internați până vor putea face față procesului, dar nu timp nelimitat. Cu toate aceste precauții,

---

¹⁷ R. L. ATKINSON et alii, *Introducere în Psihologie*, p. 766.

„din nefericire, datele folosite în prezent pentru precizarea faptului că un individ ar fi capabil să comită un act periculos nu sunt demne de încredere”¹⁸.

5. Crima în fața conștiinței morale

Sfânta Scriptură, referindu-se la primul fratricid săvârșit de Cain asupra lui Abel, consideră uciderea a fi păcat strigător la cer, care atrăgând după sine sentimentul vinovăției, aduce zguduitoarea muștrare a conștiinței: „Atunci a zis Domnul Dumnezeu către Cain: „Ce ai făcut? Glasul fratelui tău strigă către mine din pământ. Și acum ești blestemat. Vei fi zbuciumat și fugar pe pământ” (*Facerea* 4, 10-11). Ba chiar și numai atentatul la viața cuiva, chiar și asupra unui animal nevinovat, indiferent din ce motive, rămâne un act de cruzime, făcând ca sensibilitatea sufletului omenesc să nu rămână indiferentă, ci să vibreze cu duioșie și chiar cu tristețe. Faptul este sugerat artistic, cu inegalabilă finețe de Nicoale Labiș în poemul *Moartea căprioarei*: „Spun tatii că mi-i sete și-mi face semn să beau. / Amețitoare apă, ce-ntunecat te clatini! / Mă simt legat prin sete de vietatea care a murit / La ceas oprit de lege și de datini. / Ce-i inimă? Mi-e foame! Vreau să trăiesc și-aș vrea. / Tu, iartă-mă, fecioară, – tu, căprioara mea! / Mi-i somn. Ce nalt îi focul! Și codrul, ce adânc! / Plâng. Ce gândește tata? Mănânc și plâng. Mănânc!”

Replica conștiinței morale față de crimă a constituit o temă esențială a tragediei grecești. Eriniile cu părul despletit și făclii aprinse urmăreau pe ucigași, făcându-i să se zbată în chinuitorul foc al muștrării, ce le ardea sufletul până la insuportabil. La fel și în literatura modernă găsim aceleași cazuri. Astfel, pe Cain, din poezia lui Victor Hugo, îl urmărește „ochiul lui Dumnezeu” (conștiința) spre a-i aduce muștrarea pentru fapta ucigașă, atât în ascunzătoarea din pământ, cât și în turnul de fier unde nu putea să pătrundă nici o rază de lumină.

Rascalnicov din romanul *Crimă și pedeapsă* a lui Dostoievski comite dintr-un idealism naiv o crimă. Deși o consideră faptă indiferentă, glasul conștiinței se trezește, muștrându-l neiertător, încât în cele din urmă, ne mai putând suporta tulburarea sufletească care îl apăsa, se predă autorităților spre a-și ispăși fapta. Boris Gudunov este prezentat de Pușkin în tulburările violente ale conștiinței, după ce a ucis pe moștenitorul tronului. La fel și Macbeth a lui Shakespeare este urmărit ca de o nălucă de figura celui ucis,

---

¹⁸ R. L. ATKINSON et alii, *Introducere în Psihologie*, pp. 771-774.

de care nu mai poate nicăieri să se ascundă; iată cuvintele lui Macbeth: „S-a mai vărsat și-n vremea veche sânge, / Când legea nu-mblânzise încă lumea. / Și s-au mai săvârșit de-atunci omoruri, / Cumplite foarte, pentru-al nostru auz. / Pe-atunci un om, cu creierii zdrobiți / Murea și-atâta tot. Dar azi învie / Cu douăzeci de răni de moarte-n cap, / Și brânci ne dă din scaun: mai ciudat / Decât e chiar omorul”. Obsesia umbrei celui ucis îl urmărește pe Macbeth până la delir: „Dar n-am făcut-o eu! De ce-ți tot scuturi / Spre mine, pletele de sânge pline?”

La fel și în literatura română, în *Năpasta*, *Moara cu noroc* etc., crima este cauzată de iubire, gelozie, invidie, diverse interese, și încheiată cu dezastre familiale, muștrări de conștiință, nebunie. Finalitatea vieții prin crimă devoltă de multe ori un conflict temeluit pe o dramă sufletească, ce rezultă din tragicul existențial, unde odată cu discernământul dispăre orice licăr de luciditate, rămânând de-a dreptul fără motivații. Conștiința nu este dominată de muștrare, ci de răzbunare și regret. Și totuși crima nu poate fi oprită. Ea își urmează destinul prăpăstios al morții. Să urmărim crima lui Ghiță din *Moara cu noroc*. „Ana se cutremură în tot trupul, apoi se îndreptă, se dete un pas înapoi și grăi înecată: – Nu vreau să mor, Ghiță! Nu vreau să mor! urmă ea tare și se aruncă la picioarele lui. Fă ce vrei cu mine, dar nu mă omori. Ghiță își dete trupul înapoi, se plecă, îi apucă cu amândouă mâinile capul și privi dus în fața ei. – Nu-ți fie frică, îi zise el înduioșat, tu știi că-mi ești dragă ca lumina ochilor. N-am să te chinuiesc, am să te omor cum mi-aș omori copilul meu, când ar trebui să-l scap din chinurile călăului, ca să-ți dai sufletul pe nesimțite. – Dar de ce să mă omori? zise ea agățându-se de brațele lui? Ce-am păcătuit eu? – Nu știu! răspunse el. Simt numai că mi s-a pus ceva de-a curmezișa în cap și că nu mai pot trăi, iar pe tine nu pot să te las viuă în urma mea. Acu, urmă el peste puțin, acu văd c-am făcut rău și dacă n-aș vedea din fața că eu te-am aruncat ca un ticălos în brațele lui, pentru ca să-mi stâmpăr setea de răzbunare, dacă mai odinioară l-aș fi găsit aici, poate că nu te-aș fi ucis. Ana se ridică și privi ca trezită din somn la el. Afară se auzeau pași, peste puțin cineva încercă să deschidă ușa. – Pinteau cu jandarmii! șopti bărbatul scoțându-și cuțitul de pe ureau. Ano! Fă-ți cruce! fă-ți cruce, că nu mai avem vreme. – Săriți că mă omoară! Săriți, măi oameni! strigă nevasta luptându-se cu el, săriți! săriți! Când ușa căzu sfărâmată din țâțâni și Răuț se ivi cu Lică în ea, Ana era întinsă la pământ și cu pieptul plin de sânge cald, iar Ghiță o ținea sub genunchi și apăsa cuțitul mai adânc spre

inima ei. – Dă foc! zise Lică, și Răuț își descărcă pistolul în ceafa lui Ghiță, care căzu înapoi, fără să mai poată afla cine l-a împușcat”.

În Sfânta Scriptură, printre alte cazuri, iese în evidență mustrarea conștiinței regelui David, care se făcuse vinovat de pe urma morții lui Urie. În urma vinovăției pe care i-o descopere profetul Natan, inima lui David se umple de mâhnire și căință, compunând nemuritorul *Psalms 50*, care va rămâna peste veacuri expresia inimii întinate de păcat, dar cu încredere în milostivirea lui Dumnezeu. Chiar dacă fapta lui David a fost iertată, datorită faptului că „a vărsat mult sânge și a purtat războaie mari” (1 *Regi* 22, 8), Dumnezeu îi refuză totuși dorința de a construi templul.

6. Atitudinea punitivă față de crimă în teocrația israelită

Având o conducere teocratică, porunca „Să nu ucizi!” din Decalog reprezintă Legea lui Dumnezeu menită să consfințească valoarea vieții omenesti ca dar divin, și datoria fiecăruia de a respecta viața aproapelui, asemenea vieții proprii. În același timp, atitudinea lui Dumnezeu față de om era numită *hesed*, în sens de binefacere, milă, îndurare, ceea ce înseamnă că Dumnezeu însuși este protectorul vieții omului și, ca urmare, putea cere și oamenilor ca, după dreptate, să-și respecte reciproc viața.

Caracterul teocratic al legislației mozaice făcea deosebirea, în aprecierea gravității unei fapte, în funcție de obiect, împrejurări, intenții, scop. De pildă, într-un fel era pedepsită crima spontană, față de cea cu premeditare, sau crima intenționată, față de cea neintenționată. Pentru a stârpi crima din popor și a intimida săvârșirea ei, se aplica fără părtinire în orice ocazie legea talionului, ca înstăpânire a dreptății legii. Legea talionului pretindea „Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, omor pentru omor”. Proclamând că „cel ce va ucide un om, să se omoare” (*Levitic* 19, 21; *Ieșire* 21, 12), criminalul primea aceeași pedeapsă din partea „răzbunătorului sângelui” (*Numeri* 25, 18; vezi și *Ieșire* 23), care putea fi o rudă mai apropiată a victimei. Dacă crima a fost săvârșită fără voia ucigașului, acesta se putea retrage în una din cele șase cetăți de azil, iar dacă bătrânii cetății vor aprecia nevinovăția faptei, răzbunătorul sângelui trebuia să renunțe la aplicarea legii talionului (*Deuteronom* 19, 2).

Pentru a înțelege mai bine cât de mult prețuia organizația teocratică a lui Israel viața, este de ajuns să ne amintim că, pentru un cadavru găsit undeva pe câmp, judecătorii și bătrânii cetății apropiate organizau o anchetă specială, iar „preoții, fiii leviților” (*Deuteronom* 21, 5) aduceau o junincă ca

jertfă de ispășire, în timp ce „toți bătrânii cetății aceleia, care sunt mai aproape de cel ucis, își spălau mâinile asupra capului junghiate celei junghiate în râu, și grăind, spuneau: „Mâinile noastre n-au vărsat sângele acesta și ochii noștri nu au văzut” (*Deuteronom 21, 6-9*).

7. Aspectul preventiv al crimei proclamat de Mântuitorul

Spre deosebire de cele până aici arătate, vom vedea că Mântuitorul ia o atitudine preventivă față de ucidere, abordând-o dintr-o perspectivă duhovnicească, sub mai multe aspecte:

1. Referindu-se în mod expres la porunca prin care se oprește săvârșirea uciderii, Mântuitorul spune în Predica de pe Munte: „Ați auzit că s-a zis celor de demult: să nu ucizi, căci cel ce va ucide, vrednic este de judecată; Eu însă vă spun: oricine se mânie pe fratele său, vrednic va fi de judecată; și cel ce-i va zice fratelui său: Netrebnicule! vrednic va fi de judecata sinedriului; iar cel ce-i zice: Nebunule! vrednic va fi de gheena focului” (*Matei 5, 21-22*).

După cum vedem, Mântuitorul apreciază că uciderea este un efect al mâniei. De aceea, El merge mai în adânc, propunând curățirea inimii de mânie, „fiindcă dinlăuntru, din inima oamenilor, ies gândurile rele, desfrânările, hoțiile, omorurile” (*Marcu 7, 21-22*). O inimă eliberată de mânie, nu numai că nu va căuta ura și răzburarea, ci din iubire se va adresa semenului cu respect, având în atenție demnitatea chipului lui Dumnezeu existent în persoana oricărui om.

Dacă cel ce ucide este vrednic de judecată, tot la fel va fi și cel ce-și va desconsidera semenul, spunându-i: „netrebnic” sau „nebun”. Cuvântul ebraic *racha* înseamnă mai puțin de cum am spune în românește „tâmpit”, sau „prost”. Ar fi mai mult un apelativ de dispreț, cum am zice: „ei, măi!”. Cuvântul „nebun”, *μωρός*, înseamnă lipsit de minte, de judecată clară, de luciditate. În acele timpuri avea sensul unei conștiințe religioase ce se abătea grav de la pietate. Era cea mai cumplită abatere de la comuniunea cu Dumnezeu, prin nerecunoașterea Lui. Numai „nebul zice în inima sa: nu este Dumnezeu” (*Psalmi 8, 1*).

De aici vedem că Mântuitorul oprește orice focar al mâniei îndreptată spre viața semenului, interzicând orice formă de dispreț, sau de desconsiderare la adresa lui.

2. Dacă nu acceptă mânia, Mântuitorul recomandă iertarea față de greșeala semenului. Nicidecum ranchiuna, ci „iertarea din toată inima”, adică uitarea (*Matei 18, 35*). Nici jertfa adusă lui Dumnezeu nu va fi primită dacă

„mai întâi nu te împaci cu pârâșul tău” (*Matei 5, 23-26*); și nici Dumnezeu nu-ți va ierta păcatele, decât în funcție de iertarea pe care noi o acordăm greșiților noștri (*Matei 6, 12-15*).

3. Mânia, ura și ranchiuna se sting complet din suflet atunci când vor fi înlocuite cu iubirea față de dușman. Aceasta este chezașia purității sufletului, a gândului și a simțirii. Este dovada cea mai grăitoare a asemănării cu Părintele nostru cel din ceruri, care face ca soarele Său să răsară și peste cei răi și peste cei buni și face să plouă peste cei dreți și peste cei nedreți (*Matei 5, 44-48*).

4. Pe de altă parte, Mântuitorul arată că există și oucidere a sufletului, nu numai a trupului. La fel, Mântuitorul face deosebirea dintre uciderea directă și cea indirectă. Aceasta este sminteală (*Matei 18, 6-10*), când cineva este ispitit sau îndemnat spre păcat, sau când prin atitudinile adoptate față de altcineva, îi derutează drumul cel drept al vieții, „ispitindu-l” să apuce pe căile păcatului, a cărui „răsplată este moartea” (*Romani 6, 23*).

5. Mântuitorul nu numai că ne-a arătat cum să prevenim uciderea, ci mai mult, ne-a oferit și puterea ca să o depășim. El ne-a făgăduit duhul păcii Sale zicând: „Pacea mea vă las, pacea mea vă dau. Nu precum dă lumea vă dau Eu. Să nu se tulbure inima voastră, nici să se înspăimânte” (*Ioan 14, 27*). Cel ce se împărtășește de duhul păcii lui Hristos, va fi asemenea Lui, „învățând de la El să fie blând și smerit cu inima” (*Matei 11, 29*), „rămânând în iubirea Lui” (*Ioan 15, 9*).

6. Pătruși de duhul iubirii lui Hristos, cei ce i-au urmat Lui, au învățat de la Apostoli și au arătat lumii „îngăduința lor” (*Filipeni 4, 5*) reprezentând gingășia, delicatețea și înnobilarea sufletului omenesc, ceea ce întrece de multe ori chiar și dreptatea, fiindcă aceasta poate fi și dură, iar de foarte multe ori chiar inumană.

8. Concluzii

Putem spune, așadar, că nu numai crima, ci și violența sunt considerate în morala creștină păcate strigătoare la cer. De aici rezultă clar că, dacă violența este păcat strigător la cer, creștinismul este prin excelență religia non violenței. De fapt evlavia creștină însăși are acest caracter. Dacă „Hristos este pacea noastră” (*Efeseni 2, 14*), cei ce sunt ai lui Hristos sunt pătruși de duhul vieții Lui, ceea ce înseamnă că evlavia creștină, ca învățătură și viață, fiind străbătută de duhul vieții lui Hristos, devine realitate în faptele celor ce-I urmează Lui.

Având în vedere această perspectivă, „Legea lui Hristos – spune Sfântul Ioan Gură de Aur – luminează atât de strălucit vederile oamenilor, că cel ce se împacă cu Hristos în mod demn se împacă cu semenul său prin iubire”¹⁹. În această situație, „niciodată nu am fost și nu vom fi dușmani ai păcii. Căci, dacă vom pierde pacea, ne vom face dușmani ai celor care au auzit de la Hristos cuvintele: „Pace vouă!”²⁰.

În consecință, „a face război vecinilor, a porni după alte lucruri, a supune și a strivi popoare care nu te-au supărat cu nimic, ci numai din dorința de a le stăpâni, ce alt nume trebuie dat acestui lucru, decât acela de mare tâlhărie”²¹, spune Fericitul Augustin; încât „este o glorie mai mare să ucizi războiul prin cuvânt decât oamenii prin sabie, să câștigi pacea prin pace, nu prin război”²². Consecventă cu sine însăși de-a lungul vremii, Biserica a promovat pacea care „nimicește războiul, distruge teama, alungă vrăjmășia”²³.

---

¹⁹ *Omilie la Profetul Isaia*, în PG 56, 34.

²⁰ *Omilie la Înălțarea Domnului*, în PG 52, 766.

²¹ *De civitate Dei*, Cartea IV, 6, în PL 41, 116-117.

²² *Epistola 229*, în PL 33, 1019.

²³ *Omilie la Înălțarea Domnului*, în PG 52, 790.

ROMÂNII DIN BORČA (BORCEA)

Prof. Univ. Dr. Mircea MĂRAN

Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț

Abstract

The paper presents a long-disappeared Romanian community, the one from Borča, found in the Serbian Banat, but today administratively belonging to the municipality of Belgrade. Romanians began to settle in Borča in the last decade of the 18th century and during the first half of the following century they represented a significant percentage of the locality's population. The non-existence of the Romanian parish and school was the main cause of the assimilation of this population during the 19th century, which already ended at the beginning of the 20th century.

Keywords

colonization, Serbian Banat, assimilation, Orthodox church, school

1. Scurt istoric al așezării

Localitatea Borcea (Borča) se găsește în Banatul sârbesc de sud-vest, în apropiere de Dunăre, aparținând azi din punct de vedere administrativ municipiului Belgrad, respectiv comunei Palilula, ceea ce îi oferă în zilele noastre oportunități foarte favorabile de dezvoltare economică și demografică.

Satul a existat încă pe timpul stăpânirii turcești, însă a dispărut prin anii 1746-1747, figurând în continuare ca prediu. În timpul războaielor austro-turce a fost devastat, jefuit și distrus, iar populația a avut de suferit și din

cauza condițiilor nefavorabile provocate de terenurile mlăștinoase și de inundațiile dese, dar și de epidemiile de ciumă care bântuiau în întreaga regiune în secolul al XVIII-lea. Ca urmare a birurilor insuportabile, din cauza atacurilor cetelor de tâlhari, foarte numeroase în această perioadă, locuitorii au tins să părăsească satul. Aici a existat o parohie ortodoxă și o biserică, ce se amintește în anul 1733¹. Locuitorii se ocupau, în mare parte, cu creșterea animalelor și cu pescuitul, condițiile pentru agricultură fiind nefavorabile din cauza inundațiilor dese. Localitatea se găsea pe drumul Belgrad - Panciova și Zemun - Panciova, aproape de malul Dunării, aparținând din punct de vedere administrativ Districtului Panciova. În apropierea satului se găsea o fortăreață, care a fost distrusă ca urmare a deciziilor Păcii de la Belgrad din anu 1739. Nu la mult timp după distrugerea fortăreței (1741-1742), satul a rămas pustiu, fiind părăsit de toți locuitorii prin anii 1746-1747. În continuare, satul este consemnat în documente ca pustă, dată în arendă unei companii din Timișoara, fiind folosită ca pășune².

În perioada anilor 1794-1797, pe teritoriul Regimentului Germano-Bănățean nr. 12 cu sediul la Panciova s-a format localitatea actuală, în care au fost colonizați sârbi și români. Noua localitate a luat naștere pe vatra Borcei vechi, „turcești”³, prin colonizarea a 27 de familii de pescari sârbi din Panciova. Încă din anul înființării, satul avea parohie și capelă ortodoxă, iar cărțile matricole au început să fie purtate începând cu anul 1797. În anii următori au avut loc noi colonizări, în general cu sârbi, dar și cu români și cetățeni de alte etnii. În anul 1799 a fost construită biserica ortodoxă, cu hramul sf. Nicolae, care există și azi⁴. Borcea a fost încadrată în Regimentul Germano-Bănățean nr. 12, compania cu sediul la Glogoni, iar din punct de vedere confesional, credincioșii ortodocși au fost încadrați în eparhia ortodoxă a Timișoarei. În anul 1801, la Borcea au trăit 171 de locuitori de confesiune ortodoxă⁵.

Din cauza apropierii Dunării, localitățile din această parte a Banatului au avut neconținut probleme cu inundațiile. În anul 1827, din cauza inundațiilor

---

¹ Sreta PEČINJAČKI, *Pančevački dsitrikt 1717-1773*, Filozofski fakultet, Institut za istoriju, Novi Sad, 1985, p. 92.

² Sreta PEČINJAČKI, *Pančevački dsitrikt 1717-1773*, p. 96.

³ Срета Пецињачки, *Граничарска насеља Баната (1773-1810)*, Матица српска, Нови Сад, 1982, p. 131.

⁴ Срета Пецињачки, *Граничарска насеља Баната (1773-1810)*, p. 132.

⁵ Јелена Илић Мандић, *Банатска војна крајина (1746-1800)*, Историјски институт, Београд, 2020, p. 454.

a apărut pericolul ca toate animalele domestice să se înece, astfel că acestea au fost evacuate pe navele riviere ale comerciantului Lazar Stefanovic. Pentru acest serviciu, locuitorii satului Ofcea au plătit 55 de florini, iar cei din Borcea 100 de florini⁶. La adunarea grănicerilor sârbi și români din Regimentul Germano-Bănățean, care a avut loc la Țrepaia (Crepaja) în 15-16 aprilie 1848, în punctul 27 al revendicărilor adresate de către grăniceri autorităților, se cere eliberarea comunelor Ofcea și Borcea de plățirea impozitelor în caz de inundații pe holdele din aceste comune⁷. Prin urmare, reprezentanții grănicerilor din Borcea au participat la această adunare la care și-au prezentat revendicările lor. Totuși, în anii revoluționari 1848-1849, Borcea a rămas relativ scutită de ciocnirile militare care se desfășurau pe întreg teritoriul Banatului. Și aici a fost înființat un subcomitet local, subordonat Comitetului Districtual sârbesc din Panciova, care avea obligația să organizeze plățirea proviziei către autoritățile districtuale sârbești și să asigure *forșpan* care a constat în transportul cu trăsurile a diferitelor materiale și mărfuri.

Localitatea a pierdut statutul de sat grăniceresc prin desființarea Graniței Militare Bănățene, în anii 1872-1873, și a fost încadrată în comitatul Torontal din cadrul părții ungurești a Monarhiei Dualiste. În timpul Primului Război Mondial armata sârbă a intrat în sat cu ocazia contraofensivei de la începutul lunii septembrie 1914, însă repede a fost nevoită să se retragă dincolo de Dunăre, iar locuitorii satului care au sprijinit deschis armata sârbă în timpul acestui eveniment au fost condamnați de autoritățile austro-ungare la moarte sau la închisoare⁸. După război, prin formarea Regatului iugoslav, Borcea obține o poziție strategică mult mai favorabilă decât până atunci, pentru că acum se găsea foarte aproape de capitala acestui stat, deschizându-se oportunități pentru dezvoltarea ei în domeniul economiei, circulației și în alte domenii ale vieții sociale. În primul deceniu al perioadei interbelice au fost construite 43 de gospodării noi, astfel că în anul 1931 localitatea avea 330 de case și 1.724 de locuitori⁹.

După Al Doilea Război Mondial, până în anul 1949, satul avea statutul de comună în cadrul districtului Panciova, însă în acest an a fost încadrată

---

⁶ Ilie BABA, Valentin MIC, *Ovcea – pagini de istorie spirituală și culturală*, Editura Fundației, Novi Sad, 2007, pp. 15-16.

⁷ Mircea MĂRAN, *Românii din Banatul sârbesc la 1848-49*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2023, p. 18.

⁸ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, Београд, 1975, p. 70.

⁹ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 79.

în teritoriul orașului Belgrad iar în anul următor i s-au alăturat și alte trei localități bănățene din apropiere: Ofcea (Ovča), Cârnecea (Krnjača) și Padinska Skela. Zece ani mai târziu toate aceste localități au fost încadrate în comuna Palilula, aparținătoare Belgradului. Dezvoltarea bruscă a acestui sat bănățean a început la jumătatea anilor șaiszeci ai secolului al XX-lea, când cooperativa agricolă locală a fost încadrată în combinatul agricol „Beograd”. A început să se investească foarte mult în dezvoltarea infrastructurii, s-au construit numeroase locuințe noi, localitatea cunoscând o urbanizare foarte rapidă. Într-un interval de doar zece ani, dintr-un sat bănățean nedezvoltat, Borcea a fost transformată într-o localitate urbană, a cărei dezvoltare rapidă continuă și azi.

2. Românii în localitatea Borcea

În ceea ce îi privește pe români, Pecinjački afirmă că, pe lângă sârbi, în perioada înființării localității „au fost colonizate și câteva familii românești, însă acestea în curând s-au sârbizat”¹⁰. Nu suntem de acord că s-au colonizat doar „câteva” familii, pentru că în primele decenii ale secolului al XIX-lea românii formau aproximativ o cincime din populația ortodoxă a acestei localități. Despre existența românilor la Borcea în primii ani după înființarea ei ne informează registrele păstrate în arhiva parohială, astfel că deja în 1797-1799 se amintesc nume ca Petru Ardelean, Nicola Pascu, Vasa Moldovan, Sava Matei și Iovan Mărcuț¹¹. Cel mai mare flux de populație în această localitate a avut loc în anii 1796-1797, însă protocoalele regimentului pentru acești ani sunt pierdute, astfel că nu se poate stabili din care localități au venit noii locuitori în acești ani. Din alte surse aflăm că în 1798 a venit Sava Matei din compania Țiripaiei (Crepaja), Costa Groza a venit din satul Iabuca (Jabuka) de lângă Panciova și familia Maxa, tot din Țiripaia. Din Boca (Boka) a venit familia Nicodinov (nu putem spune cu siguranță că este vorba despre o familie românească, cu toate că numele Nicodin este des întâlnit în alte localități românești bănățene, precum Petrovasâla, Uzdin etc.). Familia Secheșan a venit din localitatea Surduc, iar Martin Pasculiev (Pascu) a venit din Chichinda (Kikinda), fiind consemnat în acest oraș în anii 1796/97, prin urmare, stabilirea sa la Borcea a urmat după acești ani. În aceeași conscripție, din Chichinda mai întâlnim și familiile Bucur și Secheșan, care se vor stabili

---

¹⁰ Срета Пецињачки, *Граничарска насеља Баната...*, p. 132.

¹¹ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, Београд, 1975, p. 23.

ulterior și ele la Borcea¹². În anul 1795 se amintesc la Panciova Vasile Moldovan și Pavel Matiaș (despre acesta din urmă considerăm cu rezervă că a fost român), care vor deveni și ei mai târziu cetățeni ai Borcei. Toate aceste familii vor obține la Borcea statutul de grăniceri.

Biserica ortodoxă a fost ridicată de satul întreg, dar cea mai mare contribuție a dat-o sus-amintitul Gligorie Roman împreună cu Lazar Stojković, care au fost „tutorii” satului, o contribuție semnificativă aparținând și câtorva comercianți din Zemun¹³. În anul 1802, „țărani ortodocși, sârbi și români”¹⁴ au fost obligați ca pentru fiecare jugăr de pământ pe care îl posedau, să dea bisericii câte trei craițari. În acest an, satul avea 52 de gospodării ortodoxe¹⁵. Dintre românii borceni, pe lângă Gligorie Roman, se pare că și Martin Pascu avea un rol semnificativ în conducerea localității, pentru că a fost, împreună cu locotenentul Simonović, caporalul Krčedinski și cu săteanul Kuzman Ristić, unul dintre cei care a semnat „cuprinsul sumar” al localității, cu diferite date referitoare la familiile stabilite în sat, la împărțirea averii, suprafețelor arabile și sub pășune etc.¹⁶

Din conscripția din anul 1808¹⁷ și din alte documente din anii următori, desprindem numeroase nume românești, pe care le redăm în original, cum sunt trecute în conscripție, și în paranteză în versiunea românească: Kosta Grossa (Costa Groza), Kracsun Lunga (Crăciun Lungu), Gligorie Roman, Martin Paskul (Martin Pascu), Wasso Moldovan (Vasa Moldovan), Traillo Shumaz (Trăilă Șumaț), Paul (sau Paun, cum apare mai târziu, dacă este vorba despre aceeași persoană) Dalya (Paul/Păun Dalea), Thoma Fistia (Toma Fiștea), Janos Maxa (Ion Maxa), Wassilie Brad (Vasilie Brad), Maxim Bukur (Maxim Bucur), Arsenia Markuz (Arsenie Mărcuț), Pavle Ludoschan (Pavel Ludoșan) și altele. Este posibil ca o parte din aceste familii să nu fie românești, sau să fi fost deja asimilate, pentru că, conform informațiilor furnizate de Propojije Berić, în acest an la Borcea trăiau 45 de familii sârbești, șapte familii românești, patru maghiare, trei germane și câte una cehă și romă¹⁸.

În cuprinsul celei de-a doua cărți cadastrale din aceeași perioadă (nu este specificat anul), pe lângă numele amintite mai sus, se mai amintesc și urmă-

---

¹² Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 25.

¹³ Срета Пецињацки, *Граничарска насеља Баната*, p. 134.

¹⁴ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 27.

¹⁵ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 27.

¹⁶ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 31.

¹⁷ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, pp. 33-35.

¹⁸ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 52.

torii cetățeni ai Borcei, care după toate probabilitățile au fost români: Joseph Mathijasch (Iosif Matiaș), Maxim Petkoy (Maxim Petcoi), Nikola Petkoy (Nicola Petcoi), Georgie Grossa (Gheorghe Groza), Jovann Lunga (Iovan Lungu), Jovan Ludoschan (Iovan Ludoșan), Paskul Rohman (Pascu Roman), Pupill (?) Csakovan (Pupil Ciacovan), Alexa Dragan (Alexa Drăgan), Jovan Sekeschan (Iovan Secheșan), Arsenie Paskul (Arsenie Pascu), Georgie Karunz (Gheorghe Cărunț), Petter Foljan (Petru Folean), Jovan Ludoschan (Iovan Ludoșan)¹⁹.

Școala a fost înființată în anul 1800, când avea 9 elevi. Edificiul școlar se amintește pentru prima dată în anu 1813. În același an se amintește că școala avea 17 elevi, dintre care 13 sârbi și patru români, însă nu este specificat dacă era bilingvă, sârbo-română, sau cursurile se desfășurau doar în limba sârbă²⁰. Impresia este că limba română nu era prezentă ca limbă de învățământ, pentru că nu se amintește nici în anii și deceniile următoare, fapt care a contribuit la o asimilare rapidă a locuitorilor de etnie română. Nu avem indicii, pe baza documentelor din arhive, nici că s-ar fi încercat măcar despărțirea bisericească a românilor din Borcea, după 1872, ceea ce am putut consemna, chiar și ca încercare nereușită, în alte localități din această parte a Banatului în care trăiau români pe cale de asimilare (exemplul localităților Sefcherin, Marghitița, Parta, Iasenova, Ulmu ș.a.).

În perioada anilor 1811-1827 s-a ajuns la o creștere bruscă a numărului locuitorilor, după care a urmat o perioadă de stagnare în această privință. În anul 1839, la Borcea trăiau 550 de sârbi și 100 de români, iar patru ani mai târziu, în 1843, 570 sârbi și 105 români și încă vreo câțiva cetățeni de alte naționalități²¹.

Făcând parte din parohia ortodoxă sârbă, românii din Borcea s-au asimilat însă foarte repede²², astfel că deja în anul 1900 sunt consemnați doar opt cetățeni care au declarat că limba lor maternă este româna, pe lângă 1.255 de cetățeni care și-au declarat limba sârbă ca limba maternă, 20 cea maghiară, 35 cea maghiară și 10 limba croată²³.

---

¹⁹ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, pp. 42-44.

²⁰ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 84.

²¹ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 53.

²² Mircea MĂRAN, *Românii din Voivodina*, Editura ICRV, Zrenianin, 2009, p. 244.

²³ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 72.

3. Cercetările lui Alexandru Țințariu

De problema dispariției populației românești în numeroase localități bănățene, în cazul acesta a localităților Borcea și Sefcherin de lângă Panciova, s-a ocupat publicistul Alexandru Țințariu din Panciova, care în presa contemporană a publicat un articol în care prezintă situația identitară a românilor din aceste două localități la începutul secolului al XX-lea²⁴. Țințariu observă că „e semnificativ faptul că deși locuitorii acestor comune, și mai cu seamă generațiile tinere, absolut nu știu vorbi românește, și acuma își păstrează numele de familie a moși-strămoșilor lor”, pe care le dă în continuare în articolul său. Reproducem „tabloul” numelor de familie românești „nesârbizate”, cum se exprimă Țințariu, fără a ne reține asupra localității Sefcherin, care nu ne interesează în acest studiu²⁵: Ardelean, Brădean, Brad, Ciacovan, Crețiu, Dalea, Drăgan, Fuier, Folean, Gherga, Moldovan, Muntean, Marianu, Negruțiu, Oțâl, Opra, Pâncotan, Pascu, Secheșan, Jebelean. În continuare, Alexandru Țințariu prezintă și o listă a „numelor de familie sârbizate” din Borcea, cu versiunea lor în limba română: Andrei = Andreici, Aciu = Acinov, Dimitrie = Dimitriev și Dimitrievici, Iancu = Ianculov și Iancovici, Isac = Isacov, Cocora = Cocorov, Lădășan = Ludoșan, Marcu = Marcuț, Mihaie = Mihailov, Nedelcu = Nedelcov, Nistor = Nestorov, Nicodin = Nicodinov, Petcu = Petcoi, Radu = Rădici, Stoicu = Stoicov, Stefan = Stefanov, Stoian = Stoianov și Stoianovici, Stanciu = Stancov, Turcu = Turschi, Urs(u) = Ursov, Jivan = Jivanov și Jivanovici. Nu suntem întru totul de acord cu această listă, pentru că în ea se găsesc și nume de evidentă proveniență sârbească, sau slavă, precum Stankov, Stojanović, Živanov(ić), Stojkov, Mihajlov, Radić, la unele nu se poate descifra proveniența, având la bază nume internaționale creștine (Andrejić, Nestorov, Stefanov ș.a.), pe când de proveniență certă românească ar fi, din această listă, după părerea noastră, doar Nikodinov, Jankulov, Ludoșan, Kokorov, Markuc și Ursov. Numele de familie Dimitrijević și Dimitrijević indică mai degrabă o proveniență aromână a acesteia, aromânii fiind prezenți în localitățile bănățene încă din secolul al XVIII-

---

²⁴ Alexandru ȚINȚARIU, „Pierderi simțitoare”, în: *Țara noastră*, Sibiu, nr. 17, 26 aprilie/9 mai 1909. Vezi și: Alexandru ȚINȚARIU, *Sfârșitul dușmăniei*, Editura ICRV, Zrenjanin – Eurostampa, Timișoara, 2016, pp.188-190.

²⁵ Despre românii din Sefcherin vezi: Mircea MĂRAN, „Românii din Sefcherin: o comunitate disprută”, în: *Duh și adevăr. Lucrările simpozionului „Centenarul bănățean. Un secol de administrație românească la fruntariile României*, coordonator pr. dr. Daniel Alic, Editura Presa Universitară Clujeană – Editura Partoș, 2019, pp. 44-52.

lea, în special ca negustori. În acest context, consemnăm prezența la Borcea a comerciantului și omului de afaceri aromân din Panciova, Aleksandar Vreta, care avea cârciumă în sat, a cărei proprietar a fost până în anul 1844²⁶, dar și alte afaceri în hotarul acestei comune.

4. Descendenții românilor din Borcea

În primele decenii ale secolului al XX-lea, cetățenii de origine română, deja sârbizați, și-au menținut numele de familie, însă procesul rapid de asimilare se poate vedea din numele lor personale. Astfel, printre cetățenii satului executați de autoritățile austro-ungare după retragerea armatei sârbe în urma contraofensivei din septembrie 1914, apar și astfel de nume ca Jovan Žebeljan (Jebelean), Sevastian-Sava Paskulj (Pascu), Živa Moldovan, Ljubomir Morar²⁷. Evident, cetățeni de origine română, complet sârbizați și cu o identitate sârbească clară, având în vedere și faptul că au întâmpinat cu entuziasm unitățile armatei sârbe care au intrat în Borcea în septembrie 1914.

În timpul Celui de-al Doilea Război Mondial printre victimele terorii fasciste desprindem și nume ale cetățenilor Borcei de origine românească, precum Florin Sava, Nikola Markuc (Mărcuț), Lenka Ludošan (Ludošan), Živa Ludošan, Lazar Balaš (Balaș), Ilija Dalja (Dalea), Mile Maksin (Maxin, evident descendent al familiei Maxa, stabilită în sat la sfârșitul secolului al XVIII-lea cu numele de familie „Maxa”, nume sârbizat între timp și transformat în matricolele bisericești, și mai târziu în cele civile, în „Maksin”), iar printre borcenii căzuți pe câmpul de luptă ca soldați ai Armatei Iugoslave, pe Stevan Žebeljan (Jebelean), Nikola Ludošan (Ludošan), Svetislav Ludošan, Vasa Maksin, Ilija Paskuj (Pascu), Lazar Sekešan (Sechešan)²⁸.

Cunoscutele sportive, surorile Olivera și Nicolina Moldovan, membre ale naționalei Serbiei la caiac, participante la Jocurile Olimpice de la Londra din anul 2012 și deținătoare a numeroaselor medalii la campionatele europene și mondiale, cât și la alte competiții, sunt originare din Borcea, fiind descendente ale românilor dispăruți demult din această localitate. Conform recensământului din 2002, din numărul total de 35.250 de locuitori, doar 18 de cetățeni ai Borcei s-au declarat români, iar la recensământul din 2011 au fost consemnați 46.086 de locuitori.

---

²⁶ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 59.

²⁷ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 76.

²⁸ Велимир Маринковић, *Борча – насеље и школа*, p. 77.

5. Concluzii

Populația românească din această localitate a dispărut, din lipsă de identitate națională, fără școală și biserică în limba maternă, fără activitate culturală românească și fără personalități din rândul intelectualității care ar fi putut anima activități naționale și influența astfel la trezirea conștiinței naționale românești. Despre existența ei în trecut, azi ne mai vorbesc doar numele de familie românești care încă se mai pot întâlni în această localitate.

CONTRIBUȚIA PRINCIPILOR ROMÂNI LA SUSȚINEREA VIEȚII MONAHALE DIN SFÂNTUL MUNTE ATHOS

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan MOLDOVEANU
Universitatea din București

Abstract

The present study aims to present, by means of several specific examples, the close links existing, over the centuries, between the Holy Mount Athos and the Romanian countries, links materialized in particular by the support that the Romanian rulers, as continuators and preservers of the Byzantine tradition, have given to the monastic settlements there; this includes gifts of money and objects of worship, the financing of the construction and repair of churches and other buildings that still exist there today and, last but not least, the worship of Romanian monasteries to these Holy Places of Orthodoxy.

Keywords

Holy Mountain Athos, Wallachia, Moldova, monasticism, Eastern spirituality

Inceputul oficial al relațiilor existente între Muntele Athos și Țara Românească s-a produs în urma câtorva intervenții făcute de Hariton, egumenul mănăstirii Cutlumuș, către voievodul Vladislav I – Vlaicu Vodă. Intervenția lui Hariton – peste puțin timp devenit mitropolit în Un-

grovlahia – către voievod consta din a-i cere acestuia din urmă să sprijine consistent mănăstirea sa de la Athos, întrucât din pricina vremii, cât și a vremurilor, evergheții de altă dată, împărații bizantini, n-o mai puteau face. Și apoi, nu ar fi făcut altceva, decât să continue, potrivit documentului, lucrările tatălui său, Nicolae Alexandru Basarab. Era anul 1369. Se cunoaște cum voievodul a răspuns pozitiv¹, punând însă o condiție, și anume schimbarea regimului chinovial cu unul idioritmnic pentru monahii români de pe teritoriul mănăstirii.

Cunoaștem în continuare din documentele vremii că cererea domnului a fost întâmpinată de refuzul lui Hariton, deoarece tipicoanele Muntelui Athos prevedeau exclusiv un regim chinovial. Se pare însă că Hariton n-a putut rezista demersului lui Vladislav, căci de vreme ce mănăstirea apărea refăcută după această dată, nu însemna decât că egumenul a trebuit să-i cedeze. Știm cu siguranță că, la 1372, mănăstirea apărea ca fiind refăcută de către voievod, ba, mai mult, avea să apară în documentele ulterioare drept „Lavră a Țării Românești”. Nici Hariton nu avea să fie lipsit de faimă, de vreme ce domnul l-a chemat să ocupe scaunul mitropoliei, după moartea legiuitului mitropolit Iachint (1372).

Este un prim episod² care îi pune în legătură directă pe domnii români cu Muntele Athos, dar care nu se va rezuma doar la atât, întrucât de abia de acum domniile încep să revendice un statut excepțional în Balcanii ocupați rând, pe rând de către turci. Componenta politică pe care se sprijinise altădată atât de bine comunitatea monahală athonită dispăruse acum de la Constantinopolul devenit Istanbul. De aceea monahii își vor îndrepta atenția către singura unitate etnică, relativ autonomă, din zona Balcanilor, anume către cele două Principate românești de la nordul Dunării. Era o cinste ce

---

¹ „Eu voi înconjura cu ziduri și cu turn de întărire mănăstirea și voi înălța biserică, trapeză, chilii, voi răscumpăra moșii și voi da animale ca prin aceasta să fie pomeniți părinții domniei mele și eu ... căci așa se pomenesc în Sfântul Munte și voievozii sârbi și bulgari, ruși și iviri”. Cf. Paul LEMERLE, *Actes de Kutlumus*, Paris, 1945.

² Un altul, dar diferit ca încărcătură, ar putea fi considerat venirea lui Nicodim în Muntenia, tot de la Athos, cu scopul vădit de a da un impuls nou monahismului de pe la noi, poate în același timp cu derularea unui program mai amplu, inițiat de patriarhul ecumenic Filotei Kokkinos (1353-1354; 1364-1376), el însuși, să nu uităm, un athonit, fost egumen al Marii Lavre și ucenic al Sfântului Grigorie Palama. Programul avea în vedere conservarea elementului ortodox chiar la nordul Dunării, în fața expansiunii catolice care găsisese un bun prilej de ofensivă în contextul istoric al înaintării turcilor, tot mai spre nord. Așa a fost posibilă apariția Mitropoliei Ungrovlahiei și nu întâmplătoare este venirea lui Nicodim aici într-un atare context.

nu putea fi refuzată de aceștia. Și ca să vedem că situația prezenta interes pentru domniile române, iată-l pe Vlad Călugărul exprimând principiul acestei tradiții preluate de români:

„Râvnind a urma pilda fericiților ctitori (greci, sârbi, bulgari și a celor din neamul nostru), care au înfrumusețat grădina Maicii Domnului (*Περίβολι της Παναγίας*), am urmat și noi a ajuta și a întări aceste mănăstiri”³.

În același timp în care Vlad Călugărul își definea poziția față de Muntele Athos – și este valabil pentru toate Locurile Sfinte – domnitorul Ștefan cel Mare și Sfânt gândea la fel, făcând din mănăstirea Zografu o „Lavră a Țării Moldovei”. Dar acestea sunt deja fapte mult prea bine cunoscute, încât nu am să insist asupra lor, dat fiind că am făcut-o cu alte prilejuri⁴. Prin urmare, voi marca doar începutul acestor relații atât pentru Țara Românească, cât și pentru Moldova. Din aceste momente, vreme de aproape cinci secole, atenția românească față de Muntele Athos a fost neîntreruptă.

Întâi de toate, nu trebuie trecută cu vederea epoca lui Neagoe Basarab (1512-1521). Este din nou unul dintre momentele din istoria acestor legături care spun foarte mult despre vădita dorință a domnilor noștri de a li se da cinstea ce se da odinioară bazileilor bizantini. Iată deci dorința lor de legitimare. De aceea, îl vedem pe Neagoe Basarab, domn de perfectă inspirație bizantină, chemând la sfințirea catedralei din capitala voievodală de la Curtea de Argeș (15 august 1517), pe toți reprezentanții lumii ortodoxe sau ai Oikoumenei așa cum era ea înțeleasă bine atunci. Participa Patriarhul ecumenic Teolipt, dar și reprezentanții Patriarhiilor Apostolice, cât și ai Locurilor Sfinte din Orient. Prezența patriarhului Teolipt la acest eveniment voia parcă să demonstreze că ceea ce nu era posibil pe fostul teritoriu bizantin, era posibil acum la nordul Dunării. Așa se naștea acel „Bizanț după Bizanț”,

---

³ Grigorie NANDRIȘ, *Documente slave din mănăstirile Sfântului Munte*, București 1937, p. 59; *Documenta Romaniae Historica Țara Românească*, vol. I, București 1966, pp. 379-80; Teodor M. POPESCU, „Considerațiuni istorice privind legăturile Bisericii române cu mănăstirile din Muntele Athos”, în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an XII, 1963, nr. 3-4, p. 165.

⁴ A se vedea: Ioan MOLDOVEANU, „Sfântul Ștefan cel Mare, protector al Muntelui Athos”, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt, Atlet al credinței creștine*, Sf. Mănăstire Putna, 2004, pp. 157-178 și în vol. *Altfel despre Ștefan cel Mare și Sfânt*, Editura Anastasia, București, 2004, pp. 217-239.

continuare a ceea ce fusese el odinioară, dar într-o formă mai modernă acum⁵.

Evident Muntele Athos era prezent prin egumenii tuturor marilor mănăstiri de acolo. În același context, domnul dăduse la Dionisiu o raclă din argint masiv pentru moaștele unui mare personaj sfânt ce petrecuse pe pământ românesc ca mitropolit. Nu este greu de bănuțit că este vorba despre Nifon al II (1503-1505), fost patriarh al Țarigradului în două rânduri, după ce fusese monah la Athos, chiar la mănăstirea pe care acum o ajută principele Neagoe Basarab, contemporanul lui Nicollo Machiaveli. Moaștele lui Nifon fuseseră aduse la noi de Neagoe Basarab. Și nu numai atât. Lumea românească avea să asiste la prima canonizare făcută pe pământ românesc, ceea ce evident conferea nu numai legitimare politică pentru domn, ci și legitimare a autorității Bisericii românești. Este unul dintre primele gesturi care poate fi interpretat ca o manifestare de autocefalie ecleziastică.

Domnitorul muntean a ajutat nu numai mănăstirea Dionisiu, ci va îndrepta ajutoare îmbelșugate către mai toate mănăstirile athonite. Prin el concepția „Bizanț după Bizanț” venea să întregască înțelesul pe care îl căpătăm din expresia biografului lui Nifon, Gavriil Protul, care îl desemna pe Neagoe drept „ctitor mare a toată Sfetagora”⁶. Neagoe Basarab este considerat exemplul cel mai elocvent pentru obiceiurile sale imperiale; este voievodul a cărui operă sistematică de susținere a Ortodoxiei balcanice și a Orientului Apropiat a fost de o mare amploare și de o rezonanță nemaiatinsă până la el⁷. Și nici după el nu s-au mai găsit ușor domni valahi care să fie atât de interesați de Athos.

---

⁵ Virgil CÂNDEA, „Noi și Bizanțul”, în Cristian POPIȘTEANU (coord.), *Lumea Bizanțului*, Editura Politică, București, 1972, p. 15; Eugen STĂNESCU, „500 de ani de relații româno-bizantine”, în C. POPIȘTEANU (coord.), *Lumea Bizanțului*, p. 168. Neagoe Basarab reușise să impună în conștiința popoarelor sud-dunărene ideea că prinții Valahiei sunt moștenitorii tradiției imperiale bizantine și să cultive la aceste popoare speranța că eliberarea va veni de la Nordul Dunării. Cf. Manole NEAGOE, *Neagoe Basarab*, Editura Științifică, București, 1971, pp. 96, 100; D. NĂSTASE, *L'idée imperiale dans les pays roumains et le "crypto-empire chretienne" sous la domination ottomane*, Atena, 1981, pp. 227-228.

⁶ Gavriil PROTUL, *Viața Sfântului Nifon, patriarhul Țarigradului*, edit. Tit Simedrea, București, 1937, p. 30.

⁷ Nicolae IORGA, *Bizanț după Bizanț*, București, ed. a II-a, Editura Enciclopedică, București, 1972, pp. 129-130 (există și o ediție în greacă: Atena, 1984, în traducerea lui Iannis Karas); M. NEAGOE, *Neagoe Basarab*, p. 289; D. NĂSTASE, *L'idée imperiale*, p. 208; Andrei PIPPIDI, *Tradiția politică bizantină în țările române în sec. XVI-XVIII*, Editura Academiei Române, București, 1983, p. 55.

Doar din Moldova vom mai găsi domni care să țină la statutul ce-l avusesse Neagoe în Țara Românească, deși nici unul din ei, până la Vasile Lupu, n-a mai făcut-o cu aceeași intensitate; au fost, totuși, Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu. Petru Rareș (1527-38; 1541-46) va ridica schitul Morfonu și va face reparații la Karakalu, iar Alexandru Lăpușneanu (1522-1561; 1564-1568) și soția sa Ruxandra, vor ajuta Athosul într-o vreme în care acesta se afla la mare ananghie⁸.

Ultimele decenii ale veacului amintit s-au remarcat printr-o creștere neobișnuită a elementului grecesc și deci a influenței grecești în viața publică românească sub toate aspectele ei. Când familii domnești, cum este aceea a lui Alexandru II (1568-1577) sau a fratelui său, Petru Șchiopul, domn în Moldova (1574-79; 1582-91), sunt aproape cu totul grecizate, este firesc ca descendenții lor, cum sunt Mihnea Turcitul sau Radu Mihnea⁹, fiul său și respectiv nepotul lui Alexandru II, amândoi voievozi ai Țării Românești, să încurajeze elementele grecești nu numai dinlăuntrul țării, ci și din afara ei, în fruntea cărora stăteau marii ierarhi ai Bisericii orientale.

Toți acești domni s-au vrut a fi continuatori ai tradiției bizantine și, ca urmare, au ajutat și ei mai multe mănăstiri de la Athos, dar nu fără a se do-

---

⁸ Vatopedului i-a dat un caravansarai (depozit), cumpărat cu 65.000 de aspri de la un turc din Tesalonic, și, în plus, i-a mai dat 300 de galbeni pe an. La Dionisiu a clădit bolnița și aripa sudică și a mărit trapeza. Pentru Zografu, Ruxandra a răscumpărat metoacele din Macedonia cu 52.000 aspri. Domnul a mai refăcut Dohiariul integral și l-a zugrăvit prin purtarea de grijă a Mitropolitului Teofan II (1564-1572; 1578-1579; 1582-1588) care este îngropat acolo. După moartea domnului, văduva lui va oferi Dohiarului 165.000 de aspri, adică 2.700 de piese de aur! Au mai dat 35.000 de aspri la Karakalu și au ajutat și Grigoriu.

⁹ Se știe că Radu Mihnea era căsătorit cu o grecoaică (Nicolae IORGA, *Istoria statelor balcanice în Europa*, București, 1913, p. 61), iar Petru Șchiopul avea soție din insula Rodos, pe Maria Amirală (D. RUSSO, *Studii istorice greco-române*, vol. I, București, 1939, p. 69). Cât despre pătrunderea influențelor grecești în țările noastre, acestea s-au concretizat în crearea de școli grecești. Prima s-a înființat în Moldova, între anii 1561 și 1563, de către Iacob Heraclid Vasilicos, care râvnise la tronul țării și chiar înlăturase pe marele binefăcător al Ortodoxiei, Alexandru Lăpușneanu. N-a funcționat foarte mult timp, dar a constituit un preludiu pentru Academia Domnească de la Iași, datorată filogrecului Vasile Lupu. Era timpul disputei între influența slavă și cea greacă, finalizat prin biruința grecismului. Despre toate acestea a se vedea D.B. OIKONOMIDIS, *Les écoles grecques en Roumanie jusqu'à 1821. L'hellénisme contemporaine*, seria II, an III, tom II, Atena, 1949; IDEM, *Ελληνο-ρουμανικαί σχέσεις*, pp. 62-69; Constantin ERBICEANU, „Priviri istorice și literare asupra epocii fanariote”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria II, tom XXIV, București, 1901; D.B. OIKONOMIDIS, „Bărbați culti greci și români și profesorii de la Academiiile din Iași și București în epoca așa-zis fanariotă”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria II, tom XXVII, București, 1905; Ariadna CAMARIANO-CIORAN, *Les Académies Princieres de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Tesalonic, 1974.

vedi, mai întâi, mari ctitori în țările române. Așa era cazul lui Alexandru II, ce ridicase, „în josul Bucureștiului”, mănăstirea „Sfânta Troiță”, care ulterior va fi reparată de Radu Mihnea, căpătând de altfel numele celui de-al doilea ctitor – „Radu Vodă” – și va fi închinată de acesta la Ivir, în amintirea anilor pe care-i petrecuse acolo¹⁰. Dar, mai întâi, Mihnea II Turcitul refăcuse mănăstirea de la Podul Colentinei – Plumbuita – și o închina, în 1585, la Xiropotamu, iar din Moldova, Dionisiu primea Mănăstirea Hlincea de la Petru Șchiopul. Daniile au fost, bineînțeles, mult mai bogate, pentru că ei au confirmat sumele care obișnuiau a fi date anual, plus moșii și alte acareturi.

Principii aceștia petrecuseră ani buni la Constantinopol sau în alte locuri ale fostului Imperiu Bizantin, inclusiv Petru Cercel (1583-85), pentru care s-a reeditat ceremonialul de ungere a împăraților, toți acești domni, adevărați monarhi cu atitudini imperiale, care se formaseră în locurile prin care trecuseră, dar mai cu seamă la Bizanț, care se căsătoriseră cu grecoice sau levantine, care vorbeau deci grecește în familie, aduceau cu ei în țara lor de baștină – spune N. Iorga – pe lângă obiceiurile luate, firește de la turci, tradiții negrești din punct de vedere național sau popular, ci bizantină, imperială¹¹.

În ciclul închinărilor către Athos, vreo 135 la număr, avea să se înscrie și mănăstirea lui Mihai Vodă Viteazul, zidită de el pe malul Dâmboviței, cu hramul „Sfântului Nicolae”. Este vorba, firește, de celebra sa ctitorie care îi poartă de altfel și numele, închinată mănăstiri Simonopetra¹². Închinările însă nu constituiau dări în proprietate, ci mai degrabă semănau cu niște concesiuni. Elocvent avea să fie cazul pe care-l receptăm din documentul ce privea închinarea Cotrocenilor lui Șerban Cantacuzino către întregul Munte Athos, la 1682. Aici este de luat în discuție chiar documentul de închinare

---

¹⁰ Mănăstirea „Radu Vodă” a fost închinată la 1613. Radu Mihnea fusese trimis de tatăl său la Ivir și a rămas acolo în grija călugărilor, care l-au și educat. Tot ei l-au trimis apoi la învățătură la Veneția, de unde întorcându-se a ocupat tronul Țării Românești. Se cunoscuse acolo cu Chiril Lucaris, pe care îl va și aduce între 1613-15 în Țara Românească ca predicator al curții domnești. (A.D. XENOPOL, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1928; A.D. XENOPOL, *Roumains et grecs au cours de siecles*, București, 1921, p. 31).

¹¹ N. IORGA, *Bizanț după Bizanț*, p. 134. Influența domnilor în lumea ortodoxă avea să crească și prin căsătoria fiicei doamnei Chiajna și a lui Mircea Ciobanul cu sultanul Murad III, așa cum fusese aceea a sârboicei Mara cu Murad II.

¹² De fapt, această mănăstire fusese închinată la 1591, după ce patriarhul Ieremia II o sfințise ca stavropighie, în urma unui sinod ce întrunea ierarhii țării. Alexandru ELIAN, „Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an LXXVII, 1959, nr. 7-10, pp. 914-915.

al mănăstirii ce de-abia se zidise. Aceasta pentru că ne furnizează informații ce ne pot ajuta în a demonstra cele spuse mai sus.

Șerban Cantacuzino, ca niciun alt domn de până la el, a condiționat închinarea mănăstirii sale, poate pentru că sesizase ilegalități în administrarea mănăstirilor închinată până atunci. În cazul de față, documentul suna ca un contract. În primul rând, trebuiau să se trimită egumeni cu frica lui Dumnezeu, smeriți, înțelepți, dar și buni administratori: „Egumenul acela care se va trimite a fi om cu toată înțelepciunea și pedepsit și vrednic, care, văzându-se a fi vrednic, bun, chivernisitor, înțelept, adăugător întru toate ale mănăstirii, niminea să nu aibe voie a-l depărta pe dânsul”. Mai departe urma o a doua condiție și anume ca din venitul mănăstirii să se trimită la Athos numai prisosul, grosul rămânând aici pentru folosul Cotrocenilor. În al treilea rând, nimic din cele cu care fusese înzestrată mănăstirea nu avea voie să fie dus la Athos, indiferent de condiții. În sfârșit, domnul prevedea să se urmeze întocmai tipicul athonit, în cele liturgice, să se prăznuiască în mod special și ziua mucenicilor Serghie și Vach (7 octombrie) pentru că în acea zi fusese domnul izbăvit din mâinile urmăritorilor săi (este vorba de lupta pentru domnie, în contextul căreia Șerban Cantacuzino își luase angajamentul construirii mănăstirii, istoria fiind îndeajuns cunoscută). Rânduia, în cele din urma, să fie pomenit, el și tot neamul lui, atât la mănăstire, cât și la Athos, iar de i se va întâmpla sfârșitul să fie chiar îngropat aici. Pe parcurs mănăstirea n-a rămas numai cu daniile făcute atunci de domn, ci i s-au adăugat altele noi de către soția voievodului, de către rudele sale sau alți boieri munteni, i s-au adăugat metoace care au dus-o la o asemenea bunăstare, încât Chesarie Daponte, văzând-o, a numit-o „fala Munteniei”¹³.

Muntele Athos n-a fost lipsit de danii nici de moldoveni, mai ales în vremea lui Vasile Lupu. Este cunoscută închinarea mănăstirii sale de la „Trei Ierarhi”, pe care el o făcuse la 1645, tot întregului Munte Athos, așa cum avea să facă cu ctitoria sa Șerban Cantacuzino. Închinările includeau metocurile lor, cu tot ce aparținea de ele: heleștee, păduri, câmpii, livezi, stupine, animale și sălașe de țigani. La acestea se adăugau subsidii anuale substanțiale, moștenite de athoniți de la cele mai vechi domnii.

Aș mai reda cazul închinării mănăstirii Căpriana din Basarabia către Zoграфu, la 1698, de către Antioh Cantemir¹⁴. Aflăm din act cum ctitorul mă-

---

¹³ *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIII, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1909, p. 255.

¹⁴ *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV/1, Librăriile Socec & Co., București,

năstirii, Ștefan Vodă cel Bătrân, a înnoit și miluit sfântul locaș, a făcut o parte din zidul ruinat, chilii, trapeza, a dat veșminte și vase și a înzestrat-o cu moșii. Alături de toate acestea, apare precizarea că Ștefan era ctitorul mănăstirii Zografu din Sfântul Munte, lucru recunoscut – iată – și de urmașii săi de mai târziu, ceea ce înseamnă că exista această conștiință a faptului că Zografu este „lavră moldovenească”. În plus, se spunea că tot el a întemeiat și mănăstirea Dobrovățului, închinată la Zografu de Vasile Lupu, din cauza „pustiirii locașului (era vorba de Dobrovăț), din pricina nechibzuirii și lenivirii și reaua orânduire a călugărilor valahi”. Și, ca să ne facem o idee despre imensitatea averilor Căprianiei, dintre cele 18 mănăstiri de pe teritoriul Basarabiei, ea posedă de trei ori mai mult decât toate celelalte la un loc. Avea 23 de moșii, care se întindeau peste 50.000 ha, față de cele 15.000 ale celorlalte¹⁵. Din această avere colosală, Zografu și-a reînnoit, pe la 1716, sud-estul clădirilor¹⁶ și tot pe atunci egumenul Hrisocoleu zidea un turn lângă biserica Căprianiei¹⁷.

Nu este mănăstire athonită căreia să-i fi lipsit sprijinul vreuniei dintre domniile române sub orice formă va fi fost acesta: danii în bani, închinări de metoace, acordări de averi în natură. Toate acestea au contribuit practic la rectitorirea întregului Munte Athos, după o perioadă destul de neagră a istoriei sale. Pentru tot acest sprijin, românii au avut șansa de a se împământeni la Sf. Munte, pe la 1803, când un călugăr cărturar, pe nume Teodorit, se cobora de acolo spre a-i propune chiar mitropolitului Veniamin Costachi

---

1915, p. 319, nr. 384; Manouil GHEDEON, *Ἡ Ἄθως: ἀμνηύσεις, έγγραφα, σημειώσεις (Athosul: amintiri, documente, însemnări)*, Constantinopol, 1885, p. 185; Nicolae IORGA, *Muntele Athos în legătură cu țerile noastre*, Librăria Socec & Co., București, 1914, p. 50; Nicolae IORGA, „Daniile românești la Muntele Athos”, în *Revista Istorică*, București, an XIX, 1933, p. 21; Melchisedec ȘTEFĂNESCU, *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire*, București, 1869, p. 157; Ștefan BERECHET, „Mănăstirea Căpriană”, în *Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția Basarabia*, an II, 1928, Chișinău, pp. 103-108 (actul în slavă și traducere românească).

¹⁵ Teodor BODOGAE, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940, p. 221; COJOCARU, „Biserica Moldovei, sprijinuitoare a Orientului Ortodox”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an LXIII, 1987, nr. 3, p. 55; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a II-a, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 266; Ion NIȘTOR, *Istoria Basarabiei*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 244.

¹⁶ Kosma VLAHUL, *Η Χερσόνησος του Αγίου Ορους του Αθωνος και αι εν αυτή μοναί και οι μοναχοί πάλαι και τε νύν*, Βόλος, 1903, p. 244.

¹⁷ Nicolae IORGA, „Descriere de călătorii”, în *Fântâna Darurilor*, 1907, p. 280; T. BODOGAE, *Ajutoarele românești*, p. 221.

al Moldovei ca mănăstirea sa Esfigmenu să intre pe mâna moldovenilor, cu simpla și smerită condiție ca aceștia să se preocupe de bunăstarea ei. Nu se știe nici până azi de ce marele mitropolit a refuzat „dania”, dar ca să sprijine mănăstirea Esfigmenu, i-a închinat una dintre ctitoriile familiei sale, una boierească. Veniamin Costachi a răspuns într-un alt fel acestei inițiative și, la 20 aug.1806, împreună cu alți 12 membrii ai familiei Costăcheștilor, închină la Esfigmenu mănăstirea Florești după ce o unește cu metocul de la Ciocănești-Bursuci¹⁸.

Abia câțiva ani mai târziu dorința monahilor români de a-și avea propriul locaș de închinăciune în Athos a prins contur, prin îngăduința ce li s-a dat de a-și ridica schitul Prodrumului, pe teritoriul Marii Lavre. Ba, mai mult, unui monah venit din Moldova, deși neromân, dar simțind românește, i se va datora revigorarea vieții ascetice sau, cum îi place unui învățat grec s-o numească, „ascetico-filologice”¹⁹ din Sfântul Munte. Este vorba despre Paisie Velickovskij, căruia românii îi vor datora apariția, pentru prima oară într-o limbă europeană, aceea fiind româna, a corpusului filocalic. Lucrurile se petreceau puțin după reîntoarcerea acestuia, împreună cu ucenicii săi, după o ședere acolo de 17 ani. Se stabiliseră la Dragomirna pe la 1763, iar până la 1769, vor lăsa culturii românești prima adunare de texte filocalice, în limba română, adică înainte de apariția Filocaliei paisiene slavone, dar și înaintea celei grecești a lui Nicodim Aghioritul, el însuși un mare admirator al lui Paisie, și despre a cărui operă Constantin Papoulidis crede că a fost influențată în proporție de patru cincimi de acesta din urmă²⁰.

---

¹⁸ S-au redactat două acte, unul în grecește și altul în românește, care trebuia să rămână la „Sf. Ilie” – Florești. Cf. *Eclaircissement sur la question de monasteres grecs situes dans les Principautes Danubiens*, 1857, pp. 54-63; Ioan ANTONOVICI, *Mănăstirea Florești din Plasa Simila, județul Tutova*, București, 1916, pp. 53-59, nr. XXXIII; N. IORGA, *Daniile*, p. 20; Al. ELIAN, *Biserica Moldovei*, p. 61. Marcu Beza care a vizitat Muntele Athos spune că a văzut actul de danie la Esfigmenu, dar ne redă ca dată a închinării anul 1813. Cf. Marcu BEZA, „Bibliotecă mănăstirească la Muntele Athos”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Literare*, seria III, tom VII, mem. 3, 1934, p. 53; Marcu BEZA, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1937, p. 50. Probabil că era vorba de hrisovul prin care Scarlat Calimachi hotărâ ca mănăstirea să rămână închinată (ianuarie 1813). Pe acesta poate că l-a văzut Marcu Beza. A se vedea și Nicolae IORGA, *Documentele familiei Calimachi*, vol. I, București, 1902, p. LXXXVII; și vol. II, București, 1903, p. 14, nr. 30; pp. 28-29, nr. 62; p. 52, nr. 114.

¹⁹ Vezi Em. ΤΑΪΙΑΟΣ, *Ο Παϊσιος Βελτσικόφσκη και η ασκητοφιλολογική Σχολή του*, Tesalonic, 1964.

²⁰ Vezi vol. *Paisianismul, un moment românesc în istoria spiritualității europene*, ed. îngrijită de Dan Zamfirescu, Editura Roza Vânturilor, București, 1996.

Pe parcursul secolelor, schimburile culturale dintre cele două Ortodoxii, cea de limbă greacă și cea de limbă română, au fost favorizate de întâlnirea lor la Muntele Sfânt. Acesta este rolul fast pe care l-a jucat Athosul în istoria nu numai a românilor, ci și a celorlalți ortodocși.

În încheiere, reeditez un text al marelui Iorga, cu referire la raportul nostru cu grecoitatea, în general, text care explică mult și face cinste ambelor părți:

„Tot ceea ce grecoitatea avea mai distins în domeniul artei tipografice, ca și în acela al literaturii, venea aici la noi. Multă vreme am crezut că aceasta este o umilință; acum nu mai e nici un motiv să credem aceasta pentru că, de fapt, nu noi cedam înaintea culturii grecești, ci era altceva: noi deveniserăm patroni ai culturii grecești, cum deveniserăm patroni ai Ortodoxiei prin aceea că asupra noastră trecuseră toate datoriile, în acest timp cu tot prestigiul, toată influența și toată situația de hegemonie a împăraților Bizanțului, noi am fost un popor care n-am știut cu ce să ne mândrim și erau lucruri cu care am fi putut să ne mândrim, dar am crezut că ne putem mândri cu lucruri care, privite bine, contribuie să ne umilească”²¹.

---

²¹ *Istoria românilor prin călători*, București, 1981, pp. 301, 307.

PAISIE VELICIKOVSKI ȘI RUGĂCIUNEA MINȚII. O RETROSPECTIVĂ ISTORICĂ*

Conf. Univ. Dr. Ion GUMENĂI
Institutul de Istorie din Chișinău

Abstract

The article focuses on Paisie Velicikovsky's preoccupation with one of the essential aspects of Orthodox monastic life - the Prayer of the Mind. An attempt was made to establish the location where the pious abbot knew this practice, his preoccupations with the readings of the works of the Holy Fathers and their translation for the solid argumentation of the Prayer of the Mind, which took place on Mount Athos. A special place was given to the disputes that the abbot of Dragomirna, Sec and Neamț had with the opponents of this practice, which in fact contributed to the hesychia in the monastic places.

Keywords

Paisie Velicikovski, Prayer of the mind, Holy Fathers, monastic life, monks

Preacuviosul stareț Paisie de la Neamț, prin activitatea sa a catalizat întreaga lume ortodoxă, jucând un important rol nu numai pentru spațiul românesc, ci pentru întreaga Biserică Răsăriteană. Paisie Velicikovski a lăsat o moștenire semnificativă îndeosebi pe trei direcții a vieții monahale: traducerea operelor esențiale a Sfinților Părinți din greacă în română și slavonă, promovarea neîncetată a vieții de obște ca mod de viață

în obștile călugărești și promovarea și apărarea rugăciunii minții sau a rugăciunii lui Iisus¹. Tocmai cea din urmă direcție a activității starețului de la Neamț este pusă în discuție de către noi.

Este cunoscut faptul că de tânăr Paisie a fost în căutarea unui duhovnic destoinic și a principalelor repere privind viața monahală, din care considerente îl vom găsi la mănăstirile Liubețki, Motrenina, Medvedovski și Lavra Peșterilor, hotărând, în cele din urmă, să ia drumul spre Schitul Poiana Mărului de sub conducerea starețului Vasile². Tocmai în spațiul românesc, după cum afirmă o serie de cercetători în discuțiile avute cu stareții din Valahia a dobândit priceperea rugăciunii minții prin inimă, după care cerându-și permisiunea s-a îndreptat spre Muntele Athos unde a și ajuns în 1746³.

Referindu-se la venirea lui Paisie Velicikovski în spațiul românesc Arhimandritul Andronic Popovici afirma că,

„trecând preste hotaru, au mers la schitul Dălhăuții, carele era supt povățuirea starețului Vasilie, cel zis mai sus, cel ce avea acolo igumen, pre un ucenic al său, anume Dorotheiu ieromo-

---

* Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului instituțional *Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice*. Partea I (cifru: 20.80009.0807.36).

¹ Cât de mare a fost influența Sfântului Paisie asupra Ortodoxiei din diferite țări se poate deduce și din cuvintele unui cercetător, care arăta: „Este imposibil de a ne imagina corect starea spirituală a monahismului rus, a poporului rus în secolele XIX-XX, fără a se lua în considerare influența starețului Paisie și a ucenicilor săi”. Cf. *Св. Паисий Величковский, Св. Игнатий Бранчанинов. О молитве Иисусовой*, Лествица, Москва, 2005, с. 6.

² Cf. Andronic POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, vol. III-IV, edit. Ion Gumenăi, Editura Lexon Prim, Chișinău, 2020. De fapt, cauzele atracției ce veneau din spațiul românesc sunt dezvăluite de către Paul Mihail, care arăta: „Cu astfel de vase alese și cu o tradiție duhovnicească milenară, sihăstriile și schiturile rupestre românești nu puteau să nu iradieze influența lor și în afara hotarelor țării, atrăgând aici pe cei dornici de desăvârșire. Mai ales în urma uniției din Ucraina, rătăcitorii după dreapta-credință, nemicșorată, spre acest „Sfânt Munte, de data aceasta românesc și chiar buzoian” se îndreptau, căci în Orientul grec îi pândea robia turcească, iar în Rusia țaristă îi întâmpina indiferența raționalistă a conducătorilor. Bătrânul Onufrie care a sihăstrit la schitul Cârnu, Cuviosul Vasile de la Poiana Mărului și Starețul Paisie de la Mănăstirea Neamțu sunt trei cazuri de pelerini ai transfigurării monahale împlinite în Carpați”. Vezi: Paul MIHAIL, „Viața și nevoitele Sfântului cuvios Paisie de la Neamț”, în *Sfântul Cuvios Paisie de la Neamț (Velicikovski)*, pe https://www.academia.edu/44593315/Sf%C3%A2ntul_cuvios_Paisie_de_la_Neam%C5%A3_Velicikovski_Rom%C3%A2nia_1722_1794_15_noiembrie_.

³ Бибииков М. В., *История русского православного зарубежья. Т.1. Русское православное зарубежье до 1917 г. Кн.1. Русское православное присутствие на христианском Востоке*, Изд-во Московской Патриархии Русской Православной, Москва, 2016, с. 243.

nah. Și acesta, cu mare dragoste i-au priimit, și i-au odihnit și foarte mult sau folosit, preafericitul părintele nostru, acolo de buna rânduială a bisericii și de starea părinților la slujba bisericii, până în sfârșit și de petrecerea lor”⁴.

Deci, după cum observăm, nu sunt indicii care ar demonstra faptul că la acest schit, chiar dacă era condus de către unul din ucenicii și urmașii lui Vasile de la Poiana Mărului, recent venitul călugăr din Malorosia ar fi făcut cunoștință cu tradiția rugăciunii lui Iisus.

De la Dălhăuți, tânărul Paisie va trece la schitul Treisteni, după cum le-a recomandat duhovnicul Mihail, de la mănăstirea Motreanka, unde acesta a poposit pe perioada postului, în drumul său spre Țara Românească. Aici acești monahi au fost primiți de Dometie, egumenul și ucenicul lui Mihail de la Motreanka. Aici după cum afirmă iarăși Andronic:

„Și zicea însuși Preafericitul Părintele nostru cum că, aicea, întâiu s-au învrednicit a vedea pravila bisericii, săvârșindu-să după tipicul Sf(ânt)ului Munte, cu bună rânduială și cu frica lui D(u)mnezeu, pentru care foarte mult s-au bucurat și au proslăvit pre D(u)mnezeu. Și acolo, au văzut, precuviosul părintele nostru, pre mulți din părinți strălucind întru faptele cele bune, carii, din ostenele mâinilor sale își câștiga cele de nevoie și de acolo făcea și milostenie, după cât se putea din dreapta osteneală, a mâinilor lor. Căci, numai această milostenie să priimește înaintea lui D(u)mnezeu ca o jertvă cu bun miros”⁵.

Și iarăși conform datelor furnizate, nu avem indicii siguri că anume aici Paisie Velicovski a făcut cunoștință și a intrat în esența rugăciunii inimii prin minte. Cert este că aici a făcut cunoștință cu starețul Vasilie de la Poiana Mărului, precum și cu unul din ucenicii săi Mihail, sub influența cărora tânărul monah va rămâne încă o perioadă îndelungată de timp. Tot aici a făcut cunoștință conform informației și cu o latură importantă a vieții călugărilor – meșteșugul manufacturier – pe care îl va introduce și în soborul său de la Muntele Athos, dar și la Dragomirna, Secu și Neamț.

După o perioadă de ședere la Treisteni, la îndemnul schimonahului Onufrie, Paisie va trece la schitul Cârnu. Și credem că anume aici tânărul monah

---

⁴ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 68.

⁵ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 68.

va face cunoștință din plin cu tradiția și modul de acțiune a rugăciunii minții. Izvorul consemnează următoarele:

„Iară rânduiala schitului aceuia, era dupre asemănarea oare cărorora din schiturile Sf(â)ntului Munte. Pentru că numai duminicile și sărbătorile să aduna toți frații la toată pravila bisericii și după d(u)mnezeiasca Liturghie li să punea tuturor masă de obște. Iară după vecernie, toți cei ce ședea la singurătate să ducea pre la chiliile sale, întru care, și preafericitul părintele nostru, șazănd în liniștire făcea oareși care puțină rucodelie (adecă făcea linguri) și luând aminte la rugăciunea cea cu sârguință și la cetirea părinteștilor Scripturi și la d(u)mnezeiasca dragoste, aducându-și aminte de ale sale păcate și de cele din toate zilele. Că de la aceia au înțeles ce este adevărata ascultare din care să naște adevărata smerenie, dintru care se face omorârea vocii sale și despre toate cele ce sânt ale lumii aceștia, care este începutul și sfârșitul cel fără de sfârșit, ai adevăratei monahicești lucrări și ce este privirea și a minții adevăratei liniști și rugăciunea cu luare aminte, care, prin minte în inimă săvârșăște, nu numai au înțeles, ci, și din parte și de d(u)mnezeiasca lucrare a eii, în inimă pururea săltând să îndulcia. Că acolo între nevoitorii aciea petrecând prin lucrarea poruncilor lui D(u)mnezeu și prin sârguirea năravnicilor bunătați și prin cea neâncetată rugăciune a minții au făcut de au răsărit în inima lui sămânța aciea și aprinzând cu râvnă sufletul lui, dupre cum s-au zis spre nevoiește d(u)hovnicești ca un cerb ce însetează de izvoarele apelor”⁶.

Deci, la schitul Cărnul, Paisie va deprinde acea componentă esențială a vieții monahale – rugăciunea minții – pe care în continuare o va fortifica și o va apăra până la sfârșitul vieții sale. Și, după ce s-a aflat în schiturile românești aproximativ trei ani, la vârsta de 24 de ani pleacă la Muntele Athos, unde, după cum este bine cunoscut, face ocolul mănăstirilor și schiturilor, dar fără de avea un rezultat pozitiv. Drept urmare se orientează spre o viață pustnicească. Din păcate, autobiografia starețului, cât și datele oferite din Viața Sfântului Paisie nu ne dau repere clare, care ne-ar demonstra că una din principalele preocupări a tânărului Paisie ar fi fost și cea legată de rugăciunea minții.

---

⁶ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, pp. 74-76.

Totuși o serie de cercetători afirmă că Preacuviosul Paisie a început un mare lucru și anume adunarea și culegerea moștenirii patristice ascetice. În același timp, Paisie Velicikovski căuta singurătatea pentru a realiza rugăciunea minții, dar în general nu a fost un pustnic solitar. Sarcina pe care și-a pus-o el, l-a forțat să combine activitatea rațională cu meșteșugul și rugăciunea cu activitatea cărturărească⁷.

Sfântul Paisie, în această perioadă, nu numai că a pornit pe calea faptelor mărețe duhovnicești, dar a practicat și rugăciunea minții, a căutat și adunat învățături patristice, a creat o comunitate de iubitori ai faptelor spirituale, a lansat o amplă activitate de colectare a moștenirii patristice ascetic și o bună parte le-a tradus în limbile slavonă și română⁸. Referitor la practicarea rugăciunii minții de către Paisie la Muntele Athos, aceasta indirect se desprinde și din corespondența ce a apărut în urma conflictului cu starețul Atanasie moldovanul. În răspunsul, întocmit la sfatul soborului duhovnicesc a Mării lavre a Sfântului Atanasie Athonitul, și care este alcătuit din peste zece capitole, în cel de al optulea despărțământ încă tânăr, starețul Paisie va consemna că:

„Și Sf(â)ntul Grigorie Sinaitul, scrie pre care cărți să cuvine a ceti călugărul, ca să se înveațe, cum i să cade lui așijderea în chilie. Și grăiaște să cetesti totdeauna, pentru cea fără de grijă și pentru rugăciune, adică în Scărariul, în Sf(â)ntul Isaac, a Sf(â)ntului Maxim, a Sf(â)ntului Simeon Noul Bogoslov și a ucenicului său Nichita Stifat, a Sf(â)ntului Isihie, și a Sf(â)ntului Filoteiu Sinaitul”. Mergând mai departe în capitolul XIV a scrisorii intitulat „De folosul cetirii cărților”, citându-l pe Ioan Gură de Aur, Paisie arăta: „Pentru aceea trebuie multe rugăciuni, și totdeauna învățatură a D(u)mnezeștilor Scriputri ca pre focul realelor patimi să-l stingă și pre fumul întunecării lumești să-l răsipească. Că rugăciunea și cetirea Sf(i)ntelor cărți foarte ne foloseaște pre noi, ca nimic alt deaca o facem aceasta cu trez-vire. Că aceasta este hrana sufletului, aceasta este înpodobirea, aceasta este viața și rădicarea minții și întărirea. Spre acest lucru totdeauna să ne nevoim. Și spre aceasta să sânguim. Așij-

---

⁷ Протоиерей Николай Карасёв, „Преподобный Паисий (Величковский) и возрождение духовной традиции”, в *Христианское чтение*, № 5, 2018, с. 25.

⁸ Леонид Поляков, „Литературная деятельность схииермандрита Паисия Величковского”, в *Вестник русского западно-европейского патриаршего экзархата*, Париж, 1973, № 81–82, с. 69–105; № 83–84, с. 203–237.

derea și toți Sf(i)ntii Părinți ne învață pre noi râdicându-ne pre noi cătră cetirea cea cu osârdiea cărților”⁹.

La rândul său A.M. Brischina-Miuler ocupându-se de această corespondență, datează acest eveniment cu anul 1757¹⁰. Totodată autoarea face și o analiză concludentă a izvoarelor după care s-a inspirat Paisie Velicikovski pentru a argumenta necesitatea și importanța citirii pentru viața monahală. Astfel aceasta arată că principalele surse de inspirația a lui Paisie au fost lucrările lui Grigorie Sinaitul, inclusiv și lucrarea acestuia „Despre tăcere și rugăciune” și Isaac Sirul inclusiv „Cuvinte ascetice”. Cercetătoarea stabilește că citirea, rugăciunea și contemplarea divină, și la Grigorie Sinaitul și la Isaac Sirul reprezintă nume diferite pentru același lucru¹¹. Deci Paisie, în soborul său de la Muntele Athos, a continuat să perfecționeze acele deprinderi a rugăciunii minții preluate din schiturile românești, concluzionând cum nu se poate mai bine că la perfecțiunea și argumentarea necesității acesteia se poate ajunge prin intermediul citirii și analizei lucrărilor Sfintei Scripturi și a lucrărilor Sfinților Părinți.

Starea pe care o contemplară toți cei trei cuvioși (Grigorie Sinaitul, Isaac Sirul și Paisie Velicikovski) în timpul citirii și gândirii sau reflectării este descrisă practic prin categoriile Teologiei mistice. În același timp, toți trei sunt proslăviți în Biserica Răsăriteană ca promotori ai rugăciunii minții. Combinând dragostea pentru cărți și activitățile intelectuale cu dragostea pentru rugăciune, Paisie Velicikovki, la o mie de ani după Sf. Isaac Sirul și la patru sute de ani după Sf. Grigorie Sinaitul, ca nimeni altul a fost în stare să observe, să iubească și să întruchieze în viața monahală acest lucru atât de rar întâlnit în acea perioadă în viața monahală a motivului mântuitor al „lecturii cărților”¹².

Un alt argument irecuzabil a faptului că Paisie devenit stareț în Muntele Athos s-a orientat în viața soborului său și la rugăciunea minții este următorul. Este cunoscut că în 1763, datorită condițiilor create, Precuviosul părinte împreună cu soborul său va părăsi Muntele Athos și se va așeza în Țara Moldovei. Aici, la inițiativa și cu bunăvoința Domnului Țării Moldovei, „Gri-

---

⁹ Agenția Arhivelor Națională a Republicii Moldova (în continuare: ANRM), fond 2.119, inv. III, d. 82, f. 245v-246; 261v.

¹⁰ A. M. Брискина-Милер, „«Прилепись всюю душею твоею чтению книжному!» Чтение — забытая категория аскетического богословия прпп. Исаака Сирина, Григория Синаита и Паисия Величковского”, в *Богословский вестник*, № 310, с. 94.

¹¹ A. M. Брискина-Милер, „«Прилепись всюю душею твоею чтению книжному!»”, p. 109.

¹² A. M. Брискина-Милер, „«Прилепись всюю душею твоею чтению книжному!»”, pp. 114-115.

gorie Ioann Voevod și a Mitropolitului Kir Gavriil Arhiepiscop și Mitropolit”, va primi în folosință mănăstirea Dragomirna, „cu hramul Preasf(i)ntei Treimi”, ctitorie a lui Anastasie Crimca. La scurt timp, mitropolitul îi va solicita noului stareț de la Dragomirna rânduiala și așezământul după care se va conduce soborul călugărilor și mănăstirea. În răspunsul dat lui Gavriil, părintele stareț va menționa:

„Și dar, mai întâiu, voind a arăta Preasfinției Voastre și la tot Sf(i)nțitul Soboru pentru rânduiala chinoviei noastre, să nu să pară că oarecum din nou, acum voim a o așeza întru a noastră viață de obște și ca cum nu ar fi fost mai înainte. Căci, aceasta și mai înainte în Sf(ă)ntul Munte s-au așezat în chinovia noastră și cu darul lui D(u)mnezeu și cu Prea puternicile voastre rugăciuni pre cât să poate neputinței nostre să păzească fără abatere”¹³.

În continuarea documentului la punctul șase se menționa:

„În chilii să cuvine frații a ședeă după predaniile Sf(i)nților Părinți, cu frica lui D((u)mnezeu, protimisind mai mult decât toate nevoinețele rugăciunea minții ca o iubită lui D(u)mnezeu și izvor al bunătăților, săvârșind lucrarea cu mintea în inimă, precum despre aceasta mulți din purtătorii de D(u)mnezeu Părinți învață. Și carii sânt aceștia: Sf(ă)ntul Ioann Gură de Aur, Sf(ă)ntul Callist al doilea, Patriarhul Țarigradului, Sf(ă)ntul Simeon, Mitropolitul Thesalonicului, Sf(ă)ntul Diadoh Episcopul Fotichiei, Sf(ă)ntul Isihie al Ierusalimului, Sf(ă)ntul Nil Sinaitul, Sf(ă)ntul Ioann Scărariul, Sf(ă)ntul Maxim Mărturisitorul, Sf(ă)ntul Petru Damaschin, Sf(ă)ntul Simeon Noul Bogoslov, Sf(ă)ntul Grigorie Sinaitul, toți aceștea și alți de D(u)mnezeu purtători Sf(i)nți Părinți învață pentru acest lucru d(u)hovnicesc, adecă rugăciunea minții. Și cea mai multă vreamă a să în-deletnici la aceasta. Iară după dânsa la cântarea Psalmilor și la cetirea Testamentului vechiu și nou, la cărțile învățătorilor și ale părinților, să se îndeletnicească. Iară pomenirea morții și a păcatelor sale și gândire de înfricoșata judecată a lui D(u)mnezeu de muncile ceale veacince și de împărăția cerească și ocă-

---

¹³ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 119.

rârea de sineși totdeauna, precum în chilie, asemenea și în tot locul și la tot lucrul să cuvine să aibă fiecarele după puterea sa și a să îndeletnici la lucrul mâinilor ce i să va hotărî de proestosul. În zedar însă prin chilii, nicidecum să nu șază, fiindcă șederea în zedar învață pre monah a face toate răutățile. Iară de eșirea din chilie cea fără de vreamă și de vorbele ceale nefolositoare ca de iadul cel purtătoriu de moarte să cuvine a fugi și a să depărta”¹⁴.

Este interesant că în Așezământul paisian de la mănăstirea Secu, care este mult mai restrâns, de la 18 puncte înserate la Dragomirna se ajunge doar la 9 puncte, dar care păstrează esența organizării soborului, același punct șase prevedea:

„Pentru sfintele posturi și pentru pravila bisericii, adică să păzească nemișcat toate sfintele posturi cele hotărâte și așezate de Sfinții Apostoli, de sfânta și soborniceasca Biserică peste tot anul. Și pravila Sfintei Biserici, după tipicul Bisericii, s-o păzească totdeauna, așijderea și pravila cea deosebi, în chilie fiecare s-o păzească, după cum au rânduit Sfinții Părinți”¹⁵.

Prin urmare, odată cunoscând rolul și locul rugăciunii minții, Paisie Velicovski o va perfecționa continuu și o va introduce ca parte componentă obligatorie a nevoirii sale, folosind, după cum arată izvoarele, lucrările Sfinților Părinți. La Dragomirna, părintele stareț și soborul său vor staționa până în anul 1775, iar după ce Bucovina va fi anexată Imperiului Habsburgic, din cauza presiunilor autorităților austriece și a Bisericii Catolice, Paisie va solicita domnului și mitropolitului să treacă împreună cu majoritatea soborului său la mănăstirea Secu, de la conducerea căreia exista și acceptul confirmat și de corespondența pe care o purtau cu starețul mănăstirii aflate acum sub stăpânire străină. Din izvoarele documentare existente rezultă că acest transfer s-a datorat acelor presiuni ce au fost lansate din partea noilor stăpânitori atât laici cât și bisericești.

Pe de altă parte reieșind din publicațiile lui S. V. Șumilo o altă cauză care ar fi putut influența decizia de plecare a lui Paisie de la Dragomirna, ar fi fost situația nesănătoasă și diferitele clevetiri asupra persoanei sale și a so-

---

¹⁴ A. POPOVICI, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 122.

¹⁵ *Paisie de la Neamț. Autobiografia și Viețile unui stareț. Urmate de așezăminte și alte texte*, ed. a III-a, îngrijită de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2015, p. 493.

borului de frați din partea localnicilor. Cercetătorul S. V. Șumilo își argumentează supozițiile sale reieșind din corespondența purtată dintre stareț și hatmanul Secii Zaporojene P. Calnășevskii. Astfel, într-o scrisoare din iunie 1768, Paisie menționa:

„Ne uimim cu mare uimire de unde asupra sărmanului nostru sobor o astfel de clevetire și așa minciuni, pe care mintea nu a putu să o înțeleagă când aceasta am auzit-o de la venitul fratele nostru călugăr Pahomie și care este esența acestor împletite minciuni și clevetiri. Oare, nu se poate observa la acela impermanența și respingerea față de soborul nostru, ce este erodat de invidie interioară”¹⁶.

Într-o altă scrisoare din același an, Paisie Velickovski revine la acest subiect privind clevetirile și minciunile asupra sa, mulțumindu-i în același timp lui Dumnezeu, pentru faptul că nu a permis să intre în inima lui P. Calnășevskii, îndoieli sau nedumeriri asupra sa și a soborului fraților pe care îl conducea. El îi mulțumește hatmanului, pentru faptul că nu s-a lăsat dat calomniilor asupra comunității sale călugărești și în același timp îl are ca susținător în lucrurile pe care le realizează starețul. Și în 1771, în corespondența cu conducătorul Secii Zaporojene, starețul de la Dragomirna va reveni la acest subiect, afirmând că:

„Așa cum și doi ani în urmă s-au întâmplat lucruri nedrepte, vorbindu-să defăimător despre sărmanul nostru sobor, și acum s-au strecurat vorbe calomnioase și zădarnice, fie din neștiință, fie din invidie”¹⁷.

Ni se pare un lucru straniu, problema privind calomnierea soborului călugărilor starețului Paisie, dacă luăm în considerație faptul că este bine cunoscută atitudinea pe care a demonstrat-o domnia și Mitropolitul Țării Moldovei față de Velickovski, atunci când acesta s-a adresat după ajutor. Capul puterii laice nu numai că a acordat mănăstirea Dragomirna pentru stabilirea soborului călugărilor veniți din Muntele Athos, dar i-a și întărit vechile privilegii avute de acest locaș, în plus i-a făcut și o serie de donații, lucru pe

---

¹⁶ Шумило С. В., *Преподобный Паусий Величковский. Малоизвестные письма при Паусия Величковского к Кошевому атаману Войска Запорожского Петру Калнышевскому: к истории взаимоотношений*, Издательство «Наследие Православного Востока», Киев-Серпухов, 2015, с. 47.

¹⁷ Шумило С. В., *Преподобный Паусий Величковский*, с. 48-49.

care îl făcea și Mitropolitul. În afară de aceasta, documentele epocii demonstrează foarte clar, faptul că comunitatea lui Paisie era foarte populară și printre reprezentanții clasei boierești, care pe parcursul anilor aflării acesteia la Dragomirna, i-a făcut donații de diferite tipuri, astfel înmulțindu-i proprietățile, și prin această, ridicându-i și bunăstarea¹⁸. Aceiași atitudine au avut-o și mica boierime și reprezentanții clerului, reprezentanții acestor clase sociale, aducându-și prinosul pentru creșterea bunăstării mănăstirii Dragomirna¹⁹.

Deci, din gesturile societății moldave, nu ar rezulta sub nici o formă existența anumitor ostilități cu comunitatea călugărilor de la Dragomirna. Unica problemă, ar fi putut apare, după cum o menționează și Paisie Velicikovski, în corespondența sa cu același P. Calnășevskii, poate în cazul neacceptării unor candidaturi de a fi primiți în soborul călugărilor de la mănăstirea din Bucovina.

Totuși, S.V. Șumilo arată că din scrisorile lui Paisie către atamanul zaporojenilor, nu poate fi stabilit, la care anume clevetiri și minciuni, se referea conducătorul duhovnicesc de la Dragomirna. Pe de altă parte în corespondența purtată de Velicikovski cu arhimandritul Teodosiu și ieroshimonahul Agafon, primul va semnala faptul că a fost nevoit să intervină pentru apărarea învățaturii patristico-isihaste cu referire la rugăciunea lui Iisus. Conform afirmațiilor starețului în Malorosia, în Munții Moșeni, care era unul din centrele de răzvrătire a cazacilor și unde era și o mănăstire a călugărilor, s-a iscat un monah care nega rugăciunea minții, și își propovăduia învățătura sa. Paisie afirma că acest călugăr din Munții Moșenilor, foarte mult s-a răzvrătit împotriva acestei rugăciuni, insistent hulind-o, întrecându-i chiar și pe cei mai înflăcărați dușmani din perioada veche a acestei rugăciuni Varlaam și Achindin.

În afară de faptul că acest monah hulea acest obicei a vieții monahale, a început să scrie și lucrări împotriva rugăciunii lui Iisus pe care le răspândea. Ba mai mult, s-a mers și la o astfel de acțiune, precum că au fost adunate lucrările Sf(i)ntilor Părinți, în care se vorbea despre această rugăciune, și fiind legate cu pietre au fost aruncate în râulețul Teasmin. Cât privește susținătorii rugăciunii lui Iisus, aceștia au început să fie prigoniți mulți din ei părăsind locașurile sale, refugiindu-se în diferite regiuni, inclusiv în Moldovlahia și la mănăstirea Dragomirna. Deci, tulburările izbucnite au ajuns și la Drago-

---

¹⁸ Cf. A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*.

¹⁹ Ion GUMENĂI, „Activitatea lui Paisie Velicikovski la mănăstirea Dragomirna, reflectată în opera lui Andronic Popovici”, în vol. *Educație din perspectiva valorilor XV. Summa Theologiae*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2019, p. 46.

mirna și în regiunea locuită de către cazacii zaporojeni, astfel încât pune sub pericol toată activitatea lui Paisie Velickovski privind renașterea vechii mișcări isihaste și a tradiției rugăciunii minții²⁰.

Atingerea acestui subiect nu a fost întâmplător. Dacă este să punem la un loc evoluția acestor evenimente și corespondența existentă, credem că poate fi dejucat acel moment controversat privind uneltirile împotriva lui Paisie Velickovski și soborul său de la Dragomirna. Astfel, considerăm că în realitate, referințele la acele calomnieri și clevetiri amintite de stareț, de fapt se referă tocmai la acest conflict la care s-a ajuns. Acest lucru poate fi fondat pe mai multe supoziții logice. Așa, acel călugăr Pahomie, despre care amintește Paisie, credem că nu este altul decât unul din călugării care a fost trimis de către stareț în Secea Zaporojană pentru a strânge pomană și ajutor pentru Mănăstirea Dragomirna, hatmanul cazacilor fiind rugat să-i dea o mână de ajutor cât acesta se va afla în acele locuri. Și după cum am văzut anume Pahomie este călugărul care îi aduce vestea starețului. Aceste semnale apar doar în corespondența avută cu hatmanul zaporojenilor, regiune ce a fost afectată cel mai mult de această mișcare schismatică. Deci era și evident că în corespondență să fie abordat acest subiect, deoarece Paisie erau unul din cei ce susțineau cu ardoare rugăciunea minții, și care s-a simțit lezat personal, inclusiv și soborul pe care îl conducea, atunci când a apărut un oponent al ideilor promovate de comunitatea din Bucovina. Velickovski mulțumește lui P. Calnășevskii, pentru faptul că nu s-a lăsat sedus și a rămas în continuare fidel și de ajutor pentru Paisie. Credem că de aici putem deduce faptul că Paisie, scriind aceste rânduri se referea anume la aceea că hatmanul nu s-a lăsat convins și convertit de către acei schismatici fiind un adevărat ortodox alături de stareț, iar acel ajutor, a lui P. Calnășevskii credem că nu se referă la o asistență și protecția a locașului de la Dragomirna din punct de vedere material, dar se raportează anume la sprijinul acordat împotriva dușmanilor și părtașilor ideii inutilității rugăciunii lui Iisus. În cele din urmă, un alt argument ar fi și faptul că Paisie Velickovski în corespondența sa referindu-se la subiectul clevetirii și calomnierii, îl abordează doar în scrisorile către hatmanul zaporojenilor, în rest, din corespondența pe care o cunoaștem, o astfel de tematică nu mai apare²¹.

Deci, dacă în perioada aflării în schiturile muntene și la muntele Athos, Paisie a deprins esența și necesitatea rugăciunii minții, atunci la stabilirea sa în mănăstirea Dragomirna, acesta va deveni promotor și apărător a rugă-

---

²⁰ Шумило С. В., *Преподобный Паисий Величковский.*, с. 51-52.

²¹ ANARM, fond 2.119, inv. 3, d. 82.

ciunii lui Iisus, atât în spațiul românesc, cât și în cel slav. Probabil anume incidentul cu acel călugăr din munții Moșeni, la făcut pe starețul de la Dragomirna să se concentreze asupra subiectului rugăciunii minții, lucru care se va materializa într-o lucrare aparte ce va avea ca subiect anume mărturiile Sfinților Părinți cu referire la rugăciunea lui Iisus. În istoriografia contemporană această lucrare are diferite denumiri precum: *Cuvântul Starețului Paisie despre rugăciunea minții*²², *Învățătura Sfântului Paisie Velicikovski despre rugăciunea lui Iisus* sau *Capetele starețului Paisie Velicikovski despre rugăciunea inimii*²³.

Ne interesează însă denumirea acestei lucrări cu care este redată în volumul cinci al *Istoriei sfintelor mănăstiri Neamț și Secu* al lui Andronic Popovici, care are în limba rusă următoarea formă: *СВИТОК. Сочинения тогожде старца архимандрита отца нашего Паисия. Раздѣлен на главы о умный м(о)литвѣ. Против хулника някоего суетоумнаго философа монаха пребывающаго в Мошенских горах: писан еще в Драгомирском монастыря*²⁴. În traducere acest titlu ar suna: *ROTULLIS. Scrierile aceluiași stareț arhimandrit a părintelui nostru Paisie. Împărțită pe capitole despre rugăciunea minții. Împotriva hulitorului, oarecărui monah cu filosof cu o inteligenta agitată din munții Moșeni, scris încă la mănăstirea Dragomirna*. Deci din acest titlu se desprinde clar că lucrarea a fost alcătuită pentru a contracara activitatea aceluși călugăr care este amintit de Paisie și în corespondența cu hatmanul cazacilor, iar timpul scrierii este înainte de 1775, anul când starețul cu majoritatea soborului va trece din mănăstirea bucovineană la mănăstirea Secu.

Despre aceeași rugăciune a minții, Andronic va aminti și în corespondența sa cu starețul Teodosie. Probabil că aceasta a fost scrisă spre sfârșitul sederii sale la mănăstirea Secu. Concluzia o facem reieșind din faptul că în prima scrisoare Teodosie este amintit ca fiind egumen la Țibucani, iar în cea de a doua deja ca fiind arhimandrit în pustiul Sofroniev, iar conform sursei acesta este numit stareț și arhimandrit la 12 ianuarie 1779²⁵.

---

²² Sfântul Cuvios Ioan Iacov de la Neamț, *Tâlcuire la Cuvântul Starețului Paisie despre rugăciunea minții*, pe <https://doxologia.ro/cuvant-de-folos/talcuire-la-cuvantul-staretului-paisie-despre-rugaciunea-mintii>

²³ Serghie СЕТВЕРИКОВ, *Paisie Velicovschi despre rugăciunea lui Iisus*, pe <https://pdfslide.tips/documents/cetferikov-serghie-paisie-velicovsch-despre-rugaciunea-lui-iisusi.html>.

²⁴ ANRM, fond 2.119, inv. III, d. 82, f. 51 v.

²⁵ https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/28165/Феодосии.

În cea de a doua scrisoare, Paisie îi va aduce o serie de reproșuri cu referire la activitatea acestuia în perioada când s-a aflat în Țara Românească, va pune în discuție o serie de probleme privind trimiterea de lucrări a Sfinților Părinți către locașul său monahal, dar în ultima parte a scrisorii va aminti și despre Macarie, fostul mitropolit al Corintului, care a avut în activitatea sa preocupări pentru Rugăciunea minții și pentru adunarea de lucrări a Sfinților Părinți cu referire la aceasta. De asemenea starețul moldav amintește și despre acel incident din munții Moșeni, comparându-l pe călugărul care s-a ridicat împotriva rugăciunii minții cu Varlaam și Achindin, în același timp încercând să definească rugăciunea lui Iisus care după el este ca o sabie duhovnicească pentru înjunghierea vrăjmașului, dăruită de Dumnezeu. Această rugăciune după Paisie nu este numai a minții, adică nu numai a minții și gurii, deoarece o astfel de rugăciune este obligat să o facă orice creștin, ci este prin iscusința minții lucrată în inimă, fiind o apărare a lui Dumnezeu de dușmanii nevăzuți²⁶.

O altă necesitate de a apăra rugăciunea minții de către Paisie Velickovski a avut loc spre sfârșitul vieții starețului și este legată de schitul Vorona. De fapt, Preacuviosul Paisie ținea legătura cu acest loc încă din perioada când era stareț la mănăstirea Dragomirna, când în Poiana Voronii prin 1749 se stabilise un fost guvernator din Rusia, care, lăsând lumea laică, s-a făcut monah cu numele de Onufrie și unde ulterior luase naștere schitul Voronii²⁷. Anume aici, după ce s-a manifestat din cele mai pozitive laturi, ieromonahul Theopemp, devenind al doilea calavir, „au început cu greale hule pre Sf(â)nta Rugăciune a D(o)mnului nostru Ii(su)s H(risto)s și pre Sf(i)nții Părinți carii au învățat pentru aceasta încă și pre cei ce o au avut și o au acum, ai huli și eretici ai face pre părinții schitului încă și fermezoni ai numi”. Ca urmare călugării s-au adresat la starețul locașului Agathon (Agafton) convocând un sobor la care a fost invitat și Theopemp, care însă nu s-a prezentat. Din această cauza s-a mers la chilia acestuia, cerându-i-se să se pocăiască, lucru care însă nu s-a întâmplat ci a provocat o si mai mare hulă din partea aceluși călugăr.

Drept urmare, călugării au intervenit pe lângă stareț ca acesta să se adreseze Preacuviosului Paisie. Scrisoare este trimisă la 19 iunie 1793. Și

„părintele starețul văzind nevoia cei urmează și socotind că de nu va întâmpina acum cu scrisoarea Sf(i)nției sale cu dovezi de

---

²⁶ Cf. ANRM, fond 2.119, inv. 3, d. 82, f. 34 v. - 51 v.

²⁷ A. POPOVICI, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 180.

la Sf(i)nții Părinți carii scriu pentru acest sf(â)nt și d(u)mnezeesc lucru adecă pentru Sf(â)nta Rugăciune a lui Ii(su)s va să se aprinză mare văpae de care mulți vor să arză. Au scris scrisoare doveditoare și au cules multe de la Sf(i)nții Părinți și dascalii cu care surpă pre toate hulile a acelu Theopent și arată cum că acest lucru d(u)mnezeesc nu este nou și proaspăt oarecarele, ci încă la Sf(i)nții Părinți și nu numai de la ei ci încă de la Sf(i)nții Apostoli este predanisit”²⁸.

Din datele prezentate putem face o serie de concluzii. Astfel, în căutarea adevăratelor valori a vieții monahale ortodoxe, Paisie Velicikovski, în peregrinările sale va ajunge în schiturile românești de la Dalhăuți, Treisteni și Cârnel. Anume aici el va deprinde o serie de deprinderi a vieții monahale, care au fost preluate de aceste locașuri monahale de la Muntele Athos. Printre acestea se familiarizează și cu practica rugăciunii minții.

Odată plecat către Muntele Athos, continuând în prima fază o viață mai mult pustnică face cunoștință cu scrierile Sfinților Părinți privind rugăciunea lui Iisus și practicarea acestuia. Dar, Paisie va merge mai departe ca înaintașii săi, demonstrând că rugăciunea minții este benefică, nu numai pentru călugării pustnici, dar și pentru viața monahală de obște și chiar pentru mireni, prin aceasta efectuându-se o mai mare apropiere față de Sfânta Treime. Aceasta va fi aplicată și în soborul său, care se va constitui în Muntele Athos, în acest sens existând mărturii directe.

Odată stabilit în Țara Moldovei la mănăstirea Dragomirna, în prima etapă a șederii sale aici, starețul evident că va continua practicarea Rugăciunii minții în conformitate cu tradiția pe care o stabilise în Muntele Athos, lucru care este confirmat și prin Așezămintele ce au fost acceptate și promovate în mănăstirile moldave. În această perioadă a vieții Paisie Velicovski, după ce s-a familiarizat și a pătruns în esența rugăciunii minții, adăugându-i-se și sarcina de a o promova și a o apăra, așa cum s-a întâmplat în cazul călugărului din Munții Moșeni sau a celui de la Schitul Vorona.

---

²⁸ A. POPOVICI, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neam și Secu*, nota 252.

TEODOR BOTIȘ (1873-1940) – ILUSTRU DASCĂL DE TEOLOGIE ȘI ISTORIOGRAF AL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI TEOLOGIC ARĂDEAN

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

The personality of Father Teodor Botiș has been illustrated, over time, in studies, medallions, articles and monographs, all outlining the spiritual, intellectual, ecclesiastical, cultural and social profile of the man who served the chairs of the Theological Institute and Academy of Arad for almost four decades. But his personality shines through in his theological and historiographical work, in the documents of the time in which he served the Church, culture, education and the country, in the life of the educational and cultural institutions that he organized and built as a priest and professor of Theology.

Keywords

Father Teodor Botiș, priest, professor of Theology, Theological Institute and Academy of Arad, Church, culture, education

1. Teodor Botiș – ilustru dascăl de Teologie

Personalitatea părintelui Teodor Botiș a fost ilustrată, în decursul timpului, în studii, medalioane, articole și monografii, toate conțurând profilul spiritual, intelectual, bisericesc, cultural și social al celui care a slujit catedrele Institutului și Academiei Teologice din Arad aproape patru decenii¹. Dar personalitatea lui transpare din opera teologică și istoriografică, din documentele vremii în care a slujit Biserica, cultura, învățământul și țara, din viața instituțiilor educaționale și culturale pe care le-a organizat și ridicat ca preot și profesor de Teologie.

Născut în Valea Neagră (Bihor) în 1873 din părinții Gavril și Ioana, după absolvirea școlii elementare confesionale din satul natal și a liceului de stat din Sibiu se înscrie, în anul 1894, la Institutul Teologic din Arad, pe care îl absolvă în anul 1897. Anii studenției la Arad sunt legați și de lucrarea de pedagog pe care o desfășoară în familia Mocioni, pentru Petru și Alexandru, fiii lui Eugen de Mocioni². În anul 1897 este trimis cu bursă din partea Episcopiei Aradului la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde, în anul 1900, după o pregătire temeinică, își susține teza de doctorat, conferindu-i-se titlul de *Doctor Sanctae Theologiae*³. După obținerea titlului de doctor în Teologie este hirotonit diacon (1901) de către Episcopul Iosif Goldiș și preot (1907) de către Episcopul Ioan Ignatie Papp. Astfel, preotul Teodor Botiș, profesor supleant la despărțământul Pedagogic (1900-1901) profesor provizor la Institutul Teologic (1901-1902) din Arad, apoi profesor definitiv (1909) era integrat între reprezentanții de frunte ai Bisericii și Teologiei arădene de la începutul secolului al XX-lea⁴.

---

¹ Despre viața și personalitatea părintelui Teodor Botiș a se vedea: Florin DOBREI, Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, *Preotul Profesor Teodor Botiș(1873-1940). O viață în slujba Bisericii, a învățământului teologic și a neamului românesc*, Colecția Teologi arădeni, 3, coord. Cristinel Ioja, Nicolae M. Tang, Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, 2022; Mihai SĂ-SĂUJAN, „Preotul, profesorul și istoricul Teodor Botiș (1873-1940). Date bio-bibliografice” *Teologia (T)*, an IX(2005), nr. 2, pp. 125-155; Emil BOTIȘ, *Amintiri 1904-1984*, Editura Marineasa, Timișoara, 2006; „Protopopul Iconom Stavrofor Dr. Teodor Botiș”, *Mitropolia Banatului (MB)*, an XXV(1973), nr. 10-12, p. 703.

² A se vedea Florin DOBREI, Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, *Preotul Profesor Teodor Botiș (1873-1940). O viață în slujba Bisericii, a învățământului teologic și a neamului românesc*, pp. 31-40.

³ Arhiva Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad (AFTOA), Teodor Botiș, *Diplomă de doctor în Teologie*. A se vedea și „Nou Doctor în Teologie”, *Biserica și Școala (BS)*, an XXIV(1900), nr. 28, p. 228; „Nou Doctor în Teologie”, *Telegraful Român (TR)*, an XLVIII(1900), nr. 74, p. 299.

Activitatea teologică-pedagogică a preotului Teodor Botiș ilustrează pregătirea enciclopedică și dăruirea în slujirea învățământului arădean, în ciuda multor vicisitudini economice și sociale ale vremii⁵. Activitatea de conducere a instituțiilor de învățământ arădene avea să o desfășoare prin împreună lucrarea a trei episcopi arădeni: Ioan I. Papp, Grigorie Comșa și Andrei Magieru.

În ceea ce privește știința teologică, Aradul a excelat în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea prin câteva linii de cercetare și de creație teologică recunoscute în învățământul teologic românesc: 1) Omiletică – Episcopul Dr. Grigorie Comșa scrie *Istoria predicii la români*, lucrare inedită și unică în Teologia ortodoxă română, urmată de o serie de volume cu caracter omiletic dintre care amintim: *Predici la sărbătorile bisericesti* (1925); *Veniți la Hristos* (1926), *De la leagăn până la moarte* (1927); *Brazde în ogorul Ortodoxiei* (1932), *Spre zările veșniciei* (1933), *Darurile Duhului Sfânt* (1934), *Flori din grădina sufletului* (1934); Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea scrie *Duhul adevărului* (1942) lucrare de predică premiată de Academia Română; 2) Misiologie- Pr. Prof. Dr. Petru Deheleanu scrie *Manual de Sectologie* (1948) unic și nedepășit în Teologia ortodoxă română; 3) Apologetică - Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea scrie *Religia culturii* (1944) și *Religia iu-*

---

⁴ Arhiva Arhiepiscopiei Aradului (AAA), Academia Teologică, IV, „Adresa nr.336/25 august 1938”, f. 1-2.

⁵ Pentru disciplinele predate a se vedea Anuarele Institutului Pedagogic-Teologic din Arad (AIPTA). Pentru detalii asupra subiectului a se vedea Florin DOBREI, Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, *Preotul Profesor Teodor Botiș (1873-1940). O viață în slujba Bisericii, a învățământului teologic și a neamului românesc*, pp. 97-113; Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, 2004, pp. 114-136. În căutările din Arhiva Arhiepiscopiei Aradului am descoperit 3 cursuri predate de părintele Teodor Botiș la începutul activității didactice la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad. Primul manuscris descoperit în arhiva Arhiepiscopiei Aradului poartă denumirea de *Teologia morală și dogmatică* fiind reperat după numerotarea veche cu numărul 12057, iar după ultima numerotare cu numărul 203. Are două părți, prima parte o constituie cursul de Teologie morală, f. 1-170, iar a doua parte o constituie cursul de Teologie dogmatică, f. 3-191. Aceste două cursuri au fost predate în Institutul Teologic din Arad, fiind date cu anul 1903-1904. Ele au fost copiate sau scrise de un student după dictarea profesorului de specialitate. (AAA, Mss. nr. 203, *Teologia Morală*, Arad, 1903-1904; AAA, Mss. nr. 203, *Teologia Dogmatică*, Arad, 1903-1904). Cursul de Teologie Fundamentală al părintelui Botiș descoperit în Arhiva Arhiepiscopiei Aradului, sub numărul 206, datează, în manuscris descoperit, din anul 1919-1920. Desigur, fiind scris de un student, după dictare sau copiat, înseamnă că originalul putea fi mult mai vechi, cel puțin din perioada anilor 1906-1907 când Teodor Botiș începe să predea Teologia Fundamentală (AAA, Mss. nr. 206, *Teologia fundamentală*, Arad, 1919-1920).

birii (1946), lucrări de certă valoare apologetică în care încearcă o viziune unitară asupra Teologiei în contrapondere cu diferitele provocări ale filosofiei și științei moderne; 4) Dogmatică-Ascetică-Mistică-Liturgică – Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea realizează prima sinteză extinsă pe marginea primelor 4 volume ale *Filocaliei* traduse de părintele Dumitru Stăniloae la Sibiu și a altor surse patristice și teologic-duhovnicești, în lucrarea editată postum *Spre Tabor* (4 vol.); 5) Drept bisericesc – Pr. Prof. Dr. Nicolae Popoviciu scrie *Manual de drept bisericesc ortodox* (1926) și *Canoanele Bisericii ortodoxe Române însoțite de comentarii* (1930, vol. I; 1931, vol. II); Pr. Prof. Dr. Lazăr Iacob care predă la Arad și în cele din urmă ajunge profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, scrie: *Regimul cultelor din România* (1931), *Concordatul cu Vaticanul* (1933), *Politica scaunului papal* (1936), *Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor* (1936), *Statul și Biserica* (1942); 6) Teologie biblică - Arhim. Prof. Dr. Iustin Suciuc scrie *Ermeneutica biblică sau știința interpretării Sf. Scripturi pentru Institutele teologice și pentru uzul particular* (1933); 7) Muzica bisericească prin Prof. Dr. Trifon Lugojan și Prof. Dr. Atanasie Lipovan este ridicată la un nivel superior recunoscut până astăzi în Teologia românească⁶.

Între toate aceste contribuții științifice și culturale la loc de cinste, ilustrând istoriografia ecleziastică și cultura română stă opera istorică a preotului profesor Teodor Botiș, lucrările *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad* (Arad, 1922) și *Monografia familiei Mocioni*, (București, 1939) fiind premiate de Academia Română. Caracterul științific al operei sale istoriografice, metoda pedagogică și pregătirea enciclopedică, statura morală și bisericească, împodobită cu virtuțile creștine, au fost conturate de organizarea și ctitorirea unor instituții de învățământ și cultură arădene.

1.1. Director al Institutului Pedagogic-Teologic

Pregătirea teologică și laică, enciclopedică, a preotului Teodor Botiș, experiența pedagogică, opera teologico-istoriografică⁷, apreciată de cele mai

---

⁶ Cristinel IOJA, Marcel TANG, *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar, Forme, Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2016, pp. 13-14.

⁷ Pe lângă lucrările amintite, referitoare la învățământ, Teodor Botiș are contribuții și în ceea ce privește istoria Eparhiei Aradului. (A se vedea Teodor Botiș, „Istoria eparhiei Aradului. Eparhia Aradului la începutul erei constituționale” în Mihai SĂSĂUJAN, „Teodor Botiș: contribuții istoriografice”, *T*, an IX (2005), nr. 3, pp. 211-236) La aceste contribuții se adaugă

înalte foruri ale culturii române, îl recomandau pentru asumarea destinelor învățământului arădean într-un context social și economic dificil, generat de prima conflagrație mondială a secolului al XX-lea. Astfel, Teodor Botiș se înscria în șirul venerabililor directori ai Institutului Pedagogic-Teologic din Arad – Iosif Goldiș, Vicențiu Mangra, Augustin Hamsea, Roman Ciorogariu, Iosif I. Olariu – care au imprimat decisiv traiectoria învățământului arădean, cu contribuții semnificative la Teologia și cultura română.

Investit cu această funcție în anul 1918, Teodor Botiș scria în Anuarul Institutului pe anul 1918-1919: „Am început anul școlar în condiții mai in-suportabile ca și anul trecut și l-am petrecut în mare parte în agitații și neliniște. Dispoziția sufletească, atât de necesară pentru mersul bun al afacerilor școlare, ne era adânc zdruncinată nu numai din lipsa condițiilor și a mijloacelor necesare pentru o viață școlară normală, ci și în urma unui conflict provocat de comisarul apponyian de la Preparandia noastră” la care se adăuga și criza „boalei spaniole”⁸ care a afectat întregul învățământ arădean și nu numai. Observăm că preotul Teodor Botiș trebuia să facă față ravagiilor sociale, economice și umane generate de primul război mondial, gripei spaniole și presiunii autorităților maghiare, aspecte care, treptat, se vor limpezi, mai ales după intrarea armatei române în Arad. Ca director al Institutului Teologic, Teodor Botiș participă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁹, fiind însuflit de idealul realizării unității statale a tuturor românilor.

În activitatea de conducere a Institutului Pedagogic-Teologic, preotul Teodor Botiș întâmpină diversele provocări ale primei perioade a interbelicului românesc: a) transformarea despărțământului pedagogic al Institutului în Școală Normală greco-ortodoxă, o instituție distinctă (1919); b) fuzionarea Școlii Normale, condusă de Teodor Botiș, cu Școala Normală „Titu Maiorescu” din Arad, în Școala Normală ortodoxă română „Dimitrie Țichindeal” (1927); c) lipsa organizării unitare a învățământului teologic ro-

---

Monografia familiei Mocioni, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1939.

⁸ AIPTA, 1918-1919, pp. 3-7. Despre investirea în funcția de director a se vedea „Consistor plenar”, *BȘ*, an XLII(1918), nr. 36, p. 3.

⁹ Mircea Gheorghe ABRUDAN, „Preoți ai Episcopiei Aradului – făuritori ai Marii Uniri”, în Cristinel Ioja, Filip Albu, Tiberiu Ardelean (coord.), *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția Teologiei arădene*, Editura Universitaria, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 332. Pentru detalii a se vedea Emil BOTIȘ, „Un cronicar al Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918: Dr. Teodor Botiș”, în *Altarul Banatului (AB)*, an IV(XLII) (1993), nr. 10-12, pp. 116-127.

mănesc din provinciile României Mari, care a generat discuții aprinse asupra eficienței, calității și legitimității existenței Academiei Teologice, a raportului Academiei Teologice-Facultăți de Teologie; d) ridicarea Institutului Teologic la rangul de Academie Teologică cu patru ani de studiu (1927); e) mutațiile învățământului românesc, tendințele spre secularizare, mișcarea cadrelor, lipsa finanțării, presiunile economice și sociale.

Toate acestea au implicat demersuri, răspunsuri, dezbateri, dialog la care preotul Teodor Botiș a fost prezent. Cu toate aceste provocări și mutații, preotul Teodor Botiș a reușit să ridice prestigiul învățământului teologic-pedagogic arădean, să-i imprime o organizare bună, să-l doteze cu biblioteci, să-l mențină în orizontul înalt al culturii române prin cadre didactice bine instruite, printr-o raportare constantă la agenda bisericească și culturală a societății românești interbelice.

Cu prilejul Centenarului Institutului, organizat la finalul anului școlar 1922-1923, preotul Teodor Botiș arăta:

„Institutul nostru teologic din Arad, a împlinit în anul acesta 100 – una sută – de ani de existență, de jertfă generoasă și de sacrificii mari. Înfînțat din dinarul de danie al unui popor sărac, dar însetat de lumină ne-a dat în cursul existenței sale 2112 preoți tot atâția apostoli care s-au străduit să ridice sufletul neamului nostru la cea mai înaltă treaptă din scara virtuților și ca ideal de conviețuire socială, să întroneze în dieceza noastră voia lui Dumnezeu. Acești preoți au fost și sunt și azi albinele productive în liniștea satelor noastre. Ei și numai ei au păstrat popoului nostru același suflet românesc, aceeași limbă dulce și aceeași credință curată ca lacrima și fără încetare au tors, în mod tainic, unitatea noastră politică de azi”¹⁰.

Așa cum reiese din întreaga activitate publicistică a profesorilor arădeni din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Institutul Pedagogic-Teologic din Arad a avut un rol determinant în cultivarea limbii române, a unității naționale și a pregătirii Marii Uniri. Preotul Teodor Botiș nu doar intuiește rolul învățământului teologic-pedagogic în realizarea acestor dezerate, ci contribuie direct la împlinirea lor. Referitor la rolul cultural al Aradului, ca „cetate-mamă” a altor cetăți de la granița de vest, scrie în 1937:

---

¹⁰ A se vedea „Centenarul Institutului Teologic din Arad. Serbarea din 11/24 iunie”, *BȘ*, an XLVII(1923), nr. 25, p. 1.

„Sortit a fost Aradul, prin situația lui geografică și etnică, să fie un centru cultural al românilor din Ungaria și Banat. Din acest centru, ca dintr-o școală profetică asemănătoare celor din Testamentul Vechi, s-a revărsat în suflete și în inimi mesianismul poporului român, ideea culturii și a Bisericii naționale, condiții indispensabile ale dezrobirii politice ce avea să urmeze”¹¹.

A zidit mereu, prin diversele activități, emanciparea și întărirea poporului prin Biserica, prin cultură, prin educație.

1.2. Rector al Academiei Teologice

În 1927, în complicatul context al interbelicului românesc, Institutul Teologic din Arad este ridicat la rangul de Academie Teologică cu patru ani de studiu, Episcopul Grigorie Comșa și Directorul Institutului Teologic, Teodor Botiș, fiind în prima linie a demersurilor și dezbaterilor cu privire la starea învățământului teologic. Scopul unui asemenea demers era ridicarea pregătirii și a culturii viitorilor preoți la un nivel superior, corespunzător cerințelor și provocărilor societății moderne. Academia Teologică din Arad urma modelul organizatoric și planul de studii după Academia Andreiană din Sibiu¹². Și în acest context, preotul Teodor Botiș întâmpină provocări generate de: a) lipsa organizării unitare a învățământului teologic; b) perpetuarea tensiunilor dintre Academii și Facultățile de Teologie; c) ridicarea standardelor și răspunsul formativ al învățământului la situațiile economice, sociale, morale și culturale ale vremii; d) expansiunea grupărilor neoprotestante și anumite tensiuni intercreștine, mai ales cu unii dintre exponenții Bisericii greco-catolice de la Blaj; e) imixtiunea Statului în unele aspecte bisericesti. Fără îndoială că dintre toate aceste frământări, cele mai intense au fost cele referitoare la reorganizarea și uniformizarea învățământului, la raportul Academii-Facultăți de Teologie.

Prin proiectul de lege întocmit în 1929 se intenționa desființarea Academiiilor Teologice din Arad și Caransebeș. Desigur, reacția teologilor arădeni în frunte cu Episcopul Grigorie Comșa și Teodor Botiș nu a întârziat, semnatarii invocând principii istorice, canonice, misionare, culturale¹³, care erau

---

¹¹ Teodor BOTIȘ, „O aniversare a Aradului cultural”, *Școala Vremii*, an VIII(1937), nr. 9, pp. 1-2.

¹² AIPTA, 1926-1927, p. 7. Transformarea Institutului în Academie Teologică reprezenta un act de dreptate făcut Aradului (A se vedea „Academia Teologică arădeană”, *BȘ*, an LI(1927), nr. 41, pp. 1-2).

¹³ A se vedea „Memoriu adresat Sfântului Sinod și Onoratului Minister al Cultelor”, *BȘ*, an LIII(1929), nr. 16, pp. 2-4.

eludate. Această reacție o întâlnim și singular la Teodor Botiș care publică în *Biserica și Școala* un articol în *apărarea* Academiei Teologice.

„Sărman Arad! Tu, care după Blajul uniților ai întemeiat și susținut cele mai vechi și mai bine organizate așezăminte de cultură românească și ortodoxă, Tu, care de la începutul veacului al 18-lea adăpostești între zidurile Tale o episcopie martirizată în necentenitele războaie pentru menținerea și apărarea sufletului nostru de români și ortodocși la frontiera de vest a teritoriului nostru etnic (...) Tu, care în anii Domnului 1912 și 1922 cu mândria și satisfacția datoriei împlinite ai prăznuit centenarul glorioaselor tale instituții de cultură, a făcliilor, care timp de peste un veac au luminat mințile și încălzit inimile românești (...) Sărman Arad și sărmană episcopie seculară! Din trupul Tău a luat ființă episcopia Orășii-Mari, cu care ai împărțit în mod generos tot ceea ce fericiții noștri înaintași au câștigat prin jertfă și muncă izvorâtă din dragoste evanghelică (...) Sărman Arad ortodox! Comisiunea pentru organizarea învățământului teologic atinge falnicul Tău monument cultural, îți ia satisfacția și mângâierea creștinească de a te putea mândri și în viitor cu unica școală superioară, ce o ai și ai avut-o și ai susținut-o cu jertfe supraomenești timp de un veac și sub stăpânire ungurească”¹⁴.

După o serie de proiecte de lege propuse, dezbătute, respinse, în 1933 Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor recunoaște asimilarea profesorilor Academiiilor Teologice cu profesorii agregați universitari¹⁵, pentru ca,

---

¹⁴ Teodor BOTIȘ, „Apărarea Academiei teologice din Arad”, *BȘ*, an LIII(1929), nr. 17, pp. 2-3. A se vedea și observațiile părintelui Teodor Botiș cu privire la proiectul de lege privind reorganizarea învățământului teologic (Teodor BOTIȘ, „Observări la proiectul de lege pentru reorganizarea învățământului teologic”, *BȘ*, an LIII(1929), nr. 18, pp. 2-5). Pentru atitudinea părintelui Botiș în problema reorganizării învățământului a se vedea și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, pp. 27-28, 39-41, 54-55; Florin DOBREI, Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, *Preotul Profesor Teodor Botiș (1873-1940). O viață în slujba Bisericii, a învățământului teologic și a neamului românesc*, pp. 170-175. Teodor Botiș se află și între semnatarii Memoriului elaborat în cadrul Congresului Asociației Clerului „Andrei Șaguna” din Brașov (1930). A se vedea *Reorganizarea învățământului teologic. Academiiile de Teologie din Ardeal*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1930.

¹⁵ Anuarul Academiei Teologice din Arad (AATA), 1932-1933, pp. 3-4; A se vedea și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 34.

după anumite reveniri, în 1938 Academiile Teologice să primească dreptul de a conferi titlul de licențiat în Teologie, fiind integrate în învățământul superior românesc¹⁶. Această izbândă a durat puțin pentru că prin „Legea de raționalizare a învățământului superior”(1938), Academiile Teologice erau recunoscute ca formă de învățământ intermediar între cel superior și cel secundar, profesorii fiind retrogradați de la statutul de profesori agregați la cel de conferențiar, fără dreptul de a coordona licență.

Desigur, concomitent cu aceste frământări, privitoare la reorganizarea învățământului teologic românesc, preotul Teodor Botiș a acordat o atenție deosebită formării tinerilor teologi, conduitei morale și sociale, vieții duhovnicești în Academie, practicii liturgice, omiletice și catehetice, societății de lectură a studenților, bibliotecilor și muzeului bisericesc organizat în incinta Academiei¹⁷, precum și accesului tinerilor teologi la cultura vremii. Dimpreună cu aceste realizări menționăm amenajarea unui paraclis în incinta Academiei cu hramul Sfântul Ierarh Nicolae, sfințit în 1937¹⁸ și restaurarea și înnoirea clădirii Academiei Teologice¹⁹.

Acest program teologic-duhovnicesc, cultural-misionar, de păstrare și restaurare a patrimoniului mobil și imobil al Academiei nu era desprins de afirmarea importanței limbii, credinței și culturii naționale. Activitatea de conducere a instituțiilor de învățământ și cea de la catedră contura și descoperea, pentru generații de tineri teologi, *modelul* Teodor Botiș.

---

¹⁶ Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, pp. 338-340; A se vedea și „Reorganizarea învățământului teologic și seminarial al Bisericii Ortodoxe Române”, *BȘ*, an LXII(1938), nr. 22, p. 189.

¹⁷ Teodor BOTIȘ, „Rugămintele către Onorata Preoțime din Eparhia Aradului”, *BȘ*, an LII(1928), nr. 51, pp. 12-13. „Acest muzeu va fi o mărturie vie despre preocupările de ordin cultural ale generației de azi și o mândrie și justificare a ei în fața posterității. Cerem deci, ba chiar invităm, să ni se trimită hrisoave și documente vechi, ce dorm acoperite de praf prin podurile de la biserici și din arhivele parohiale, cărți rituale vechi, cruci, potire, antimise, icoane și odăjdii vechi de preț istoric ori artistic și, în general, orice obiecte de artă bisericească și națională cu care maiestrii anonimi ai artei noastre populare au împodobit modelele noastre locașuri dumnezeiești”.

¹⁸ AATA, 1935-1939, p. 179; Petru DEHELEANU, „Paraclisul Academiei noastre teologice”, *BȘ*, an LXI(1937), nr. 52, p. 448. A se vedea și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 179

¹⁹ AATA, 1934-1935, p. 11; AATA, 1935-1939, p. 178.

2. Teodor Botiș – modelele interbelicului românesc

Fără îndoială, fiecare perioadă istorică naște modele prin care societatea, cultura, știința, religia își manifestă cele mai înalte idei și aspirații. Aceste modele formează și modelează pe oameni și societatea în general. Teodor Botiș poate fi încadrat între modelele interbelicului românesc prin profilul său de preot, profesor de Teologie, om de cultură, ctitor de instituții, patriot. Profilul său îl putem desprinde din documentele vremii, din lucrarea amplă, diversă, pe care a desfășurat-o pentru instituțiile bisericești, culturale și de învățământ ale Aradului, dar și din modul în care a fost receptat de contemporani. Acesta cred că este doar unul dintre principiile călăuzitoare în conturarea profilului unui om: cum a fost receptat de contemporani, ce urme a lăsat în mintea și inima lor, cum le-a modelat viața?

Interbelicului românesc a generat modele în literatură, filozofie, poezie, știință, muzică, pedagogie, dar nu mai puțin modele în Teologie, în slujirea credinței, spiritualității și comunității Bisericii. Contribuția lui Teodor Botiș nu rezidă doar în afirmarea, restaurarea, înnoirea unor instituții bisericești, teologice, culturale, ci și în ctitorirea unor oameni, în formarea și zidirea lor vie, interioară. O lucrare asupra conștiinței lor, a vieții și a gândirii oamenilor. Formator de formatori, model pentru cei care vor deveni modele în Biserică și Societate, Teodor Botiș este unul dintre modelele interbelicului românesc. Iată una dintre mărturiile cu privire la Teodor Botiș care:

„cimenta pe plan moral, ceea ce semăna și zidea la orele de curs; era mereu preocupat de actuala problemă a pregătirii morale și sociale a viitorilor conducători și păstori spirituali ai neamului (...) În calitatea lui de rector, veșnic în mijlocul nostru, în preajma noastră, urmărea cu grija părintelui iubitor de fiii, de aproape și de departe, procesul de adâncă prefacere, de osmoză și exosmosă ce se desfășura în sufletele noastre tinere, lipsite de experiența vieții; ne urmărea vorba, ne înregistra gesturile, ne asculta rugăciunile și cântările (...) Părintele Botiș ne-a fost tuturor dascăl și părinte, deopotrivă; dascăl la orele de curs, părinte iubitor în afară de ore (...) „Domnu cel bun”, cum îi ziceam între noi, se trudea zi și noapte să ne facă cât mai plăcută petre-

cerea în Seminar, în acel atelier în care se dăltuiiau și se dăltuiesc, de artiști inspirați, caracterele preoților de mâine”²⁰.

În 1938 Mihail Wieder scrie cu prilejul pensionării părintelui Botiș că acesta „are în el ceva patriarhal, întruchipează o înțelepciune biblică legendară: idealul dorit și căutat de toți cărora le este sete de o viață superioară. O inteligență scilicet, bun, amabil, prezența lui te luminează și te împacă cu divinitatea. Te afli în atmosfera unui mare dascăl român în a cărei persoană ți-ai găsit pe neașteptate un părinte, un tată bun. Mii de preoți, intelectuali, conducători ai țării de astăzi au primit lumina învățaturii, lumina spirituală din sufletul, din spiritul lui”²¹.

Desigur, putem invoca și alte texte din care reiese înrâurirea benefică, modelatoare, a părintelui Botiș în formarea tinerilor și în exprimarea modelelor bisericești, sociale, culturale. Doar din cele prezentate putem discerne câteva linii determinante ale modelului Teodor Botiș între modelele interbelicului românesc: 1) modestie și excelență teologică, istoriografică, culturală; 2) paternitate și prezență ziditoare în viața oamenilor; 3) formator de caractere și convingeri; 4) ziditor de instituții și de oameni pentru Biserică și Neam.

3. Un secol cât o istorie – o carte unică

Dacă în anul 1912, la Centenarul Preparandiei, apărea la Arad lucrarea *Cei dintâi ani din trecutul și vieța Preparandiei(Școlii normale) gr. or. române din Arad*, semnată de Teodor Botiș și Avram Sădean²², în anul 1922,

---

²⁰ Gh. COTOȘMAN, „Dr. Teodor Botiș”, *Foaia Diecezană (FD)*, an LV(1940), nr. 35, p. 3-4. A se vedea profilul teologic, moral și cultural de excepție creionat și în *FD*, an LV(1940), nr. 34, p. 2; *FD*, an LV(1940), nr. 36, pp. 3-4; *FD*, an LV(1940), nr. 38, p. 2.

²¹ Mihai WIEDER, „Plecă, dar rămâne”, *Știrea*, 19 septembrie 1938 apud Florin DOBREL, Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, *Preotul Profesor Teodor Botiș (1873-1940). O viață în slujba Bisericii, a învățământului teologic și a neamului românesc*, p. 507.

²² Teodor BOTIȘ, Avram SĂDEAN, *Institutul Pedagogic Gr.-Or. Rom. din Arad. Cei dintâi ani din trecutul și vieța Preparandiei(Școlii normale) gr. or. române din Arad*, Tipografia Diecezană, Gr.-Or. Rom., Arad, 1912. În 1929, Teodor Botiș dezvoltă ultimul capitol al acestei lucrări din 1912 într-un studiu dedicat împlinirii unui secol de la primul episcop de neam român la Arad (1829), Nestor Ioanovici, utilizând o parte din documentele descoperite de el la Arad și de Avram Sădean la Viena și Budapesta. Studiul intitulat *Pagini din istoria desrobirii* este publicat în volumul care conține actele și dezbaterile Adunării Eparhiale din 1929 (*Triumful Ortodoxiei la Arad. Actele și dezbaterile Adunării Eparhiale din Eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea extraordinară din anul 1929, când s-au comemorat o sută de ani de la așezarea celui dintâi episcop român Nestor Ioanovici în scaunul episcopesc al Aradului*, Tipografia Diecezană, Arad, 1929; Pentru detalii a se vedea Florin DOBREL,

la Centenarul Teologiei, apărea la Arad, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, semnată de Teodor Botiș²³, care, pe fundamentele din 1912 adâncește, extinde și realizează o veritabilă monografie a învățământului teologic-pedagogic arădean. Această lucrare devenea piatră de hotar în înțelegerea și reflecția împlinirii Centenarului și a devenirii Teologiei arădene în contextul tumultuos al secolului al XX-lea. O carte de căpătâi a istoriei naționale, nu doar locale, proiectată cu ani în urmă ca deziderat de împlinit – Roman Ciorogariu (1907)²⁴ – o carte pe care, Sever Secula a căutat să o scrie, însă trecerea la cele veșnice i-a zădărnicit planul²⁵.

Lucrarea din 1912 era de dimensiuni mai reduse, Teodor Botiș și Avram Sădean recunoscând că

„nu e completă, pentru că ne-au lipsit mijloacele și timpul de a descifra, traduce și a consulta temeinic o mulțime de hrisoave însemnate latinești din arhivele, în care se găsesc îngropate multe momente din trecutul nostru zbuciumat. Timpul scurt care ne-a stat la dispoziție și ocupațiile noastre zilnice ne-au permis numai scrutarea actelor ce se află în arhiva Seminarului și unele ce se găsesc în arhiva Consistoriului nostru, precum și în arhivele orașului și comitatului Arad”²⁶.

Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, *Preotul Profesor Teodor Botiș (1873-1940). O viață în slujba Bisericii, a învățământului teologic și a neamului românesc*, p. 261).

²³ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922.

²⁴ Florin DOBREI, Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, *Preotul Profesor Teodor Botiș (1873-1940). O viață în slujba Bisericii, a învățământului teologic și a neamului românesc*, p. 249.

²⁵ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, pp. 3-4.

²⁶ Teodor BOTIȘ, Avram SĂDEAN, *Institutul Pedagogic Gr.-Or. Rom. din Arad. Cei dintâi ani din trecutul și vieța Preparandiei (Școlii normale) gr. or. române din Arad*, p. 3. Avram Sădean va cerceta arhivele de la Viena și Budapesta, în timp ce Teodor Botiș arhivele din Arad, cu gândul ca această carte să fie extinsă într-o monografie completă asupra învățământului teologic-pedagogic de la Arad. Avram Sădean moare pe frontul din Galiția (1914), iar Teodor Botiș continuă singur cercetarea, finalizând-o în 1917. Autoritățile maghiare au interzis tipărirea ei, iar după terminarea războiului, criza economică, financiară, au întârziat apariția cărții până în 1922 (Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, pp. 4-5). În acest răstimp dintre finalizarea și tipărirea lucrării în 1922, Teodor Botiș publică texte extinse din aceasta în *Biserica și Școala* (A se vedea identificarea textelor în Florin DOBREI, Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, *Preotul Profesor Teodor Botiș (1873-1940). O viață în slujba Bisericii, a învățământului teologic și a neamului românesc*, pp. 252-253, nota 748).

Secolul de la 1822 până la 1922 reprezenta o veritabilă istorie a învățământului teologic-pedagogic arădean desfășurat sub stăpâniri străine, cu mijloace economice precare, dar iluminat de credința Bisericii unită cu cultura neamului și cu afirmarea identității, limbii și unității naționale, înfăptuite, în cele din urmă, în 1918. Datorită marilor realizări de la începutul secolului al XIX-lea până la începutul secolului al XX-lea, încununate cu Marea Unire de la 1918, această perioadă de un secol, reprezintă o *istorie în sine*, marcată de lucrarea culturală, teologică și națională a celor două instituții, Preparandia (1812) și Institutul (1822), cu un parcurs și scop comun.

Cartea din 1922 ilustrează un secol cât o istorie concentrată în cele 742 de pagini, o carte receptată în contextul cultural al epocii la cel mai înalt nivel. Astfel, în ședința Academiei Române din 13 iunie 1924, Simion Mehedinți citește raportul său asupra lucrării scrise de Teodor Botiș: „Un volum de 742 pagini, în care se oglindește mersul celor mai vechi instituții de cultură teologică și pedagogică în marginea apuseană a neamului nostru. Sub Francisc I, la 3 noiembrie 1812, când Europa era încă răscolită de campaniile lui Napoleon, împăratul din Viena, ca semn de recunoștință către regimentele românești, lăudate în fața armatei întregi (*in conspectus totius exercitus*), a dat românilor puțința să-și pregătească, într-o școală specială, pe viitorii preoți și învățători. Astfel se naște Preparandia. Autorul consultând materialul inedit al arhivelor, a scos la iveală toate momentele însemnate din viața Institutului, arătând partea ce i se cuvine fiecărui profesor, de la Țichindeal până la cei mai tineri, căzuți jertfă războiului din urmă. În-râuririle sârbești, ungurești și nemțești sunt urmărite cu nepărtinire, așa că cititorul capătă o idee deplină despre marea luptă a cărturarilor din Arad, până ce au izbăvit să dea instituției lor celebritatea de care s-a bucurat și se bucură istoria învățământului românesc. Cei care se bucură de evoluția scolii românești așază această importantă lucrare alături de monografia închinată de Andrei Bârseanu instituțiilor culturale din Brașov”²⁷. Astfel, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, scrisă de Teodor Botiș primea premiul „Demostene Constanti-nide” al Academiei Române.

---

²⁷ Academia Română, *Anale*, tom. XLIV: Ședințele din 1923-1924, Editura Cultura Națională, București, 1924, pp. 160-161. Lucrarea a fost răspândită și receptată și în Eparhia Aradului, bucurându-se de apreciere extinsă (A se vedea, „Circular nr. 327/923 către toate oficiile protopresbiterale și parohiale de sub jurisdicțiunea Consistoriului ortodox român din Arad”, BȘ, an XLVII(1923), nr. 14, p. 1; BȘ, an XLVII(1923), nr. 32, p. 4).

Lucrarea s-a bucurat și de recenzii favorabile. Nicolae Popovici arăta că Teodor Botiș oferă prin cercetarea sa în arhive

„una dintre cele mai prețioase contribuții la istoria culturală și bisericească a românilor de dincoace de munți (...) Așa că istoria acestor două institute, de unde au răspândit cultura și unii dintre cei mai luminați bărbați ai neamului, pe care i-am avut, ne dă prilej să cunoaștem aproape întreg trecutul nostru pe teren cultural și bisericesc din secolul al XIX-lea până în zilele noastre”²⁸.

Gheorghe Ciuhandu aprecia că părintele Botiș „prin istoria sa, trage o adâncă, largă și bine lucrată brazdă în ogorul istoriei Diecezei Aradului” așa încât

„în materiile ce le tratează, este lucrarea cea mai de seamă din câte s-au scris pentru a se reconstrui o parte din istoria Diecezei Aradului”²⁹.

Lucrarea ne descoperă o Tradiție, este tradiția seculară a învățământului arădean, cu o iradiere extinsă asupra teritoriilor bihorene, bănățene și până la Dunăre. Această Tradiție este întrupată nu doar în instituții, ci și în oameni, preoții și învățătorii, făclii de cultură și spiritualitate românească în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Teodor Botiș ne oferă o istorie vie, întrupată în instituții și oameni, animată de teologie, cultură, educație, emancipare, identitate lingvistică și unitate națională. Toate acestea erau împletite cu metoda critică și riguros științifică prin care sinteza, dar mai ales analiza beneficia de solul solid al documentelor din arhive.

Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad, scrisă de Teodor Botiș este o carte unică, o protoistorie extinsă³⁰ a învățământului teologic-pedagogic arădean, fundament pentru orice abordare istorică ulterioară și oglindă a etapelor succesive, a încercărilor și realizărilor pe care iluștrii profesori de teologie și pedagogie de la

---

²⁸ N.P. „Bibliografie”, *BȘ*, an XLVII(1923), nr. 8, p. 7.

²⁹ Gheorghe CIUHANDU, „Pentru Istoria Diecezei Aradului. Cu prilejul „Istoriei” păr. Dr. T. Botiș”, *RT*, an XIII(1923), nr. 4, pp. 123-125.

³⁰ A se vedea și alte lucrări despre istoria învățământului teologic și pedagogic arădean care recurg sistematic la cercetarea părintelui Teodor Botiș: Mihai SĂSAUJAN, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*; Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013; Doru BOGDAN, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale (1812-2012)*, Arad, Editura Nigredo, 2012.

Arad le-au parcurs vreme de un secol. Lucrarea, deși vorbește despre trecut, este permanent valabilă, pentru că prezentul și viitorul învățământului teologic și a culturii române din această parte de țară implică o recurentă reflecție la *fundamente*, la *identitate*, la *specific* ca topos al manifestării universalului și a continuității.

4. Centenar și Bicentenar - o istorie care continuă

În 2023 aniversăm 150 de ani de la nașterea preotului profesor Teodor Botiș (1873-1940), o personalitate de excepție a învățământului teologic arădean, a istoriografiei bănățene, devotat slujitor al altarului Bisericii Ortodoxe și ctitor de cultură și simțire românească. Această aniversare se înscrie în continuitatea serbării Bicentenarului Teologiei arădene, 1822-2022, cu reverberații în sfera teologică și culturală națională și internațională, și se bucură de atenția Academiei Române, filiala Timișoara, care, în semn de prețuire și apreciere, reeditează lucrarea de căpătâi a distinsului preot profesor Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad* (1922), lucrare premiată de Academia Română.

Deodată cu Bicentenarul Teologiei arădene în 2022, referindu-ne la *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, putem spune că am aniversat și *Centenarul* acestei lucrări, editată în 1922 la Arad. Cartea apare la Centenar (1922) și este reeditată în preajma Bicentenarului (2022), la împlinirea celor 150 de ani de la nașterea preotului Teodor Botiș (2023) Prin urmare, momentul este binevenit pentru evocarea personalității Rectorului Academiei Teologice din Arad, preotul profesor Teodor Botiș și a semnificațiilor teologice, pedagogice, istoriografice, culturale și naționale pe care lucrarea le cuprinde. Astfel, Academia Română, filiala Timișoara, ne oferă o restituire istoriografică și culturală de excepție, un *memento* cu o întreită semnificație în tumultosul context al postmodernității.

Cât despre personalitatea preotului Teodor Botiș, acesta rămâne cu chipul blând și surzător în mijlocul studenților și profesorilor de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, continuatoarea Academiei Teologice, pentru dănuirea căreia el și-a adus jertfa sa. Bustul lui tronează cu aceeași prezență ziditoare pentru tinerii teologi în holul central al Facultății privind spre Aula Magna. O prezență care umple și organizează spațiul academic, o prezență familială, colocvială și nu mai puțin solemnă care concentrează în ea o întregă istorie, punct de referință pentru generațiile actuale și viitoare. Pentru că preotul, teologul, omul de cultură Teodor Botiș nu rămâne doar

un model al interbelicului românesc, ci devine model al fiecărei generații de teologi chemați și astăzi ca și atunci să mărturisească Evanghelia lui Hristos și credința Bisericii în lume.

Paradoxal, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, ne vorbește profetic despre o istorie care continuă și o continuitate care generează istorie de la origini la centenar și de la centenar la bicentenar spre tricentenar.

VECHILE BISERICI ORTODOXE ALE DEVEI

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin DOBREI
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

Throughout time the Romanian parish of Devei had its own uninterrupted string of places of worship. The earliest known ecclesiastical building seems to have been a medieval stone church, now disappeared; passed in the first half of the fifteenth century, in possession of the Catholic community of Deva, it would have been then, around 1545-1560, the subject of another denominational transfer, being transformed into a Calvinist place of worship. Deprived of the possibility of worship, the Romanians built another cultic edifice, made of wooden beams, on one of the hills surrounding the old fair of Deva, so that in the middle of the 17th century, in the middle of the old cemetery “on the valley”, they built their own large stone church, in accordance with the liturgical needs of the community; it was completed in 1721-1727, at the expense of the Gheorghe Cantacuzino. Finally, in 1861, the protopope Ioan Papiu of Deva and the priest George Nicoară began the construction of a new place of worship, destined to become, according to the historian Nicolae Iorga, an episcopal cathedral (a goal that was only achieved in 2009); the church, completed in 1873, was completed – in appearance – during the interwar period (1927-1930), being consecrated on 1 November 1931.

Keywords

Deva, Orthodoxy - Catholicism - Reformation, churches, Romanian national-political movement, Deva and Hunedoara Bishopric

În partea centrală a județului Hunedoara, la poalele unui con vulcanic pe care se înalță impunătoarele ziduri ale cetății medievale care îi va fi dat și numele (atestată în anul 1269)¹, se găsește municipiul Deva. Fără a stăruii nici asupra începuturilor vieții ecleziastice de pe aceste meleaguri și nici asupra evoluției Ortodoxiei locale de-a lungul secolelor², plecându-se de la premisa simplă că orice obște creștină gravitează în jurul jertfei euharistice săvârșite în niște spații anume consacrate acestui scop, deci și urbea în discuție avându-și ca atare, de-a lungul secolelor, propriul șir neîntrerupt de lăcașuri de cult, studiul de față își propune să prezinte, din punct de vedere istoric, arhitectural și pictural, vechile biserici românești devene.

Astfel, cel dintâi edificiu ecleziastic cunoscut pare să fi fost – potrivit mai multor opinii – o biserică medievală din piatră, astăzi dispărută, situată pe actuala stradă George Barițiu, la aproximativ 15 metri spre răsărit de actualul lăcaș de cult reformat. O stampă din secolul al XVIII-lea, completată de câteva fotografii și de o descriere de epocă, ni-l înfățișează ca fiind un edificiu de mari dimensiuni (32×12 m), cu un altar poligonal nedecroșat și un naos dreptunghiular, spații consolidate prin opt contraforți înalți și prevăzute cu ferestre înalte și bolți ogivale de factură gotică; la vest se racorda un pronaos alungit tăvănit, cu luminatoare înguste, și un turn încorporat masiv, cu foișor în console și un coif evazat amplu, îmbrăcat în șifă, susținut de alți patru contraforți. Accesul la interior se făcea prin două uși, amplasate pe laturile de sud și de vest; cea dintâi era protejată de intemperii printr-un pridvor de zid deschis³.

Ca material de construcție s-a folosit piatra, unele blocuri, gata cioplite, fiind aduse tocmai din castrul roman de la Micia. Până în anul 1899, când, din pricina degradării pereților, s-a recurs la soluția dărâmării navei și a turnului (altarul s-a păstrat până în 1907), lăcașul a deserved obștea calvină a Devei; la circa o sută de metri spre apus s-a înălțat apoi, în perioada 1908-1910, actualul edificiu ecleziastic reformat⁴. Harta Ungariei din 1579, copia

---

¹ Coriolan SUCIU, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1966, p. 198.

² Florin DOBREI, *Istoria vieții bisericești a românilor hunedoreni*, Editura Eftimie Murgu, Reșița, 2010, passim; Felicia Mariana ADĂSCĂLIȚEI, „Istoria vieții bisericești a românilor ortodocși deveni”, în Felicia Mariana ADĂSCĂLIȚEI, Ioan Sebastian BARA, Ioachim LAZĂR, Liviu LAZĂR (coord.), *Deva, monografie*, Editura Emia, Deva, 2016, pp. 164-203.

³ Ionuț CODREA, *Vechea biserică parohială a Devei*, Editura Cetate Deva, Deva, 2010, pp. 11-12, 16-19, 53-55, 71-73 (foto 5-10), 85 (foto 31).

⁴ Victor ȘUIAGA, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Deva. Contribuții monografice* (dact.), ed. a II-a, Deva, 1972, pp. 39, 40-42; Constantin TĂNĂSESCU, „Din trecutul municipiului

anonimă a planului topografic al lui Gerard Mercator din 1595, harta Sfântului Imperiu Romano-German din 1720⁵, ridicarea topografică iosefină din 1769-1773⁶, precum și conscripția efectuată în anii 1829-1831⁷ îi menționează destinația liturgică.

Data fiind prezența stemelor dinastiilor de Anjou și Jagiełło și a blazonului familiei Huniade, ca timp al ctitoririi acestei biserici a fost propusă perioada anilor 1370-1444⁸; această datare ar corespunde însă mai degrabă unei ample renovări, prilejuită, probabil, de o „translație” confesională a edificiului⁹. Șantierul în discuție a presupus supraînălțarea clopotniței și alungirea spre răsărit a nucleului inițial (anume o navă dreptunghiulară cu absida semicirculară decroșată, prevăzută cu o sacristie pătrată, anexată pe latura nordică) prin naosul și prin altarul descrise în paragraful anterior¹⁰.

În plus, jocul neprevăzutului a făcut ca la demolarea acestei biserici să apară, în toată splendoarea lor, câteva fragmente dintr-o valoroasă frescă medievală. Puținele relieve salvate prin decapare, operă a unui pictor format în mediul local transilvănean, înfățișează chipurile câtorva Sfinți Apostoli, ale unor sfinte necunoscute și ale magilor, îmbrăcați în costume cavaleriești de epocă, aducând daruri Pruncului Iisus, culcat în iesle; alte trei scene, anume „Întâmpinarea Domnului”, „Învierea lui Lazăr” și „Judecata de Apoi”, completează această suită iconografică. Toate sunt considerate a fi reprezentări tipice artei ecleziastice bizantine din secolele XIII-XIV¹¹.

Deva. De la prima atestare documentară până în secolul al XVI-lea”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XX, 1986-1987, p. 163; I. CODREA, *Vechea biserică parohială a Devei*, pp. 59-60.

⁵ Arhivele Naționale ale României, *Hărți microfilmate privind teritoriul României* (CD), București, 2001.

⁶ http://ro.wikipedia.org/wiki/Fișier:Josephinische_Landaufnahme_pg183.jpg (accesat la 25.02.2024).

⁷ Bogdan CRĂCIUN, Ioan BOLOVAN (edit.), *Consignatio Statistico Topographica singulorum in Magno Principatu Transylvanicae*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 30.

⁸ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, p. 39; C. TĂNĂSESCU, „Din trecutul municipiului Deva”, p. 163; Constantin C. GIURESCU, *Istoria românilor*, ed. a II-a, vol. II, Editura All, București, 2000, p. 223; I. CODREA, *Vechea biserică parohială a Devei*, p. 13.

⁹ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, pp. 39, 42-45.

¹⁰ I. CODREA, *Vechea biserică parohială a Devei*, pp. 55-57, 85 (foto 32-33).

¹¹ Ioan D. ȘTEFĂNESCU, „Din viața neamului nostru. Mărturie sfințite”, în *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1940, p. 645; IDEM, *Arta feudală în țările române. Pictura murală și icoanele de la origini până în secolul al XIX-lea*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1981, p. 61; Vasile DRĂGUT, „Iconografia picturilor murale gotice din Transil-

Pornind de la acest reper cronologic, s-a avansat ipoteza că, anterior anului 1300, reprezentanții nobilimii „valahice” din districtul militar de vean, cu încuviințarea voievodului ardelean Ladislau Kán (1294-1315), adversar declarat al pretențiilor absolutist-monarhice ale regalității maghiare și ale papalității în spațiul intracarpatic¹², ar fi putut iniția și susține financiar construcția unei biserici masive din piatră, act ctitoricesc deloc singular în Transilvania vremii; punerea acesteia sub protecția „Sfântului Ierarh Nicolae” (hram transmis și celorlalte biserici ortodoxe care i-au succedat în secolele următoare), orientarea altarului spre răsărit și fresca tipic bizantină ar putea constitui prin urmare, mărturii ale apartenenței ortodoxe inițiale a edificiului. După circa un secol, statutul confesional original al acestuia s-a modificat, lăcașul trecând în posesia comunității catolice; a fost fie cedat de urmașii primilor ctitori, catolicizați la acea dată, fie răpit în mod silnic de autorități. Întrucât credincioșii latini au îmbrățișat ulterior noua doctrină protestantă, edificiul a făcut, prin anii 1545-1560, obiectul unei alte „translații”, deserving obștea parohială reformată sau calvină¹³. În ceea ce privește edificiul ecleziastic dintru început catolic al Devei, închinat – după toate probabilitățile – „Sfântului Martin”, atestat în anii 1378 și 1433¹⁴, presupunem că acesta a fost dezafectat cultului și dărâmat în momentul preluării bisericii ortodoxe în discuție.

Privați de posibilitatea slujirii, românii și-ar fi edificat ca atare, pe una dintre colinele care înconjurau vechiul târg, cel puțin un lăcaș de cult, modest, din bârne; toponimele „Piatra Bisericii” și „Bisericuța”¹⁵, respectiv menționarea de către Nicolae Iorga a unei „bisericuțe de lemn, din care au mai rămas numai câteva scânduri în cimitir”¹⁶, constituie dovezi în acest sens. Aceasta a rămas în uz liturgic cel puțin până la mijlocul secolului al XVII-lea, când, în același străvechi cimitir „de pe Vale” (actualmente cimitirul central al Devei, încadrat de străzile Mihai Eminescu, Elena Văcărescu, Coziei

---

vania (considerații generale și repertoriu pe teme)”, în Vasile DRĂGUȚ (coord.), *Pagini de veche artă românească*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1972, pp. 67-69; I. CODREA, *Vechea biserică parohială a Devei*, pp. 36-43, 75-81 (foto 12-25).

¹² A se vedea pe larg: Tudor SĂLĂGEAN, *Un voievod al Transilvaniei: Ladislau Kán*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2007.

¹³ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, pp. 47-48.

¹⁴ I. CODREA, *Vechea biserică parohială a Devei*, pp. 28-29, 55.

¹⁵ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, pp. 21-22.

¹⁶ Nicolae IORGA, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ed. a II-a, București, 1939, p. 187.

și Călugăreni), s-a ridicat un nou edificiu ecleziastic, de mari dimensiuni, în concordanță cu necesitățile liturgice sporite ale obștii.

Începuturile acestui lăcaș de închinare coboară, în timp, până prin anii 1640-1645, când comunității ortodoxe i s-a permis, cu mare greutate, ridicarea unei noi biserici de zid; condițiile impuse de către autoritățile maghiare calvine ale vremii fuseseră următoarele: obștea românească să ajute la întreținerea bisericii și a parohiei calvine (prin plata predicatorului, a dascălului, a clopotarului și a celui care trăgea ceasul din turlă), preoții ortodocși să nu iese cu crucea la Bobotează, la înmormântări sau la diferite litanii, să nu se bată toaca și nici să se tragă clopotele înaintea reformatilor¹⁷. Cu alte cuvinte, la 19 septembrie 1662, într-o scrisoarea adresată căpitanului Udvarhelyi János și dregătorilor domeniului fiscal al Devei, principele ardelean Apafi Mihály I (1661-1690), luând act de plângerea predicatorului local Szentgyörgyi, David dispunea ca

„iobagii noștri români din Deva și ceilalți români locuitori acolo să facă [pastorului n.n.] ori câte două zile de coasă ori să-i siliți, după obiceiul lor de mai înainte, ca de acum încolo să plătească de cap câte 50 de bani”, iar „preoților români să nu le îngăduiți niciun fel de ceremonie superstițioasă, nici să nu-i lăsați să împlinească niciun fel de rit potrivit cuvântului lui Dumnezeu și obiceiului creștin”¹⁸;

la 19 iulie 1679, principele întârea aceste dispoziții, impunând pedepse aspre pentru nerespectarea lor. Că acestor cereri nu li s-a dat curs o dovedește însă atât ancheta întreprinsă din ordin princiar la Deva, în noiembrie 1680, cât și reclamația parohului reformat către comitele suprem al Hunedoarei din 16 ianuarie 1694, în care se preciza că românii încălcaseră interdicția de a nu trage clopotele. Cu excepția muncii prestate sau a banilor plătiți, celelalte obligativități au fost anulate; actul care consfințea aceste realități, purtând data de 2 februarie 1694, a fost semnat de comitele Nalaczi István al

---

¹⁷ Ștefan METEȘ, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, ed. a II-a, vol. I, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1935, p. 327; V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, pp. 25-26; Ana DUMITRAN, *Religie ortodoxă – religie reformată. Ipostaze ale identității confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004, p. 273.

¹⁸ Ioan LUPAȘ, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, Editura Casei Școalelor, Cluj, 1928, pp. 308-309.

Hunedoarei, de superintendentul calvin Veszprémi István și de mitropolitul ortodox Teofil al Ardealului (1692-1697)¹⁹.

În jurul anului 1650 biserica a trecut însă printr-un incendiu nimicitor. Reparată provizoriu, s-a degradat apoi treptat, încât la începutul secolului al XVIII-lea s-a făcut simțită nevoia unei renovări radicale, cu caracter de reconstrucție. Costurile au fost suportate de banul Gheorghe Cantacuzino al Olteniei (provincie anexată, în perioada anilor 1718-1739, Imperiului Habsburgic), fiul fostului domnitor Șerban Cantacuzino al Țării Românești (1678-1688), cel care a și înzestrat lăcașul cu toate cele necesare săvârșirii cultului; pe un *Apostol* din 1683 se însemnase:

„Acest Apostol l-am cumpărat popa Pătru ot Deva, din bani care au datu Măria Sa Gheorghie Cantacuzino pomana la biserica Devii, fiind titor Măria Sa și neamul Măriei Sale, ca să pomenească neamul Măriei Sale la aciastă biserică ... să fie anathema de 318 Părinți Sfinți. 1721 Februarie 2 zile”²⁰.

Lucrările s-au finalizat abia în 1727, an în care edificiul ecleziastic a fost amplificat spre vest, prin adosarea turnului-clopotniță; pisania de deasupra intrării (păstrată actualmente la Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva) consemna următoarele:

„Cu ajutoriul Tatălui și cu îndemnaria Fiului și cu săvârșiria Duhului Sfânt s-au rădicat acest turn în zilele înălțatului împărat Carol și fiind arhieru Ardialului Măria Sa Domnul VI[ă]dică Io[a]n [Giurgiu Patachi (1723-1727) n.n.] și fiind protopop Ghiorghe Cioca [din] Hinedora și s-au rădicat cu cheltuiala dumnealui răpusatul Todor Grosa, fiind îngropat în beserică, și au lăsat pe găzdoaia Dumnealui, giupâneasa Fabiana Jujana, cu fiul dumnealor, Ioan Gros[a], și s-au rădicat de pomana dumnealor și a tot ne[a]mul dumnealor, cheltuind 530 florinți și fiind lângă dumneaei giupăn[ul] Săbău Mihai și giupănul Dragoș. Popi au fost Pop Ișt[van] cu Pop Iosif, Pop Gheorghe. Scris-am eu, Todor zidar. Văl[eat] 1727 mai 20. Cine o va strica să fie afurisit de H[risto]s”²¹.

---

¹⁹ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, pp. 26-27.

²⁰ Victor ȘUIAGA, „Biserica veche ortodoxă a Devei (1640-1865)”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an CXXVIII, 1980, nr. 25-26, p. 3.

²¹ Iosif POPOVICIU, Virgil OLARIU, Laurențiu CUREA, *Inscripția din turnul bisericii vechi gr. or. Deva* (ms.), Deva, 1912. A se vedea și Marius PORUMB, „Inscripții medievale românești din

Pictura vechiului iconostas din lemn, executată în stil brâncovenesc, se datorase „popii Ioan Zugravul” din Deva, slujitor al bisericii; ni s-au păstrat doar două icoane, anume cea a „Sfântului Arhanghel Mihail” și cea a „Sfântului Ierarh Nicolae”, făcute

„cu toată cheltuiala dumnealui jupan Petru cu jupâneasa Stanca, Gheorghie, Pena, Ana, Gheorghie, Maria ... ca să le fie pomană în veci”²².

Transferate la mijlocul secolului al XIX-lea la noua ctitorie ortodoxă a localității, acestea păstrau următoarele însemnări: „Prinu strădania și ostă-niala Sfinți[ei] Sale, părintelui popa Ioan, paroh Dev[ii], 1784, s-au zu[gră]vit aciastă s[fân]tă icoană cu cheltuiala dumisale, [a] răpăosatului Șipoș Șamu din Deva” și „S-au zugrăvit aciastă s[fâ]ntă icoană cu cheltuiala dumisale, j[upân] Sabău Iănășu, crâznic, anno 1784”²³. La acestea se adăugau alte două icoane pictate pe lemn (din secolul al XVIII-lea) și o alta pe pânză (din „1805 leat”). De asemenea, din același inventar mobil al bisericii făcuseră parte și două sfeșnice mici din lemn sculptat, respectiv mai multe cărți de cult, cu interesante însemnări făcute pe filele lor: *Apostol* (București, 1683), *Biblia* (București, 1688), *Triod* (Râmnic, 1731), *Penticostar* (Râmnic, 1743), *Liturghier* (Râmnic, 1759), *Octoih* (Râmnic, 1763), *Sfânta Evanghelie* (Sibiu, 1844), *Apostol* (Sibiu, 1851), cele 12 *Mineie* (Sibiu, 1854-1856), *Chiriadromion* (Sibiu, 1855), *Biblia* (1856-1858), *Penticostar* (Sibiu, 1859) etc²⁴. Transferate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea la noua biserică de zid a Devei, unele dintre icoanele și cărțile de cult menționate se păstrează în depozitul de artă și de carte veche al Protopopiatului Ortodox din Orăștie²⁵; altora li s-a pierdut definitiv urma.

După un secol și jumătate de ființare, întrucât lăcașul de închinare devenise neîncăpător pentru comunitatea românească devenă în continuă creștere,

---

Transilvania”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, an XXI, 1978, p. 313; V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, p. 52.

²² Marius PORUMB, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVIII*, Editura Academiei Române, București, 1998, p. 109.

²³ Nicolae IORGA, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, vol. II, Atelierele Grafice „Socec & Co”, București, 1906, pp. 86-87.

²⁴ N. IORGA, *Scrisori și inscripții*, II, pp. 86-87; Victor ȘUIAGA, „Catedrala «Sf. Nicolae» din Deva”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an CXXIX, 1981, nr. 37-38, p. 2.

²⁵ Arhiva Protopopiatului Ortodox Orăștie, *Registru-inventar al fondului de carte veche și icoane al Protopopiatului Ortodox Român Orăștie*, f. 34-v, 50v, 52v-53.

protopopul Ioan Papiu (1859-1891)²⁶ și preotul George Nicoară (1855-1902), cu binecuvântarea Sfântului Ierarh Andrei Șaguna, au demarat în anul 1861, la poalele cetății Devei, lucrările de construcție ale unui alt edificiu ecleziastic. La scurtă vreme, ajungându-se însă într-un mare impas financiar, s-a luat decizia desfacerii zidurilor altarului și ale navei vechii biserici din cimitir²⁷, piatra recuperată fiind transportată și refolosită la ridicarea noului lăcaș de închinare, preconizat a deveni – potrivit marelui istoric Nicolae Iorga²⁸ – catedrală episcopală; în fapt, intenția marelui ierarh ardelean fusese aceea de înființare în localitate nu doar a unui centru eparhial, ci și a unui gimnaziu superior românesc²⁹, obiective rămase însă, la acea dată, nematerializate.

Prin urmare, din acea biserică semețată se mai păstrează astăzi doar turnul-clopotniță masiv, din blocuri mari din piatră fățuită, aduse din carierele de deasupra orașului, prevăzut cu un foisor deschis din lemn și cu o fleșă etajată zveltă; învelitoarea din șită – reînnoită în anul 2022 – îi conferă un farmec arhaic aparte. Ușa de la parterul clopotniței, prin care se realiza odinioară accesul în naos a fost zidită, iar în spațiul navei și al altarului, în timp, s-au săpat morminte. Retencuit în 1954³⁰, acest turn figurează, din 1955, pe lista – reactualizată în anul 2015 – a monumentelor istorice românești de categorie A (HD-II-m-A-03229)³¹. Clopotul său mic – de altfel singurul păstrat – îi cheamă pe mai departe la rugăciune pe credincioșii de pe aceeași „Vale” a Devei, însă dintr-o altă turlă, cea a bisericii parohiale cu hramurile „Sfântul Vasile cel Mare” și „Sfinții Mucenici și Mărturisitori Ardeleni” (ridicată în două etape, între anii 1954-1957 și 1996-2000, în incinta aceleiași cimitir)³².

Reîntorcându-ne la lăcașul de închinare de la poalele cetății, lucrările propriu-zise de construcție s-au prelungit până în anul 1873; interiorul rămăsese însă netencuit, iar utilarea cu cele necesare săvârșirii cultului era

---

²⁶ Cu privire la viața și la activitatea acestuia ca protopop al Devei a se vedea: Florin DOBREI, „A fighter for the national ideal – archpriest Ioan Papiu of Deva”, în Sorin ȘIPOȘ, Ioan Aurel POB, Dan Octavian CEPRAGA, Ion GUMENĂI, Adriana Cecilia NEAGU (coord.), *La nazione immaginata. Concetti e tappe nella costruzione dell'identità nazionale Europea*, supplement no. 2 of *Transylvanian Review*, Cluj-Napoca, an XXVI, 2017, pp. 45-58.

²⁷ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, pp. 35, 63.

²⁸ N. IORGA, *Neamul românesc*, p. 187.

²⁹ Ioan LUPAȘ, *Mitropolitul Andreiu baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 167.

³⁰ [Redacția], „Ajutorări”, în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an IV, 1955, nr. 1-3, p. 35.

³¹ <http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-HD.pdf> (accesat la 25.02.2024).

³² Florin DOBREI, *Bisericile ortodoxe hunedorene*, Editura Eftimie Murgu, Reșița, 2011, pp. 297-298.

precară. Drept urmare, deși sfințit provizoriu la 6/18 decembrie 1874, adică în ziua prăznuirii ocrotitorului său spiritual, Sfântul Ierarh Nicolae, lăcașul de mari dimensiuni, „tip sală” (plan specific majorității ctitorilor ecleziastice transilvănene ale epocii), a fost finalizat abia după un deceniu, în anul 1885, prin tencuirea pereților și a iconostasului inițial de zid³³.

În timp au survenit însă diferite stricăciuni. Ca atare, în anul 1902, din inițiativa preotului și protopopului devesan George Romanul (1861-1908), s-a purces, în urma unei licitații publice de executare a lucrărilor³⁴, la deschiderea unui nou șantier³⁵, care a presupus consolidarea zidurilor prin punerea unor legături de fier și înlocuirea vechii boltituri, cheltuieli ridicate la suma de 12.000 de coroane, bani strânși din donațiile credincioșilor. Astfel prime-nită, ctitoria devesană a fost resfințită în ziua de 27 octombrie / 9 noiembrie 1902³⁶. Cum biserica își păstra pe mai departe aspectul simplu inițial, fiind prevăzută cu o clopotniță scundă, flancată de două turnulețe ornamentale, campania de strângere de fonduri pentru preconizata supraînălțare a zidurilor și înfrumusețare interioară și exterioară a lăcașului a continuat atât în perioada de dinaintea înfăptuirii marelui deziderat național din 1918, cât și în anii care au urmat; în perioada interbelică amintim implicarea nemijlocită a Societății femeilor ortodoxe române „Altarul” din Deva și a Societății religioase culturale „Sfântul Gheorghe” a tinerimii adulte din Deva³⁷.

În forma actuală, biserica a fost definitivată abia în anii 1927-1928, în cadrul unui amplu șantier de consolidare și de renovare, coordonat de arhitectul Constantin Purcariu din Lugoj. În urma acestor lucrări, pereții au fost

---

³³ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, pp. 35-37.

³⁴ „Publicare de licitațiune”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an V, 1902, nr. 26, p. 106 (reluare a licitației și în: *Telegraful Român*, Sibiu, an 1902, nr. 27, p. 110 și nr. 29, p. 118).

³⁵ Din nefericire, deși *Protocolul de esibite protopresbiteral* redă cotele mai multor documente care fac trimitere la acest șantier de primenire a bisericii, acestea nu ni s-au păstrat în Arhiva Protopopiatului Deva.

³⁶ „Din Deva. Sfințirea bisericei gr. ort. române”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an L, 1902, nr. 123, p. 500. Alte detalii privitoare la acest important eveniment din trecutul obștii parohiale devesane se regăsesc în două numere ulterioare ale aceleiași gazete ecleziastice din Sibiu (a se vedea: „Sfințirea bisericei din Deva”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an L, 1902, nr. 125, p. 508 și nr. 126, pp. 511-512), precum și într-o cunoscută foaie național-politică din Orăștie: „De la Deva. Sfințirea bisericii”, în *Libertatea*, Orăștie, an I, 1902, nr. 47, pp. 1-2.

³⁷ „Mulțămile publice”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an LV, 1907, nr. 22, p. 91; „Întrunirea a cincea”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an LXX, 1922, nr. 1, p. 3; „Societatea religioasă culturală «Sf. Gheorghe» a tinerimii adulte din Deva”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an LXXVI, 1928, nr. 3, p. 3; „Act de mulțumire”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an LXXVI, 1928, nr. 52, p. 3 etc.

înălțați cu șase metri, iar naosul s-a individualizat prin delimitarea spațiului interior prin două rânduri de coloane, respectiv prin suprapunerea sa de către o turlă octogonală zvultă, depășită, ca verticalitate, doar de clopotnița patrulateră (de 37 m), cu terminații octogonale, străjuită de opt turnulețe miniaturale, ridicată deasupra intrării apusene; altă ușă, precedată – la rându-i – de un pridvor deschis, se găsește pe latura sudică a navei. Tot atunci, la interior și-au făcut apariția două balcoane laterale ample și un altul, pe latura de vest, destinat corului, s-a repavimentat totul cu mozaic, iar pentru iluminatul natural s-au tăiat în grosimea zidurilor 33 de ferestre rotunde la parter și alte 24, în semicerc, la etaj. Acoperișul s-a făcut din tablă. Exteriorul a fost retencuit în alb, pereții fiind ornamentați, în relief, cu cruci și cu un brâu de nișe, menite a fi pictate. Dimensiunile bisericii erau de 40 metri lungime și 14 metri lățime, rezultând o suprafață totală de 560 m². În anii 1929-1930 s-a adăugat iluminatul electric și s-au achiziționat trei candelabre mari metalice, mobilierul din lemn de stejar și un frumos iconostas, din același material, sculptat în atelierele Școlii de Arte și Meserii din Deva, pe cheltuiala Dr. Petru Groza și a soției acestuia, Ana. Tot atunci au fost pictate și cupolele bisericii, iar pereții au fost împodobiti cu modele naționale și cu semnul sfintei cruci de către talentatul artist Alexandru Papp (1868-1949) directorul „Școlii de Belle Arte” din Cluj³⁸; după o jumătate de secol, în urma unei alte ample renovări, derulate în perioada anilor 1978-1985, peste acest decor mural s-a suprapus o nouă pictură, de factură neobizantină, realizată de profesorul Bogdan Mihai Mociulschi din București, ajutat de trei ucenici: Petru Schipor, Simion Seserman și Ștefan Tomescu³⁹. În fine, amintim și procurarea, în aceeași perioadă, a trei clopote noi, turnate – potrivit celor însemnate pe ele – „la anul 1921, din material donat de Ministerul de Război, dovedind la câștigarea acestui material multă bunăvoință Lt. col. Constantin Pruniștean, fecior de popă din Bălcești, [jud.] Vâlcea, prin intervenția și ajutorul dr. Petru Groza, deputatul Devei și ministru al Ardealului”.

Drept urmare, „fundamental renovată și frumos pictată”, iar la 9 noiembrie 1930 „provisor sfințită de p[roto]popul de la Băița, asistat de 12 preoți”⁴⁰, biserica a fost târnosită abia în ziua de 1 noiembrie 1931, de către mitropo-

---

³⁸ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, pp. 39-40.

³⁹ F. DOBREI, *Bisericile ortodoxe hunedorene*, pp. 293-294.

⁴⁰ Arhiva Protopopiatului Ortodox Deva (în continuare: APOD), doc. 153/1931, f. 1v.

litul Nicolae Bălan al Ardealului (1920-1955)⁴¹. Hrisovul întocmit cu acel prilej suna astfel:

„Sfințitu-s-a această biserică întru mărirea lui Dumnezeu celui atotputernic, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, cu hramul «Sfântul Nicolae», prin rugăciunile Înaltpreasfințitului Domn Dr. Nicolae Bălan, Arhiepiscop al Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba Iulia și Sibiu și Mitropolit al Românilor din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș, în zilele preainălțatului și de Hristos iubitorul regelui tuturor Românilor, Carol II, fiind paroh Nicolae Duma, în ființa de față a celor mai jos iscăliți. Deva, anul Domnului 1931, în ziua întâia. † Nicolae, arhiepiscop și mitropolit. As[esor consistorial] George Proca. Prot[opop] Ioan Duma de la Petroșani. Iosif Morariu, prot[opop de Dobra]. Dumitru Secărea, prot[opop de] Băița. Dr. Vasile Oană, prot[opop de] Hunedoara. Ieronim Ciocan, protopop de Hațeg. Protopop Iuliu Josan [de Ilia]. George Popoviciu, paroh în Sântandrei. Pr. Adam Lula, preot [în] Simeria. Pr. A[limpiu] Oprea, [preot în] Săcărâmb. Pr. Emilian Șinca, [preot în] Ani-noasa. Pr. Seb[astian] Ciocan, [preot în] Petrila - Reg[ele] Ferd[inand]. Preot Nicolae Duma, paroh Deva II. Diacon Ioan Dinu de la Sf[ânta] Mitropolie, Sibiu”⁴².

Evenimentul, la care a fost invitată să participe întreaga preoțime din „tractul protopresbiteral” devenă⁴³, beneficiase de o atență pregătire, „programul stabilit pentru ocasiunea sfințirii bisericii din Deva” fiind adus la cunoștința publicului, de către „Consiliul parochial al bisericii ortodoxe române din Deva”, încă din 20 octombrie 1931⁴⁴.

---

⁴¹ „Arhipăstorul nostru în misiune”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an LXXVIII, 1931, nr. 79-80, pp. 1-2.

⁴² APOD, doc. 136/1931, f. 1-v.

⁴³ Textul circularii trimise cu acel prilej, purtând semnătura administratorului protoprezbiterial Iosif Morariu, protopopul Dobrei, avea următorul conținut: „Onorată preoțime tractuală, cu deosebit respect Vă încunoștiințez – și prin Cuc[erniciile] Voastre întreg poporul credincios – că Î. P. S. Sa Ar[hie]p[isco]pul și Mitropolitul nostru va sfinți (târnos) biserica din Deva. Duminecă, la 1 Noemvrie 1931, sunteți toți (cari nu veți fi împiedecați de forță majoră) invitați pentru ca, la ora 12.30, să ne prezentăm la recepție. La serviciul sfințirii vor celebra numai 4 preoți din tract, anunțați special. Oficiul Protopopesc Deva, la 20 octomvrie 1931. Iosif Morariu, adm[inistrator] p[rotopo]psc”. Cf. APOD, doc. 303/1931, f. 1.

⁴⁴ APOD, doc. 127/1931, f. 1-2.

De-a lungul vremii, lăcașul de cult în discuție nu a avut doar o importanță de ordin bisericesc (liturgic), ci și una istorică, de vreme ce zidurile sale au fost martorele unor momente de mare însemnătate; prezentăm doar câteva dintre acestea. Astfel, în cursul anului 1877, în catedrala „Sfântul Ierarh Nicolae” s-au rostit neîncetat rugăciuni pentru odihna sufletelor ostașilor români căzuți pe câmpurile de luptă, respectiv s-au organizat colecte în bani și în obiecte pentru ajutorarea răniților, a văduvelor și a orfanilor de război; aceleași rugăciuni s-au înălțat apoi și în anii celor două mari conflagrații mondiale⁴⁵. Apoi, la 10 martie 1883, în cadrul unei mari conferințe românești găzduite de același lăcaș de închinare de vean, s-a cerut folosirea limbii române în administrație și justiție, redobândirea autonomiei Transilvaniei și numirea de funcționari români în toate domeniile vieții publice; cel care i-a întâmpinat – în interiorul și în afara lăcașului de cult – pe cei peste 2.000 de invitați prezenți (avocați, preoți, dascăli, țărani etc.) a fost protopopul Ioan Papiu, care cu o lună înainte, la 17 februarie 1883, protestase fățiș împotriva legiurilor Trefort⁴⁶. După trei decenii, aflând de tragica moarte a marelui aviator Aurel Vlaicu din Bințiți (în prezent localitatea natală îi poartă numele), românii din Deva au participat la slujba religioasă ținută în aceeași biserică în ziua de 21 septembrie 1913, în timp ce pe turnul acesteia, timp de trei zile, a stat arborat drapelul îndoliat; tot atunci s-a inițiat și o colectă publică pentru ridicarea unui monument închinat acestuia, idee însă care nu s-a putut materializa nici atunci și nici ulterior⁴⁷. La 7 noiembrie 1918, aici s-au constituit, sub președinția unui alt protopop de vean, dr. Ioan Dobre (1909-1928), „Consiliul Național Român” și „Garda Națională Română” din Deva⁴⁸, iar la 27 noiembrie 1918, aceiași înflăcărați patrioți deveni,

---

⁴⁵ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, p. 38; Mircea PĂCURARIU, „Preoțimea hunedoreană sprijinitoare a năzuințelor poporului în cursul veacurilor”, în *Mitropolia Banatului, Timișoara*, an XVIII, 1968, nr. 10-12, p. 102.

⁴⁶ „Procesul criminal pentru agitațiune contra oratorilor de la conferența românilor din comitatul Hunedoarei, ținută în Deva la 10 Martie 1883”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an XXXI, 1883, nr. 11, pp. 464-465; „Procesul din Deva”, în *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, an XLVIII, 1885, nr. 69-84 (pe larg); Ion FRĂȚILĂ, Vasile IONAȘ, Dumitru BARNA, Viorel VĂNĂTORU (edit.), *Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene (1848-1920)*, București, 1990, doc. 128-129, pp. 249-251; Gelu NEAMȚU, „Din lupta intelectualității hunedorene împotriva dualismului austro-ungar (1881-1883)”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an V, 1968, pp. 266-274 etc.

⁴⁷ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, p. 38.

⁴⁸ Aurel DECEI, „Procesele-verbale ale ședințelor Consiliului Național Român din Deva și alte documente privind comitatul Hunedoara în anii 1918-1919”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an V, 1968, p. 311; Ion FRĂȚILĂ, Vasile IONAȘ, „Aportul populației din județul

în adunarea cercului electoral Deva, i-au ales pe cei cinci delegați ai lor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁴⁹; pe toată durata acelor evenimente, un mare drapel tricolor a fluturat pe turnul bisericii, iar în ziua mult așteptată de 1 Decembrie 1918 românii din Deva s-au adunat, plini de însuflețire, în lăcașul de cult, mulțumind lui Dumnezeu pentru realizarea mărețului vis. În fine, la scurtă vreme, anume în ziua de duminică, 15 decembrie 1918, în biserica devenă au pășit ofițerii și ostașii Regimentului 10 Vânători al Armatei române, cu drapelul unității, primind aici binecuvântarea preoților și ovațiile poporului⁵⁰.

De amintit apoi și faptul că pragul sfântului lăcaș a fost trecut, de-a lungul anilor, de numeroase personalități ale vieții ecleziastice, culturale și național-politice românești, precum istoricii Nicolae Densușianu (circa 1880), George Barițiu (1882 și 1884) și Nicolae Iorga (1906), mitropoliții Andrei Șaguna (1865, 1867 și 1868), Miron Romanul (1874 și 1896) și Nicolae Bălan (1931, 1933 și 1948) ai Ardealului, patriarhii Alexei I al Rusiei (1947), Teocrist Arăpașu (1994) și Daniel Ciobotea (2009 și 2014)⁵¹ ai României etc. În fine, trebuie consemnată și prodigioasa activitate a corului catedral, înființat în 1861 de către dascălul confesional George Lorințiu din Deva și reînviat ca și cor bărbătesc în anul 1893 (transformat, în 1896, în cor mixt)⁵²; reorganizată în anul 2000, sub bagheta dirijorului Paul Dorin Kladni, corala mixtă postdecembristă „Anastasis” a fost relocalată – în 2017 – la biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Deva, fiind înlocuită de actuala corală mixtă a Catedralei Episcopale „Sfântul Ierarh Nicolae” (înființată în anul 2014), dirijată de pr. dr. Daniel Nicolae Balea⁵³.

Îndeplinind, din 29 noiembrie 2009, rolul de catedrală a tinerei Episcopii a Devei și a Hunedoarei, biserica a trecut, în anii următori, printr-o nouă și

---

Hunedoara la unirea Transilvaniei cu România”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XIV, 1979, pp. 467-471.

⁴⁹ Paul ABRUDAN, Mircea STOIA, „Contribuția hunedorenilor la desăvârșirea unității de stat a României”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XV, 1981, p. 267; Adela HERBAN, „Participanți hunedoreni la Marea Unire”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XVIII-XIX, 1984-1985, pp. 309-312.

⁵⁰ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, p. 38.

⁵¹ V. ȘUIAGA, *Istoria Bisericii*, p. 39; Florin DOBREL, *Slujire și mărturisire. Episcopia Devei și a Hunedoarei la zece ani de la înființare*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2019, pp. 364-370, 383.

⁵² A se vedea, pe larg, Victor I. ȘUIAGA, Traian GIURA, Gheorghe BERCEA, *Corală Catedralei „Sfântul Nicolae” din Deva*, Editura Mirton, Timișoara, 2005, 179 p.

⁵³ F. DOBREL, *Slujire și mărturisire*, pp. 304-305.

cuvenită primenire⁵⁴, iar începând cu anul 2022 a intrat într-un amplu proces de redecorare iconografică, șantier presupunând repictarea – în tehnica „frescă” – a întregii suprafețe interioare a pereților de către o echipă de pictori coordonată de profesorul Constantin Cătălin Băluț. În ziua de 29 iunie 2014 catedrala a primit, din inițiativa episcopului Gurie Georgiu, și un hram de vară, prin punerea sa nu doar sub pavăza ocrotitoare a Sfântului Ierarh Nicolae (vechiul hram), ci și sub cea a Sfinților Apostoli Petru și Pavel, în același an proclamați sfinți ocrotitori ai municipiului Deva. De asemenea, în urma înființării mănăstirii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” în anul 2015 (pe seama ieromonahilor și a maicilor de la Centrul Eparhial), până la construcția unui lăcaș de închinare propriu, parte a unui complex monahal aflat actualmente în faza de construcție la marginea urbei, rolul de biserică mănăstirească a fost preluat de aceeași catedrală⁵⁵.

Acestea ar fi, așadar, istoricele lăcașuri ortodoxe românești ale Devei, martore ale atâtor rugi înălțate către Dumnezeu, dar și ale atâtor zbateri. Peste cele medievale s-a așezat cu totul colbul necruțător al timpului (și – inerent – al uitării); un alt edificiu ecleziastic, prin turnul-clopotniță rămas ca mărturie, se încăpățânează să reziste, semeț, vremurilor, iar cea din urmă biserică prezentată, deserving liturgic obștea celei mai vechi parohii ortodoxe devene, îndeplinește, de un deceniu și jumătate, și rolul de catedrală episcopală.

---

⁵⁴ F. DOBREI, *Slujire și mărturisire*, p. 383.

⁵⁵ F. DOBREI, *Slujire și mărturisire*, pp. 358, 383-385.

PĂRINTELE PROFESOR IOAN AGEU (1917-2010) - O RESTITUIRE ISTORICĂ NECESARĂ

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian FARCAȘIU
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

This study presents in detail the life and activity of the priest Professor Ioan Ageu from the Theological Academy in Arad, referring to his intellectual training, his family life, his teaching, university and publishing activity, but also to the 3 arrests and incarcerations in communist prisons, until his release in 1964. The study then presents his work, the last period of his life, his funeral, his place of rest, and his image in the mentality of the people who knew him. The study, as a whole, tries to restore the face of the priest, teacher, and confessor Ioan Ageu, thus fulfilling an act of justice in terms of the almost exhaustive restoration of his human, intellectual, and theological personality.

Keywords

father, professor, Ioan, Ageu, restitution, historical, necessary

Preotul Ioan Ageu a fost asistent titular provizoriu la Academia Teologică din Arad, în perioada 1942-1948, când această instituție de învățământ teologic a fost desființată în mod abuziv, predând Dreptul Bisericesc și Administrația bisericească.

1. Informații privitoare la data nașterii lui Ioan Ageu

Potrivit datelor înscrise în *Certificatul de naștere*, Ioan Ageu s-a născut în anul 1917, în 13 martie, din părinții Ioan și Maria Ageu, în localitatea Buhani, comuna Dezna, raionul Gurahonț (Anexe: *Certificat de naștere*). Părinții săi erau țărani mijlocași¹. În *Conscrierea populațiunei ort. Române din comuna Buhani*, data nașterii lui Ioan Ageu este menționată ca fiind 28 februarie 1917². De asemenea, în protocolul matricol al botezațiilor pe anii 1869-1921, Ioan Ageu este înregistrat la numărul 17, ca fiind născut din părinții legiuți, adică cununați bisericește, Ioan și Maria, data nașterii menționată în matricolă fiind aceeași, 28 februarie 1917 (Anexe: Arhiva Parohiei Ortodoxe Buhani, *Protocol matricol al botezațiilor pe anii 1869-1921*, f. 50). Se pare că data reală a nașterii lui Ioan Ageu este cea de 28 februarie, deoarece această dată este precizată și în *Diploma de Capacitate Preoțească* (Anexe: *Diploma de Capacitate Preoțească*). Faptul că în *Certificatul de naștere* este menționată data de 13 martie ca dată a nașterii lui Ioan Ageu se poate explica prin aceea că la starea civilă, nașterea acestuia a fost anunțată și înregistrată mai târziu, fapt întâlnit adesea în perioada respectivă.

2. Studiile

2.1. Școala primară, gimnazială, liceul și studiile la Academia Teologică din Arad

Tânărul Ioan Ageu urmează școala primară și gimnazială în localitatea natală Buhani, apoi cursurile liceului „Avram Iancu” din Brad³.

După absolvirea acestora, se înscrie la Academia Teologică din Arad, în anul 1936, fiind bursier al Arhiepiscopiei Aradului, cursuri pe care l-a absolvit în anul 1940⁴ (Anexe: *Legitimație de student* Ageu Ioan). După finalizarea cursurilor Academiei Teologice din Arad, pe baza *Certificatului de absolvire*

---

¹ Pr. Dr. Pavel VESA, *Clerici, cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, p. 279.

² Arhiva Parohiei Ortodoxe Buhani, *Conscrierea populațiunei ort. Române din comuna Buhani*, nr. crt. 35, p. 14.

³ Pr. Dr. Pavel Vesa, *Clerici, cărturari arădeni de altădată*, p. 279.

⁴ A se vedea în acest sens Tablourile studenților teologi pe anii 1937/38-1947/48, în Arhiva Episcopiei Aradului (în continuare AEA), Fond Academia Teologică, Act 14/1948; Matricolele Academiei Teologice din Arad, în AEA, Fond Academia Teologică; a se vedea în același sens și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2004, p. 196.

(Absolutorul) Academiei Teologice Ortodoxe Române din Arad, No 379/1940, în zilele 25-26 iunie susține în cadrul Episcopiei Aradului, Examenul de Capacitate Preoțească, obținând calificativul *Foarte bine*, pe baza rezultatului obținut la acest examen, candidatului la preoție conferindu-i-se dreptul „de a ocupa parohii de clasa primă rurală”⁵. La finalizarea acestui examen, i s-a eliberat *Diploma de Capacitate Preoțească* nr. 2899/1940 (Anexe: *Diplomă de Capacitate Preoțească*).

2.2. Specializări

Dorind să devină profesor, din toamna anului 1940, urmează cursurile Facultății de Teologie din Chișinău, refugiată la Iași, însă „din cauza condițiilor sociale și politice nu reușește să urmeze cursurile acestei facultăți”⁶.

În perioada 1941-1942, urmează, de asemenea, cursurile Seminarului Pedagogic din cadrul Universității din Iași⁷.

S-a înscris la cursurile de Doctorat în Teologie, la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității București (Anexe: *Chitanță* – Cupon de achitare a taxei de școlarizare pe anul școlar 1942-1943). Nu a reușit însă să termine doctoratul din cauză că a fost arestat, ca deținut politic (Anexe: Arhiva Familiei Bumb, *Manuscris*, Preot Ioan Ageu).

3. Căsătoria, viața de familie și primirea Tainei Preoției

3.1. Căsătoria

În 26 iulie 1942⁸, se va căsători cu Raisa Carliuc, fiica lui Carliuc Ion, originară din comuna Lipnic, raionul Soroca-URSS. Căsătoria a avut loc în localitatea Nichișoara, la extremitatea jud. Timiș cu jud. Caraș Severin, unde era stabilită familia Raisei Carliuc⁹, devenită prin căsătorie Raisa Ageu (Anexe: Fotografiile de la Cununia lui Ioan și Raisa Ageu).

Cu d-na preteasă Raisa au avut o viață frumoasă, trăită împreună în vremuri tulburi, având parte și de multe privațiuni, încercări și necazuri.

---

⁵ A se vedea în acest sens *Diploma de Capacitate Preoțească* (în Anexe).

⁶ Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA, Lect. Univ. Dr. Marcel TANG, *Învățăământul Teologic Ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2016, p. 216-217.

⁷ A se vedea în acest sens Pr. Dr. Pavel VESA, *Clerici, cărturari arădeni de altădată*, p. 479 și Pr. Dr. Pavel VESA *Învățăământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, p. 323.

⁸ Informație primită de la Familia Bumb (nepoții părintelui Ioan Ageu), orașul Sebiș, jud. Arad.

⁹ Informație primită de la Familia Bumb (nepoții părintelui Ioan Ageu), orașul Sebiș, jud. Arad.

În perioada succesivelor arestări ale părintelui Ioan Ageu, preoteasa Raisa Ageu va intenta acțiune de divorț, având în acest sens și consimțământul tacit al soțului. Motivul acestui divorț era redobândirea statutului social și reîncadrarea în muncă a preotesei Raisa, care avusese de suferit din pricina arestărilor soțului său, fiind în imposibilitatea de a-și mai desfășura activitatea de profesor de rusă și franceză, pe de o parte, iar pe de altă parte, salvarea bunurilor familiei Ageu de la confiscare, în urma procesului Tribunalului Militar din București, în baza sentinței de divorț. Aceste aspecte le voi dezvolta în ultima parte a acestui studiu.

După ultima eliberare a părintelui profesor Ioan Ageu în anul 1964, cei doi soți se vor recăsători civil, în anul 1966, rămânând mai departe nedespărțiți până la sfârșitul vieții pământești.

3.2. Hirotonia și distincțiile preoțești

Fiind încadrat ca profesor titular la Liceul „Moise Nicoară” din Arad și ca asistent suplinitor la Academia Teologică din Arad, teologul Ioan Ageu este hirotonit diacon, apoi preot, pe seama Capelei Academiei Teologice din Arad. Astfel, la 15 august 1942, „a fost hirotonit diacon¹⁰ iar ulterior în cursul aceluiași an a fost hirotonit întru preot duhovnic pe seama Academiei Teologice din Arad¹¹” (Anexe: *Act de hirotonie*).

În 15 aprilie 1948, episcopul Aradului, Andrei Magieru „apreciind... cu plăcere activitatea pe care o desfășoară ca profesor asistent la Academia noastră de Teologie și ca profesor de Religie în Arad, precum și îndeletnicirea cu scrisul în domeniul religios” dorind a-și arăta dragostea părintească pe care i-o poartă, îi acordă arhieriasca binecuvântare pentru a purta brâu roșu (Anexe: Distincție – brâu roșu).

4. Activitatea didactică la Liceele și Academia Teologică din Arad

4.1. Activitatea didactică la Liceele din Arad

După absolvirea Academiei Teologice din Arad, tânărul teolog Ioan Ageu, a funcționat ca pedagog la Liceul Comercial de Băieți din Arad, în perioada 24.09.1940-31.03.1941¹² (Anexe: *Carnet de muncă*).

---

¹⁰ Pr. Gh. Lițiu, „Pelerinajul de la sf. mănăstire H. Bodrog”, în *Biserica și Școala*, an LXVI, nr. 34, 23 August 1942, p. 277.

¹¹ Hirotonia întru preot și duhovnic a diaconului Ioan Ageu a avut loc la începutul lunii noiembrie a anului 1942, potrivit informațiilor cuprinse în periodical *Biserica și Școala*, an LXVI, nr. 45, 8 noiembrie 1942, p. 372.

¹² *Vezi, Carnet de Muncă*, Ageu Ioan, filele 14-15, poziția 1.

În perioada 01.09.1942-01.09.1948 a funcționat ca profesor titular definitiv în învățământul secundar (preuniversitar) la Liceul „Moise Nicoară” din Arad¹³ (Anexe: Arhiva Familiei Bumb, *Manuscris*, Preot Ioan Ageu).

4.2. Activitatea didactică la Academia Teologică din Arad

De la 1 octombrie 1942, până la 1 septembrie 1945 a fost numit asistent suplinitor la Academia Teologică din Arad. Apoi, începând cu 15 noiembrie 1945, este numit asistent „titular provizoriu”¹⁴ (Anexe: Arhiva Familiei Bumb, *Manuscris*, Preot Ioan Ageu) la catedra de *Drept și Administrație bisericească*, din cadrul Academiei Teologice din Arad, predând aceste discipline până în anul 1948.

În paralel cu activitatea didactică de la Academia Teologică din Arad, a rămas și profesor titular la Liceul „Moise Nicoară” din Arad.

La Academia Teologică din Arad a predat în anul școlar 1944-1945 și *Ermineutica biblică* (an I)¹⁵ precum și *Istoria bisericească universală până la 1054* (anul I și II)¹⁶. În anul școlar 1946-1947, a predat *Istoria bisericească universală până la 1054* (an II)¹⁷, *Drept bisericesc* (an IV)¹⁸ și *Administrație bisericească* (an IV)¹⁹. În anul școlar 1947-1948, a predat numai *Drept bisericesc* și *Administrație bisericească*²⁰.

---

¹³ A se vedea în acest sens, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 14-15, poziția 2.

¹⁴ A se vedea în acest sens Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 111.

¹⁵ A se vedea în acest sens AEA, Fond Academia Teologică, Proces Verbal al Consiliului Profesorat, încheiat la 1 noiembrie 1944; a se vedea în același sens și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 140.

¹⁶ A se vedea în acest sens AEA, Fond Academia Teologică, Proces Verbal al Consiliului Profesorat, încheiat la 1 noiembrie 1944; a se vedea în același sens și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 140.

¹⁷ A se vedea în acest sens AEA, Fond Academia Teologică, Anul școlar 1946/1947; a se vedea în același sens și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, pp. 141-142.

¹⁸ A se vedea în acest sens AEA, Fond Academia Teologică, Anul școlar 1946/1947; a se vedea în același sens și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, pp. 141-142.

¹⁹ A se vedea în acest sens AEA, Fond Academia Teologică, Anul școlar 1946/1947; a se vedea în același sens și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, pp. 141-142.

²⁰ A se vedea în acest sens AEA, Fond Academia Teologică, Act 131/1948; a se vedea în același sens și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 143.

4.3. Cursul de Drept bisericesc

Din cursul de *Drept bisericesc*, predat de părintele Ioan Ageu la Academia Teologică din Arad se păstrează în Arhiva Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, ca donație din partea Familiei Bumb, un fragment manuscris (pp. 53-90), care a aparținut fostului său student, Dumitru Lazăr. Amintim subcapitolele acestui fragment de curs: Legile universului: Legea fizică și Legea morală; Deosebirile dintre Legea morală și Legea fizică (insuficiența Legii morale naturale); Legile omenеști: civile și bisericești; Liberul arbitru (liberul arbitru în raport cu libertatea morală și libertatea slavei; piedici în funcționarea liberului arbitru).

4.4. Activitatea publicistică

Ca profesor asistent la Academia Teologică din Arad, părintele Ioan Ageu a publicat în periodicul eparhial *Biserica și Școala*²¹ următoarele articole și studii: „De ce iubim Ortodoxia?”²²; „Sfințirea Catedralei din Arad”²³; „Duminea Ortodoxiei la Arad”²⁴; „Alegerea și slujirea unui ideal în viață”²⁵; „Omagiul și crezul unei generații”²⁶; „Arta, factor educativ în învățământul religios”²⁷; „Mitropolitul Andrei Șaguna – preot model”²⁸; „După doi ani”²⁹; „Lângă popor”³⁰; „Mântuirea prin pocăință”³¹; „Gînduri de înnoire – Doruri de Anul Nou!”³²; „Iisus Hristos și istoria profană”³³; „Instituirea parohiilor”; „Recăsătorirea preoților. Contribuții la deslegarea unei probleme”³⁴.

---

²¹ A se vedea în acest sens Pr. Dr. Pavel VESA, *Clerici, cărturari arădeni de altădată*, pp. 481-482; precum și Pr. Dr. Pavel VESA *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, pp. 323-324.

²² „De ce iubim Ortodoxia?”, în *Biserica și Școala*, an LXIII (1939), nr. 31, 30 iulie, pp. 256-257.

²³ „Sfințirea Catedralei din Arad”, în *Biserica și Școala*, an LXIII (1939), nr. 46, 12 noiembrie, pp. 385-387.

²⁴ „Duminea Ortodoxiei la Arad”, în *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 13, 24 martie, pp. 103-104.

²⁵ „Alegerea și slujirea unui ideal în viață”, în *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 22, 26 mai, pp. 181-183.

²⁶ „Omagiul și crezul unei generații”, în *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 27, 30 iunie, pp. 225-226.

²⁷ „Arta, factor educativ în învățământul religios”, în *Biserica și Școala*, an LXV (1941), nr. 46, 16 noiembrie, pp. 374-377.

²⁸ „Mitropolitul Andrei Șaguna – preot model”, în *Biserica și Școala*, an LXXV (1941), nr. 48, pp. 389-392.

²⁹ „După doi ani”, în *Biserica și Școala*, an LXVIII (1944), nr. 23, 4 iunie, pp. 185-187.

³⁰ „Lângă popor”, în *Biserica și Școala*, an LXVIII (1944), nr. 50, 10 decembrie, pp. 393-394.

³¹ „Mântuirea prin pocăință”, în *Biserica și Școala*, an LXVIII (1944), nr. 51, 17 decembrie, pp. 401-403.

³² „Mântuirea prin pocăință”, în *Biserica și Școala*, an LXVIII (1944), nr. 51, 17 decembrie, pp. 401-403.

³³ „Iisus Hristos și istoria profană”, în *Biserica și Școala*, an LXX (1946), nr. 4, 20 ianuarie, p. 16-20, și nr. 5, 27 ianuarie, pp. 26-27.

4.5. Durerea unei desființări abuzive și activitatea didactică ulterioară

În anul 1948, prin hotărârea regimului comunist, Academia Teologică din Arad va fi desființată. După desființarea abuzivă a acesteia, prin Decizia nr. 45019/1948, publicată în Monitorul Oficial 281, din 2 decembrie 1948, părintele profesor Ioan Ageu este numit asistent la *Centrul de îndrumare a clerului Arad*, de pe lângă Institutul Teologic Ortodox de grad universitar din Sibiu, în document făcându-se precizarea că „până la noul buget veți primi salariul pe care actualmente îl primiți, indiferent de funcțiunea îndeplinită și de localitatea unde sunteți chemat a funcționa” (Anexe: Decizia de numire ca asistent la *Centrul de îndrumare a clerului Arad* de pe lângă Institutul ortodox de grad universitar din Sibiu).

În paralel cu activitatea didactică în cadrul *Centrului de Îndrumare a clerului Arad* în perioada 08.10.1948-05.01.1949, părintele Ioan Ageu a funcționat și ca profesor la Școala Generală de 10 ani nr. 9 din Arad³⁵. În luna decembrie 1948 a funcționat în postul de contabil la Liceul „Moise Nicoară” din Arad. După reforma învățământului din 1948, când religia a fost scoasă din școli, a fost încadrat ca profesor la Școala elementară din Păuliș, iar mai apoi la Școala elementară nr. 24 din Arad, predând *Limba română, Istoria și Științele naturale*³⁶.

4.6. Domiciliu de serviciu

Până în 1949, părintele profesor Ioan Ageu și-a avut domiciliul pe str. Mihai Eminescu, în clădirea Diecezană, unde avea o locuință de serviciu³⁷. Adresa exactă a locuinței părintelui profesor Ioan Ageu era str. Eminescu, nr. 34 (Anexe: Adresă, Liceul Industrial „Aurel Vlaicu” Arad). În podul casei locuinței părintelui Ioan Ageu, din str. Eminescu nr. 34 s-a păstrat, în perioada 20 februarie 1946-14 noiembrie 1947, Biblioteca Academiei Teologice³⁸. Într-un raport trimis Chesturii Poliției din Arad, la 30 septembrie 1946, se menționa faptul că numărul cărților care a mai rămas se află, în continuare, în acel pod, neclasificate³⁹. Abia la 14 noiembrie 1947, în ziua des-

---

³⁴ „Recăsătorirea preoților. Contribuții la deslegarea unei probleme”, în *Biserica și Școala*, an LXXII (1948), nr. 24, 13 iunie, pp. 178-179.

³⁵ A se vedea în acest sens, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, fila 24-25, poziția 31.

³⁶ A se vedea în acest sens Pr. Dr. Pavel VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 323.

³⁷ Din discuțiile purtate cu membrii Familiei Bumb.

³⁸ A se vedea în acest sens Mihai SĂȘĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 146.

chiderii cursurilor anului școlar 1947/1948, după-amiaza, studenții teologi au adus cărțile bibliotecii din podul casei eparhiale din str. Eminescu nr. 34 și le-au sortat după specialități⁴⁰.

5. Simpatizant al Mișcării Legionare, fără a fi legionar și implicarea sa politică – motivul unui lung șir de detenții

5.1. Simpatizant al Mișcării Legionare, fără a fi implicat în acțiunile Mișcării Legionare

Între anii 1938-1941, în perioada cât a fost student la Academia Teologică din Arad, tânărul Ioan Ageu a fost simpatizant al Mișcării Legionare, fără a participa însă la marea rebeliune legionară.

Ulterior, a fost acuzat de răspândire de manifeste cu caracter legionar și participare la o asociație interzisă, fapt pentru care a fost arestat, în data de 14.10.1938. El însuși mărturisește că „încă din timpul studenției am nutrit simpatie pentru ideile Mișcării Legionare, simpatie, care a rămas absolut platonică, până în 1940, când mi-am manifesta-o prin faptul că am participat la diferite serbări, comemorări și am citit literatură legionară”⁴¹. Din cauza acestor relații personale, în 14 octombrie 1938 a fost reținut de Siguranță sub suspiciunea de „răspândire de manifeste”⁴², fiind judecat împreună cu un lot de 15 tineri din care făcea parte și colegul său de la Academia Teologică, Cornel Caceu, unul dintre martori la proces fiind colegul său de la Academie, părintele Demian Tudor. La interogatoriu, părintele Ioan Ageu nu recunoaște faptul că ar fi răspândit manifeste legionare, declarațiile de la poliție date în acest sens fiind prezentate ca urmare a unor bătăi. În cele din urmă este achitat din lipsă de probe⁴³. Prin urmare, nu a fost condamnat sau

---

³⁹ A se vedea în acest sens Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 146.

⁴⁰ A se vedea în acest sens AEA, Fond Academia Teologică, Act. Nr. 131/1948; Act nr. 142/1945; a se vedea în același sens și Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, p. 147.

⁴¹ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2017, p. 26.

⁴² Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 26.

⁴³ G. ENACHE, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, Editura Nemira, București, 2005, pp. 314-315.

internat în lagăr pentru apartenența la Mișcarea Legionară, ceea ce vădește lipsa de implicare în activitățile și acțiunile acestei mișcări.

Prin simpatizarea cu idealurile Mișcării Legionare, părintele profesor Ioan Ageu, alături de colegii săi de la Academia Teologică din Arad, se integrează în mentalitățile vremii, în curentul de afirmare a valorilor naționale. Simpatia sa față de ideile și idealul legionar este o tendință prezentă

„în majoritatea cazurilor intelectualilor români și chiar a teologilor de marcă din perioada interbelică care erau puși în principal să aleagă liber ... între două forme de civilizație și cultură, mișcarea comunistă care repudia civilizația și cultura creștină și religioasă în general și mișcarea legionară care teoretic integra într-o viziune unitară civilizația și cultura ortodoxă românească”⁴⁴.

De bună seamă că și părintele profesor Ioan Ageu, asemenea părintelui profesor Ilarion V. Felea, a unor colegi de la Academia Teologică din Arad sau a altor teologi români

„nu concepea și accepta mișcarea legionară ca o mișcare brutală, ci ca pe o alternativă, în care Ortodoxia și neamul erau unitar integrate, la militantismul mișcării comuniste și la expansiunea concepțiilor ateiste și materialiste europene”⁴⁵.

În acest sens, afinitatea părintelui Ioan Ageu, ca de altfel și a altor colegi de la Academia Teologică față de Mișcarea Legionară

„nu a constat într-o orientare politică, ci mai degrabă o identificare în cadrul ei a unor valori creștine, prin care însăși politica poate deveni mai viabilă și adevărată, mai aproape de necesitățile istorice ale unui popor, căruia i se contesta de multe ori identitatea și spiritualitatea Ortodoxiei”⁴⁶.

Din această perspectivă, consider că părintele profesor Ioan Ageu își asumă ideile Mișcării Legionare atât pentru referințele ei la valorile creștine, cât și datorită orientărilor politice ale vremii sale. În acea perioadă, în rândul

---

⁴⁴ Pr. Prof. Dr. Cristinel IOJA, *Ilarion V. Felea (1903-1961). Preotul, Teologul, Mărturisitorul*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, 2022, pp. 315-316.

⁴⁵ Pr. Prof. Dr. Cristinel IOJA, *Ilarion V. Felea (1903-1961). Preotul, Teologul, Mărturisitorul*, p. 316.

⁴⁶ Pr. Prof. Dr. Cristinel IOJA, *Ilarion V. Felea (1903-1961). Preotul, Teologul, Mărturisitorul*, p. 316.

tineretului se manifesta o mare simpatie față de această mișcare, considerată salvatoare pentru națiunea română.

Așadar, părintele Ioan Ageu, deși a simpatizat cu Mișcarea Legionară, nu a participat la rebeliune, în mod sigur dezaprobând crimele și abuzurile petrecute în timpul acestei acțiuni. Cu toate acestea, simpatia sa pentru această mișcare, mai ales la începuturile activității acesteia, îl vor urmări întreaga viață, ca un stigmat, având să sufere multe privațiuni din cauza acestui fapt.

5.2. Implicarea politică

În toamna anului 1946 părintele profesor Ioan Ageu a devenit membru al *Partidului Social Democrat*, ajungând în urma fuziunii acestuia cu Partidul Comunist Român, membru al *Partidului Muncitoresc Român*. A devenit membru în *Sindicatul Profesorilor secundari* din Arad în anul 1945. A intrat în ARLUS, în calitate de vicepreședinte al cercului de la Academia Teologică. A făcut parte și din uniunea preoților democrați⁴⁷.

5.3. Calea exilului: închisorile comuniste

Ca o consecință a simpatiei sale pentru Mișcarea Legionară, în noaptea de 5 spre 6 ianuarie 1949, este arestat într-o operațiune de amploare a Securității în județul Arad, împreună cu alte 31 de persoane, din care mulți preoți⁴⁸. A fost arestat pentru „uneltire contra ordinii sociale” și condamnat prin sentința numărul 1650/31.10.1949 de Tribunalul Militar Timișoara, fiind condamnat la 1 an și 6 luni de închisoare corecțională, pentru „omisiunea denunțării” fiind obligat să plătească 2.000 de lei cheltuieli de judecată (Anexe: Arhiva Familiei Bumb, *Manuscris*, Preot Ioan Ageu) și „pentru uneltire contra ordinii sociale, prin tănuirea unei organizații de tip fascist”. Era condamnat pentru „omisiune de denunțare”, în sensul că nu denunțase la Securitate vizita pe care i-a făcut Gligor Cantemir, inițiatorul unei organizații anticomuniste în zona Aradului. După o detenție la Aiud, în 4 iulie 1950 va fi eliberat, prin Decizia nr. 318/1951, majorată prin Decizia nr. 689/1952.

În 04.07.1950 va fi din nou privat de libertate pe baza unui act administrativ (H.C.M. 1979/1968), fiind pus în libertate abia la 31.05.1954⁴⁹. În toată

---

⁴⁷ A se vedea în acest sens Pr. Dr. Pavel VESA, *Clerici, cărturari arădeni de altădată*, p. 479 și Pr. Dr. Pavel VESA *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 323.

⁴⁸ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 27.

⁴⁹ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, fila 20-21, poziția 21.

această perioadă este mutat în penitenciarul Rahova 3. Prin decizia M.A.I. nr. 318/1950, este trimis într-o unitate de muncă pe o perioadă de 12 luni. Apoi, termenul de detenție este prelungit prin Decizia nr. 689/1952, cu 12 luni. Este trimis la muncă forțată, la Canal, în coloniile de la Capu Midia (1951) și Peninsula (1953)⁵⁰ (Anexe: Arhiva Familiei Bumb, *Manuscris*, Preot Ioan Ageu). Conform deciziei nr. 541/1953 și Ordinului Formațiunii 0951/C București nr. 0219978/1953, i s-a majorat pedeapsa cu 24 de luni, până în 3 septembrie 1954. Conform aprecierilor conducătorilor formațiunii, preotul Ioan Ageu „a dat rezultate bune în munca de șantier. Și-a îndeplinit conștiincios norma, manifestări ostile regimului nostru nu a avut și nu a produs greutăți unității noastre”. Luându-se decizia desființării coloniilor de muncă, preotul Ioan Ageu este verificat și eliberat pe data de 31 mai 1954, conform Ordinului 0175436 din 1954. Secretariatul comisiei centrale cere relații despre el pe 6 aprilie 1954. Vor da relații favorabile preoții Dimitrie Gornic și Gheorghe Belei. Referința celui de-al doilea fiind importantă pentru că a fost coleg de bancă cu Ioan Ageu⁵¹.

După eliberarea din coloniile de muncă, revine la Arad. Aici i se oferă o parohie izolată pe care o refuză, în speranța integrării în aparatul administrativ eparhial⁵².

5.4. Primul loc de muncă după eliberare

Probabil și la presiunile autorităților comuniste, preotul Ioan Ageu este nevoit să-și găsească de lucru în construcții, la o întreprindere cu sediul în București, stabilindu-se aici la 1 septembrie 1954⁵³.

Cu toate acestea, spera să revină în preoție, în orașul în care se formase ca teolog, adică la Arad, și din acest motiv, mergea frecvent la Arad, unde îi vizita pe foștii săi colegi: Ilarion V. Felea, Cornel Caceu, Dimitrie Gornic, Tudor Demian, Emilian Bența și Aurel Moise⁵⁴, crezând că aceștia îl vor

---

⁵⁰ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 27.

⁵¹ G. ENACHE, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, pp. 314-317.

⁵² Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 27.

⁵³ Arhiva C.N.S.A.S. (în continuare C.N.S.A.S.), Fond I, dosar 236. 763, f. 22.

⁵⁴ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 28.

putea ajuta pentru a se reîncadra ca preot slujitor la o parohie din Arad sau din jurul acestuia⁵⁵.

Ca muncitor la București a avut întâlniri tangențiale cu foști confrăți de suferință, precum Puiu Athanasiu (fost prizonier în Uniunea Sovietică), care lucra și el la debitul de tutun din B-dul Magheru din București⁵⁶. Aceste întâlniri au fost catalogate de către securitate ca încercări de reorganizare a Mișcării Legionare. Acest scenariu construit de Securitate „nu avea niciun fundament, dar se plia perfect pe ordinul dat de Partidul” Comunist „cu privire la foștii legionari”⁵⁷.

Urmare acestui fapt, în noaptea de 24 spre 25 februarie 1958, preotul Ioan Ageu va fi din nou arestat, fiind învinuit de faptul că a fost părtaș la o nouă conspirație legionară, fiind anchetat la Ministerul Afacerilor Interne și apoi judecat în perioada 23-25 martie 1959⁵⁸ împreună cu alți 14 acuzați de participare la acțiunile Mișcării Legionare.

În conformitate cu Sentința nr. 62, din 30 martie 1959 a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militare București, Ioan Ageu este judecat pentru „crima de uneltire contra ordinii sociale” p.p. de art. 209 pct. 10. P.

În cadrul procesului, susținerile inculpaților au fost făcute „personal și prin apărătorii lor în fața instanței”, dezbaterile având loc în zilele de 23, 24 și 25 martie 1959. Dezbaterile orale au fost urmate de discutarea lor în ședință publică⁵⁹.

Referindu-se la motivul chemării lor în judecată, în textul sentinței se precizează faptul că

„inculpații din acest proces menționați mai sus, au desfășurat vreme îndelungată intensă activitate subversivă împotriva puterii democrat populare. Unii dintre inculpați, vechi legionari din ani 1930-1931, datorită activității lor dusă contra clasei muncitoare și mișcării revoluționare, în regimul burghezo-moșieresc, au primit grade și funcții în organizația legionară, de-

---

⁵⁵ Din discuțiile purtate cu fiul părintelui Demian Tudor, d-l ing. Damian Tudor.

⁵⁶ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 28.

⁵⁷ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 28.

⁵⁸ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 28.

⁵⁹ A se vedea în acest sens Arhiva C.N.S.A.S., Fond Penal (în continuare F.P), Dosar nr. 4424/Cluj, volumul I, p. 28.

venind comandanți și ajutor de comandanți legionari, iar în perioada dictaturii fascist-legionară, au deținut funcții în aparatul de stat ca: șef de poliție, prefecți, pretori, primari, conducători ai formațiunilor centrului național de românizare și în asociațiile studențești cu caracter legionar. Unii dintre inculpați au fost scriitori sau redactori la ziarele, revistele și oficioasele fascisto-legionare și prin activitatea lor scriitoricească și publicistică au jucat un rol deosebit în pregătirea și îndoctrinarea membrilor organizației legionare, fiind considerați ideologi legionari, acești legionari participând efectiv și la organizarea și desfășurarea rebeliunii legionare din ianuarie 1941⁶⁰.

În cadrul aceluiași proces, inculpatul Atanasiu Gh. Constantin, zis Puiu, este incriminat de faptul că a dat instrucțiunii

„preotului Ageu Ion, fost șef al centrului studențesc legionar din Arad, să organizeze activitatea subversivă legionară în rândul studenților de la Institutul Teologic din București și a preoților din Arad, și ca urmare, preotul Ageu Ion aplicând în practică instrucțiunile primite, a stabilit legături clandestine cu cei mai mulți preoți legionari din Arad, cărora le-a făcut cunoscut existența unui centru legionar din București sub conducerea lui Atanasiu C-tin, zis Puiu. În consecință, „legionarii cu care au luat legătură inculpatul Ageu Ion s-au constituit într-un grup clandestin desfășurând activitate contra-revoluționară și în cadrul acestei activități subversive, ei au organizat ajutor legionar pentru familiile unor legionari aflați în închisoare, folosind în acest scop fondurile bisericilor”⁶¹.

Același Atanasiu Constantin Puiu a dat instrucțiuni preotului Ageu Ion să organizeze activitatea subversivă legionară în rândurile studenților de la Institutul din București și a preoților din Arad, instrucțiuni care în practică au fost aplicate de Ageu Ion⁶².

În cadrul aceluiași proces, inculpatul Clonaru Victor a declarat și el că a cunoscut pe legionarul Ageu Ion⁶³.

---

⁶⁰ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 28 v.

⁶¹ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 30.

⁶² C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 32 v.

⁶³ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 41.

Despre inculpatul Ageu Ion sentința amintește următoarele:

„S-a încadrat în organizația legionară în 1936, în perioada studiilor universitare, devenind în scurt timp ajutorul șefului corpului studentesc din Arad, pentru care activitate a fost în mai multe rânduri arestat înainte de 23 august 1944. După 23 august 1944, inculpatul a continuat să activeze subversiv și pentru săvârșirea unor fapte de uneltire contra ordinii sociale, a fost condamnat în anul 1949.

În timpul detenției a stabilit legături subversive cu legionarul Atanasiu C-tin și cu ceilalți colaboratori ai acestora, desfășurând activitate legionară în rândurile deținuților, prin răspândirea poeziilor scrise în închisoare de comandantul legionar Demetrescu Radu Gyr și alte materiale legionare. Pe această linie a organizării clandestinității legionare, inculpatul Ageu Ion a primit în perioada detenției de la Atanasiu C-tin, zis Puiu, instrucțiuni de organizare a activității clandestine legionare în rândurile studenților de la Institutul Teologic din București și a preoților din Arad și punând în practică aceste instrucțiuni, Ageu Ion a stabilit după ieșirea din închisoare legături subversive, la început cu legionarul Caceu Cornel, fostul său șef de cuib, și apoi cu Tudor Demian, prin care a luat legătura apoi cu mai mulți preoți legionari din Arad, cărora le-a făcut cunoscut existența unui centru conducător legionar din București în frunte cu comandantul Atanasiu C-tin, zis Puiu. Ca urmare, legionarii cu care inculpatul Ageu Ion a stabilit legături subversive prin mijlocirea lui Caceu Cornel și a lui Tudor Demian, s-au constituit într-un grup clandestin desfășurând și aceștia activitate contra revoluționară. De asemenea, în cadrul acestei activități clandestine, inculpatul Ageu Ion și ceilalți legionari au organizat ajutor legionar pentru familiile legionare, folosind în acest scop fondurile bisericilor. Inculpatul Ageu Ion a desfășurat această activitate subversivă legionară până la arestare, întreținând legături clandestine cu legionarii Clonaru Victor, Ibrăileanu Aurel, Stoianovici Ion și cu alte elemente dușmănoase ca Strelikovschi Toma și Constandache Virgil cu care s-a întâlnit clandestin, a ascultat posturile de radio imperialiste, comentând știrile calomnioase difuzate și a

purtat discuții dușmănoase la adresa regimului democrat popular din R.P.R. Aceste fapte sunt dovedite cu declarațiile coinculpăților Atanasiu C-tin, Stoianovici Ion... Clonaru Victor ... și cu declarațiile martorilor Caceu C. ... Strelcovschi Toma ... Condurache Virgil ... și Tudor Demian ... date la organele de anchetă coroborate cu recunoașterile inculpatului la anchetă. Interogat în fața instanței, inculpatul Ageu Ion recunoaște că după eliberarea sa din închisoare a luat legătura cu Atanasiu C-tin, la debitul de tutun din Bld. Magheru în București, unde s-a întâlnit și cu alți legionari ca: Ibrăileanu Aurel, Clonaru Victor, Stoianovici Ion și alții purtând discuții dușmănoase și cu caracter legionar. Recunoaște de asemenea că a purtat discuții cu caracter legionar și cu Tudor Demian, Caceu Cornel și Strelcovschi Toma. Faptele inculpatului Ageu Ion ... recunoscute de acesta sunt confirmate și prin declarațiile din instanță ale coinculpăților Atanasiu C-tin, Clonaru V. Precum și cu declarațiile marturilor Caceu Cornel, Tudor Demian și Strelcovschi Toma audiați de instanță în ședință publică. Așa fiind, Tribunalul reține că a dovedit în sarcina inculpatului Ageu Ion, faptul că a reluat activitatea legionară după ieșirea din penitenciar, refăcând legăturile pe linia mișcării legionare cu o serie de foști deținuți cu care a purtat discuții dușmănoase privind activitatea legionară desfășurată de comandamentul legionar în frunte cu Atanasiu C-tin și alți legionari”⁶⁴.

De asemenea, potrivit informațiilor cuprinse în această sentință, inculpatul Stoianovici Ion a stabilit legături subversive cu mai mulți legionari, printre care și Ioan Ageu⁶⁵. Faptul acesta este dovedit din declarațiile lui Ioan Ageu, la care se face referire în textul aceleiași sentințe⁶⁶.

Urmarea faptelor de care era incriminat, anume tulburarea ordinii publice și activitatea legionară, desfășurată subversiv împotriva puterii democrat-populare, Ioan Ageu a fost trimis în judecată pentru „crimă de uneltire contra ordinii sociale p.p. de art. 209 pct. 1 C.P.”⁶⁷.

În sentință se menționează și faptul că

---

⁶⁴ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 42-42 v.

⁶⁵ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 43 v.

⁶⁶ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 43 v.

⁶⁷ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 46.

„Ageu Ion a reluat activitatea legionară, întreținând legături de la om la om cu foștii legionari, că a discutat despre reorganizarea activității legionare sub conducerea comandamentului legionar format de Atanasiu C-tin și de alții, că a citit și difuzat materiale legionare, în vederea educării în spiritul ideologiei legionare, cât și faptul că s-a organizat în scopul menținerii moralului legionar și a trecerii la acțiuni pentru răsturnarea regimului democrat-popular. Toate aceste acuzații, constituie, potrivit sentinței nr. 62 din 30 martie 1959 „latura obiectivă a crimei de uneltire contra ordinii sociale p.p. de art. 209 pct.1 C.P.”⁶⁸.

Potrivit aceleași sentințe există și o latură subiectivă a acestei infracțiuni, deoarece inculpatul „a săvârșit faptele voit și conștient, el având reprezentarea caracterului socialmente periculos al acestor fapte și a urmărit realizarea lor.”⁶⁹.

Ca o consecință a acestor fapte

„Tribunalul urmează să rețină această infracțiune în sarcina tuturor inculpaților menționați mai sus și să le aplice pedepse proporționale corespunzătoare cu gravitatea faptelor săvârșite și cu periculozitatea lor personală ...; instanța are în vedere și trecutul politic al inculpaților ... precum și caracterul repetat al faptelor contrarevoluționare săvârșite de ei. Văzând dispoz. art. 25 pct. 6 C.P. urmează să se pronunțe și confiscarea în întregime a averii personale a inculpaților și că potrivit prevederilor art. 25 pct. 2 C.P. urmează să se aplice și pedepsele complementare sancțiunilor privative de libertate ce se vor pronunța. Văzând și prevederile art. 304 și 463 C.J.M. urmează ca inculpații să fie obligați la plata cheltuielilor de judecată și să li se comute în pedepsă întreaga detenție preventivă de la data arestării. Pentru aceste motive și în unire în parte cu concluziunile procurorului militar, Tribunalul, în unanimitate de voturi declară culpabil pe ... Ageu Ion ... pentru crima de uneltire contra ordinii sociale p.p. de art. 209 pct. 1 C.P.”⁷⁰.

În consecință,

---

⁶⁸ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 47 v.

⁶⁹ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 47 v.

⁷⁰ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 47 v.-48.

„Tribunalul în numele poporului hotărăște: ... Făcând aplicațiunea art. 209 pct. 1 C.P. cu unanimitate de voturi condamnă pe ... Ageu I. Ion ... la 25 ani muncă silnică pentru crima de uneltire contra ordinii sociale pe p.p. de art. 209 pct. 1 C.P., conf. art. 58 C.P. îl condamnă și la 10 ani degradare civică, iar potrivit art. 25 pct. 6 i se confiscă în întregime averea personală. În baza art. 463 C.J.M. i se comută prevenția de la 25 februarie 1958, iar conf. art. 304 C.J.M. îl obligă să plătească 1000 lei, cheltuieli de judecată”⁷¹.

Tribunalul, reintrând în ședință publică, președintele acestuia a dat citire sentinței de judecată, fiind precizat dreptul de recurs în termen de 3 zile de la pronunțarea acesteia⁷².

Potrivit procesului-verbal încheiat în 30 martie 1959, orele 18.30

„sentința nr . 62 din 30 martie 1959 a fost comunicată de ... secretarul tribunalului, tuturor condamnaților în arestul MAI punându-le în vedere potrivit legii că au drept de recurs la Tribunalul Suprem Colegiul Militar ... în termen de 3 zile pentru cei condamnați la diferite pedepse privative de libertate. Toți condamnații au declarat recurs împotriva sentinței, semnând ... cererile de recurs” care urmau a fi înaintate împreună cu dosarul cauzei „ după redactarea sentinței în termen legal, la Tribunalul Suprem Colegiul Militar pentru soluționare”⁷³.

Din prezentarea acestui document reiese foarte clar intenția celor din completul de judecată de a-i incrimina pe toți cei acuzați de apartenență la Mișcarea Legionară și de acțiuni concrete subversive la adresa noului regim politic instaurat în România, chiar dacă aceste acuzații nu puteau fi probate, neexistând în procesul-verbal al ședinței declarațiile celor chemați ca să fie martori sau acuzatori în acest proces. De asemenea, majoritatea inculpaților recunosc faptele de care erau acuzați în mod mincinos datorită multiplelor suplicii fizice și psihice la care erau suspuși pentru a-și recunoaște presupusa vinovăție. Tot acest „proces” se desfășura în cadrele dictate de nou instauratul regim comunist, având ca scop anihilarea și exterminarea tuturor celor care au avut în trecutul lor cât de îndepărtat vreo simpatie cu ideile Mișcării Legionare. Faptul că acest proces era o înscenare dictată politic se poate ob-

---

⁷¹ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 49.

⁷² C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 49 v.

⁷³ C.N.S.A.S., F.P., vol. I, dosar nr. 4424/Cluj, p. 50.

serva și din aceea că toți condamnații vor depune recurs împotriva sentinței pronunțate împotriva lor.

5.5. Cea mai grea și lungă detenție și un comportament îndrăzneț

Recursurile depuse de inculpați nu au avut nicio șansă de izbândă, sentința de condamnare fiind pusă în aplicare. Astfel, părintele Ioan Ageu a fost trimis pentru executarea pedepsei penale în penitenciarele din Jilava (ianuarie 1959) și Aiud (iunie 1959)⁷⁴. Potrivit informațiilor cuprinse în „Sinteza privind activitatea legionară desfășurată de AGEU IOAN, din comuna Dezna, satul Buhani, raionul Gurahonț, emisă de Direcția Regională Crișana, Secția Raională Gurahonț”, în 27 iunie 1967 cuprinsă în Dosarul Informativ C.N.S.A.S. al părintelui Ioan Ageu executarea pedepsei penale „începe la 25 februarie 1958 și urma să expire la 18 februarie 1983”⁷⁵.

În timpul detenției

„a fost pedepsit cu un număr de 46 de zile izolare, în perioada anilor 1960-1963 pentru legături pe căi nepermise cu deținuții din camerele vecine, atitudine obraznică față de cadre, -etc.-. Tot de către penitenciar este caracterizat ca unul care continuă să se mențină pe poziție legionară, poartă discuții cu caracter legionar, este hotărât să se mențină pe vechile lui poziții indiferent dacă ceilalți legionari în parte sau în total ar renunța la convingerile lor politice. Organiza în cameră slujbe religioase, antrenând și pe ceilalți deținuți. De asemenea, a refuzat participarea la munca culturală-educativă în care sens a dat declarație în scris. De mai multe ori a fost încarcerat în zarcă în grupul deținuților recalcitranți. Din materialul din penitenciar rezultă că nu a primit munca de reeducare mai mult pentru faptul că nu acceptă descreștinarea sau autobatjocorirea. Fiind influențat pozitiv de alți deținuți pentru a primi munca de reeducare răspunsul a fost tot negativ”⁷⁶.

„Munca cultural-educativă” pe care părintele Ioan Ageu a refuzat-o se referea, desigur, la fenomenul „reeducării”, în sensul acceptării de către con-

---

⁷⁴ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 28.

⁷⁵ C.N.S.A.S., Fond informativ (în continuare I), dosar 236. 763, f. 84.

⁷⁶ C.N.S.A.S., Fond I., dosar 236. 763, f. 84.

damnați a noii ideologii ateiste, propagată de regimul comunist. De asemenea, caracterizarea comportamentului său de către cei din penitenciar, precum că se menține pe poziție legionară, purtând discuții cu caracter legionar, se referă mai degrabă la atitudinea sa creștină și la crezul său spiritual, fapt probat de aceea că organiza în celulă slujbe religioase. Descoperim din aceste atitudini profilul profund duhovnicesc al personalității părintelui Ioan Ageu, precum și crezul său creștin, și în niciun caz intenția de a recurge la acțiuni politice concrete sau apartenența sa la o mișcare pur politică.

Faptul că nu acceptă munca de reeducare, considerând că aceasta ar însemna „descreștinare și autobatjocorire”, vădește în aceeași măsură conștiința sa curată, creștină, vis a vis de intențiile de a-l „reeduca” ale celor care îl aveau în grijă în închisoare, adică de a-l determina să accepte noua ideologie atee, propagată de regimul comunist.

Menționăm în acest sens și faptul că în memoriile de detenție ale părintelui Liviu Brânzaș, intitulate *Raze din catacombă*, autorul evocă experiențele sale din temnița de la Aiud, împreună cu părintele Ioan Ageu:

„Părintele Ioan Ageu, fost profesor la Academia Teologică Ortodoxă din Arad ... Este una din marile mele șanse de a învăța teologia. Nu numai pentru că este profesor de teologie, ci mai ales pentru că este dispus să-mi țină un adevărat curs. Și cursul se predă metodic și cu neabătută punctualitate. Cursul se face având la bază Crezul: Dogma Sfintei Treimi, Creația, mântuirea prin Iisus Hristos, lucrarea Duhului Sfânt prin Sfintele Taine; însușirile Bisericii; învățătura despre Maica Domnului; păcatele și virtuțile, etc.”

„Cineva parcă i-a șoptit colonelului Iacob (care are în supraveghere această parte a închisorii) să oprească pentru un timp sarabanda mutărilor. Stau împreună cu părintele Ageu până se termină de predat cursul. Am convingerea că dacă mâine aș participa la concursul pentru admiterea la Facultatea de Teologie aș reuși”⁷⁷.

Același autor menționează în lucrarea amintită faptul că „părintele Ageu mi-a predat teologia în cel mai pur stil didactic”⁷⁸. O altă mărturie a autorului se referă la faptul că „părintele Ioan Ageu, alături de alți mari teologi și

---

⁷⁷ Preot Liviu BRÂNZAȘ, *Raze din catacombă*, Editura Scara, București, 2001, pp. 233-234.

⁷⁸ Preot Liviu BRÂNZAȘ, *Raze din catacombă*, p. 252. Referințe la părintele Ioan Ageu se mai fac în cadrul aceleiași lucrări la p. 290.

duhovnici precum: Părintele Ioan de la Vladimirești și alți duhovnici pe care Dumnezeu dinadins îi trimisese în temniță”, l-au crescut pe acesta „în duhul Ortodoxiei strămoșești”⁷⁹.

Toate aceste mărturii vin în sprijinul afirmațiilor mele de mai sus, și anume faptul că părintele profesor Ioan Ageu a fost o personalitate spirituală profundă, un dascăl de teologie de vocație, cu o conștiință creștină curată, fără a avea vreun interes politic ascuns. Mărturia vieții sale era Iisus Hristos și trăirea vieții în El.

Aceste mărturii și dezvăluiri din temniță sunt întărite de informațiile pe care le găsim în Caracterizarea privind deținutul Ageu Ioan din Penitenciarul Aiud, emisă de Unitatea Militară 0622 Aiud, potrivit cărora:

„Ageu Ioan... organizează în cameră slujbe religioase, antrenând și pe ceilalți deținuți. A refuzat participarea la munca cultural-educativă, în care sens a dat declarație în scris. Este încarcerat în Zarcă, cu grupul deținuților recalcitranți”⁸⁰.

În perioada detenției a fost de mai multe ori interogat în privința colaborării cu organele Securității. Potrivit propriei sale mărturii:

„Pe perioada detenției am fost întrebat dacă vreau să devin informator. Am refuzat să devin informator al Securității, astfel că nu am avut dreptul pe toată perioada detenției să primesc de la familie pachet, scrisoare sau țigări (cum se obișnuia – n.n.) și nici să fiu vizitat. Până în 1964, soția mea a crezut că sunt mort”⁸¹.

5.6. Amnistia și eliberarea din temniță

Conform decretului de amnistiere nr. 411 din iulie 1964⁸², a fost amnistiat, însă potrivit documentelor din Arhiva C.N.S.A.S.

„nu s-a stabilit la adresa sa din București, deoarece soția lui s-a recăsătorit după condamnarea lui. Inițial a stat în Utopeni (Otopeni - n.n.) lângă București, la numitul Ioniță Dumitru”⁸³,

după care a revenit în satul natal (Buhani), la sora sa⁸⁴ și s-a angajat să lucreze la Întreprinderea Forestieră Sebiș-Moneasa. Potrivit Raportului privind pe

---

⁷⁹ Preot Liviu BRÂNZAȘ, *Raze din catacombă*, p. 340.

⁸⁰ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 39.

⁸¹ Arhiva Familiei Bumb: *Manuscris*, Preot Ioan Ageu.

⁸² C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 84.

⁸³ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 84.

⁸⁴ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 84.

numitul Ageu Ioan, emis în 27 aprilie 1965 de către Direcția regională Crișana, secția Raională Gurahonț:

„Este ... menționat faptul că Ageu Ioan își are domiciliul stabil în orașul București, str. Finlandei no.19 de unde de fapt a fost arestat în cursul anului 1958. Însă între timp soția sa a divorțat de el iar după eliberarea lui Ageu Ioan acesta nu a mai fost primit de soția lui să conviețuiască și pe mai departe și astfel s-a stabilit în satul Buhani, comuna Dezna, raionul Gura-Honț Regiunea Crișana unde are numai viza de flotant”⁸⁵.

După stabilirea în satul natal, comuna Dezna, fiind încadrat la întreprinderea amintită mai sus,

„deținem informații din care rezultă că este mulțumit de serviciul pe care-l are, nu-i convine situația lui familială, dat fiind faptul că el este aici iar soția în București”⁸⁶.

Din același document rezultă faptul că „obiectivul este un om foarte prudent și evită a discuta probleme cu caracter politic”⁸⁷. O altă informație furnizată în acest document este aceea că un muncitor de pe șantierul unde era angajat și părintele Ioan Ageu, vorbea despre acesta

„cu cuvinte de laudă, spunând că este un om capabil, este românaș de-al nostru și că nu se va lăsa de el oriunde se va muta cu lucrările. Mai arată că deși a trecut prin multe totuși a rămas om la locul lui”⁸⁸.

Tot în documentul acesta se precizează faptul că

„din informațiile pe care le deținem, mai rezultă că dorește să se stabilească cu serviciul în București, unde are și fosta lui soție”⁸⁹.

Documentul arată în continuare că

„în timpul urmăririi lui informative s-a stabilit faptul că este un element foarte prudent, evită a se antrena în discuții cu caracter

---

⁸⁵ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f.13.

⁸⁶ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 84.

⁸⁷ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 84.

⁸⁸ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 84-85.

⁸⁹ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 85.

politic. Era foarte preocupat a se stabili în orașul București cu serviciul, unde i se găsește și soția, lucru pe care l-a și realizat”⁹⁰.

Concluzia acestui document este că

„din urmărirea sa la locul de muncă nu au rezultat date că ar avea o atitudine dușmănoasă față de regim, iar în șantierul condus de către sus-numitul nu s-au semnalat acte de sabotaj sau chiar nici mici deficiențe”⁹¹.

6. Divorțul – un act forțat de puterea comunistă și recăsătorirea cu preoteasa Raisa

6.1. Divorțul

Potrivit documentelor primite de la membrii Familiei Bumb, nepoții părintelui Ioan Ageu, care l-au avut în întreținere în ultima perioadă a vieții sale, preoteasa Raisa Ageu a divorțat de părintele Ioan, sub presiunea noului regim comunist, instaurat în România, fiind amenințată că nu va avea din ce să își câștige existența, primind interdicția de a se angaja în câmpul muncii, după arestarea părintelui. Deși până în acel moment fusese profesoară de Limba rusă și franceză, după arestările succesive ale părintelui Ioan Ageu, aceasta este demisă de la locul său de muncă, nemaiaivând astfel din ce să-și câștige existența. Sub această presiune va intenta proces de divorț, având în acest sens și acordul părintelui Ioan Ageu⁹². Sentința de divorț va fi pronunțată imediat după prima arestare a părintelui, în anul 1949, prin cartea de judecată cu nr. 145 din 21 septembrie 1950, a fostei judecătorii populare mixte Târgu Ocna. Așadar, pronunțarea divorțului între cei doi soți avea ca scop posibilitatea reîncadrării în muncă a preotesei Raisa Ageu, pe de o parte, iar pe de altă parte, în baza sentinței de divorț, preoteasa Raisa Ageu va solicita salvarea bunurilor personale de la confiscare. Pronunțarea divorțului va rezolva astfel și problema sechestrării bunurilor personale ale familiei Ageu, care vor rămâne în posesia preotesei Raisa, cu toate că decizia Tribunalului București, a fost contestată de către Sfatul Popular al Regiunii Stalin, printr-o acțiune de recurs.

---

⁹⁰ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 85.

⁹¹ C.N.S.A.S., Fond I, dosar 236. 763, f. 85.

⁹² Din convorbirile purtate cu d-l prof. Vasile Borza, consăteanul și apropiatul dânsului.

Astfel, în recursul cuprins în dosarul nr. 4000/1959, se precizează că în numele intimatei Raisa Carliuc, avocatul apărării

„pune concluziuni de respingerea recursului ca nefondat și să se mențină sentința instanței de fond prin care s-a dispus scoaterea de sub sechestru a bunurilor aparținând contestatarei (Raisa Corliuc – n.n.), întrucât este divorțată de fostul soț, debitorul (Ioan Ageu – n.n.) urmărit încă din anul 1950. Tribunalul, asupra recursului formulat de Sfatul Popular al raionului Stalin Secția Financiară, prin reprezentanții legali împotriva sentinței civile cu nr. Nr. 9265 din 18 septembrie 1959, pronunțată de trib. Pop. al raion I.V. Stalin, prin care s-a admis contestația formulată de Raisa Carliuc și s-a scos de sub sechestru bunurile mobile arătate în procesul-verbal de sechestru definitiv încheiat la data de 15 mai 1959, de executorii judecătorești ai Tribunalului Capitalei R.P.R. Pentru a da această soluție, instanța de fond a reținut față de actele și dispozițiile martorilor audiați că bunurile aflate la domiciliul contestatoarei sechestrate sunt proprietatea ei, ele nefiind proprietatea condamnatului Ion Ageu, care nu a mai locuit la adresa unde s-a pus sechestrul din anul 1950. ... sfatul popular al raionului Stalin, secția financiară, nemulțumită de soluția dată a intentat recurs motivând că sentința este netemeinică ... întrucât la dosar nu există niciun fel de dovadă cu privire la transcrierea hotărârii de divorț dintre condamnat (Ioan Ageu - n.n.) și contestatoare (Raisa Carliuc, fostă Ageu - n.n.), ceea ce poate conduce la ideea că părțile au înțeles să renunțe la efectele hotărârii de despărțire, iar martorii nu au arătat nimic în acest sens, iar obiectele au fost găsite la ultimul domiciliu al condamnatului. Din verificarea actelor și a sentinței împotriva căreia s-a făcut recurs, rezultă că Raisa Carliuc a făcut contestație împotriva procesului verbal de sechestru, întocmit de executorii judecătorești de pe lângă Tribunalul Capitalei R.P.R la 15 mai 1959, prin care s-au declarat sechestrate 2 șifoniere culoare maron, un bufet de bucătărie și două noptiere, ca aparținând condamnatului Ion Ageu împotriva căruia s-a dispus confiscarea întregii averi prin sentința penală cu nr. 162/1959 a Tribunalului Militar Regiunea a II-a. În dovedirea contestației s-a depus la dosar cartea de judecată cu nr. 145 din 21 septembrie 1950, a fostei judecătorii populare mixte Târgu Ocna, din care rezultă că în adevăr căsătoria dintre contestatoare (Raisa Carliuc - n.n.) și debitorul urmărit

(Ioan Ageu - n.n.) a fost desfăcută ... de asemenea au fost audiați martorul Ștefan Ageu care arată în depoziție că debitorul urmărit (Ioan Ageu - n.n.) a locuit în diferite localități din țară, ultima dată în comuna Brădetu, unde a și fost arestat. Față de probele administrate, instanța constată că bunurile confiscate sunt proprietatea contestatarei (Raisa Carliuc - n.n.). Analizând motivele de recurs formulate de Sfatul Pop. al raionului Stalin secția Financiară, cu privire la nelegalitatea și netemeinicia sentinței, ele urmează să fie respinse, ca nefondate, față de probele administrate din care rezultă că ultimul domiciliu al condamnatului a fost în comuna Brădetu, iar din sentința de divorț aflată la dosar, contestatoarea (Raisa Carliuc - n.n.) este despărțită încă din anul 1950 de soțul său (Ioan Ageu - n.n.), și în această situație, bunurile confiscate îi aparțin (Raisa Carliuc - n.n.). Că astfel fiind și față de cele mai sus arătate recursul se privește ca nefondat și care să fie respins, sentința fiind legală și temeinică. Pentru aceste motive, în numele poporului decide: respinge ca nefondat recursul formulat de Sfatul Pop. al raionului Stalin, Secția Financiară, prin reprezentanții legali, cu sediul în București, ... împotriva sentinței civile cu nr. 9265 din 18 septembrie 1959, pronunțată de Tribunalul Popular al Raionului I. V. Stalin, pe care o menține întru totul. Definitivă”⁹³.

6.2. Recăsătorirea cu preoteasa Raisa

Deși din informațiile cuprinse în dosarul părintelui Ioan Ageu din Arhivele Securității reiese că preoteasa Raisa Carliuc era recăsătorită, după pronunțarea sentinței de divorț, potrivit mărturiilor membrilor familiei Bumb, acesta nu s-a mai recăsătorit, ci a locuit la București împreună cu părinții săi, tatăl ei fiind angajat ca mecanic de locomotivă, în București. Potrivit acestor informații, preoteasa Raisa a fost anunțată după 1964, când părintele a fost de fapt eliberat din închisoare, că acesta a murit în timpul detenției. Aflând că de fapt el trăiește, în anul 1966, după transferul părintelui Ioan Ageu de la Intreprinderea Forestieră Sebiș-Moneasa, la M.T.ANA- D.R.D.C București Șantier Drumuri București, loc. Mihai Bravu, ca tehnician II constructor⁹⁴, cei doi soți se vor recăsători în București, Raionul 30 decembrie,

---

⁹³ Arhiva Familiei Bumb, Dosar nr. 4000/1959, Tribunalul Capitalei RPR Colegiul IV, pp. 1-3.

⁹⁴ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 18-19, poziția 18.

în 28 decembrie 1966, căsătoria fiind înregistrată în registrul stării civile la nr. 1920, din anul 1966 (Anexe: *Certificat de Căsătorie*).

7. Viața părintelui profesor Ioan Ageu după eliberarea din închisoare

7.1. Locuri de muncă după eliberarea din închisoare

După 1948, părintele profesor Ioan Ageu, deși nu a fost niciodată caterisit, sau oprit de la slujire nu a mai slujit ca preot, ci a fost angajat pe mai multe șantiere de construcții precum: Intreprinderea de Construcții Forestiere București, unde a fost angajat ca pavator, în perioada 01.09.1954-28.02.1955⁹⁵ și ca dulgher, în perioada 01.03.1955-31.05.1955⁹⁶, apoi ca atașamentist, în perioada 01.06.1955-31.12.1955⁹⁷, apoi ca inginer de producție (în perioada 01.01.1956-28.02.1958). În 1958 va fi arestat, judecat și întemnițat până în 1964. După eliberare va lucra la Intreprinderea Forestieră Sebiș-Moneasa, ca tehnician șef șantier drumuri, în perioada 01.12.1964-01.12.1965⁹⁸. Apoi se transferă la Intreprinderea de Construcții Forestiere Cluj, ca maestru provizoriu, din 01.12.1965, până în 01.11.1967⁹⁹, când se va transfera din nou la M.T.ANA.D.R.D.C București, Șantier Drumuri București, lot. Mihai Bravu, unde va fi angajat ca tehnician II constructor, în perioada 01.11.1967-10.06.1968¹⁰⁰. În 10.06.1968 i se desface contractul de muncă art. 18, lit. B din C.M., fiind apoi angajat prin transfer, în interes de serviciu la Intreprinderea de Construcții Hidrotehnice și Foraje București, ca maestru provizoriu, în perioada 10.06.1968-31.03.1973¹⁰¹. La 01.02.1970 își schimbă încadrarea în maestru¹⁰², iar din 01.12.1970 în tehnician principal constructor¹⁰³. Este apoi transferat în interes de serviciu la Intreprinderea de Construcții Edilitare și Drumuri din București, ca muncitor topo categoria 4/III, unde va activa în perioada 01.04.1973-08.04.1974¹⁰⁴. Începând din 08.04.1974 este transferat în interes de serviciu la Grupul Intreprindere de Gospodărie Comunală, unde va fi angajat ca tehnician principal Diriginte, rămânând

---

⁹⁵ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 14-15, poziția 5.

⁹⁶ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 14-15, poziția 7.

⁹⁷ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 16-17, poziția 9.

⁹⁸ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 16-17, poziția 13.

⁹⁹ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 18-19, poziția 14.

¹⁰⁰ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 18-19, poziția 18.

¹⁰¹ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 20-21, poziția 20.

¹⁰² Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 20-21, poziția 23.

¹⁰³ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 20-21, poziția 24.

¹⁰⁴ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 22-23, poziția 26.

aici până la pensionarea sa, în perioada 8.IV.1974-01.12.1980¹⁰⁵. La 01.12.1980 este propus pentru pensionare, la limită de vârstă¹⁰⁶.

Faptul că după eliberările din detenție, părintele Ioan Ageu a fost angajat în atâtea întreprinderi, fiind sistematic mutat sau „transferat în interes de serviciu” dintr-un loc într-altul la foarte scurt timp, se poate explica prin aceea că autoritățile comuniste care-l supravegheau îndeaproape prin organele securității se temeau ca acesta să rămână mai mult timp în același loc stabil de muncă, putând avea din această poziție o atitudine ostilă regimului comunist, atitudine pe care să o transmită mai apoi și colegilor săi de muncă. Astfel, el era mereu dislocat din fiecare loc de muncă pe care-l ocupa o scurtă perioadă de timp, tocmai pentru a deveni vulnerabil și a fi ușor de supravegheat, dar și pentru a fi prin aceasta intimidat în orice acțiune ostilă regimului pe care o putea gândi sau plănui.

De altfel, după cum el însuși mărturisește, după eliberarea din detenție a fost mereu urmărit și supravegheat de organele Securității, așa cum mărturisește

„astfel că nu am avut posibilitatea să-mi câștig existența decât muncind în construcții ca muncitor necalificat sau în cele mai modeste funcții și cel mai slab remunerat”¹⁰⁷ (Anexe: Arhiva Familiei Bumb, *Manuscris*, Preot Ioan Ageu).

7.2. Mărturisiri despre perioada detenției

Despre perioada petrecută în detenție părintele Ioan Ageu nu vorbea aproape niciodată¹⁰⁸, decât accidental, în confesiuni strict private. De pildă, atunci când a fost întrebat de fiul părintelui din Buhani, localitate unde-și petrecea aproape toate verile, ce poate mărturisi despre experiențele trăite în detenție, dânsul a răspuns discret și prudent: „Tinere, și dacă ți-aș spune despre cele pe care le-am trăit, tu tot nu ai putea înțelege nimic”¹⁰⁹. De asemenea, cu membrii Familiei Bumb, care l-a avut în grijă până la sfârșitul vieții sale pământești nu a vorbit niciodată nimic despre experiențele din închisoare¹¹⁰. În același sens, pe când locuia încă la Arad, în cadrul unei întâlniri de familie, fiind întrebat de către unul din nepoții săi care au fost pătimirile îndurate în

---

¹⁰⁵ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 22-23, poziția 28.

¹⁰⁶ Vezi, *Carnet de muncă*, Ageu Ioan, filele 24-25, poziția 38.

¹⁰⁷ Arhiva Familiei Bumb, *Manuscris*, Preot Ioan Ageu.

¹⁰⁸ Din convorbirile purtate cu pr. Vasile Pop din Arad, nepotul părintelui profesor Ioan Ageu.

¹⁰⁹ Din convorbirile purtate cu pr. Florin Flavius Justin Ardelean, fiul părintelui Ioan Ardelean de la Buhani.

¹¹⁰ Din convorbirile purtate cu membrii Familiei Bumb.

închisoare, acesta a răspuns cu discreție: „Nu ne face bine, nici mie, nici ție să vorbim despre aceste lucruri”¹¹¹. Cu toate acestea, într-un moment de sinceritate, într-o convorbire purtată confidențial cu d-l prof. Vasile Borza, consăteanul dânsului care-l ducea adesea de la Arad la Buhani cu mașina, și care de nenumărate ori a poposit în casa părintelui profesor, i-a mărturisit acestuia, ca unui om apropiat și de încredere, despre supliciile îndurate în închisoare, unde era foarte des legat în poziție ghemuită, cu capul în piept și mâinile adunate, pentru a nu se putea apăra, fiind bătut la tălpi până la epuizarea fizică. Fiind întrebat de d-l prof. Vasile Borza cum a rezistat la aceste grele suplicii, răspunsul ferm al dânsului a fost că doar structura sa fizică robustă l-a ajutat să supraviețuiască, și desigur ajutorul bunului Dumnezeu¹¹².

7.3. Domiciliul după 1964

După recăsătorirea cu d-na preoteasă Raisa Ageu, părintele profesor a locuit împreună cu aceasta în București, pe str. Trapezului nr. 2, bl. M 6, ap. 128, sector 3¹¹³. În acest apartament a avut multe întâlniri cu foștii săi colegi de la Academia Teologică din Arad, dintre care amintim pe părintele Demian Tudor¹¹⁴.

7.4. Perioada de după 1989

După evenimentele din 1989 a schimbat apartamentul din București cu un apartament cu două camere în Arad, cartierul Micălaca, zona 300, bl. 563, probabil din dorința de a locui în apropierea satului său natal, Buhani, dar păstrând în memoria sa și activitatea bogată desfășurată până în anul 1948 la Arad, la Academia Teologică. În apartamentul său din Arad a avut nenumărate întâlniri cu fostul său coleg de la Academia Teologică din Arad, părintele Tudor Demian¹¹⁵, dar și cu alte personalități ale Aradului, originare din Buhani, satul său natal, precum fam prof. Borza Vasile¹¹⁶. În perioada 1992-2006, iernile le petrecea întotdeauna la Arad, în apartamentul din Micălaca, iar verile în casa părintească de la Buhani¹¹⁷.

---

¹¹¹ Din convorbirile purtate cu d-l prof. Vasile Borza, consăteanul și apropiatul dânsului.

¹¹² Din convorbirile purtate cu d-l prof. Vasile Borza, consăteanul și apropiatul dânsului.

¹¹³ Arhiva Familiei Bumb, Adresa nr. 75.690 din 30. XI. 1990, eliberată de Ministerul de Interne. Direcția Secretariat.

¹¹⁴ Din convorbirile purtate cu fiul părintelui Demian Tudor, d-l ing. Damian Tudor.

¹¹⁵ Din convorbirile purtate cu fiul părintelui Demian Tudor, d-l ing. Damian Tudor.

¹¹⁶ Din convorbirile purtate cu d-l prof. Vasile Borza, consăteanul și apropiatul dânsului.

¹¹⁷ Din convorbirile purtate cu membrii Familiei Bumb și cu pr. Florin Flavius Justin Ardelean, fiul părintelui Ioan Ardelean de la Buhani.

7.5. Reîntors acasă la Buhani

La Buhani a rămas mereu atașat de biserica satului (Anexe: Biserica Ortodoxă din localitatea Buhani), unde a slujit în anii tinereții, rămânând în memoria bătrânilor satului ca un foarte bun orator și predicator. În mentalul sătenilor din Buhani a rămas cu titulatura de „profesorul”, casa sa părintească fiind numită până astăzi între săteni „casa profesorului”¹¹⁸ (Anexe: Casa părintească a Preotului Profesor Ioan Ageu, renovată). Tocmai de aceea, astăzi, o stradă a satului Buhani poartă numele „Profesor Ioan Ageu”.

Părintele Ioan Ageu participa în fiecare duminică la sfintele slujbe săvârșite în biserica satului împreună cu d-na preoteasă Raisa (Raia, cum îi spunea familia și sătenii), stând întotdeauna în strana stângă, având deschise în fața sa mereu toate cărțile de cult, de pe care urmărea desfășurarea sfințelor slujbe. Fiind invitat adesea ca să slujească Sfânta Liturghie de către părintele din Buhani, se eschiva mereu, păstrându-și discret și tăcut locul său din strana Bisericii. A lăsat prin testament o importantă sumă de bani pentru refacerea iconostasului și a picturii din biserica satului¹¹⁹.

Părintele Ioan Ageu a întreținut relații apropiate cu toți sătenii, care-l respectau în mod deosebit, precum și cu părintele Ioan Ardelean, preotul din Buhani, care-l vizita adesea¹²⁰. Era foarte discret în ceea ce priveau discuțiile despre detențiile sale, despre care nu vorbea niciodată nimic¹²¹.

Făcea mereu plimbări îndelungate până la Dezna, împreună cu d-na preoteasă Raisa, care-i purta o grijă deosebită, fiind foarte preocupată de păstrarea sănătății lui fizice¹²².

7.6. Ultimii ani de viață și adormirea

Ultimii ani ai vieții sale, mai exact perioada 2006-2010, i-a trăit în casa nepotului său de la Sebiș, în familia Bumb. A adormit în anul 2010, la 17 aprilie, la 93 de ani¹²³.

---

¹¹⁸ Din convorbirile purtate cu membrii Familiei Bumb.

¹¹⁹ Din convorbirile purtate cu membrii Familiei Bumb și cu pr. Florin Flavius Justin Ardelean, fiul părintelui Ioan Ardelean de la Buhani.

¹²⁰ Din convorbirile purtate cu pr. Florin Flavius Justin Ardelean, fiul părintelui Ioan Ardelean de la Buhani.

¹²¹ Din convorbirile purtate cu pr. Vasile Pop din Arad, nepotul părintelui profesor Ioan Ageu.

¹²² Din convorbirile purtate cu pr. Florin Flavius Justin Ardelean, fiul părintelui Ioan Ardelean de la Buhani.

¹²³ Potrivit *Certificatului de Deces* al lui Ioan Ageu, Arhiva Familiei Bumb.

A fost privegheat la casa sa părintească din Buhani, iar slujba înmormântării a fost săvârșită în biserica satului de către părintele Florin Flavius Justinian Ardelean, fiul părintelui Ioan Ardelean de la Buhani, împreună cu părintele Mihail Popa din Sebiș. Familia și d-na preoteasă Raisa a refuzat ca părintele Ioan Ageu să fie îmbrăcat în odăjdii preotești, motivând că lucrurile acestea trebuiau împlinite până ce acesta se afla încă în viață¹²⁴. Înmormântarea a fost una modestă, așa cum a fost și viața Părintelui Profesor, dar încărcată de solemnitate. Este înmormântat în cimitirul din Buhani, alături de preoteasa care a purtat crucea suferinței alături de el întreaga viață (Anexe: Mormântul părintelui Ioan Ageu și al preotesei Raisa).

8. În loc de concluzii

Așa cum este caracterizat în monografia dedicată Școlii de Teologie de la Arad:

„Dascăl, slujitor și martir, preotul profesor Ioan Ageu își asumă cu resemnare crucea suferinței, pecetluind cu mărturia și exemplul său învățământul teologic arădean, alături de alți dascăli și studenți ai Academiei”¹²⁵.

Acesta a fost omul, preotul și profesorul Ioan Ageu, fost slujitor la catedra și amvonul fostei Academii Teologice din Arad și al Bisericii Ortodoxe din părțile Aradului: o figură emblematică a Aradului interbelic, un chip de preot și profesor ilustru, un mărturisitor neînfricat al lui Hristos în greul temnițelor comuniste, un om de caracter care n-a făcut niciodată compromisuri, alegând mai bine să pătimească decât să își păteze conștiința, un om la locul lui, modest, tăcut și discret, care și-a păstrat verticalitatea morală până la sfârșit, preferând să trăiască în anonim, dar liber, decât să devină celebru, însă dispus la a face pogorăminte care să-i păteze conștiința.

Prezentul material se dorește un omagiu adus Sfinției Sale pentru tot ceea ce a reprezentat pentru Aradul teologic și cultural.

Dumnezeu să-l așeze între cei bineplăcuți Lui!

---

¹²⁴ Din convorbirile purtate cu membrii Familiei Bumb și cu pr. Florin-Flavius Justin Ardelean, fiul părintelui Ioan Ardelean de la Buhani.

¹²⁵ Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA, Lect. Univ. Dr. Marcel TANG, *Învățământul Teologic Ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, p. 217.

DOUĂ SIGILII ALE BISERICII CU HRAMUL „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” DIN SATUL OCIȘOR, JUDEȚUL HUNEDOARA

Dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad

Abstract

In this article, the author presents two seals of the wooden Church dedicated to the “Assumption of the Virgin Mary” from the village of Ocisor, Hunedoara county. Both seals have as their emblem the religious scene of the „Assumption of the Virgin Mary”, the patron saint of the village church. The type of seal on both seals is hagiographic. Through the religious symbol in the emblem of the two seals we find the patron of this place of worship at that time. It is confirmed by documentary sources and it is the same today.

Keywords

Ocișor; Church, “Assumption of the Virgin Mary”, seal, emblem, patron saint

1. Scurt istoric al Bisericii de lemn cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” din satul Ocișor (1761)

In jurul anului 1759, obștea ortodoxă din satul Ocișor începea edificarea unei noi biserici de lemn, în locul celei mici și neîncăpătoare care fusese cumpărată de satul Groși, județul Arad. După numai doi ani, în anul 1761, lăcașul de cult era finalizat, context în care primește un

Antimis, dăruit de vlădicul arădean Sinesie Jivanovici, cu ocazia târnosirii. Biserica primește ca denumire de hram „Adormirea Maicii Domnului”¹.

Ridicarea topografică iosefină atestă deja existența noii biserici, prin reprezentarea grafică a acesteia în planul hărților militare imperiale². La fel și conscripțiile ecleziastice care vor urma³. De acum înainte, preoții se vor îngriji pentru înzestrarea ei cu odoare, carte bisericească și inventar liturgic, așa cum a procedat părintele Iosif Vozdogan din Ocișor, care, la 1794, reușise completarea patrimoniului parohial cu: două policandre, un potir, un disc, două ripide, o masă de prestol, un *Penticostarion* blăjean⁴. În decursul existenței sale, acestui monument istoric de arhitectură i s-au adus mai multe reparații, unele dintre acestea mai puțin inspirate⁵.

2. Două vestigii sfragistice

De la Biserica de lemn cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” din satul Ocișor⁶, prezentăm două vestigii sfragistice⁷: un sigiliu⁸ din anul 1839, și altul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁹. Tratarea lor este o continuare a preocupărilor noastre în legătură cu depistarea, studierea și introducerea în circuitul științific de specialitate a vechilor tipare sigilare¹⁰ și sigilii

---

¹ Ioana CRISTACHE-PANAIT, *Arhitectura de lemn în județul Hunedoara*, București, 2000, p. 205; Dorin PETRESC, *Ocișor un străvechi sat românesc din Țara Zărandului*, Deva, Editura Polidava, 2011, p. 330.

² Dorin PETRESC, *Ocișor un străvechi sat românesc din Țara Zărandului*, p. 330.

³ Dorin PETRESC, *Ocișor un străvechi sat românesc din Țara Zărandului*, p. 330.

⁴ Dorin PETRESC, *Ocișor un străvechi sat românesc din Țara Zărandului*, pp. 330-331.

⁵ Dorin PETRESC, *Ocișor un străvechi sat românesc din Țara Zărandului*, p. 331.

⁶ *Vezi Tabel Statistic-Șematism*, Județul Hunedoara, 4. Protopopiatul Brad, 4. Basarabasa cu filia Ocișor, Bis[serica] „Adormirea Maicii Domnului”, 1804, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, Arad, 1984, p. 89.

⁷ Vestigiu sfragistic = termen care definește generic totalitatea izvoarelor sigilare, adică a matricelor sigilare și a impresiunilor acestora, inclusive a fragmentelor și resturilor de sigilii, existente pe documente importante, pentru efectuarea cercetărilor sigilografice. Sinonim: *vestigii sigilare*; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 236.

⁸ Sigiliu = amprenta rămasă pe suportul documentului (în ceară, hârtie, soluție de aur, tuș sau fum) în urma aplicării matricei sigilare ce poartă o emblemă și un text menit a individualiza posesorul; *Dicționar al științelor speciale...*, p. 213.

⁹ Cele două sigilii bisericești prezentate au fost reproduse după Dorin PETRESC, *Ocișor un străvechi sat românesc din Țara Zărandului*, p. 677.

¹⁰ În legătură cu unele tipare sigilare bisericești din părțile Aradului, vezi: Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Tipare sigilare bisericești din colecția Direcției Județene Arad a Arhivelor

ecleziastice¹¹ din zona arădeană și împrejurimi. Folosite pentru a întări autenticitatea actului emis, cele două sigilii sunt imprimare alături de semnătura aceluia care a eliberat actul, sub conținutul textului propriu-zis. Ele cuprind: *emblema*¹², cu reprezentarea simbolică (de obicei, icoana hramului), și *legenda*, adică textul menit a individualiza posesorul.

2.1. Sigiliul din anul 1839

Acest sigiliu este rotund (~ 35 mm) și a fost imprimat în tuș roșu pe un act. În câmpul sigilar s-a reprezentat scena religioasă „Adormirea Maicii Domnului”, hramul acestei biserici¹³. Reprezentarea scenei este cea obișnuită:

Naționale (I), în *Istorie și spiritualitate ortodoxă în Episcopia Aradului 1706-2006*, Arad, 25-26 mai 2006, pp. 247-261; Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Un tipar sigilar al bisericii din comuna Almaș, județul Arad”, în *Studii de știință și cultură*, anul II, nr. 3-4 (6-7) septembrie-decembrie 2006, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, pp.160-161; Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Un tipar sigilar al bisericii din comuna Chisindia”, în *Adevărul* (Arad), anul XVIII, nr. 4919, din 2 septembrie 2006, p. 7; Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Tipare sigilare bisericești din colecția Direcției Județene Arad a Arhivelor Naționale (II), în *Ziridava*, XXV/1, 2010, pp. 131-136; Augustin MUREȘAN, „Un tipar de sigiliu al unei biserici sătești din comitatul Arad (secolul al XIX-lea)”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie, (coordonatori), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. V, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2012, pp. 212-214; Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Tiparul de sigiliu al Bisericii *Nașterea Maicii Domnului* din Târgul Hălmagiu (1838)”, în *Fragmentarium. Studii interdisciplinare în onoarea lui Aurel Chiriac* (coordonatori: Gabriel Moisă, Ioan Goman, Sorin Șipoș), Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2016, pp. 138-140; Augustin MUREȘAN, „Tiparul de sigiliu al Mănăstirii Hodoș-Bodrog”, în *Magazin istoric*, Anul I, serie nouă, nr. 11 (608), noiembrie 2017, pp. 60-61; Augustin MUREȘAN, Puiu Emilian VALEA, „Două tipare sigilare ale Bisericii Ortodoxe Române din Lipova”, în *Analele Banatului*, Serie nouă, Arheologie-istorie, XXV, 2017, pp. 269-271; Augustin MUREȘAN, Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS, Ioan POPOVICI, *Tipare sigilare ale unor biserici din zona Aradului și împrejurimi (secolele XVIII-XX)*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019; Augustin MUREȘAN, „O analiză preliminară cu privire la hramul unor biserici din protopopiatul Șiria în lumina izvoarelor sigilografice (secolele XIX-XX)”, în *Studia Theologica et Historica Aradensia*, An V, nr. 5, 2023, pp. 102-117; Augustin MUREȘAN, Protos Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG, „Hramul Mănăstirii Hodoș-Bodrog în lumina unor izvoare sigilografice”, în *Studia Theologica et Historica Aradensia*, An V, nr. 5, 2023, pp.118-130.

¹¹ Augustin MUREȘAN, „Un sigiliu al Bisericii cu hramul *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, din orașul Pâncota, județul Arad”, <https://uzpr.ro/29/06/2023/un-sigiliu-al-bisericii-cu-hramul-sfinții-apostoli-petru-si-pavel-din-orasul-pancota-judetul-arad>, (accesat 14. 04. 2024).

¹² Emblema = reprezentarea gravată pe suprafața unui sigiliu; *Dicționar al științelor speciale...*, p. 109. Există sigilii fără embleme, aceasta fiind înlocuită uneori cu textul legendei.

¹³ *Vezi Tabel statistic-șematism II. Județul Hunedoara, 4.Protopopiatul Brad, 4. Basarabasa cu filia Ocișor, Bis[serica] „Adormirea Maicii Domnului”...*, p. 89. Sărbătoarea Adormirea Maicii Domnului (Uspenia) este trecută în calendarul ortodox în ziua de 15 august, vezi „Lista alfabetică de sfinți, sărbători ortodoxe și diferite denumiri cronologice”, anexa VI,

Maica Domnului întinsă pe catafalc, în fundal un grup de ierarhi și ucenici, iar la căpătâi și la picioare Sfinți Apostoli. Deasupra grupului, Iisus Hristos, între nori, cu brațele deschise, trimite ajutorul său prin Duhul Sfânt. În exergă, între un cerc liniar în interior și altul perlat în exterior, legenda în limba română cu caractere chirilice. În transcriere și cu anumite întregiri, legenda are următorul conținut: ***PECETEA A S(FINTEI) BISER(ICI) DIN SAT(UL) OCIȘOR 1839***.

Legenda s-a scris circular pe un singur rând. Textul legendei conține *apelativul sigilar* (PECETEA), *denumirea instituției* (S BISER=SFINTEI BISE-RICI), *termenul generic menționând localitatea* (SAT), *denumirea acestuia* (OCIȘOR) și *anul confecționării tiparului sigilar* (1839)¹⁴. Începutul și sfârșitul legendei sunt marcate de o steluță¹⁵.

2.2. Sigiliul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea

El este rotund (~ 35 mm) și a fost imprimat în tuș roșu pe un act. În emblema s-a reprezentat aceeași scenă religioasă („Adormirea Maicii Domnului”), hramul acestei biserici. Față de primul sigiliu, în această imagine sunt reprezentați și doi îngeri înfățișați în zbor între grupul îndurerat și Iisus în ceruri, înconjurat de nori. În exergă, între două cercuri liniare s-a scris legenda cu litere latine, capitale: **SIGILULU BISERICII GR. OR. ROM. OC-SISOR DIN OCISIV**. Legenda s-a scris circular pe un singur rând. Textul legendei conține *apelativul sigilar* (SIGILULU), *denumirea instituției* (BISERICII), *confesiunea* (GRECO OR. ROMÂNĂ), *termenul generic menționând localitatea, comuna* (OCIȘOR DIN OCISIU). Începutul și sfârșitul legendei sunt marcate de o steluță.

Sigiliul nu este datat. O cercetare sistematică și amănunțită a documentelor pe care s-a conservat sigiliul, ar putea facilita datarea lui aproximativă și stabilirea perioadei de folosire. Deocamdată, el poate fi datat cu probabilitate, ca fiind din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

în *Documente privind Istoria României. Introducere*, vol. I, Editura Academiei R. P. R., 1956, p. 517.

¹⁴ Augustin MUREȘAN, „Un sigiliu al Bisericii cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* din satul Ocișor (1839)”, <https://uzpr.ro/28/05/2024/un-sigiliu-al-bisericii-cu-hramul-adormirea-maicii-domnului-din-satul-ocisor-1839/>, accesat 27.08.2024

¹⁵ Augustin MUREȘAN, „Un sigiliu al Bisericii de lemn cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* din Ocișor”, în *Gutenberg Universul cărții*, Arad, anul XVI, nr. 59, iunie 2024, pp. 9-11.

Ambele sigilii sunt de tip hagiografic. Simbolul religios din emblema celor două sigilii reprezintă hramul lăcașului de cult la acea dată. El este confirmat de izvoarele documentare și nu s-a schimbat nici în zilele noastre. Modul cum au fost imprimate cele două sigilii pe acte, ne arată că tiparele sigilare erau destinate pentru sigilarea cu ceară, dar în ambele cazuri ele au fost întrebuințate la sigilarea cu tuș, în nuanță de roșu.

Importanța sigiliilor – cum se știe – este incontestabilă¹⁶. Se știe că valoarea documentelor nu stă numai în cuprinsul lor, ci depinde și de anumite elemente și particularități exterioare, între care se numără și sigiliile. Ele servesc la identificarea instituțiilor sau persoanelor care le-au emis, oferă, prin reprezentările lor, un prețios material pentru istorie iar prin modul lor de execuție contribuie la cunoașterea evoluției gustului artistic¹⁷.

---

¹⁶ Vezi Maria DOGARU, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric, album sigilografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 5.

¹⁷ Prot. Ieremia B. GHITA, Fabian M. POLGAR, „Vechi sigilii bisericești ale unor parohii din jurul Oraviței”, în *Mitropolia Banatului*, Anul XXXV, 5-6, 1985, p. 337. Pentru alte vestigii sfragistice bisericești, vezi și Ioan-Sabău LUCACI, „Peceti și amprente sigilare parohiale din Banat”, în *Altarul Banatului*, Anul VIII(XLVII), serie nouă, 1-3, ianuarie-martie, 1997, pp. 135-145.

STEMA EPISCOPIEI ARADULUI, IENOPOLEI ȘI HĂLMAGIULUI, REPREZENTATĂ PE UN VITRALIU DIN REȘEDINȚA EPISCOPALĂ

Dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad
Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

The authors present the coat of arms of the Episcopate of Arad, Ienopolei, Hălmagiului and Hunedoarei, represented in a stained-glass window in the Residence. This ecclesiastical coat of arms has been reproduced (in different versions) on some documents, engraved on seals, guidebooks, leaflets, etc. The coat of arms is also depicted painted above the entrance door of the former Episcopal residence (today the seat of the Archdiocese of Arad). Through the heraldic symbols represented in its composition, the coat of arms of the Diocese of Arad is a valuable historical source.

Keywords

coat of arms, seal, institution, diocese, archdiocese, Arad

Stemele și sigiliile persoanelor și instituțiilor religioase fac parte dintre cele mai valoroase izvoare istorice¹. Studiarea lor din punct de

---

¹ În legătură cu izvoarele heraldice și sigilografice ecleziastice, vezi Ștefan R. GRECEANU, *Eraldica Română. Actele privitoare la stabilirea armeriilor oficiale* (capitolul Armoreal ecleziastic), Carol Göbl, București, 1900; Constantin KARADJA, „Portretul și stema lui Grigorie

vedere al conținutului reprezentării ne îngăduie cunoașterea în ansamblu al convingerilor și credințelor diferitelor generații.

Țambac și misiunea sa la Conciliul de la Constanța”, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice*, Seria III, tom. XXVI, 1940, pp. 1-8; P.S. NĂSTUREL, „O stemă a lui Constantin Filitti, episcop de Buzău”, în *Studii și cercetări de numismatică*, II, 1958, pp. 439-440; Aurelian SACERDOȚEANU, „Sigiliile mitropolitului Antim Ivireanu”, în *Mitropolia Olteniei*, 9-10, 1966, pp. 838-841; Corneliu ALBU, „Inorogul de pe blazonul lui Nicolaus Olahus, în *Magazin istoric*, II, 1968, nr. 1 (10), pp. 11-13; Dan CERNOVODEANU, „Heraldica bisericească în țările române”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII, nr. 7-8 (iul.-aug.), 1975, pp. 962-968; Maria DOGARU, „Antim Ivireanul et l’art héraldique de la Valachie”, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, Tome XIV, nr. 2, 1976, pp. 317-323; Maria DOGARU, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 228-241; Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 178-182; Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema Episcopiei Aradului”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCIX, nr. 3-4, 1981, pp. 357-361; Dimitrie STOI, „Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Câteva date bibliografice și semnificația blazonului său”, în *Calendarul Românesc*, 1992, pp. 69-74; Maria DOGARU, *Din heraldica României*, Editura JIE, București, 1994, pp. 162-164; Ileana CĂZAN, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, Silex Casa de Editură și Presă și Impresariat, București, 1996, p. 57 și pp. 77-78; Constantin ITTU, „Mitropolitul Andrei Șaguna – Păstorul și stema sa”, în *Revista Teologică*, Serie Nouă, Anul VIII(80), Sibiu, nr. 4, oct.-dec., 1998, pp. 168-171; Constantin ITTU, „Stemele Mitropolitului Andrei Șaguna”, în *Telegraful Român*, Sibiu, anul 146, nr. 41-42, 1 noiembrie 1998, pp. 3-4; Gh. LIȚIU, „Chestiunea numelui și sigiliul Consistoriului de la Oradea”, în *Biserica și Școala*, an LXIX, nr. 13 din 1945, p. 92; Gh. LIȚIU, „O controversă privind numele și sigiliul Consistoriului din Oradea (1839)”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 88, nr. 11-12, 1970, pp. 1228-1232; Protopop Iov ORĂDAN, „Un izvor istoric inedit: stema Episcopiei Aradului”, în *Astra arădeană*, Arad, nr. 1/2002, p. 6; Dan CERNOVODEANU, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Editura Istros, Brăila, 2005, pp. 225-325; Emilian COJOCARU, *Sigilografie și heraldică în zona Olteniei*, Editura Universitaria Craiova, 2012, pp. 89-95; Paraschiva-Victoria BATARIUC, „Sigiliul episcopului Dositheii Herescu”, în *Analele Putnei*, X, 2, 2014, pp. 273-286; Augustin MUREȘAN, „Sigiliul arhiepiscopului Mihail Molodeț pe o carte veche românească”, în *Seminatores in artium liberalium agro Studia in honorem et memoriam Barbu Ștefănescu*, Academia Română, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2014, pp. 313-315; Augustin MUREȘAN, „Analiza unei miniaturi a Sfântului Ierarh Antim Ivireanul”, în *Altarul Banatului*, Anul XXVI (LXVI) serie nouă, nr. 10-12, octombrie-decembrie 2016, pp. 132-139; Augustin MUREȘAN, „Opinii privind semnificația compoziției heraldico-religioase de pe actul arhieresc din 20 iulie 1715 al lui Antim Ivireanul”, în *Analele Universității din Oradea*, fascicula istorie-arheologie, tom XXVI, Editura Universității din Oradea, 2016, pp. 31-41; Augustin MUREȘAN, „Stema Episcopiei Aradului reprezentată color pe clădirea sediului eparhial”, în *Crisia*, LI, 2021, pp. 177-184 ș.a.

Deși cele mai multe însemne heraldice ecleziastice au în reprezentare înfățișați sfinți, scene religioase sau edificii reprezentative, uneori în compozițiile de această factură se pot observa ideile laice și talentul artistic, caracteristice epocii respective, cu ajutorul cărora deslușim fenomene istorice prin care posesorii au voit să se individualizeze în ochii contemporanilor și generațiilor ce au urmat.

În acest sens, în primul caz, stemele și sigiliile ecleziastice reprezintă diferite construcții religioase, unele vechi și valoroase pentru studierea evoluției arhitecturii, iar altele, înfățișează sfinți patroni sau scene biblice în legătură cu hramul instituției religioase respective, redau aspecte ale dezvoltării artei creștine. În cel de-al doilea caz, în aceste compoziții heraldice, cei drept mai rar, se află incluse și elemente cu caracter laic. Toate aceste steme ecleziastice² au fost elaborate pentru instituțiile religioase în conformitate cu organizarea Bisericii Ortodoxe Române, la acea dată.

Între stemele ecleziastice ce conțin în compoziție pe lângă reprezentările religioase, figuri heraldice de altă factură se numără și stema Episcopiei Aradului, Ienopolei, Hălmaagiului și Hunedoarei³. Această stemă ecleziastică a fost reprodusă (în diferite variante), pe unele izvoare documentare deja publicate (fig. 1)⁴, în antetul unor acte emise de episcopie⁵, îndrumătoare⁶, sigilii⁷, lucrări bisericești de referință⁸, pliante⁹ ș. a.

---

² Între 1927-1936 Comisiunea Consultativă Heraldică fixa stemele mitropoliilor și episcopioilor ortodoxe ale României unificate, vezi Arhivele Naționale ale României, *Fond Comisiunea Consultativă Heraldică*, dosar 87/1928; Biblioteca Academiei Române, mss. Arhiva I.C. Filitti, pp. 4-6 și pp. 26-27 și legile pentru fixarea stemelor mitropoliilor și episcopioilor țării, publicate în „Monitorul Oficial”, nr. 142 din 30 iunie 1930, p. 4836 și „Monitorul Oficial” nr. 249 din 26 octombrie 1936, p. 8816.

³ Vezi Maria DOGARU, *Un izvor istoric inedit: stema...*, pp. 357-361 și Protopop Iov ORĂDAN, „Un izvor istoric inedit: stema Episcopiei Aradului”, p. 6.

⁴ În acest sens, vezi Maria DOGARU, *Un izvor istoric inedit: stema...*, pp. 358-361 și Protopop Iov ORĂDAN, „Un izvor istoric inedit: stema Episcopiei Aradului”, p. 6.

⁵ Această stemă se află reprezentată și în antetul acte emise de Consiliul Eparhial al Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Aradului.

⁶ Vezi spre exemplu, *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, Episcopia Aradului, pe anii 1984, 1986, foaie de titlu, coperta IV ș. a.

⁷ Stema Episcopiei Aradului este înfățișată și în sigiliul Consiliului Eparhial al Episcopiei Aradului, Ienopolei și Hălmaagiului, rotund (40 mm), imprimat în tuș pe diferite acte emise (Memoriu justificativ-Piese pentru lucrările de reconstruire a Bisericii ortodoxe române din Sâmbăteni, jud. Arad la 7 octombrie 1954, Complexul Muzeal Arad, *Fond Muzeu Oraș*, nr. 2901/A; Deviz măsurătoare privind lucrările pentru construirea Bisericii ortodoxe române din filia Monoroștia, parohia Căpruța, jud. Arad, C.M.A., *Fond Muzeu Oraș*, nr. 2956/A); vezi și tiparul de sigiliu al Protopopiatului din Raionul Criș, Regiunea Oradea, la Maria VERTAN, *Colecția de matrice sigilare a Muzeului Banatului*, Ediția a II-a adăugită, Timișoara, Editura Marineasa, 2008, poziția 614, p. 63, și p. 143, fig. 614.

⁸ Stema Episcopiei Aradului este reprodusă color fără a fi descrisă și pe coperta I a lucrării regretatului pr. dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Stema este reprezentată și pe edificiile ecleziastice: Paraclisul de Vară al Mănăstirii Hodoș-Bodrog¹⁰, pictată deasupra ușii de intrare de la Reședința fostei Episcopii¹¹, sau într-un vitraliu, din numita instituție¹² (azi sediul Arhiepiscopiei Aradului).

Prin simbolurile heraldice reprezentate în compoziția sa, stema Episcopiei Aradului este un izvor heraldic ecleziastic valoros¹³.

În rândurile de mai jos, prezentăm acest însemn heraldic reprezentat în culori adecvate¹⁴ într-un frumos vitraliu de la Reședința Eparhială¹⁵. Stema prezintă instituția ecleziastică fondatoare și proprietară a locului.

---

⁹ Vezi de exemplu *Episcopia Aradului, Kunst - und Architektur denkmäler in dem Arader Bistum* (f. a.), p. 22.

¹⁰ Vezi Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Stema Episcopiei Aradului pe Paraclisul de Vară al Mănăstirii Hodoș-Bodrog”, în *Analele Aradului*, Anul III, nr. 3, 2017, pp. 241-247. Paraclisul de Vară cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” al Mănăstirii Hodoș-Bodrog a fost construit în anul 1935, sub păstorirea episcopului Grigore Comșa și a starețului Policarp Morușca. La demisolul acestui edificiu a fost amenajată Cripta episcopală (Vezi: Eugen ARĂDEANUL, Lucian EMANDI, Teodor BODOGAE, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Arad, 1980). O reproducere a edificiului acestui paraclis, vezi și la I. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Editura Mitropoliei, Timișoara, 1980, p. VII; Arhim. Nestor IOVAN, *Sfânta Mănăstire Hodoș-Bodrog. Scurt istoric*, Arad, 2003, p. 15, fig. 13; Marius OPREA, Adriana SCĂRLĂTESCU, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog, restaurarea picturii murale. Documentație științifică*, Cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei SEVICIU, Arhiepiscop al Aradului, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2012, p. 18. Considerăm că existența Criptei episcopale de la demisolul paraclisului a condus la reprezentarea în partea superioară a acestuia a medalioanelor cu stema Episcopiei Aradului și a medalioanelor cu crucea.

¹¹ Augustin MUREȘAN, „Stema Episcopiei Aradului”..., pp. 177-184.

¹² Vezi reproducerea acestei steme ecleziastice pe vitraliu la figura reprezentând: *vitrou din Reședință: Stema Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Ienopolei și Hălmagiului* (foto. G. Comănescu), în „Monumente bisericești din Arad și împrejurimi”, Pliant, Editura Episcopiei Aradului, 1971, p. 4.

¹³ Vezi Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema...”, p. 358; Protopop Iov ORĂDAN, „Un izvor istoric inedit: stema Episcopiei Aradului”, p. 6; Titus Dorin TRIPA, „Reprezentări heraldice conținând simbolul Corvineștilor”, în *Sargeția* - *Acta Musei Devensis*, XXVIII-XXIX, 2, 1999-2000, 2, pp. 489-490.

¹⁴ În legătură cu utilizarea smalturilor la alcătuirea stemelor, vezi Michel PASTOUREAU, *Traité d'héraldique*, Bibliothèque de la Sauvegarde de l'Art Français, Paris, 1979, pp. 108-110; Marcel STURDZA-SĂUCEȘTI, *Heraldica, Tratat tehnic*, Editura Științifică, București, 1974, pp. 40-42; Maria DOGARU, *Din heraldica României*, p. 30.

¹⁵ De la realizarea vitraliului cu stema Episcopiei Aradului, Ienopolei și Hălmagiului, mulți oameni de bună credință inclusiv diferite personalități ale vieții culturale și artistice, care au trecut pragul Reședinței episcopale a Aradului (azi a Arhiepiscopiei), au admirat acest însemn heraldic ecleziastic.

Compoziția acestei steme ecleziastice are următoarea înfățișare: într-un scut oval cu marginea inferioară ascuțită, pe azur, o construcție religioasă, de argint cu două turnuri înalte și o poartă, văzută din față. Scutul, așezat peste însemnele episcopatului, cârja – în dreapta, crucea – în stânga, încrușișate, ambele de aur, este timbrat de o mitră de același metal și susținut de doi lei de asemenea de aur, așezați ce stau pe arabescuri albastre. În partea inferioară a scutului, într-un scut mai mic rotund, cu bordura albastră, pe fond de aur, un corb natural spre dextra având în cioc cu inel de același metal. Din centrul flancului dextru și senestru al scutului, atârână un șir de mătânii negre, ce se termină cu o cruce de același fel, înconjoară medalionul cu pașărea specificată¹⁶. Prima reprezentare a acestei compoziții o întâlnim în câmpul sigiliului ce validează un act din 7 decembrie 1842¹⁷.

Majoritatea elementelor descrise mai sus atestă în limbaj heraldic apartenența acestui izvor la instituția menționată: construcția din centru reprezintă clădirea veche a Bisericii Catedrale Episcopale¹⁸, având hramul „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul”, construită între 1861-1870¹⁹, mitra, cârja și cru-

---

¹⁶ Forma actuală a acestei steme a fost stabilită de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ședința din 24 noiembrie 1970 (vezi referatul nr. 13192/1970 înregistrat la Episcopia Aradului în 7 ianuarie sub nr. 47); Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema...”, p. 358; Protopop Iov ORĂDAN, „Un izvor istoric inedit: stema Episcopiei Aradului”, p. 6. Într-un astfel de mod se află reprezentată această stemă pe sigilii aplicate pe unele acte emise de episcopie și pe Paraclisul de Vară de la Mănăstirea Hodoș-Bodrog (Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Stema Episcopiei Aradului pe Paraclisul de Vară al Mănăstirii Hodoș-Bodrog”, pp. 241-247; Augustin MUREȘAN, Protos. Nicolae M. TANG, *Stema Episcopiei Aradului, reprezentată pe un vitraliu din Reședința episcopală*, <https://uzpr.ro/04/03/2024/stema-episcopiei-aradului-reprezentata-pe-un-vitraliu-din-reședința-episcopala/>, (accesat: 06.03.2024). Cea mai veche stemă a acestei eparhii se află reprezentată pe fațada clădirii Reședinței, deasupra porții principale de intrare în curtea acesteia. Stema a fost adoptată conform unor acte emise de Episcopie, pe care încă nu le cunoaștem.

¹⁷ Informația privind prima apariție a acestei reprezentări heraldice ecleziastice incluzând și corbul cu inel în cioc (1842) sunt de la Secretarul Eparhial al Episcopiei Aradului, apud, Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema...”, p. 358.

¹⁸ Despre bisericile catedrale vechi ale Aradului, vezi Gh. LIȚIU, „Începuturile catedralei din Arad”, în *Mitropolia Banatului*, an XVIII, nr. 1-3, 1968, pp. 84-94; Horia MEDELEANU, „Catedrala Aradului în veacul al XVIII-lea”, în *Mitropolia Banatului*, anul XXXIII, nr. 7-8, 1983, pp. 447-459; pr. dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 566-569; Gheorghe LANEVSCHI, „Repertoriul monumentelor religioase de pe cursul inferior al Mureșului”, în *Ziridava*, XI, 1979, p. 1007.

¹⁹ Vezi E. GLÜCK, Al. ROZ, M. TOACSEN, *Arad-Ghid turistic*, București, 1974, p. 52; I.D. SUCIU, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 200; Pr. dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 566-569; Gheorghe LANEVSCHI, „Repertoriul monumentelor religioase de pe cursul inferior al Mureșului”, p. 1007.

cea scot în evidență rangul acestei instituții și caracterul său religios, iar cei doi lei, preluați din armele Principatului Transilvaniei (nu al Comitatului Arad cum s-a opinat, n.n.) exprimă faptul că autoritatea posesoare a stemei se află pe teritoriul acestei unități administrativ-teritoriale²⁰. Dacă sensul acestor elemente nu poate fi pus în discuție, semnificația corbului ce ține în cioc un inel necesită o profundă reflecție²¹. S-a considerat că, pentru a încerca să descifrăm semnificația acestui simbol heraldic este necesar, pe de o parte să privim retrospectiv istoria acestei instituții religioase²², iar pe de alta să evidențiem locul pe care-l ocupă acest element în heraldica românească²³.

În ceea ce privește locul pe care-l ocupă corbul cu inel în cioc²⁴ în heraldica românească, se știe că acest element reprezintă, fiind recunoscut din secolul al XV-lea, blazonul voievodului Transilvaniei Ioan (Iancu) de Hunedoara²⁵ (1441-1456). Prezența corbului cu inel în cioc în stema Episcopiei

---

²⁰ Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema...”, p. 358; Protopop Iov ORĂDAN, „Un izvor istoric inedit: stema Episcopiei Aradului”, p. 6.

²¹ Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema...”, p. 358.

²² În acest sens, vezi detalii la Pr. dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*.

²³ Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema...”, pp. 358-360.

²⁴ În legătură cu originea și legenda istorică a familiei Corvineștilor, vezi George BARIȚIU, „Ioan Corvin de Hunedoara. Originea, genealogia, faptele sale imortale”, în *Transilvania*, (Brașov), VI, nr. 5-17, 1873; Sándor SZILAGY, *A Magyar nemzet története*, IV, Budapest, 1896; P. Avram TEODOR, „Legenda în legătură cu familia Huniade”, în *Amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944, pp. 511-521; Marcel ROMANESCU, „Despre Corvinești”, în *Arhiva Genealogică Română*, 1, 1944, pp. 64-66; Camil MUREȘAN, *Iancu de Hunedoara și vremea sa*, Ediția a II-a, București, 1968, p. 42; Mihail P. DAN, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, București, 1974; Zsuzsa TEKE, *Huniadi János és kora*, Budapest, 1980, p. 83; J. HELD, *Huniadi: legend and reality*, Boulder, 1985; E.P. KOVÁCS, „A Hunyadi-család”, în *Hunyadi Mátyás Emlekkönyv Matias királyi halálának 500. évfordulojára*, Budapest, 1990, pp. 29-33; Adrian Andrei RUSU, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea lui*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, pp. 28-29; *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 339; Radu LUPESCU, „Matthias Hunyadi: from the Family Origins to the Threshold of Power”, în *Matthias Corvinus, the King Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458-1490*, Exhibition Catalogue, Budapest History Museum, Budapest, 2008, pp. 35-49; Tiberiu CIOBANU, „Fortissimus athleta Christi” *Iancu de Hunedoara. Originea, familia, personalitatea, cariera, glorioasele fapte de arme (cu referiri îndeosebi la principalele campanii antiotomane) și tragicul sfârșit al celui care a fost, la vremea sa „Salvator Christianitatis”*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011; Ioan-Aurel POP, *Hunedoreștii. O familie europeană*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020, p. 115 ș. a.

²⁵ Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema...”, p. 360.

Aradului²⁶, face referire la faptul că și administrarea zonei județului Hunedoara era sub jurisdicția acestei întinse eparhii.

În heraldica și sigilografia Țărilor Române corbul cu inel în cioc îl întâlnim doar în câteva izvoare identificându-i pe domnii Țării Românești, Gri-gore al II-lea Ghica, Constantin Mavrocordat și Mihai Racoviță²⁷. Inclus într-o originală compoziție cuprinzând într-un registru stema unită (acvila cruciată a Țării Românești și capul de bour cu stea între coarne al Moldovei), iar în altul scena săgetării corbului zugrăvită plastic (amintind după opinia mai multor specialiști legenda familiei Hunedoreștilor), corbul cu inel în cioc, constituie o aluzie la originea comună a românilor din cele trei țări, semnifică prin simbol ideea unității naționale²⁸.

Includerea acestui element în stema Episcopiei Aradului pe lângă faptul că evocă un moment de dezvoltare a religiei ortodoxe din Transilvania, evidențiază și contribuția Corvineștilor, înrudiți cu familia domnitoare a Țării Românești²⁹.

În ansamblu, reprezentarea însemnelor heraldice ale Episcopiei Aradului pe clădirea Reședinței Episcopale și pe vitraliul de mai jos, atestă faptul că această instituție își avea sediul în orașul Arad, capitală de județ³⁰.

---

²⁶ Acest element (corbul având în cioc un inel) se află încrustat și pe unele obiecte de cult aflate în posesia Episcopiei Aradului provenind de la episcopul Pahomie Cnezevici (datate ca fiind din 1771). În legătură cu acest simbol heraldic regretata heraldistă Maria Dogaru, opina: „credem însă că prezența acestui simbol pe astfel de obiecte poate fi o dovadă a faptului că acestea au fost donate de descendenți ai familiei Corvin (era imposibil ca numitul episcop, la acea dată, când heraldica se impunea tot mai mult, iar stema lui Iancu de Hunedoara era tot mai cunoscută, să-și fi stabilit un blazon de această factură” (Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit: stema...”, p. 361.

²⁷ Maria DOGARU, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric, album sigilografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 80-88; Augustin MUREȘAN, „Scena săgetării corbului reprezentată în sigiliile domnești din secolul al XVIII-lea”, în *Ziridava*, XXIII, 2002, pp. 413-421 (cu bibliografia).

²⁸ Dintre specialiștii care au interpretat în acest sens elementul la care ne referim menționăm: Constantin MOISIL, „Stema Românei. Originea și evoluția ei istorică și heraldică”, în *Boabe de grâu*, București, Anul II, nr. 2, februarie 1931, pp. 79-80; Aurelian SACERDOTEANU, „Sigiliile domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire”, în *Revista Arhivelor*, XI, nr. 2, 1968, pp. 20-21; Maria DOGARU, „Sigiliile cancelariei domnești a Țării Românești, între anii 1715-1821”, în *Revista Arhivelor*, XLVII, vol. XXXII, nr. 2, 1979, pp. 401-402.

²⁹ Maria DOGARU, „Un izvor istoric inedit...”, p. 361.

³⁰ Episcopia Aradului înființată în anul 1706 a fost ridicată în 2009 la rangul de Arhiepiscopie.

IOAN SLAVICI, COLABORATOR AL PROFESORILOR INSTITUTULUI PEDAGOGIC-TEOLOGIC DIN ARAD ÎN ULTIMELE TREI DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

Maria Alexandra PANTEA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad

Abstract

The formation of an intelligentsia among Orthodox Romanians from Transylvania in the second half of the 19th century had a strong impact on Romanian society, making an important contribution to its modernization. The affirmation of cultural personalities like Ioan Slavici and his collaboration with the teachers of the Pedagogical-Theological Institute in Arad had a role in the development of national consciousness and in the formation of a national solidarity, which made the Hungarianization policy put into practice by the political class in Budapest not have the expected result. The collaboration between Ioan Slavici, Vasile Mangra and Roman Ciorogariu had a strong impact, both in Arad and in Bucharest, the names of the teachers from Arad becoming more and more well-known and appreciated in the Bucharest world as well.

Keywords

Romanians, institute, church, teachers, letters, newspapers

Născut pe meleaguri arădene și format pe băncile școlilor din monarhia dualistă, Ioan Slavici a desfășurat o intensă activitate cultural-publicistică la București remarcându-se ca un important susținător al cauzei românești. Legat de locurile natale și cunoscând importanța Aradului și a școlilor sale pentru românii din monarhia dualistă, Ioan Slavici a avut o serie de legături și cu profesorii ai Institutului Pedagogic-Teologic din Arad. Prin acest articol am analizat corespondența dintre Slavici și profesorii arădeni Vasile Mangra și Roman Ciorogariu, pentru a încerca să scot în evidență rolul pe care legătura dintre cei trei intelectuali l-a jucat în procesul de modernizare și de dezvoltare a conștiinței naționale la românii din Transilvania în perioada de sfârșit a secolului al XIX-lea și de început a secolului al XX-lea. Din atitudinea celor doi profesori reiese și rolul important al înaltului cler ortodox român în cadrul acestui proces.

În corespondența dintre Slavici și Mangra profesorul arădean îl informează pe Slavici despre evenimentele petrecute la Arad. Cu ajutorul lui Slavici unii intelectuali arădeni, ca Vasile Mangra, Roman Ciorogariu și Ioan Russu Șirianu, au ajuns să fie cunoscuți și apreciați în cercurile de la București, o parte dintre ei devenind chiar membri ai Academiei Române. Corespondența dintre Slavici, Mangra și Ciorogariu reflectă problemele societății românești din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și sunt o expresie a schimbărilor care se produceau atunci în societatea românească. Este perioada în care procesul modernizării pătrunde și în lumea satului românesc, acolo unde, prin intermediul unor publicații ca *Tribuna* sau *Biserica și Școala*, ajung cele mai importante informații. Corespondența analizată prezintă atât o lume românească aflată într-o transformare profundă, cât și câțiva lideri ai românilor din monarhia dualistă, care aveau diferite opțiuni în plan politic, dar erau preocupați de cauza națională și căutau soluții pentru ca românii să obțină cât mai multe drepturi.

Format la Viena în spiritul ideilor junimiste, apoi colaborator al celor mai importanți lideri ai Junimii, tânărul șirian avea să fie un susținător al unității naționale. Referindu-se la începutul activității publicistice și culturale a lui Mangra, scriitorul nota: „părintele V. Mangra era unul dintre cei mai zeloși propagatori”¹.

Activitatea desfășurată la Arad de Mangra a fost apreciată de Slavici, între ei existând o interesantă corespondență încă din 1874, când profesorul arădean era redactorul periodicului *Lumina*. Pentru ziarul arădean Slavici a realizat un

---

¹ Ioan SLAVICI, *Amintiri*, Litera Internațional, București-Chișinău, 2003, p. 86.

studiu dedicat învățământului. Colaborarea a continuat și în anii care au urmat, când Slavici trimitea de la București cele mai importante lucrări. I-a trimis lui Vasile Mangra un catalog al cărților românești care se găseau în librăria Socec et Comp, dar și lucrarea lui Titu Maiorescu, *Criticele*, îndemnându-l pe profesorul arădean în scrisoare să le citească, fiindcă va fi mulțumit².

Referindu-se la propaganda culturală făcută încă din tinerețe, Slavici arată că a colaborat cu numeroși intelectuali transilvăneni. În cazul Aradului, printre aceștia se distingeau „redactorii foii *Biserica și școala*, Gherasim Serb, Const. Gurban și Vichenție (în urmă Vasilie) Mangra, precum și Romul Ciorogariu”³. Activitatea sa a fost apreciată și de Miron Romanul, ajuns episcop al Aradului în perioada 1873-1874, acesta propunându-i tânărului scriitor să se întoarcă la Arad, unde exista un „teren de activitate” potrivit cu „înclinațiile sale”⁴. Acest lucru nu s-a putut concretiza din cauza problemelor de sănătate ale lui Slavici, care a fost nevoit a sta mai mult la Viena pentru a se recupera⁵. Numirea lui Miron Romanul ca mitropolit la Sibiu în urma decesului lui Andrei Șaguna a făcut ca pesta câțiva ani Slavicii să înceapă o intensă activitate în Transilvania.

În perioada 1875-1884 Slavici și-a desfășurat activitatea la București, printre junimiști, de care a fost puternic influențat. Din 1877 a făcut parte din redacția ziarului *Timpul*, condus de Titu Maiorescu, unde s-a ocupat de partea literară și de politica externă. Transformat în organul de presă al Junimii, *Timpul* a fost primul ziar românesc care a acordat o atenție deosebită românilor din monarhia dualistă, plecând de la ideea unității național-culturale. În acest context, Ioan Slavici a publicat o serie de informații privind situația românilor din Transilvania, dintre care o parte proveneau din corespondența sa cu profesorul Vasile Mangra. În paginile ziarului *Timpul* au apărut date interesante despre românii din monarhia dualistă. Potrivit scrisorii din 15 martie 1883 pe care Mangra o trimite lui Slavici, unul dintre articolele publicate de Slavici în ziarul bucureștean se referea la situația din Ardeal și a avut urmări și în Arad, unde a „produs o impresie asupra cititorilor pe care nu ți-o pot descrie”. Vasile Mangra îl roagă pe Ioan Slavici să trimită la Arad, la redacția ziarului local *Biserica și Școala*, numărul 50 al ziarului *Timpul*.

---

² Vasile MANGRA, *Corespondență*, vol. II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 267.

³ I. SLAVICI, *Amintiri*, p. 261.

⁴ I. SLAVICI, *Amintiri*, p. 261.

⁵ V. MANGRA, *Corespondență*, vol. II, p. 260.

De la Arad, Vasile Mangra a trimis la București numeroase numere ale ziarului *Biserica și Școala*, dar și alte lucrări care erau tipărite la tipografia diecezană din oraș. Într-o scrisoare din 6 iulie 1882 trimisă lui Slavici, profesorul Mangra arăta: „cu poșta de azi îți trimit 40 de florini pentru 22 exemplare din *Nuvele din popor* și 30 de exemplare din *Biserica și Școala*”⁶. În scrisoarea din 21 martie 1882 Mangra îi mulțumește lui Slavici că a trimis la Arad portretele reginei și îl roagă să mai trimită vreo 5-6 portrete și 15-20 de exemplare din *Nuvele din popor*, pentru a le vinde în Duminica Tomei, când are loc o întrunire a sinodului eparhial. Din corespondența celor doi putem constata că Mangra a contribuit la răspândirea unor cărți publicate la București, care au ajuns până în satele arădene, fapt ce a contribuit la trezirea conștiinței naționale în rândul preoților, iar Slavici a promovat publicația oficială a Episcopiei Aradului în lumea bucureșteană. Tot Mangra a fost cel care trimitea date pentru ca Slavici să elaboreze diferite lucrări referitoare la românii din monarhia dualistă. Este reprezentativă în acest sens scrisoarea trimisă de Slavici în 23 aprilie 1881.

În 1884 Slavici s-a stabilit la Sibiu, unde a pus bazele ziarului *Tribuna*. Referindu-se la activitatea desfășurată de scriitor la Sibiu, Roman Ciorogariu arăta că este cel care a „creat starea aceea agitată națională care a pregătit calea pentru Memorand”.

Printre colaboratorii și susținătorii săi a fost și Vasile Mangra. În scrisoarea trimisă de Slavici lui Mangra în 11 aprilie 1884 îl anunță că în zilele următoare va apărea primul număr al *Tribunei*, unde va fi prezentat programul ziarului. Slavici îi cere sprijinul lui Mangra: „sper că te unești cu noi și îmi vei da toată sprijinirea”⁷. Într-o scrisoare din decembrie 1884 Mangra arată că greutățile cu care s-a confruntat *Tribuna* în primele luni se datorează faptului că a apărut „pe neștiire”, fără ca românii să fie anunțați din timp. Astfel publicul „român cu greu poate înțelege valoarea unui jurnal serios ca *Tribuna*”. În lunile care au urmat noul ziar s-a răspândit în tot spațiul românesc, fiind citit de toate categoriile sociale. În scrisoarea din 26 ianuarie 1886 Mangra arată că „*Tribuna* e citită de toți oriunde, oricând”. Într-o altă scrisoare Mangra arată că în Arad oamenii sunt grupați în jurul *Tribunei*, pentru că apără cauza românească. În paginile *Tribunei* s-au scris importante articole despre politicienii arădeni ca Ioan Popovici-Desseanu, Mircea V. Stănescu

---

⁶ Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, *Fond Xerografii*, dos. C. 16.

⁷ Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, *Fond Xerografii*, dos. C. 16.

sau episcopul Ioan Mețianu. Implicarea lui Mangra în susținerea *Tribunei* și existența unor legături ale sale cu unii lideri ai românilor a supărat conducerea episcopiei arădene, care l-a sancționat dur, ajungându-se până la destituirea lui de la catedră. În mai multe scrisori trimise lui Slavici, Mangra scoate în evidență atitudinea episcopului Ioan Mețianu pentru care „Tribuna mai bine nu ar exista”. Se mai arată că Mețianu este cel care a aruncat „semința vrajbei” între susținătorii *Tribunei* din Arad. Un aliat al episcopului Mețianu a fost și Iosif Goldiș. În scrisoarea din 4 februarie 1886 Mangra îi prezintă lui Slavici conflictele care se manifestau în rândul intelectualilor arădeni. Arată că Reuniunea Femeilor din Arad, cu sprijinul *Tribunei* din Sibiu, a organizat un concert pentru adunarea unor fonduri necesare Școlii de Fete, dar directorul Institutului Pedagogic-Teologic a interzis tinerilor de la Teologie să participe. În scrisoarea din 22 februarie 1887 Mangra scrie despre conflictul dintre „profesori și seminariști”, care s-a extins și a dus și la apariția unui conflict între profesorii institutului și directorul Iosif Goldiș. Acesta din urmă a fost nevoit a se retrage atât din funcția de profesor, cât și de director. Mangra susține că Goldiș, deși nu corespundea nici funcției de director și nici măcar celei de profesor la o școală confesională cum era Institutul Pedagogic-Teologic, a fost numit de episcopul Mețianu pentru a supraveghea mai bine activitatea unor profesori, fapt ce a creat un conflict în care au fost antrenati și elevii institutului. Unii dintre elevi nu au mai respectat ordinea și disciplina în școală și la internat. În aceste condiții profesorii institutului, împreună cu Mangra, nu s-au „mai conformat capriciilor lui” și au pretins ca directorul institutului să țină cont și de părerile lor. După retragerea lui Goldiș a fost restabilită ordinea, iar o parte dintre elevi au fost sancționați.

Grație colaborării cu profesorii arădeni, unele lucrări scrise de Ioan Slavici au ajuns și în școlile din Episcopia Aradului, fapt ce a nemulțumit autoritățile de la Budapesta. Prin circulara nr 2429 din 1896 episcopul Aradului, Ioan Mețianu, comunică decizia autorităților maghiare de „consemnare a cărților a căror întrebuințare în școli este oprită” și dacă nu se respectă vor fi penalizați învățătorii. Printre cele 80 de titluri apare și manualul de Istorie Universală, partea a II-a, publicat de Ioan Slavici la București, și care din 1893 s-a folosit și în școlile arădene.

Prima pagină a lucrării reeditate de Ioan Russu în 1885

Sursă: Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad

În unele dintre scrisorile trimise de Mangra lui Slavici, profesorul Preparatoriei arădene amintește de situația școlii arădene. În scrisoarea trimisă în 16 decembrie 1884 Mangra amintește că protopopul Aradului și catihetul Institutului Pedagogic-Teologic, Ioan Russu, chiar dacă era bolnăvicios, dorea tipărirea *Fabulelor* publicate de Țichindeal în 1814. În urma colaborării dintre Mangra și Slavici, care l-au sprijinit atât financiar, cât și material pe Russu, a fost posibilă reeditarea volumului de fabule în 1885 la tipografia diecezană din Arad. Volumul s-a bucurat de mare succes și a fost folosit și de intelectualii din România.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu înființarea *Tribunei Poporului* la Arad de către Russu Șirianu cu sprijinul lui Slavici, orașul de pe Mureș a devenit un important centru politic pentru românii din Transilvania. Un rol important în apariția *Tribunei Poporului*, iar din 1903 a *Tribunei*, l-a avut profesorul Roman Ciorogariu, un apropiat al lui Mangra și Slavici, care a susținut ideile tribuniștilor și memorandiștilor. În perioada 1903-1912 Roman Ciorogariu s-a îngrijit de *Tribuna*, iar prin strădania sa publicația arădeană a devenit unul dintre cele mai importante ziare din Transilvania, unde au fost publicate articole scrise de intelectualii români transilvăneni de marcă din epocă. Când în ședința solemnă din 12 iunie 1921 Roman Ciorogariu a devenit membru al Academiei Române, președintele secției de istorie, Ioan Lupaș, argumenta astfel alegerea:

„timp de jumătate de secol a purtat părintele Ciorogariu un strălucit condei de ziarist. În revistele și ziarele sale arădene a publicat o serie întregă de articole și considerațiuni asupra diferitelor probleme ale vieții naționale românești”⁸.

Prin scrisorile trimise de Ciorogariu, Slavici era anunțat de evenimentele din Arad. Epistolele reflectă și situația din interiorul Bisericii Ortodoxe. Ciorogariu, în calitate de director al Institutului Pedagogic-Teologic, cunoștea bine frământările din sânul acesteia. În scrisoarea trimisă de Slavici lui Ciorogariu la 2 iunie 1902 acesta îl anunță că acel ce a fost profesor al institutului, Vasile Mangra, a fost numit în funcția de episcop al Aradului.

---

⁸ Liviu MĂRGHITAN *Academicieni originari din județul Arad*, Fundația Moise Nicoară, Arad, 2004, p. 32.

Slavici îi propune lui Ciorogariu ca prin noul episcop să se realizeze o „apropiere între români și maghiari”, pentru o viață mai prosperă. Slavici îi transmite lui Mangra prin profesorul Ciorogariu „felicitări călduroase”. Din păcate, planurile celor doi nu au putut fi puse în practică, pentru că nu a fost recunoscută alegerea lui Mangra ca episcop, iar în funcția de episcop al Aradului a ajuns Ioan I. Papp.

Prin intermediul lui Slavici, Ciorogariu și Mangra au fost puși în contact cu importante personalități din România. În scrisoarea din 13 august 1900 Slavici îi cere profesorului arădean să-l aștepte în gara din Arad pe Ioan Kalinderu, administratorul domeniului Coroanei, care era însoțit de 5 funcționari. Ajuns la Arad, omul de încredere al regelui Carol I a fost puternic impresionat de activitatea tribuniștilor arădeni, grupați în jurul *Tribunei Poporului*, pe care i-a felicitat, pentru că „aduc foloase poporului”⁹. Între intelectualii români s-au stabilit legături puternice. În toamna anului 1900 Ciorogariu îi trimitea lui Kalinderu diferite broșuri prin intermediul lui Slavici.

Prin colaborarea dintre Slavici și o parte a profesorilor arădeni, Institutul Pedagogic-Teologic a devenit una dintre cele mai importante școli pedagogice din spațiul românesc, dar și un puternic centru al mișcării naționale românești. Cu ajutorul lui Slavici au ajuns la școala din Arad cele mai importante cărți scrise în România, în timp ce lucrările profesorilor arădeni au circulat și peste Carpați. Prin activitatea profesorilor arădeni Vasile Mangra și Roman Ciorogariu, sprijiniți de Ioan Slavici, s-au făcut pași importanți pentru trezirea conștiinței naționale și realizarea Marii Unirii.

Slavici, Mangra și Ciorogariu au fost printre cei mai importanți tribuniști, care prin activitatea lor au susținut lupta pentru drepturi politice și naționale ale românilor din Transilvania. Legăturile dintre intelectualii arădeni sunt expresia solidarității sociale care la începutul secolului al XX-lea a cuprins întreaga societate, de la „vlădică până la opincă”, și a pregătit mărețul act de la 1 Decembrie 1918.

---

⁹ Roman CIOROGARIU, *Studii și documente*, Editura Episcopiei Ortodoxe, Oradea, 1981, p. 365.

STEAGUL SOCIETĂȚII ORTODOXE NAȚIONALE A FEMEILOR ROMÂNE DIN ARAD, DONAT DE ELENA GOLDIȘ (1937)

Dr. Augustin MUREȘAN

Complexul Muzeal Arad

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

“Reunion of Romanian Women from Arad and the province” was one of the most important associations of Romanians in the second half of the century. the 19th and the first half of the century XX, with a major impact on education and the development of Romanian society, its national and cultural emancipation. The history of this society records a flag donated in 1937 by Elena Goldiș in memory of her husband, the great fighter for national unity Vasile Goldiș, which is preserved in the heritage of the Old Cathedral in Arad, the church around which this society of Orthodox women carried out its activity Romanian.

Keywords

Reunion/Society/Association, Romanian Orthodox women, national emancipation, flag, Elena Goldiș, Mother of God with Child, vexillology

1. Reuniunea Femeilor Române din Arad – un scurt istoric

Reuniunea Femeilor Române din Arad și provincie” a fost una din cele mai importante asociații ale românilor din a doua jumătate a „sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. XX, cu impact major asupra educației și devenirii societății românești, a emancipării ei naționale și culturale. La începutul anului 1884 au loc primele ședințe de constituire a reuniunii, prezidate de episcopul Ioan Mețianu, în care se discută statutul viitoarei reuniuni. La data de 31 ianuarie 1884 ia ființă Reuniunea Femeilor Române din Arad și provincie condusă de un comitet ales prin vot, cu următoarea componență: președinte de onoare: episcopul Ioan Mețianu; președintă în funcțiune: Hermina Popovici-Desseanu; secretar: Atanasie Tuducescu, profesor la Preparandia din Arad; casieră: Letiția Oncu. Statutele au fost înaintate guvernului ungar, fiind aprobate la data de 24 octombrie 1886.

De această societate s-au legat, încă de la înființarea ei, scopuri nobile și mari idealuri. Primul scop al Reuniunii Femeilor Române din Arad a fost înființarea unei școli superioare de fete cu internat. Ca și scop permanent asociația avea menirea să stimuleze contribuția culturală a femeilor în societatea românească de atunci. Comitetul societății a organizat în timp manifestări culturale, conferințe publice și concerte. Depășind aria activităților culturale, acestea deveneau acțiuni cu caracter politic, de emancipare națională. Reuniunea și-a propus chiar editarea unui jurnal beletristic literar sau a unui almanah, dar această dorință nu s-a împlinit.

De la înființare și până în anul 1889 reuniunea reușește să adune o sumă considerabilă, 2.977 de florini și 89 creițari, cu care se putea deschide școala de fete, proiectul inițial al acestei societăți. Acest fond al reuniunii va fi depus la Banca Victoria din Arad, urmând ca membrii comitetului să dispună de această sumă în funcție de necesități. Amintim aici componența primului comitet al reuniunii: președintă Hermina Popovici-Desseanu, membrii Rhea S. Ceonța, Silvia Plopu, profesorul Teodor Ceonța, avocații Petru Truția și Dr. Nicolae Oncu.

În toamna anului 1890 se deschide „Școala superioară de fete” cu caracter confesional. Școala are și un mic internat, având ca sediu un modest apartament la etajul I în casa episcopiei de lângă biserica ortodoxă. Ministerul nu-i recunoaște societății dreptul de a susține o școală confesională, fiind preluată de Consistoriul eparhial. Rămâne în grija reuniunii educația elevelor plasate în internat și întreaga gospodărie. Pe lângă aceasta reuniunea se stră-

duiește să adune fonduri pentru a putea sprijini elevele lipsite de mijloace materiale, dar dornice de a învăța în limba română. În perioada următoare localul școlii și al internatului se dovedesc a fi insuficiente și nepotrivite pentru numărul tot mai mare al elevelor. Reuniunea începe să fie preocupată de ideea construirii un sediu propriu, modern și dotat, pentru școală și internat.

După moartea Herminei Popovici-Desseanu, survenită în anul 1889, conducerea societății este preluată de Aurelia Beleş, soția notarului public din Arad dr. Ioan Beleş, secondată de vicepreședinta Rhea S. Ceontea și casiera Barbara Antonescu.

În Adunarea generală din 10 martie 1909, reuniunea își alege un nou comitet din care au făcut parte personalitățile marcante ale vieții culturale românești din Arad, de la începutul sec. XX. Președintă a noului comitet a fost aleasă Letiția Oncu, soția lui dr. Nicolae Oncu, un mare susținător al acțiunilor culturale și naționale din Arad. Secretar al reuniunii a fost ales Sever Bocu, redactorul șef al ziarului *Tribuna*, casieră Iustina Șerban, consilieri dr. Nicolae Oncu, dr. Iustin Marșieu, dr. Cornel Iancu și dr. S. Tămășdan. Membrele comitetului erau: Marilena Bocu, Octavia Ciuhandu, Ana Demian, Lucreția Herbay, Adriana Ispravnic, Zina Moga, Iovanca Nemeth, Aurelia Petran, Eugenia Cicio-Pop, Iustina Șerban, Livia Vuia.

Societatea continuă seria de activități culturale sprijinind totodată acțiunile sociale privind ajutorarea elevilor săraci, înființarea de biblioteci, organizarea de manifestări culturale și popularizarea artei românești. A reușit să colecteze cărți din donații pentru biblioteca școlii, care a fost înființată de Maria Botiș-Ciobanu între anii 1900-1901, când era directoare a internatului. Procesul de învățământ a fost îndrumat pentru a asigura pregătirea tinerelor fete în ceea ce privește conducerea gospodăriei și creșterea copilului. Profesoarele școlii și educatoarele ei au menținut strânse legături cu cercurile culturale de peste Carpați.

Directoarele reuniunii l-au urmat pe Vasile Goldiș în punerea în practică a ideii că într-o școală de fete e recomandabil să se acorde cântecului și corului sprijin durabil atât în timpul lecțiilor, cât și în timpul liber. Cultura muzicală și prețuirea tradiției românești erau factori puternici de prevenire a încercărilor de deznaționalizare manifestate în lumea tinerelor fete, care frecventau cursurile școlilor străine. Portul, cântecul, dansul și valorile tradiționale românești facilitau comunicarea în grup, făcând din acțiunile organizate de reuniune prilej de afirmare a valorilor naționale.

Una din realizările majore ale acestei societăți rămâne, indubitabil, ridicarea impunătoarei clădiri în care urma să-și desfășoare activitatea Școala de fete, clădire care dăinuie până în zilele noastre, situată lângă Reședința episcopală. Strădania reuniunii, în special a comitetului de conducere în frunte de venerabila doamnă Letiția Oncu, a fost admirabilă. Vreme de patru ani s-au organizat diferite colecte, baluri și acțiuni de caritate, donații din partea românilor cu stare, adăugându-se și generoasa contribuție a boierului basarabean Vasile Stroescu, socotit ca și ctitor al acestei clădiri. Astfel că, în anul 1912 s-a pus piatra de fundament a școlii, noul local inaugurându-se la 25 august 1913.

Din 1913 președintă a reuniunii este Sofia Beleş, soția protopopului de Arad Vasile Beleş, secretar prof. Avram Sădeanu, membre în comitet: Aurelia Petran, care timp de șapte ani a fost și casieră, Sofia Papp, Valeria Herbay, Eugenia Cicio-Pop, Elena Goldiș, Adriana Ispravnic, Ecaterina Vățian, Maria Botiș, Florica Popovici, Georgina Lugojan, iar consilieri Vasile Goldiș, dr. Iustin Marșieu, dr. Cornel Iancu și P. Vasilon.

După izbucnirea Primului Război Mondial activitatea reuniunii este limitată mărginindu-se la organizarea unor conferințe ținute de intelectualii români din oraș și acte de caritate, în limita posibilităților. Destinele reuniunii sunt conduse pe toată perioada războiului de către Sofia Beleş, secretar fiind profesorul Victor Stanciu directorul Școlii civile de fete. După 1919 destinele și rostul reuniunii se schimbă: școala și internatul sunt definitiv trecute în grija Consistoriului eparhial.

Reuniunea joacă un rol esențial în anii de mari prefaceri 1918-1919, fiind implicată în toate mișcările politice-naționale din acest oraș de graniță. Comitetul nou alcătuit sub președinția distinsei românce Eugenia Cicio-Pop ajutată de Adriana Ispravnic și de un comitet de 15 membre, dezvoltă o însuflețită activitate. Se redactează schimbarea statutelor vechi, conform noilor directive dictate de situația politică și socială. Reuniunea este recunoscută ca persoană juridică, președinte de onoare și patron rămânând pentru totdeauna episcopul Aradului.

În perioada interbelică va avea o nouă titulatură „Societatea Ortodoxă a Femeilor Române din Arad”, fiind la fel de activă. De pildă, femeile din această asociație erau alături de copii și bătrâni în apropierea sărbătorilor Crăciunului, participau la împodobirea pomului de Crăciun în spitale, orfelinate, așezăminte sociale. Astfel, în 1936, pe când președintă a acestei aso-

ciații era Elena Goldiș, femeile ortodoxe se implică – la îndemnul episcopului Andrei Magieru – în regenerarea morală a tinerelor și a poporului în general. În Postul Nașterii Domnului femeile ortodoxe s-au implicat ca în Catedrală să se officieze miercurea și sâmbăta servicii religioase, iar vinerea meditații pe teme teologice la Academia Teologică, prima meditație fiind ținută de episcopul Andrei Magieru. La aceste întâlniri duhovnicești puteau să participe poporul, intelectualii și tinerii. Femeile ortodoxe aveau un program al manifestărilor religioase și culturale și un steag propriu care să le reprezinte și care face obiectul de studiu al acestui articol.

După instaurarea regimului comunist asociația își continuă existența sub o altă formă, cea a comitetelor parohiale, unde femeile erau implicate în viața bisericii și a comunităților pentru îndeplinirea aceluiași scopuri sociale și filantropice, perpetuând astfel, sub o formă ascunsă, impresionanta și constanta activitate a societății, spiritul și forța marilor femei românce din a doua jumătate a sec. al XIX și prima jumătate a sec. XX¹.

2. Prezentarea însemnului vexilologic

Printre piesele expuse într-o sală cu obiecte vechi bisericești la Catedrala Veche din Arad se află și un interesant steag donat de Elena Goldiș acestei biserici în memoria soțului său Vasile Goldiș², în anul 1937. El s-a păstrat mult timp în podul bisericii catedrale.

---

¹ În alcătuirea acestui scurt istoric s-a ținut seamă de următoarea bibliografie: Tulia BOGDAN, „Reuniunea Femeilor Române din Arad”, în *Hotarul*, anul VI (1939), nr. 4-8, pp. 149-153; Rodica HERLO, „Reuniunea femeilor române din Arad și provincie”, în *Ziridava* X, 1978, pp. 331-346; Rodica HERLO, „Contribuția femeilor arădene la mișcarea națională de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX”, în *Ziridava* IX, 1978, pp. 199-206; Vasile POPEANGĂ, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Facla, Timișoara, 1978, pp. 93-95; Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale (1807-1948)*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006, pp. 147-152; Elena GHERGHINESCU-ZIEGLER, *Femeia creștină, candelă a credinței*, Editura Mirador, Arad, 2024, pp. 47-53; 79-94; 184-212; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG, *Catedrala Ortodoxă Veche – centru spiritual-liturgic și misionar-cultural al Aradului*, Ediția a 2-a, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, pp. 334-335.

² Despre viața și activitatea marelui luptător pentru unitate națională, vezi: Gheorghe ȘORA, *Vasile Goldiș, militant pentru desăvârșirea idealului național*, Timișoara, Editura Facla, 1980 și Gheorghe ȘORA, *Vasile Goldiș, o viață de om așa cum a fost*, Timișoara, Editura Helicon, 1993.

În rândurile de mai jos prezentăm acest steag. De la el se păstrează atât flamura³ cât și hampa⁴. Flamura steagului este confecționată din mătase, alcătuită din două bucăți (foi) detașabile, unite între ele, și are un format dreptunghiular (cu dimensiunile de 117x64 cm). Flamura nu este fixată direct pe hampă ci pe o vergea subțire metalică de 78 cm.

Hampa steagului confecționată din lemn, lungă de 2,78 m, este vopsită în roșu-închis și are în vârf o cruce din același material, dar „aurit” (18 cm). Pe marginile celor patru laturi flamura are un șnur auriu. În partea flotantă flamura păstrează la un colț un ciucure confecționat din fir metalic auriu. Celălalt ciucure lipsește.

Pe o *față* a flamurii de culoare roșie, într-un medalion central oval-vertical, aplicat (36x24 cm), lucrat din goblen pe fond galben înconjurat de un șnur din fir metalic auriu s-a reprezentat scena religioasă Maica Domnului cu Pruncul și în medalioane mici roșii, cu litere galbene tetragrama: MP ΘΥ [MARIA NĂSCĂTOARE DE DUMNEZEU] și inițialele numelui Pruncului IS HR (Iisus Hristos). Maica Domnului, cu aureolă în jurul capului stând în tronul slavei, poartă maforion roșu, ornamentat cu elemente vegetale, redade argintiu, și hiton albastru tivit la gât și manșete cu galon de aur. Pruncul Iisus cu părul cărlionțat și scurt, cu nimb în jurul capului, și stând în picioare desculț, pe genunchiul stâng al Maicii Domnului este sprijinit de aceasta cu ambele mâini. Hristos poartă haină lungă albastră ornamentată cu elemente vegetale și hiton galben. Cu ambele mâini Iisus binecuvântează. De o parte și de alta a medalionului s-a brodat cu fir metalic auriu câte o ramură de măslin, legate în partea inferioară cu o fundă.

Deasupra medalionului s-a scris cu litere majuscule din fir metalic auriu inscripția: **SOC[IETATEA] ORTODOXĂ NAȚ[IONALĂ] A FEMEILOR**, iar dedesubt cu aceleași fel de litere: **ROMÂNE ARAD 1937**. Data: 1937 este anul confecționării acestui steag.

Pe *cealaltă față* a însemnului vexilologic având culoare albastră s-a scris pe trei rânduri cu litere majuscule din fir metalic auriu următoarele cuvinte: **DONAT DE DOAMNA ELENA V. GOLDIȘ ÎN MEMORIA NEUITATULUI EI SOȚ**⁵.

---

³ Flamură = țesătură realizată din fire de mătase, damasc, bumbac etc. prinsă pe hampa steagului pe una din laturi, vezi: Alexandru DANEȘ, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 7.

⁴ Hampă = baston lung și subțire de lemn de care se prinde pânza steagului (flamura), iar la extremitatea superioară pajura sau vârful; *sinonim*, cotor, lance, prăjină, vezi: Alexandru DANEȘ, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 5.

⁵ La început Vasile Goldiș a fost căsătorit cu Ányos Viola, pictoriță și pianistă talentată, fiica solgăbirăului din Lipova. Cununia a avut loc la 29 august 1887, în Biserica ortodoxă din

3. Concluzii

„Reuniunea Femeilor Române din Arad și provincie”, numită mai târziu „Societatea Ortodoxă a Femeilor Române din Arad”, a fost o societate plămădită și întreținută de femeile române, angajate activ în viața socială și culturală a românilor din părțile vestice, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. XX. Pe fondul unei emancipări generale a națiunilor din cadrele imperiilor de atunci s-a înscris și emanciparea femeii ortodoxe române, o emancipare creatoare și constructivă, în spirit ortodox și românesc. La fel cu existau bărbați de seamă ai acestei nații, implicați în tot ceea ce ținea de viața românilor, la fel au existat și femei ilustre animate de dragostea față de Biserică și Neam, dispuse la jertfă și dăruire, care au dublat acțiunile elitei românești, contribuind substanțial la emanciparea și unitatea națională.

După moda vremii, femeile ortodoxe române s-au organizat într-o reuniune sau societate, prin intermediul căreia au organizat o serie de acțiuni culturale, sociale și filantropice, toate având ca scop luminarea românilor și emanciparea lor, educarea tinerelor fete în special, prin deschiderea unei școli cu internat, în care să se învețe limba română, tradițiile și obiceiurile românești, elemente care dau identitate unui popor. Deschiderea unei astfel de școli, iar mai târziu a unei clădiri cu internat, după exigențele epocii, a fost una din marile realizări ale reuniunii, cu consecințe majore în societatea românească.

Reuniunea a fost implicată activ în marile evenimente sociale și politice ale vremii: Războiul de Independență, Primul Război Mondial, Mare Unire, Al Doilea Război Mondial, mai ales prin colectarea de ajutoare și îngrijirea răniților, a văduvelor și orfanilor de război. Femeile din conducerea societății au luat parte de Mare Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, ducând cu ele dorința tuturor femeilor române de a se uni cu Țara mamă.

Activitatea de câteva decenii a acestei societăți a înscris o pagină de aur în istoria românilor din părțile Aradului, un exemplu viu și creator și pentru zilele noastre. Din această impresionantă istorie face parte și steagul societății confecționat în anul 1937, donat de doamna Elena Goldiș, președinta de atunci a societății. Este un simbol care se păstrează până astăzi în patrimoniul Catedralei Vechi din Arad și care reactualizează trecutul, dând anvergură și perspectivă prezentului.

Lipova, după ce aceasta a trecut de la romano-catolici la religia ortodoxă. Dar căsnicia lor a durat numai până în 1902. În același an el s-a recăsătorit cu Elena Luțai (1882-1963) o tânără și fermecătoare învățătoare din Pecica, alături de care și-a petrecut tot restul vieții, vezi: Gheorghe ȘORA, *Vasile Goldiș, o viață de om așa cum a fost*, p. 27.

ARTICOLE

SThHA

An VI (2024)/6/ pp. 161 - 186

FIGURI ECLEZIASTICE ȘI LAICE DIN PĂRȚILE ARADULUI, SFÂRȘITUL SEC. XIX-ÎNCEPUTUL SEC. XX

Prof. Drd. Alin-Florin CIOTEA

Petru Grozda din Șimand (1848-1896) – preot, proprietar și memorandist

In contextul împlinirii a 130 de ani de la condamnarea memorandiștilor am dorit să punem în lumină figura mai puțin cunoscută a unuia dintre cei care au luat parte la Conferința națională de la Sibiu din 1892, în cadrul căreia s-a decis înaintarea de îndată a Memorandumului. Este vorba de Petru Grozda din Șimand.

S-a născut la 15 martie 1848. Listele absolvenților Institutului Teologic din Arad ne descoperă faptul că între 1869-1872 Petru Grozda a fost student al acestei prestigioase instituții de învățământ. Tot de aici aflăm și locul nașterii: Sănnicolau Mic. În anul 1872, îndată după finalizarea pregătirii intelectuale, s-a căsătorit cu tânăra Sofia Ciobotă (1852-4 aprilie 1921) din Șimand. Așa ajunge Petru Grozda în Șimand. Căsătoria celor doi este binecuvântată de Dumnezeu cu trei băieți și o fată: Aurel, doctor în științe juridice, avocat celebru și delegat din partea cercului Buteni la Marea Unire din 1918; Cornel, absolvent al Facultății de Medicină Veterinară din Budapesta, delegat din partea Șimandului la Marea Unire din 1918; Emil, doctor în științe politice și în științe juridice, avocat, primpretor la Pecica și delegat din partea cercului Ceica la Marea Unire din 1918; și Victoria, căsătorită cu Silviu Popovici, protopretorul cercului Bichiș.

În plan profesional, Petru Grozda a fost preot în Șimand. Este cel puțin ciudat faptul că nu este menționat de nici măcar una dintre listele care cuprind șirul preoților din Șimand. Cu toate acestea, monumentul său funerar, la care se adaugă și numeroase articole și informații din presa vremii, îl prezintă pe Petru Grozda ca fiind slujitor ortodox la biserica din Șimand. Posibil să fi avut statutul de preot capelan, așa cum se obișnuia în acea vremea, aceasta fiind o posibilă explicație a lipsei sale din listele preoților slujitori din Șimand.

A făcut parte din așa numita lume bună a societății românești de atunci. A participat la diverse baluri și petreceri la care au luat parte importanții oameni politici, religioși și intelectuali de marcă nu doar din Arad, ci din întreaga Transilvanie.

Petru Grozda a fost foarte implicat și în latura social-filantropică, organizând sau participând la diverse colecte. În anul 1885 sprijină financiar *Reuniunea femeilor române din Arad*. La 1 februarie 1890 a fost organizat un bal pentru ajutorarea studenților români lipsiți de posibilități financiare. Petru Grozda a participat la acest bal implicându-se și printr-o colectă realizată la nivelul localității Șimand, reușind să adune 10 florini, jumătate din sumă constituind obolul său, iar cealaltă jumătate contribuția unor localnici. În 1893 donează 10 florini pentru școlarii săraci din Lipova. De asemenea, în anul 1886 face parte din comitetul executiv al nou înființatului Institut de credit și economii *Victoria* din Arad.

În anul 1892 a participat ca delegat din partea cercului Sântana la Conferința națională de la Sibiu, care a decis înaintarea fără amânare a Memorandumului. Doi ani mai târziu a avut loc procesul memorandiștilor. Deși el nu a avut de suferit o condamnare, așa cum s-a întâmplat cu Mihai Veliciu din Chișineu-Criș, totuși, i s-a impus să manifeste cel puțin o atitudine de tăcere referitor la cele întâmplate. În schimb fiica sa, Victoria, trimitea la 9 mai 1894 o adresă „inculpaților”: „Martiri prea iubiți ai neamului nostru, întăriți-vă inimile, căci toată suflarea românească cu voi este; rugăciunile fierbinți pentru voi și pentru cauza noastră se înalță la Atotputernicul. Dumnezeu ajută dreptii, iar cauza noastră este dreaptă”. Există posibilitatea ca acest mesaj să-i fi aparținut chiar lui Petru Grozda, însă, din cauza presiunilor, să fie pus sub semnătura fiicei sale.

În ziua de 3 mai din anul 1893 a avut loc la Chișineu-Criș o impozantă manifestare românească de protest împotriva noilor legi, care a adunat câteva mii de oameni. Președintele adunării a fost preotul Constantin Popovici din Comlăuș, iar secretarul adunării a fost ales Petru Grozda.

Petru Grozda a fost unul dintre cei mai mari proprietari din localitatea Șimand, chiar și din localitățile învecinate. În anul 1890 devine primul deținător al unei mașini de treierat cu abur din această comună. Iată cum redactează un periodic arădean istoricul eveniment al primirii la Șimand a mașinii de treierat cu abur: „Procurându-și domn preot și proprietar Petru Grozda mașina de treierat cu abur, miercuri în 25 iunie 1890 a fost adusă de la gară într-un mod grandios sărbătoresc. Deși era zi de lucru, toate străzile erau îndesate de popor, mic și mare, plin de curiozitate. La gară, unde era mașina decorată cu cununi de flori împletite din spice de grâu, așteptau peste 400 de locuitori români și străini. După ce au fost toate gata tocmai la ora 2 a ajuns trăsura domnului preot cu doi băieți ai d-sale trasă de doi armăsari aprigi. Băieții erau îmbrăcați în veșminte naționale românești, decorați cu cununi de spice și flori peste umeri și piept, în mână aveau un mic steguleț național. Dându-se semnalul de plecare, muzica începu a cânta piese românești, mașina a fost trasă de 16 cai voinici; călare se aflau ca conducători 8 juni români îmbrăcați în veșminte de sărbătoare naționale care cântau doine populare. Peste 150 băieți de școală însoțeau alaiul. Pe strada principală abia se putea străbate de popor, conductul a fost așteptat de toată inteligența din localitate, fără deosebire de confesiune. Când a ajuns pe lângă castelul baronului Alexandru Banhidy am văzut că în trăsura unde ședeau băieții d-lui Grozda dimpreună cu doamna mamă se trimise o cunună foarte frumoasă de flori cu inscripție, între strigătele frenetice «Să trăiască!». Dea cerul ca să putem vedea cât mai mulți români așa ca d-l preot Petru Grozda, imitându-i fapta, care azi servesc de laudă și onoare întregii noastre comune” (REDACȚIA, „Progres agricol”, în: *Tribuna* (Sibiu), an VII (1890), nr. 138 din 19 iunie/2 iulie, p. 550).

Cea mai importantă moștenire lăsată de Petru Grozda au fost copiii săi. Așa după cum am menționat la începutul articolului, cei trei băieți ai săi au fost oameni distinși, cu o pregătire intelectuală de excepție pentru sfârșit de secol XIX și cu o activitate bogată în special sub aspect național. Urmând exemplul tatălui lor, atunci când țara a avut nevoie, nu au întârziat să răspundă „prezent”. Este bine de știut că Aurel Grozda a fost mulți ani membru în Sinodul Eparhial din Arad, iar Cornel Grozda i-a însoțit pe cei doi preoți martiri din Șimand, Cornel Popescu și Cornel Leucuța, în refugiul lor în Arad. Pentru că a refuzat să revină în localitate a scăpat cu viață, în schimb cei doi preoți amintiți au fost uciși în modul cel mai crud.

Petru Grozda trece la cele veșnice în ziua de 29 noiembrie 1896, la ora 2 și jumătate noaptea, la vârsta de numai 48 de ani, după o scurtă, dar grea suferință (REDACȚIA, „Necrolog”, în: *Tribuna* (Sibiu), an XIII (1896), nr. 257

din 21 noiembrie/3 decembrie, p. 1027). A fost înmormântat în cimitirul din Șimandul de Jos. Până astăzi se păstrează foarte bine mormântul familiei Grozda. Petru Grozda, Sofia Grozda (soția sa) și Cornel Grozda (fiul său) așteaptă zorile Învierii aici, sub glia din Șimand. Această brazdă de pământ ascunde o întreagă istorie a localității, iar alături de impozantul monument funerar constituie singura mărturie palpabilă a trecerii prin lume a acestei distinse familii Grozda.

Preotul Gheorghe Buha din Cenadul Unguresc (1897-1936)

Comunitățile românești din Ungaria, deși se află într-o scădere accentuată, au la baza lor o istorie încărcată, care constituie o mărturie peste veacuri despre românii de aici, dar îi și responsabilizează pe cei de astăzi. Una dintre comunitățile importante care au scris istorie este Cenadul Unguresc. Aceasta s-a ridicat și datorită oamenilor înțelepți care au răspuns pe măsura chemării lor. Unul dintre aceștia a fost și preotul ortodox român de aici, Gheorghe Buha, de la a cărui numire în fruntea acestei parohii se împlinesc anul acesta 100 de ani. În continuare vom încerca să creionăm portretul biografic al acestuia pe baza documentelor arhivistice și a periodicelor vremii, fără a avea pretenția unei prezentări exhaustive.

Preotul Gheorghe Buha s-a născut în anul 1897 în orașul Chișineu-Criș din județul Arad, în casa lui Ioan Buha (17 aug. 1862 - 16 feb. 1920) și a Anei Demșe (10 sept. 1862 - 30 iul. 1928). Cei doi părinți au mai avut încă doi băieți, Ioan Buha (21 mai 1895 – 9 octombrie 1945) și Ioan Buha (14 mai 1900 – 14 mai 1929) căsătorit cu Maria Barbura.

Își începe pregătirea intelectuală în localitatea natală, după care urmează cursurile liceale. Simțind o chemare spre slujirea preoțească se înscrie la Institutul Teologic din Arad, fiind absolvent al promoției 1918-1919. Pe parcursul studiilor teologice Gheorghe Buha a fost implicat în activitățile școlare și extrașcolare, fiind membru în comisia literară a Societății de lectură a teologilor arădeni. După absolvirea Teologiei se înscrie la Academia de Drept din Oradea. Așadar, Gheorghe Buha avea o dublă specializare, atât teologică, cât și juridică.

În anul 1924 se căsătorește cu tânăra Terezia, căsnicia lor fiind binecuvântată de Dumnezeu cu trei copii. Tot în acest an este hirotonit preot pe seama Parohiei Cenadul Unguresc de către episcopul Ioan Ignatie Papp al

Aradului. Instalarea în fruntea Parohiei Cenadul Unguresc s-a făcut la 1 aprilie 1924 de către preotul Simion Cornea din Bătania, momentul fiind unul cu totul special și emoționant pentru credincioșii de aici, care fuseseră văduviți de preot vreme de patru ani.

Deși a activat doar 12 ani la Cenadul Unguresc, conștiința preoțească a acestuia, ajutată și de elanul tineresc, a contribuit la o frumoasă cunună de realizări. Dintre aceste realizări, în primul rând putem menționa încercarea sa de a-i ține în unitate pe românii ortodocși din localitate, iar aceasta într-un context neprielnic. Este cel puțin de admirat faptul că părintele Gheorghe Buha a avut curajul să vină în mijlocul unei comunități de români rămasă în afara hotarelor țării mame, în timp ce o parte însemnată a preoților, care au slujit aceste comunități, s-au refugiat în România. Așa s-a întâmplat cu predecesorul său, preotul Romul Nestor, care s-a refugiat în Arad, fiind numit la catedra Institutului Teologic de aici. Pentru că am amintit aici de Romul Nestor se cuvine să fac o precizare. Acesta trece la cele veșnice în ziua de 8 aprilie 1925. Consistoriul din Arad îl anunță pe părintele Gheorghe Buha de acest trist eveniment, iar părintele decide să fie trase clopotele bisericii din Cenad în semn de prețuire și respect pentru cel care le-a fost păstor vreme de mulți ani. Asemenea a procedat și înainte cu câteva săptămâni când a murit episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului. Într-un raport, părintele Gheorghe Buha informează conducerea Episcopiei Aradului că primpretorul Nagy Gyula din Macău a fost foarte deranjat de atitudinea acestuia, trăgându-l la răspundere „cum a cutezat a trage clopotele după părintele Romul Nestor atunci când n-a avut dreptul”. Desigur, acesta este un mic exemplu, însă, cu ajutorul căruia ne putem creiona o imagine de ansamblu asupra modului în care erau urmăriți și tratați preoții.

Cu toate că a păstorit în vremuri tulburi pentru aceste comunități românești, a reușit să se afirme și pe plan edilitar. A fost, poate, printre singurii preoți care au avut curajul să reabiliteze locașurile de cult în anii imediat următori Tratatului de la Trianon. Astfel, de păstorirea sa se leagă renovarea acoperișului turnului bisericii. Astăzi, pentru mulți, o asemenea realizare pare neesențiativă, însă, faptele, evenimentele, oamenii și istoria trebuie privite și înțelese în context. Fără o contextualizare riscăm să tragem concluzii pripite și să punem etichete nepotrivite.

Părintele Gheorghe Buha a avut o implicație deosebită și în problemele școlare, fiind un susținător al proiectului care prevedea ca elevii de la școlile din Cenadul Unguresc, Apátfalva și Macău să susțină un examen la disci-

plina religie ortodoxă. Asemenea preoților dinaintea sa, Gheorghe Buha a fost cel care s-a ocupat de predarea orelor de religie.

În 29 iunie 1929 a luat parte alături de alți preoți la Colegiul preoților ortodocși români din Ungaria, fiind un aprig susținător al preotului Simion Cornea din Bătania în demersul său de a crea o organizație bisericească pentru românii ortodocși rămași dincolo de hotarele patriei mamă. După moartea preotului Simion Cornea din 1932 va administra provizoriu și această parohie.

Încă de la finalul anului 1935 și începutul anului următor părintele Gheorghe Buha nu a mai putut sluji din cauza unei boli necruțătoare. Deși încă tânăr, dar slăbit de lunga suferință, în ziua de 29 aprilie 1936, trece la cele veșnice într-un sanatoriu din Arad, la vârsta de numai 39 de ani, lăsând în urmă o soție îndurerată și trei copii. Trupul părintelui a fost transportat la Chișineu-Criș, fiind înhumat în cimitirul din localitate. Slujba de înmormântare a fost săvârșită de Petru Marșieu, protopopul Chișineu-Crișului. Preoțimea românească din Ungaria a fost reprezentată de părintele Petru Mișcuția din Chitighaz. Episcopia Aradului a ajutat familia îndoliată, pe doamna preoteasă Terezia și pe cei trei copilași, până la finalul anului 1938, cu o sumă totală de 25.000 lei. În acest mod se încheie scurta poveste de viață a părintelui Gheorghe Buha din Ceadul Unguresc.

Părintele Gheorghe Buha a fost răspunsul lui Dumnezeu la rugăciunile românilor ortodocși din Cenadul Unguresc, care vreme de patru ani au fost o turmă fără păstor, și a constituit un model pentru generațiile de preoți și credincioși care i-au urmat și chiar pentru cei de astăzi, învățându-ne că viața se trăiește nu se socotește, iar intensitatea trăirii este mai importantă decât anii trăiți.

Bibliografie: Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, fond *Parohia Ortodoxă Română Cenadul Unguresc*, dosare 1924-1936; Arhiva Parohiei Ortodoxe Chișineu-Criș, fond *Protopopiatul Ortodox Român Chișineu-Criș*, dosar 3b/1923, f. 8; [REDACTIA], „†Gheorghe Buha”, în: *Biserica și Școala*, an LX (1936), nr. 18-19 din 3-10 mai, pp. 10-11; Elena CSOBAL, „Comunitatea românească din Cenadul Unguresc între cele două Războaie mondiale (1910-1945)”, în: *Simpozion*, Giula, 2002, pp. 101-103; Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006, pp. 303, 307-308; Edit. Vasile POPEANGĂ, Vasile POP, *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 2006, pp. 209-210; Elena CSOBAL, „Comunitățile românești din Giula în perioada interbelică”, în: *Simpozion*, Giula, 2006, pp. 96-97; Pavel VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 515.

Preotul și învățătorul Ioan Toconiță (1884-1954)

Anul acesta s-au împlinit 140 de ani de la nașterea preotului Ioan Toconiță și 70 de ani de la trecerea sa la cele veșnice. În acest context am considerat necesar repunerea în lumină a unuia dintre vrednicii arădeni, care au îmbrăcat și purtat cu cinste atât haina de dascăl, cât și cea de preot.

S-a născut la 17 octombrie 1884 în localitatea Sânnicolau Mare din județul Timiș. Aici a frecventat primele clase școlare, după care urmează cursurile pedagogice ale Institutului Pedagogic-Teologic din Arad, fiind absolvent al promoției 1903-1904. În timpul anilor de studiu a făcut parte din *Societatea de lectură a tinerimii* acestui institut, fiind membru în comisia muzicală a societății. După absolvirea studiilor se căsătorește cu tânăra Aurelia Todoran și este ales în postul de învățător al școlii din Petriș.

Începând cu anul 1906 este ales învățător al catedrei din Șimandul de Sus, în locul lui Ioan Volentir, desfășurând vreme de un deceniu și jumătate o activitate didactică deosebită. În paralel cu activitatea didactică s-a implicat mult și în viața duhovnicească a locuitorilor din Șimand. Spre exemplu, organiza în fiecare an un pelerinaj al credincioșilor din Șimand la Mănăstirea arădeană Hodoș-Bodrog cu prilejul Praznicului Adormirii Maicii Domnului din 15 august. Pelerinajele șimandanilor conduse de învățătorul Ioan Toconiță, iar ulterior de preoții Mornăilă și Faur, au fost unele dintre cele mai semnificative și mai apreciate dintre toate celelalte care erau organizate la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. Pentru întreaga activitate didactică, spirituală și culturală desfășurată de învățătorul Ioan Toconiță la Șimand a primit calde felicitări de la însuși regele României, Ferdinand I.

A fost membru al *Reuniunii învățătorilor români arădeni*, despărțământul Chișineu-Criș, fiind foarte implicat în manifestările culturale organizate de către această societate. În contextul izbucnirii Primului Război Mondial, la 26 iulie 1914 învățătorul Ioan Toconiță este mobilizat în război, făcând parte din regimentul 46 Seghedin. Reîntors de pe front, va conduce delegația celor zece participanți din Șimand la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, în cadrul căreia s-a decis unirea Transilvaniei cu Regatul României. Dezideratul pentru care a luptat la propriu l-a văzut realizat, spre deosebire de alte zeci de mii de români care au căzut jertfă pe front și care nu au mai avut bucuria să vadă România reîntregită.

În anul școlar 1919-1920 părăsește școala din Șimandul de Sus și se transferă la școala din Șiria. În 24 octombrie 1926 este hirotonit preot de către episcopul Grigorie Comșa al Aradului pe seama Parohiei Mocrea din județul Arad, de acum înainte îndeplinind o dublă misiune, preoțească și didactică.

Cu prilejul Congresului Asociației învățătorilor din părțile arădene, Ioan Toconiță a susținut o foarte interesantă conferință din care desprindem concepția sa legată de idealurile școlii. Astfel, în viziunea sa: „chemarea școlii este să facă din om un spiritual și ea va ajunge la acest postulat printr-o educație, în care frica să nu mai joace rolul de până acum. Educația să pornească de la auto-cunoaștere”.

Așa cum l-a descris cineva, Ioan Toconiță a fost „unul dintre cei mai vestiți organizatori de coruri în învățământul primar din județul nostru”. După venirea sa în fruntea școlii din Șimandul de Sus se va ocupa îndeaproape de corul condus până atunci cu măiestrie de Ioan Volentir, transformându-l într-un cor mixt. La puțin timp noul cor a ajuns să rivalizeze cu altele mult mai vechi. Un exemplu elocvent este participarea la un concurs al corurilor organizat la Bichișciaba cu prilejul venirii Regelui Ferdinand și a Reginei Maria din mai 1919, când formația corală din Șimand, dirijată de învățătorul Ioan Toconiță, a câștigat locul I. Alături de corul din Șimand s-a ocupat de perfecționarea corului din Șiria, în timpul său ajungând unul dintre cele mai apreciate coruri din părțile Aradului, a organizat corurile mai multor școli din orașul Arad. De asemenea, în anul 1933, la invitația preotului Cornel Mureșan din Grădiște, înființează și aici un cor format din 45 de membri. A cântat și la violină.

În anul 1941 se transferă de la Parohia Mocrea în județul Hunedoara la Parohia Cerbia cu filiile Pogănești, Micănești și Almășel, unde va funcționa până în anul 1945. Se pare că în acest an se întoarce în părțile Aradului, urmând ca în anul 1952 să revină la această parohie. Motivul revenirii s-a datorat persecuțiilor la care a fost supus de puterea comunistă.

Trece la cele veșnice în ziua de 23 ianuarie 1954.

Preotul și învățătorul Ioan Toconiță rămâne un exemplu demn de urmat în relația Biserică-Școală, respectiv Altar-Catedră. A fost omul care a îmbinat într-un mod armonios cele două vocații, fără să uite vreodată și de datoriile sale față de țară. Conștiința sa românească nu l-a lăsat să rămână nepăsător când alții luptau pe front și tot ea l-a ajutat să fie părtaș mării bucurii trăite de poporul român la 1 Decembrie 1918.

Bibliografie: Arhiva Parohiei Ortodoxe Chișineu-Criș, fond *Protopopiatul Ortodox Român Chișineu-Criș*, dosar 2/1915, f. 234; dosar 3/1915, f. 263; Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, p. 488; *Viitorul*, an XXI (1929), nr. 6423 din 13 iulie, p. 2; [REDAȚIA], „Concursul de coruri al Asociației corurilor și fanfarelor din județul Arad”, în: *Universul*, an XLVIII (1930), nr. 118 din 28 mai, p. 8; [REDAȚIA], „Decese”, în: *Mitropolia Banatului*, an V (1954), nr. 3-4, p. 47; Gavril COSTAN, *Peregrinările mele în vremuri de restriște pe meleaguri orădene și hunedorene*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2014, pp. 87-88, 91, 93.

Protopopul Gheorghe Vasilevici (1823-1881)

Una dintre cele mai importante personalități bisericești din aceste părți de țară este preotul și protopopul Gheorghe Vasilevici, de la a cărui naștere s-au împlinit anul trecut două secole.

Gheorghe Vasilevici s-a născut în anul 1823 în localitatea Micălaca din județul Arad, astăzi un cartier al Municipiului Arad. La școala confesională de aici își va fi început tânărul Gheorghe pregătirea intelectuală, continuând apoi cu gimnaziul la Arad și Oradea. După absolvirea studiilor gimnaziale urmează câțiva ani cursurile Facultății de Drept din Pojon, unde a beneficiat de o bursă în valoare de 36 fl. din partea *Fundației Balaiana*. Își finalizează studiile juridice la Academia de Drept din Oradea.

Fiind un element deosebit de sârguincios și apreciat de către dascălii săi, acesta are posibilitatea să urmeze o carieră în avocatură, însă refuză această oportunitate. Simțind o chemare spre slujirea sacerdotală, în anul 1843, se înscrie la Institutul Teologic din Arad, fiind absolvent al promoției 1845-1846. Aici s-a bucurat să audieze și să primească îndrumări de la unii dintre cei mai renumiți dascăli de teologie arădeni: Ghenadie Popescu, Patrachie Popescu, Ioan Raț, Arsenie Popovici și Dimitrie Antonovici. Este important să amintim că între cei 47 de colegi pe care i-a avut Gheorghe Vasilevici la Institutul Teologic din Arad s-au remarcat pe plan bisericesc, școlar, cultural și literar: Ambrozie Jurma (1823-1892), un cleric cărturar de excepție de pe Valea Mureșului, de la Bata, și un pasionat bibliofil și Ioan Mezei (1822-1864), preot, poliglot și dascăl la Institutul Teologic din Arad. Pentru toți

trei, absolvirea teologiei a însemnat nu doar desăvârșirea pregătirii lor intelectuale, ci și alegerea unui drum în viață.

După absolvirea studiilor teologice, tânărul Gheorghe se căsătorește cu Elena Nicoară, fiica lui David Nicoară, care a fost fratele marelui luptător național pentru drepturile românilor, Moise Nicoară. Aceasta a mai avut un frate și trei surori: Mihai Nicoară, jude regesc în Sătmar; Maria Chirilescu, căsătorită cu vrednicul protopop al Chișineului și paroh la Chitighaz, Petru Chirilescu; Iulia Filimon, căsătorită cu notarul Emanuel Filimon, și Sofia Antonescu, căsătorită cu Ștefan Antonescu, președintele scaunului orfanal din Lugoj. Cei doi, Gheorghe și Elena, nu au avut copii.

Slujirea preotească o începe la un an după finalizarea studiilor. Astfel, în anul 1847 episcopul Gherasim Raț al Aradului îl hirotonește preot pe seama parohiei Giula maghiară (ulterior Giula – oraș mare românesc, iar astăzi Giula Mare). Gheorghe Vasilievici vine la cârma acestei parohii și comunități după vrednicul preot Simion Bica, care a fost paroh aici din 1838 și până în anul 1847, când este numit protopop al tractului de la Peșteș. Aici, la Giula, va desfășura o activitate liturgică și pastorală remarcabilă. Nu a neglijat nici latura edilitară, care este parte din ceea ce înseamnă misiunea sau activitatea preotului în mijlocul unei comunități. Este important să amintim că biserica parohiei Giula Mare a fost construită între anii 1802-1824. După 22 de ani de la începerea lucrărilor biserica a fost finalizată parțial. Menționăm aceasta deoarece în anul 1824 biserica din Giula a fost pregătită pentru târnosire, dar fără turn. În 1854, la trei decenii după edificarea bisericii, preotul paroh Gheorghe Vasilievici împreună cu credincioșii ortodocși români din Giula reușesc să adauge un turn înalt de 18 m, iar deasupra turla sau cupola acoperiș înaltă de 10 m. Începând de atunci și până astăzi, crucea din vârful bisericii este la o înălțime de 42 de m, devenind astfel cea mai impunătoare biserică ortodoxă din Ungaria. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care în anul 1883 s-a propus mutarea scaunului protopopesec de la Chișineu la Giula. Așadar, o parte importantă din biserica-catedrală de astăzi a jula-nilor se datorează vrednicului preot paroh Gheorghe Vasilievici.

Gheorghe Vasilievici a împletit armonios slujirea Bisericii cu cea a Neamului, fiind conștient că românii se pot ridica ca neam numai prin credință și cultură. În acest sens, în anul 1863 propune *Asociației culturale române* din Arad înființarea unui alumneu național român în Arad, care să adăpostească 100 de tineri de la școlile arădene: 25 de la Institutul Teologic; 25 de la Preparandie; 25 de la gimnaziu și 25 de tineri care vor să îmbrățișeze o carieră

artistică, industrială, neguțătorească sau economică. Propunerea lui Vasilevici s-a împlinit parțial după moartea acestuia, atunci când s-a înființat un alumneu pentru preparanzi și un internat pentru teologi. Tot pe plan cultural a proiectat înființarea unei societăți de lectură pentru românii din Giula.

Tot din perioada în care a funcționat ca paroh în Giula se păstrează o corespondență interesantă între Moise Nicoară și Gheorghe Vasilevici, ce însumează mai multe scrisori. Într-o scrisoare din 17/29 iulie 1850 Moise Nicoară îi scrie lui Vasilevici următoarele: „Epistola domniei tale din 27 iunie din urmă, pe cât m-a uimit, la văzul întâi, fiindu-mi necunoscută și din trăsături și din iscălitură, pe atât m-a și bucurat, văzând imediat după aceea că-i de la nepotul meu necunoscut, bărbatul dulcii nepoate Lina, deci de la un mădular a sângelui meu și a familiei noastre și încă mai presus că-i de la un fiu adevărat român cu sângele, mintea și simțămintele călduros naționale. [...] Mult mă bucur că Dumnezeu a fericit pe nepoata mea cu un bărbat de vrednicie și destoinicia dumitale, prin care cred că și neamul a câștigat. Deci botează, botează, și învață și luminează, dar nu cu spirit, ci cu duh. [...] Deci, învață înțelepciunea poruncilor dumnezeiești și a bisericii dreptcredincioase ortodoxe; luminează-ți turma încredințată cu lumina adevărului. [...] mai adaug încă, învață-i și trezește-i, că numai cu sapa la mână, cu furca și coasa la umeri, în ziua de astăzi nu poate ajunge un neam la bunăstare; că neștiința n-duce nici un câștig, ci nepăsare, lene, trândăvie, a căror mamă este orbirea. Cultura, învățătura și știința unite cu sânguința de albină în tot înțelesul și cu statornicie nesmintită în toate greutățile, nevoile și necazurile, pe lângă observarea moralității, a dreptății și a tuturor pravielilor dumnezeiești, împărătești și civile ale patriei, sunt singurul și unicul izvor de bunăstare ale unui om”. Iată câteva din sfaturile și îndemnurile adresate de marele luptător român Moise Nicoară către nepotul său Gheorghe Vasilevici în care îi cere să lupte pentru progresul cultural al poporului român și să susțină școlile și instituțiile care contribuie la luminarea acestuia. După cum am arătat deja, toate aceste sfaturi a încercat și a reușit să le întrupeze în viața și fapta sa.

În anul 1867 pleacă de la parohia Giula Mare în părțile bihorene, ca protopop al tractului de la Beiuș, deschizându-i-se astfel un teren mai larg și variat de activitate. Printr-o purtare exemplară, suflet bun și mult tact pastoral, protopopul Gheorghe Vasilevici a reușit să intre repede atât la inimile preoților, cât și a credincioșilor din jurul Beiușului. În cei câțiva ani cât s-a aflat la cârma tractului a reușit să-l reorganizeze din temelii. Deoarece păs-

torirea sa în mijlocul beiușenilor coincide cu primii ani de organizare constituțională a bisericii, potrivit noului Statut Organic, opera marelui mitropolit Andrei Șaguna, Gheorghe Vasilevici ține mai multe ședințe cu organismele protopopești și parohiale. Alături de Partenie Cosma, a fost primul reprezentant al cercului Beiuș în Congresul Național Bisericesc de la Sibiu și în Sinodul eparhial de la Arad. În timpul activității sale se înființează o *Casină română* în Beiuș (1871), unde el deține funcția de vicepreședinte, și *Fundația Nicolae Zsiga*, din care beneficiau săptămânal de câte o pâine, 10-12 băieți ortodocși, cu purtare bună. Numeroși studenți cu o purtare ireproșabilă erau găzduiți în mod gratuit de câte o familie din Beiuș. Toate aceste inițiative și acte ce poartă pecetea protopopului Vasilevici, nu au făcut altceva decât să înlesnească cercetarea Gimnaziului din Beiuș de cât mai mulți elevi cu posibilități financiare modeste.

Tot pe plan educațional s-a evidențiat și prin introducerea catehizării sistematice a elevilor ortodocși de la Gimnaziul din Beiuș, ocupând în mod gratuit postul de catehet. De asemenea, a fost un foarte bun omilet, ținând foarte multe predici și cuvântări credincioșilor, și a dat impuls vieții sociale. Prin toate aceste realizări și atitudini ale sale, protopopul Gheorghe Vasilevici a fost unul dintre cei mai iubiți protopopi din Consistoriul bihorean și nu greșim afirmând că și din cel arădean. Un exemplu care vine să întărească această afirmație este momentul plecării sale din Protopopiatul Beiuș, când întreg orașul „a gelit depărtarea celui mai iubit și respectat om. Martori oculari ai scenei de despărțire zic că aceasta era sfâșietoare”.

Corect în toate acțiunile sale, Gheorghe Vasilevici constată că nu mai poate face față singur problemelor atât de la protopopiat, cât și de la parohie. În această situație cere numirea unui preot capelan la Beiuș, ca împreună cu acesta să ducă la bun sfârșit proiectele începute. Văzând că cererea sa nu a fost soluționată își dă demisia din funcția de paroh și protopop al Beiușului. La insistențele credincioșilor în frunte cu Partenie Cosma, care îl asigură că vor face ei demersurile necesare pentru numirea unui capelan, își retrage demisia. Nici de data aceasta problema nu a fost rezolvată, iar drept urmare, la 26 octombrie 1873, își dă din nou demisia.

În acest context Gheorghe Vasilevici părăsește Beiușul și revine mai aproape de locurile natale, tot în demnitatea de protopop, în vechiul și istoricul tract al Șiriei. Aici va continua cu aceeași râvnă și bunătate să ridice nivelul vieții bisericești, demonstrând încă o dată că era om al faptelor și mai puțin al cuvintelor. Aici s-a implicat în organizarea a diferite colecte pentru

sprijinirea Războiului de Independență din 1877-1878. De asemenea, în anul 1878 îl găsim alături de P. Vasici, V. Babeș, A. Șandor și G. Popa în comisia de recenzare a manualelor, care a cerut înființarea unei școli model pe lângă Preparandie și elaborarea de manuale în spiritul vremii. Ca inspector școlar al școlilor din cuprinsul tractului de la Șiria, într-o conferință cu învățătorii, propune înființarea în fiecare comună a unei societăți de lectură, care să se țină de două ori pe săptămână, și propune ideea trimiterii învățătorilor mai slab pregătiți să asiste la lecțiile colegilor mai experimentați și cu o pregătire temeinică. În vederea înmulțirii fondului școlar a organizat împreună cu familia sa diferite serate cu punerea în scenă a unor piese de teatru, muzică, dans și lectură românească. Tot legat de problema educației, în anul 1880 a propus înființarea unei școli mai înalte de fete în Arad.

Rămâne în fruntea Protopopiatului Șiria până în anul 1880, când, mai mult la presiunile celor din jur decât din voie proprie, preia conducerea Protopopiatului Arad: „Ce bucurie am simțit noi Arădanii când după o văduvie de 3 ani a scaunului protopopesc am reușit a așeza în acela pe un Vasilievici, câte proiecte credeam că au să fie realizate de noul protopop, câte idei frumoase naționale, ce de planuri mărețe”.

Toată această bucurie a fost de scurtă durată pentru preoții și credincioșii arădeni, deoarece în ziua de 22 februarie 1881, în timpul unei vizite de lucru în parohia Șimoș, la numai 58 de ani, protopopul Vasilievici trece la cele veșnice. Slujba de înmormântare a fost săvârșită de un sobor de peste 20 de preoți sub protia protopopilor Ioan Țăranu al Lipovei și Constantin Gurban al Butenilor. Trupul său a fost înhumat în cimitirul parohial de la Șiria.

Într-un medalion biografic publicat în revista *Familia*, autorul deplânge marea pierdere a protopopului Vasilievici atât pentru Biserică, cât și pentru Neam: „Unul din acei bărbați, care pentru aceea se nasc și trăiesc pe pământ ca să servească semenilor lor de model, un bărbat înzestrat cu toate însușirile frumoase ca om, preot, român și soț: inima cea mai bună, sufletul nobil, devotatul bisericii, zelosul român, cel mai iubitor soț, cu un cuvânt prototipul protopopilor români Gheorghe Vasilievici nu mai este! El ne-a părăsit trecând în noianul necunoscut al eternității tocmai atunci când era mai mare trebuință de dânsul. Moartea l-a răpit de la acel post pentru care pare că natura l-ar fi destinat, dar pe care numai prea puțin timp îl ocupase”.

La scurtă vreme după trecerea sa la cele veșnice, prietenul său bun, Simeon P. Desseanu, elogiază personalitatea marelui protopop Gheorghe Va-

silievici printr-o poezie deosebită publicată în periodicul arădean *Biserica și Școala*. Redăm în cele ce urmează poezia:

La mormântul lui George Vasilievici

„Viața-i himeră, o umbră, un vis;
Sufletelor blânde cerul e deschis!” (V. Alecsandri)
Adormi în pace umbra! Așa a vrut Creatorul,
Să fii d-aici înainte pe veacuri liniștit,
Și astăzi pentru tine se află deschis cerul!
Să fii în eternitate cu dreptii odihnit!
Precum doboară vântul o frunză-n gălbenită
Căzând fără viață în careva moment:
Așa-i căzut ah! Umbra pe secli adormită,
Căci pulbere e omul, creat e din pământ!
Precum o vijelie ce vine-n verșunată
Frângând stejari da-valma îi culcă la pământ:
În tocmai așa e și moartea, ea vine nesperată,
Te rupe fără milă, te-ngroapă în mormânt!
N-ascultă de ai tăi prieteni, nu-i pasă de soție,
De lacrimi amare de fii și de nepoți,
Ci fără îndurare la altă împărăție
Te mută acolo! Unde ajunge-vom noi toți!
Acolo e perfectă egala-ndreptățire;
Nu sunt prerogative ah! Nu este prilej
S-ajungi la demnitate, splendoare ori mărire;
Dar nici după voință să faci vreun sacrilegiu!
Ah! Vai! Și ce minune că ieri încă-n viață
Vorbeau cu ai tăi prieteni ca și un frate drept:
Iar azi a ta spinare trecuse ca o ceață,
Și inima-ți fierbinte rece ca sloiul în piept!
Ah! Vai! Buzele tale ce-atâtea dulci cuvinte
Vorbea-ne cu plăcere pe veci au amuțit;
Iar ochii tăi prea ageri de astăzi înainte
Sunt stinși ca și o rază din soarele sfințit!
A ta voce sonoră, limbajul tău prea dulce,
Inima ta nobilă ah! Toate-au expirat;

Voința ta zeloasă pe om de a-l conduce
Pe calea mântuirii, s-a frânt, a încetat!
Nu s-a putut plini dorința ta fierbinte,
Ce ai nutrit de tânăr în nobilul tău piept:
Să-ți vezi îndestulată, fericită a ta ginte
Și toată întrunită, inspirând lumii respect!
Ah! Iată ce ajunge viața omenească?
Ce-ajunge desmierdarea și câte sunt plăceri?
Ce-ajunge bogăția, splendoarea cea lumească?
Sunt toate visuri goale, deșerte încercări!
Adormi dar în pace! Așa vru Creatorul,
Să fii d-aici înaintea în secolii liniștit
Că astăzi pentru tine se află deschis cerul!
Ah! Fii în eternitate cu dreptii odihnit!

La opt ani după trecerea la cele veșnice a protopopului Gheorghe Vasilevici, în ziua de 9/21 august 1889, distinsa protopopeasă Elena Vasilevici, născută Nicoară, se alătură neamului său, remarcându-se întreaga viață prin manieră și virtuți, calități ce au împodobit nobila familie Nicoară, dormindu-și somnul de veci alături de soțul său, în cimitirul din Șiria.

Se cuvenea ca la împlinirea a 200 de ani de la nașterea unuia dintre cei mai vrednici preoți, protopopi și români pe care i-a avut neamul nostru din aceste părți de țară, să readucem în fața ochilor noștri chipul protopopului Gheorghe Vasilevici, iar în fața ochilor sufletești viața și făptuirea sa. Întreaga-i existență a fost o neconținută slujire a Bisericii și Neamului, învățând din pilda vieții unchiului său, Moise Nicoară, că luminarea minții prin cultură, însoțită de virtuțile creștine, ridică oameni și popoare acolo unde nu există nici o rază de lumină și nici un dram de speranță. A fost vrednic urmaș al lui Moise Nicoară, chiar dacă s-a înrudit cu acesta prin alianță. Gheorghe Vasilevici a fost omul blând, modest, smerit și iubitor, care a încercat să facă armonie, nu gălăgie: „Un arbore modest, fără flori pestrițe, dar cu fructe dulci și hrănitoare, copac care nu răspândește miros ce îmbată și amețește, dar care pe nesimțite purifică aerul dimprejur, nu plop semeț care își înalță vârful la cer și nu întinde adăpost, ci stejar crengos cu clombe (ramuri) lățite, un adevărat adăpost ce dă umbră și te scutește de furtună... iată cine a fost Vasilevici”.

Bibliografie: [REDAȚIA], „Diverse”, în: *Gazeta Transilvaniei*, an XLIV (1881), nr. 19 din 14 februarie, p. 72; [REDAȚIA], „†Georgiu Vasileviciu”, în: *Biserica și Școala*, an V (1881), nr. 7 din 15/27 februarie, p. 50; Simeon P. DESSEANU, „La mormentulu lui Georgiu Vasileviciu”, în: *Biserica și Școala*, an V (1881), nr. 10 din 8/20 martie, pp. 74-75; Dr. G. V. „George Vasileviciu”, în: *Familia*, an XVII (1881), nr. 22 din 15/27 martie, pp. 129-130; [REDAȚIA], „Necrologu”, în: *Biserica și Școala*, an X (1889), nr. 33 din 13/25 august, p. 264; [REDAȚIA], „Alumneu românesc în Arad”, în: *Tribuna Poporului*, an I (1897), nr. 155 din 16/28 august, p. 745; Sever SECULA, *Un memoriu al lui Moise Nicoară*, Editura Diecezană, Arad, 1904, pp. 27-40; SENIN, „Oameni și lucruri din Beiușul românesc”, în: *Biserica și Școala*, an XXXVIII (1914), nr. 42 din 19 octombrie/1 noiembrie, p. 342; SENIN, „Oameni și lucruri din Beiușul românesc”, în: *Biserica și Școala*, an XXXVIII (1914), nr. 52 din 28 decembrie, pp. 401-402; Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922, p. 692; Gheorghe LIȚIU, „Românii arădani în frământările anilor 1849-50”, în: *Biserica și Școala*, an LXX (1946), nr. 51 din 15 decembrie, p. 377; *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986, pp. 28, 192; Teodor MISAROȘ, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*, Giula, 2002, p. 151; Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006, pp. 96, 158; Pavel VESA, *Eparhia Aradului în perioada episcopului Ghe-rasim Raț (1835-1850)*, Editura Mirador, Arad, 2008, p. 300; Pavel VESA, *Învă-țământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 223.

Teodor Papp (1822-1887). Truda unui om pentru Biserică și Neam

1. Scurte referințe biografice

Teodor Papp s-a născut într-o zi de vineri, la 24 februarie 1822, într-o casă de pe strada Golumbului din orașul Jula, în familia lui Ioan Papp și Floarea Oros, români ortodocși, tatăl maistru cure-lar, deci o familie cu posibilități financiare cât se poate de modeste, dar avuți

în frică de Dumnezeu, credință și înțelepciune, tezaur care a fost unicul scut al înaintașilor din acele vremuri. Însă au mai fost bogați în ceva: în copii. Au avut patru copii, trei fete și un băiat: Maria (căsătorită cu Teodor Misaroș, apoi cu George Gurbădan), Persida (căsătorită Dudaș), Ecaterina (căsătorită cu Pavel Știr) și Teodor Papp. Cel din urmă se naște tocmai în plina luptă de mișcare națională pe care a dus-o Moise Nicoară, concetățeanul său, pentru episcop de neam și suflet român la Arad, pentru limbă românească și pentru instituții de învățământ superioare românești, cum au fost: Preparandia la 1812 și Institutul Teologic din Arad la 1822.

Își începe pregătirea intelectuală la școala românească din Jula, apoi la cea catolică. Între anii 1836-1838 a frecventat cursurile Preparandiei din Arad, după care, între 1838-1841, a urmat studii teologice la Institutul Teologic din Arad. Între dascălii pe care i-a avut la catedră îi amintim pe Dimitrie Constantini, Grigorie Lucaciu și Alexandru Gavra la Preparandie, iar la Institutul Teologic arădean îi amintim pe Patricie Popescu, Ghenadie Popescu, Petru Varga, Petru Popovici și Simeon Sofroniu. Înzestrat de Dumnezeu cu o voce bună, cultivată apoi la catedra de Cântare bisericească și Tipic de la Institutul Teologic din Arad, sub îndrumarea profesorului Petru Popovici, tânărul absolvent Teodor Papp ajunge în 1842, la intervenția lui Gheorghe Pomuț, cântăreț bisericesc la biserica greco-românească din Pesta. În răstimpul cât a slujit strana de aici își continuă și desăvârșește studiile, între 1844-1846 la gimnaziul luteran din Pesta, unde îl are coleg pe Vincențiu Babeș, tatăl microbiologului Victor Babeș, și pe care de altfel îl găzduiește și îl învață limba germană. Vincențiu Babeș avea să-l descrie astfel pe tânărul de atunci Teodor Papp: „tânăr frumos, de statură înaltă, îmbrăcat bine, și pentru smerenia sa față de mai marii săi și modestia sa față de alții era plăcut în societate”. Absolvind gimnaziul, Teodor Papp renunță la postul de cântăreț bisericesc și se apucă de studii juridice, în 9 august 1850 depunând examenul privat din primul an la Facultatea de Drept din Oradea.

După absolvirea studiilor juridice, Teodor Papp își începe cariera publică. După Revoluția din 1848, Teodor Șerb, până atunci secretar erarial în Pesta, a fost numit în postul de comisar districtual al Beiușului. În această nouă funcție Teodor Papp îl însoțește pe Teodor Șerb la Beiuș, iar de aici cei doi trec în Lugoj, unde Teodor Papp este numit începând cu 26 decembrie 1850 în postul de cancelist al preturiei din Oravița Montană. Rămâne în acest post până la 30 iunie 1853, când este numit ascultant la tribunalul din Lugoj, funcție deținută până în anul 1856. În acest timp, din salariul de 300 fl. pe an la

care se adaugă încă 300 fl. pe an din alte venituri, Teodor Papp a reușit prin cumpătare și bună chibzuială să adune un mic capital. Voind să fie independent, renunță la postul de la tribunalul Lugoj și intră în afaceri cu avocatul Constantin Popovici luând în arendă terenuri din acea zonă.

În anul 1859 s-a căsătorit cu Emilia Brândaș din Chizătău, localitate unde a funcționat primul cor sătesc din Banat și din întreaga Românie (1857). După căsătorie intră în afaceri și cu socrul său, Ioan Brândaș, director de poștă în Chizătău, luând în arendă domeniile Belinț și Șușanoveț. Din 1 septembrie 1863 ia singur în arendă domeniile Receaș și Izvin. Toate aceste întreprinderi și afaceri i-au sporit avuția încât la 20 februarie 1869 cumpără la licitație domeniul Checheș din comitatul Timișorii, până atunci proprietate a familiei Nicolici. Tot acum cumpără patru case în Lugoj și 60 de jugăre de pământ în domeniul Jabăr. Prin muncă neobosită și o bună întocmire a câștigului a reușit să adune suma de peste 130.000 fl.

Ascensiunii financiare i s-a opus tragediile din sânul familiei, în 1867 pierzându-și atât soția, cât și singura lor fiică. Ducându-și cu demnitate crucea văduviei, după trei ani se recăsătorește cu Ofelia Popovici, văduva lui Petru Rațiu de Caransebeș, fost solgăbirău. Cei doi vor avea o căsnicie frumoasă vreme de 18 ani. Nașă de cununie trebuia să le fie Ecaterina Mocioni, dar neputând ajunge la Cacova, unde a avut loc ceremonia, l-a însărcinat pe Atanasie Marienescu să o înlocuiască. De aici bunele relații de amicitie și de rudenie dintre Teodor Papp și Atanasie Marienescu, care publică în 1888 în revista *Familia* un articol în care omagiază personalitatea lui Teodor Papp și mai important articolul este însoțit și de fotografia acestuia.

Fiind un om cu o pregătire intelectuală deosebită, a fost foarte implicat și în activități culturale, nu greșim dacă l-am numi între ctitorii de cultură românească. A fost membru fondator al Asociației române de cultură din Arad, al Societății pentru fondul de teatru român, al Societății Petru Maior din Budapesta, al corului vocal din Lugoj (câțiva ani a fost și președintele corului), dar a fost și un susținător al tinerilor dornici să pătrundă mai adânc în tainele cunoașterii, oferindu-le stipendii sau burse de studiu.

Cu ocazia Praznicului Rusaliilor din anul 1884 Teodor Papp a revenit în orașul natal. Aici va lua parte la ședința sinodului parohial, prezidat de parohul Iosif Beșan, adunat în vederea găsirii soluțiilor imediate de finanțare a lucrărilor de reparație necesare acestei biserici. Pentru prima dată, în mijlocul alor săi, face publică intenția sa de a lăsa în urmă o fundație care să-i poarte numele. Tot atunci, i-a asigurat pe concetățenii săi de ajutor financiar pentru

reparația bisericii, de îndată ce se vor demara lucrările. Așa s-a întâmplat. Un an mai târziu, la 18/30 octombrie 1885, Teodor Papp va dona pentru biserica din Jula nu mai puțin de 500 fl.

După 65 de ani de trudă, cu împliniri și necazuri, în seara zilei de 17/29 septembrie 1887 fostul cântăreț bisericesc de la Budapesta și mare filantrop trece la cele veșnice, la o săptămână de la moartea preotului Ioanichie Miculescu, ultimul preot al parohiei comune româno-grecești din Budapesta. Slujba de înmormântare a fost oficiată în ziua de sâmbătă, 1 octombrie, de un sobor de preoți format din: Matei Ignea protopopol Lugojului, preoții locali Birăescu și Pocreanu, ierodiaconul Peșteanu și reprezentanții centrului eparhial din Arad, Augustin Hamsea și Ignatie Papp. Înhumarea s-a făcut în mod provizoriu în cimitirul din Lugoj. Parastasul de 40 de zile s-a oficiat în mod solemn în această biserică la 1 noiembrie 1887 de către preotul Iosif Beșan. Cu acest prilej, învățătorul Ioan Mărcuș din Jula îi chema pe concetățenii săi zicând: „Veniți deci iubitorilor creștini să încununăm monumentul marelui binefăcător cu cununi nevestejite! Veniți să laudăm providența cerească, că a lăsat să se nască din sânul poporului nostru un bărbat generos, care fructul ostnelilor sale din viață l-a destinat spre scopuri culturale. Veniți să binecuvântăm țărâna ce zace asupra osemintelor acelei mame române, care a dat naștere unui astfel de binefăcător și folositor neamului său românesc. El a dispărut de la ochii noștri, amintirea lui însă va fi adânc întipărită în inimile fiilor și strănepoților noștri și veșnic vor binecuvânta memoria lui”.

2. Testamentul fericitului Teodor Papp

Prietenul său Atanasie Marienescu scrie că Teodor Papp adesea îi mărturisea că „la moartea mea vreau să rămână o fundație cât mai mărișoară”. Un om atât de ambițios, cultivat și calculat nu putea lăsa lucrurile la voia întâmplării. Astfel, cu trei zile înainte de a-și da obștescul sfârșit, Mihai Beșan, notar public în Lugoj mărturisește că: „m-am dus în persoană la dl Teodor Papp, în casa dânsului care se află în Lugojul român, strada podului, unde locuiește numitul Teodor Papp locuitor și proprietar în Lugoj, care e drept că era bolnav în pat, dar fiind cu toată prezența și conștiința de sine și din voie liberă a cerut ca înaintea martorilor: Matei Ignat, preot, Ștefan Oltean, oficial comitatens și Constantin Udrea, oficial urban, toți locuitori în Lugoj și care mie-mi sunt personal cunoscuți, să cuprind în act notarial, și încă în limba română, voința sa ultimă care și-a exprimat-o prin cuvânt viu”. Urmează **Testamentul** așa cum a fost el dictat de Teodor Papp:

„1. Eu Teodor Papp simțindu-mă morbos (bolnav) și slăbit la puterile fizice, dar cu minte întregă și sănătoasă, pentru cazul morții, recomand sufletul meu grației nemărginite atotputernicului Dumnezeu, iar trupul meu voiesc să se înmormânteze în mod provizoriu în cimitirul greco-oriental român din Lugoj, de unde apoi să fie transportat cât de curând și așezat la odihnă eternă în cripta mea familiară, care după moartea mea va trebui să se zidească în Giula în cimitirul greco-oriental român.

2. Toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare, despre care nu fac altă dispoziție mai în jos, și care se află la Lugoj, Jabăr, Kekeș și Giula, o destinez pentru o fundație greco-orientală română în Giula, care să poarte numele: „Fundația lui Teodor Papp” și adică:

a) scopul „Fundației Teodor Papp” este ca din venitul curat anual a tuturor averilor mele să se împărțească stipendii anuale tinerilor greco-orientali români din Giula, care sunt săraci, lipsiți de mijloace materiale și studiază la atare gimnaziu, academie ori universitate în Ungaria ori în străinătate;

b) această fundație va prevedea cu stipendiu în prima linie pe neamurile mele până la strănepoți și strănepoate, care s-au născut de la cele trei surori ale mele și umblă la orice școală, și numai suma ce va rămânea după stipendarea neamurilor mele se va întrebuița pentru tinerii români greco-orientali din Giula;

c) un stipendiu, fie pentru neamuri, fie pentru tinerii români greco-orientali din Giula, nu poate trece peste 400 fl. pe an pentru o persoană;

d) neamurile mele, întocmai ca tinerii greco-orientali români din Giula, dacă sunt risipitori, ori nu fac propășire îndestulătoare în învățământ, sunt eschiși (exclus) de la stipendii;

e) neamurile mele rămase după trei surori ale mele, numai până la strănepoții și strănepoatele mele de soră pot avea prioritate înaintea tinerilor români greco-orientali din Giula, iar cei ce urmează după strănepoții și strănepoatele mele, numai ca străini se pot lua în considerare la împărțirea stipendiilor;

f) Familia amicului meu Dr. Atanasie Marian Marienescu, jude la tabla regească din Budapesta și a avocatului din Lugoj Ioan Nedelcu are de a fi privită egală cu neamurile mele până la strănepoți și strănepoate. Va să zică: următorii din familia Marienescu și Nedelcu până la strănepoți și strănepoate, până când umblă la școală, sunt a se prevedea cu stipendii în prima linie întocmai ca următorilor surorilor mele;

g) toți aceia, care din fundația mea creată prin acest testament vor primi stipendii, au să se numească stipendiștii lui Teodor Papp.

3. Manipularea întregii mele averi, împărțirea stipendiilor pe baza punctului 2, cenzurarea recursurilor și a testimoniilor, precum și excluderea de la stipendii, cu un cuvânt facerea tuturor dispozițiilor necesare spre acel scop, ca fundația mea să corespundă intenției mele ca adică: neamurile mele până la strănepoții și strănepoatele ale surorilor mele să umble la școală și ca tinerii români greco-orientali din Giula să aibă mijloace materiale de a putea studia la gimnazii și la institute mai înalte de învățământ, o încredințez Veneratului consistor greco-oriental român din Arad, pe care-l rog cu de-adinsul, ca să caute cu orice preț a susține și a întrebuința venitul curat al fundației mele spre creșterea și luminarea tinerimii greco-orientale române din Giula. Doresc totodată, ca spre orientare și control, socoțile anuale ale fundației mele, precum și numele stipendiștilor să se facă cunoscut publicului român greco-oriental prin atare foaie română, socoțile însă spre cenzurare și întărire să se subaștearnă în fiecare an la sinodul eparhial al diecezei Aradului, ori în caz de lipsă la consistoriul greco-oriental român al Mitropoliei noastre din Sibiu. Rog deci pe Veneratul consistor greco-oriental român din Arad să binevoiască a elabora și un statut pentru manipularea fundației mele, împărțirea și sumele stipendiilor anuale, mai departe pentru modalitatea cum să se cenzureze, să se publice socoțile fundației mele.

4. Bunei mele soții Ofelia, dacă ea va rămâne în văduvie până la moarte, las a i se plăti din toată averea mea suma de 30.000 fl. Dacă însă ea se va mărita și nu va mai purta numele meu, atunci ea în loc de 30.000 fl. are să capete din toată averea mea numai 15.000 fl.. Iar dacă dânsa în orice privință s-ar arăta nedemnă de numele meu, de nemulțumitoare, ori dacă neîndestulându-se cu dispozițiile mele testamentare în orice direcție și sub orice titlu de drept ar ataca cu proces acest testament al meu, atunci soția mea Ofelia din toată averea mea numai suma de 10.000 fl. are să o capete, adică suma ce eu pentru cazul morții mele i-am fost asigurat ei în contractul nostru de căsătorie. Tot soției mele Ofelia las toată averea mea mobilă, de orice natură să fie, care la moartea mea se va afla în casa mea. Îi conced totodată, că până când ea va rămânea văduvă, locuința de astăzi din casa mea să o folosească fără nici o chirie, căci dorința mea este ca soția mea să nu sufere nici o lipsă.

5. Las bisericii greco-orientale din Lugoj suma de 1.000 fl., a cărei interese să se întrebuințeze pentru lipsuri școlare și bisericesti greco-orientale române.

6. Las surorii mele Caterina 5.000 fl. Ei îi las și cocia mea și hamurile cele nouă, precum și mașina de treierat care se află la Kekeș.

7. Fiindcă mi-au murit două surori las următorilor acestora laolaltă 10.000 fl., va să zică următorii după fiecare soră repausată capătă 5.000 fl.

8. Las bisericii greco-orientale române din Kekeș 200 fl. pentru pomenirea și odihna sufletului meu, având a se ține pentru procente în tot anul un parastas în ziua de Sfântul Teodor.

9. Las bisericii și școalei greco-orientale române din Giula din veniturile averilor mele câte 80 fl. pe an, având și acolo a se ține parastas pentru mine în fiecare an la Sfântul Teodor, și din suma de 80 fl. a se plăti spesele parastasului, dintre care destinez fiecărui preot care va funcționa câte 5 fl., și numai restul se va putea întrebuița pentru acoperirea lipsurilor bisericesti și școlare.

10. La corului vocal român din Giula dacă se va înființa 80 fl. în fiecare an până când va exista un atare cor.

11. Las Teodorei Nedelcu, fetei avocatului Ioan Nedelcu, să i se plătească când se va mărita suma de 500 fl.

12. Las pruncilor avocatului Nicolae Prostean din Lugoj 500 fl. odată pentru totdeauna, făcându-se din această sumă împărțire egală între ei.

13. Las preotului greco-oriental român din Kekeș suma de 100 fl.

14. Las 200 fl. familiei învățătorului greco-oriental român din Giula cu numele Mărcuș, odată pentru totdeauna.

15. Las câte 50 fl. casinei române din Lugoj, reuniunii române de cântări și muzică din Lugoj, spitalului din Lugoj și copiilor săraci greco-orientali români pentru îmbrăcăminte, la olaltă deci 200 fl.

16. Las 100 fl. servitorului meu Vasile, pentru că m-a servit cu credință, iar bucătăresei mele 80 fl.

17. Cu veșmintele mele dispune soția mea Ofelia după plac, ea va da după plac unele din mobili și surorii mele Caterina.

18. De executor al testamentului meu îl denumesc pe avocatul Ioan Nedelcu din Lugoj care se va îngriji ca toate dispozițiile testamentului meu să se împlinescă cu acurateță, el se va îngriji asemenea și de plătirea datoriilor mele și va încasa și pretențiunile mele ce le am în Lugoj ori în alte locuri, însemn însă că datornicilor mei iert toate procentele decăzute până la moarte, având a se încasa de la dâșii numai capitalul.

19. Doresc ca din venitul averilor mele înainte de toate să mi se facă o criptă familiară sub numele „Cripta familiei Teodor Papp” în cimitirul greco-

oriental român din Giula română unde trupul meu va fi transportat din Lugoj și așezat spre odihnă eternă.

20. Rog pe Veneratul consistor greco-oriental român din Arad, precum și pe executorul testamentului meu Ioan Nedelcu, să binevoiască a face astfel de dispoziții ca la realizarea masei lăsamântului meu, dintre realitățile mele, încât să poată să se păstreze în natură pentru fundație, cele trei case ale mele din strada podului în Lugojul român, pentru că aceste case având o situație favorabilă pentru comerț, negreșit din an în an vor aduce venituri mai mari fundației mele.

21. Pretensiunile mele din Boldur, Hodoș, Jabăr, Ollosag și Ohabaforgacs să se încaseze asemenea fără procente și le las Teodorei, fiica lui Ioan Nedelcu, avocat”

3. Deziderate ale lui Teodor Papp împlinite după moartea acestuia

După cum se poate observa din testamentul de mai sus, Teodor Papp a fost un om foarte organizat și atent la detalii, nelăsând să-i scape nimic nici din cele prioritare, nici din cele mai puțin importante. Din cele 21 de puncte ale testamentului său, 3 au fost de o importanță maximă pentru el. De acest aspect au ținut cont și cei care au fost în măsură să aplice întru totul fiecare punct. Iată care au fost cele mai mari dorințe ale sale și care s-au împlinit nu mult după trecerea sa în veșnicie.

3.1. Mutarea osemintelor sale în cimitirul din Jula

Dorința sa a fost ca îndată ce va muri să fie îngropat în mod provizoriu la Lugoj, iar de aici să fie reînhumat în orașul natal. În anul 1913 episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului îl încredințează să se ocupe de formalitățile necesare pe asesorul consistorial Gherasim Șerb. Firma de pompe funebre Sal József és Társa din Jula s-a ocupat de procurarea unui scriu solid din metal în care au fost puse osemintele și de aducerea acestuia, folosindu-se ca mijloc de transport calea ferată. Astfel, la 19 octombrie 1913 osemintele fericitului Teodor Papp au fost aduse la Jula și înmormântate cu toată cinstea în cripta familiei din cimitirul românesc, al cărui teren a fost donat chiar de dânsul. Slujba de reînhumare a fost săvârșită de preoții locali, Petru Biberea și Alexandru Popovici, sub protia delegatului eparhial, preotul profesor dr. Teodor Botiș, care a ținut și un cuvânt pornind de la psalmul 36: „Tânăr am fost și am îmbătrânit și n-am văzut pe cel drept părăsit, nici seminția lui cerând pâine; Toată ziua dreptul miluiește și împrumută și seminția lui bine-

cuvântată va fi” (v. 25-26). Răspunsurile funebre au fost date de corul mixt din Jula maghiară, conduși cu măiestrie de învățătorul Ioan Barbulescu. Impozantul monument funerar ce străjuiește la căpătâiul lui Teodor Papp a fost edificat pe cheltuiala Episcopiei Aradului, iar începând cu anul 2011 a fost declarat monument ocrotit de lege.

3.2. Fundația „Teodor Papp”

Visul de a lăsa o fundație care să-i poarte cu cinste numele, semn al trecerii sale pământești, din care să hrănească foamea de știință a tinerilor înzestrați cu capacități intelectuale deosebite, dar lipsiți de posibilități materiale, s-a realizat prin înființarea *Fundației Teodor Papp*. Episcopia Aradului, cea care se ocupa de administrarea fundației, scotea la concurs anual 3-4 burse pentru elevii români din Jula. Zeci de tineri ortodocși români din Jula au beneficiat de burse de studiu din fondurile acestei fundații ajungând oameni de seamă și de folos bisericii și neamului românesc. Amintim aici doar câțiva dintre ei: Ioan Chereșlădan; Constantin Illoviți; Ioan Ardelean, Iustin Németh, Alexe Lațcu, Mihai Mărcuș și Hortensia Raț.

3.3. Corul vocal al românilor ortodocși din Jula

Testamentul lui Teodor Papp prevedea suma de 80 fl. pe an corului vocal din Jula, dacă acesta se va înființa. La doi ani după trecerea la cele veșnice, dezideratul de a avea un cor vocal în orașul natal a devenit realitate. Corul de plugari, condus de maestrul Achim Siuman, membru al vestitului cor de plugari din Chizătău, au dat răspunsurile pentru prima dată la Liturghia pascală din anul 1889, iar de atunci în fiecare duminică ani la rând. La sărbătoarea Nașterii Domnului din 1889 corul a excelat în interpretarea cântărilor bisericesti, impresionând nu doar pe creștinii ortodocși români din această biserică, ci și pe cei străini veniți special să audieze și să constate progresul la care au ajuns acești coriști plugari în cântarea pe note. Mai mult, în ajun de Anul Nou, cei 40 de membri ai corului în frunte cu dirijorul Achim Siuman au adus cântarea corală în casele românilor din Jula: „ecoul frumos de la mulți ani, urmat de câte o cântare națională se auzea mai peste întreg orașul. Surprinderea a fost mare și impresiunea plăcută”, consemna un martor ocular. Așadar, Teodor Papp poate fi considerat ctitorul cântării corale românești din orașul Jula pentru că ideea și imboldul i-au aparținut. Efortul de a găsi un dirijor bun și de a fi plătit pe măsură ar fi fost imposibil dacă

Teodor Papp nu s-ar fi îngrijit să lase un fond în acest sens. Urmaș al acestui cor de plugari poate fi considerat corul „Pro Musica” înființat în anul 1991 de profesorul Gheorghe Flueraș.

4. Concluzii

Teodor Papp și-a dedicat întreaga viață Bisericii Ortodoxe și Neamului românesc în care Dumnezeu a binevoit să se nască. A înțeles că cel care are mai mult trebuie să dea și celui care are mai puțin sau celui care nu are deloc, pentru că „ceea ce dai aceea ai cu adevărat”. A înțeles că un popor se poate ridica numai prin credință și cultură, de aceea a ales să sprijine Biserica și Școala, cei doi piloni de căpătâi ai societății românești. Nu în ultimul rând, a înțeles că faptele noastre pot deveni modele pentru ceilalți, iar roadele se vor vedea peste ani. Testamentul lui Teodor Papp prevede suma de 5.000 fl. pentru singura dintre surorile sale care încă se afla în viață, Ecaterina, căsătorită cu Pavel Știr. Este un lucru foarte interesant și de remarcat în același timp, că cei doi, Ecaterina și Pavel vor ctitori la Jula o școală nouă românească, inaugurată la 24 septembrie 1900. Iată cum râvna și generozitatea lui Teodor Papp devin model pentru ceilalți în a-i urma pilda. Teodor Papp a prevăzut suma de 200 fl. și pentru familia învățătorului Ioan Mărcuș din Jula. Învățătorul Ioan Mărcuș a avut doi copii: dr. Mihai Mărcuș și Xenia Mărcuș, căsătorită cu preotul Cornel Iuliu Bodea, cei doi fiind părinții academicienei Cornelia Bodea. Frumos a rodit fapta bună a fericitului Teodor Papp!

Bibliografie: Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, fond *Parohia Ortodoxă Română Giula I, Biserica și Școala*, an VIII (1884), nr. 25 din 17/29 iunie, p. 199; [REDACTIA], „†Necrologu”, în: *Biserica și Școala*, an XI (1887), nr. 38 din 20 septembrie/2 octombrie, p. 309; [REDACTIA], „Necrolog”, în: *Telegraful Român*, an XXXV (1887), nr. 96 din 22 septembrie/4 octombrie, p. 385; [REDACTIA], „†Teodoru Papu”, în: *Biserica și Școala*, an XI (1887), nr. 39 din 27 septembrie/9 octombrie, pp. 313-315; [REDACTIA], „Testamentul fericitului Teodor Papp”, în: *Telegraful Român*, an XXXV (1887), nr. 99 din 29 septembrie/11 octombrie, p. 396; Ioan MĂRCUȘ, „Parastasu”, în: *Biserica și Școala*, an XI (1887), nr. 45 din 8/20 noiembrie, p. 365; Atanasie MARIENESCU, „Teodor Pap”, în: *Familia*, an XXIV (1888), nr. 34 din 21 august/2 septembrie, pp. 385-387; [REDACTIA], „Nou coru de plugari”, în: *Biserica și Școala*, an XIII (1889), nr. 12 din 19/31 martie, p. 95; [REDACTIA], „Chorulu plugariloru din Giula”, în: *Biserica și Școala*, an XIV (1890), nr. 3 din 21 ianuarie/2 februarie, p. 24;

[REDAȚIA], „Stipendii Teodor Papp”, în: *Tribuna Poporului*, an VI (1902), nr. 171 din 17/30 septembrie, p. 3; Un fost stipendist, „Un act de pietate”, în: *Biserica și Școala*, an XXXVII (1913), nr. 41 din 13/26 octombrie, p. 344; Teodor MISARĂȘ, „Teodor Papp”, în: *Foaia Românească*, an XXVII (1977), nr. 22 din 15 noiembrie, p. 7; Elena CSOBAL, *Românii din Ungaria. Studii de istorie*, Giula, 2013, pp. 111-117; Maria BERENYI, *Personalități marcante în istoria și cultura românilor din Ungaria (secolul XIX)*, Giula, 2013, pp. 252-253.

RECENZII

† Ioan, Mitropolitul Banatului, *Crede. Dumnezeu se ține de cuvânt. Convorbiri duhovnicești cu Înaltpreasfințitul † Ioan, Mitropolitul Banatului*, Editura Agnos, Sibiu, 2024, ISBN 978-606-053-094-7.

Crede. Dumnezeu se ține de cuvânt este titlul celei mai recente apariții editoriale pe care ne-o dăruiește Înaltpreasfințitul Părinte Ioan, Arhiepiscopul Timișoarei și Mitropolitul Banatului.

Titlul inedit și totodată incitant al cărții, îndemn biblic de trăire și de mărturisire a credinței, pe lângă faptul că ne aduce aminte de vorbirea Domnului Hristos, se adresează fiecărui privitor și cititor. Simpla citire a cuvântului „CREDE” stârnește, de altfel, curiozitatea și dorința de a deschide cartea și de a descifra cugetările duhovnicești ale Înaltpreasfinției Sale.

Subtitlul, „Dumnezeu se ține de cuvânt”, are, la rândul lui, rădăcini biblice. Citindu-l, gândul nostru se întoarce, cu milenii în urmă, spre începuturile omenirii. Dumnezeu a făgăduit, atunci, protopărinților noștri Adam și Eva că, „la plinirea vremii”, „Sămânța femeii (Mântuitorul Hristos) va zdrobi capul șarpelui”, al Satanei (*Facerea* 3, 15).

Prin acest titlu foarte inspirat, Părintele Mitropolit Ioan dorește a ne învăța să credem cu adevărat în Dumnezeu, pentru că El este totdeauna neșovăielnic și credincios împlinitor al făgăduințelor Sale, așa cum este consemnat și în Cartea Psalmilor: „Nici nu voi rupe legământul Meu și cele ce ies din buzele Mele nu le voi schimba” (*Psalmul* 88, 34).

Structurat sub formă de întrebări și răspunsuri, așa după cum ne-a obișnuit deja în lucrările anterioare, volumul de față cuprinde peste cincizeci de teme, desprinse din pastoralele, predicile și cuvântările Înaltpreasfinției Sale.

Cartea Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Ioan se înscrie, fără îndoială, în catalogul de înaltă ținută al scrierilor duhovnicești alcătuite de Părinții sfințiți din trecut și vădește preocuparea sa pentru acest tezaur neprețuit al spiritualității noastre creștin-ortodoxe.

Teologii, preoții, monahii și credincioșii Bisericii noastre găsesc, pe paginile acestei cărți, învățături mult, foarte mult folositoare sufletului, vieții noastre și studiului, pe care Înaltpreasfinția Sa le-a dobândit, de-a lungul anilor de studii în țară și în la Ierusalim, la mănăstire și în anii mulți de arhierie, dar și în nopțile de taină la Reședința mitropolitană ori în puținele ceasuri de sâmbătă dimineața, pe care își îngăduie a le dedica scrisului.

Prezentarea de față nu ne permite a stăruii pe larg asupra cuprinsului cărții, însă un aspect esențial trebuie subliniat.

Părintele Mitropolit Ioan, atât verbal, cât și în scris, Îl propovăduiește pe Hristos și Evanghelia Sa cea sfântă. Specializat întru cercetarea și cunoașterea Bibliei în cel mai potrivit loc pentru acest studiu, adică în Cetatea Ierusalimului, Înaltpreasfinția Sa își argumentează și înveșmântează învățăturile duhovnicești în straiile cuvintelor și versetelor biblice. Exegeza pe care o face Chiriarul nostru este totdeauna în duhul Părinților Bisericii, purtând pecetea înțelepciunii și originalității, fiind nu de puține ori surprinzătoare.

Crede. Dumnezeu se ține de cuvânt este o carte despre iubire și prietenie, pace și smerenie, lumină și har, credință și nădejde, iertare și milostenie, cultură și martiriu, o carte care dezvăluie chipul unui ierarh ce suspină alături de cei săraci, oropsiți și bolnavi, care gustă din bucate cu aceștia, numindu-i „prietenii săi”, o carte care ne deschide ușa spre cărarea către asemănarea cu Dumnezeu, idealul suprem al vieții noastre.

Sunt mulți confrăți care aleargă zilnic pe cărările vieții și nu au o clipă de liniște, reflecție și bucurie duhovnicească. Dacă această carte le va cădea în mână și îi vor citi măcar temele care formează cuprinsul ei, vor înțelege ce înseamnă taina credinței noastre, care ne sunt adevăratele valori și cum putem dobândi Împărăția lui Dumnezeu.

Pe coperta 4, Chiriarul Banatului așază rândurile care formează esența volumului de față: „Are sens oare moartea? Da, pentru că prin ea a trecut și Hristos spre Înviere. Moartea ne dă și nouă sensul spre Înviere, dar spre care: spre cea a veșniciei întră bucuria Raiului sau spre cea a veșniciei suspinelor?!”

Pr. Dr. Ionel POPESCU

Preot Academician Mircea Păcurariu, *Predici – la Duminici, la Praznicele împărătești, și ale Maicii Domnului, la Sfinți Mari, la Sfinți români; predici ocazionale și la înmormântări*, Editura Basilica, București, 2023, 700 pp.

Misiunea cercetătorului, dascălului, preotului dar mai ales a omului, intrat în cel mai înalt panteon al științei românești cu conștiința datoriei împlinite, părintele academician Mircea Păcurariu, care asemenea unui apostol a rămas în conștiința contemporanilor și a generațiilor urmașilor săi, prin ceea ce a prezentat este mai mult decât grăitor împlinită.

Preocupat concomitent de studiul vieții bisericii strămoșești dar, în egală măsură și de împărtășirea prin cuvânt, faptă și felul de a fi, a tezaurului național și spiritual românesc, magistrul de altădată, avea să devină călăuzitorul generațiilor de tineri care ajungeau să studieze la Sibiu și prin intermediul acestora, să lucreze pentru a promova zestrea culturală și duhovnicească a tuturor românilor ortodocși. Prin munca sistematică și perseverentă a contribuit la realizarea monumentalei opere de zidire în plan cultural, național și spiritual a neamului românesc, așa cum de altfel învășase încă din vremea copilăriei din exemplul familiei din mijlocul căreia provenea.

Precedată de „Cuvântul Înainte” al Preafericitului Părinte Patriarh, Daniel, a văzut lumina tiparului cea de a patra ediție a volumului de *Predici – la Duminici, la Praznicele împărătești, și ale Maicii Domnului, la Sfinți Mari, la Sfinți români; predici ocazionale și la înmormântări*.

Caracterizat a fi „un volum care prezintă spiritualitatea ortodoxă biblică, liturgică și aghiografică, îmbunătățită cu date istorice, explicații precise despre locuri, evenimente sau persoane din istoria Bisericii, într-un stil accesibil, clar și concis...” (p. 5), noul volum prezintă atât predicile la Duminicile de peste an, ale Maicii Domnului și a sfinților mari cât și un număr de predici dedicate unor sfinți înscriși în conștiința acestui neam. Șirul acestora este deschis cu Sfântul Andrei, apostolul „românilor”, continuând cu martirii daco-romani, domnitori, ierarhi, preoți și credincioși apărători ai ortodoxiei și sfinți ale căror moaște se află în țara noastră. Predicile ocazionale sunt urmate de cuvintele de învățătură rostite la înmormântarea unor adevărate personalități din domeniul culturii și teologiei românești. Ca o noutate sunt cele 10 predici dedicate Sfinților români canonizați în contemporaneitate și care răspund nevoilor de cunoaștere, constituind „adevărate lecții populare de istorie bisericească și națională” (p. 6).

Această prezentare a „Cuvântului înainte” este urmată de „Cuvântul introductiv” al părintelui profesor Constantin Necula, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din Sibiu, intitulat „Predica părintelui Mircea Păcurariu sau lecția duhovnicească a istoricului”. Studiul însuși subliniază modul în care predicile istorice bazate pe datele oferite în lucrarea Sfinții daco-romani și românii sunt structurate cu gândul de a face cunoscute viața și faptele acestora credincioșilor de astăzi, au valențe duhovnicești prin propovăduirea formativă (pp. 7-20).

Încărcătura învățătoarească și deopotrivă duhovnicească este însă evidentă datorită transmiterii adevărului de credință evanghelic care este completat cu învățături ale Sfinților Părinți. De altfel relația se vedește prin relația existentă între conținuturile învățăturilor evanghelice și „conținutul educațional al mesajului predicatorial” (p. 14).

Mulțumitori și recunoscători lui Dumnezeu, pentru faptul că toate jertfele depuse de marele istoric pentru cunoașterea credinței străbune și a ființei naționale nu vor fi uitate, mai ales prin conținutul acestor *Predici*, ne exprimăm bucuria că marea masă a cititorilor are posibilitatea să le cunoască. În acest fel ele rămân un model de construire duhovnicească a mesajului creștin al Bisericii Ortodoxe Române, fiind una din cele mai concrete cărți de *Predici* aflată în circulație.

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu BASA

Remus Rus, Preot Adrian Cazacu, Θεολόγος. Enciclopedie teologică, Tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte †Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Editura Crimca, Suceava, 2023, ISBN: 978-606-734-198-0, 712 pp.

Lucrarea ΘΕΟΤΟΚΟΣ. *Enciclopedie teologică*, alcătuită de distinsul profesor Remus Rus, secondat de către părintele Adrian Cazacu și tipărită sub înalta binecuvântare a Înaltpreasfințitului Părinte Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, la Editura Crimca, Suceava, 2023, a atras și atrage atenția întregii suflări teologice în mod deosebit, dar și bunilor credincioși, cât și tuturor celor interesați de fenomenul religios creștin, aici orientat spre

---

înțelegerea tainei Preasfintei Născătoare de Dumnezeu Maria și a rolului ei în credința și evlavia creștină.

Cu atât mai mult suntem bucuroși a saluta apariția acestei lucrări în spațiul teologic ortodox român, cu cât este un fapt cunoscut că astfel de „instrumente de lucru” teologice, precum Enciclopediile teologice pe diferite domenii, sunt evenimente destul de rare.

Trei trăsături mari caracterizează această lucrare, ΘΕΟΤΟΚΟΣ. *Enciclopedie teologică*: este o carte scrisă bine; este alcătuită cu multă acrivie științifică; este roada unei osteneli pe care autorul principal, profesorul Remus Rus, a depus-o aproape 20 de ani, încununând astfel lucrarea scriitoricească teologică a acestuia (din *Cuvântul PS Damaschin Dorneanul, cu ocazia lansării cărții la muzeul Mănăstirii Bogdana din Rădăuți, 25.02.2024*).

Această distinsă și deosebit de bine alcătuită lucrare împlinește o lipsă pentru toți cercetătorii în domeniul teologic, privind învățătura ortodoxă despre Nașterea Cuvântului din Pururea Fecioara Maria, cât și pentru toți cei interesați, creștini sau nu, fiind un veritabil ghid, după cum precizează chiar autorul în *Predoslovie* (p. 19). Lucrarea de față se vedește a fi unică atât în ceea ce privește tematica, cât și ca acrivie a alcătuirii ca Enciclopedie teologică.

ΘΕΟΤΟΚΟΣ. *Enciclopedie teologică* are o multitudine de subiecte în legătură cu Maica Domnului, tratate în cele peste 650 de pagini pe care se desfășoară această lucrare.

Modul în care au fost elaborate articolele este unul clasic, urmărind în ordine alfabetică autorii și temele incluse în Enciclopedie. Fiecare articol se încheie cu o listă bibliografică, cuprinzând bibliografia folosită și cea aferentă materialului elaborat (*Predoslovie*, p. 20). Trimiterile bibliografice sunt incluse în textul propriu-zis al articolelor. Se găsesc în această lucrare multe fragmente din scriitori bisericești, din Sfinți Părinți, textele fiind preluate fie din traduceri deja existente, cum ar fi cele din „Părinți și Scriitori Bisericești” sau cele din mai recente traduceri ale părintelui profesor Ioan Ică Jr., sau alte surse, majoritatea fiind confruntate cu originalul fie grecesc, fie latinesc. Textele în limba greacă veche au fost transliterate.

Lucrarea fiind „scrisă bine”, chiar și acolo unde tratează subiecte complexe și cu un grad mai mare de ariditate, modul în care este tratat conținutul articolelor le face ușor de parcurs și de înțeles, având limpezime, elocvență, conciziune cu frazare în același timp tehnică, dar și literară, cu concluzii pertinente, nu exhaustive și care cheamă la cercetarea și aprofundarea temei

---

de către cititor (*Prefață*, p. 16). Toate recomandările bibliografice ale articolelor sunt aduse la zi.

Aflăm aici o multitudine de subiecte în legătură cu Maica Domnului, de la istoria formării și dezvoltării sărbătorilor Maicii Domnului, de la cele mari și cunoscute, până la cele mai puțin cunoscute, cum ar fi: Așezarea Cinstului Brâu în raclă sau Așezarea Sf. Omofor al Maicii Domnului în Biserica din Vlaherne ori Zămislirea Maicii Domnului. Găsim, de asemenea, mici portrete ale autorilor de omilii, predici sau scrieri teologice, aceste articole având în a doua parte a conținutului lor o sinteză a modului în care respectivul autor de scrieri mariologice a trăit și a transmis învățătura aceasta (*din Cuvântul PS Damaschin Dorneanul, cu ocazia lansării cărții la muzeul Mănăstirii Bogdana din Rădăuți, 25.02.2024*). Articolele cuprind de asemenea referințe la locuri și oameni care au interferat sau au legătură cu viața Maicii Domnului, mărturii epigrafice, arheologice.

Lucrarea oferă o perspectivă interconfesională în ceea ce privește învățătura despre Maica Domnului. Găsim și învățătura despre Fecioara Maria a marilor reformatori, de la Zwingli, continuând cu Luther și Calvin, a Bisericii Romano-Catolice, a vechilor ereziarhi sau a anumitor curente de gândire, și cea a islamului (*din Cuvântul PS Damaschin Dorneanul, cu ocazia lansării cărții la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, 06.03.2024*).

Inedită și foarte interesantă este paralela pe care d-nul profesor Remus Rus o face între viața lui Avraam și viața Maicii Domnului, jertfa lui Avraam-Isaac și Hristos, „Jertfa cea Vie”, arătarea Treimii lui Avraam la stejarul Mamvri și întruparea Fiului lui Dumnezeu prin Fecioara Maria. Autorul conchide: „Am fost replămădiți prin Maica Domnului, după cum Hristos S-a născut fără ca legile firii să fie impuse asupra Sfintei Fecioare Maria” (*din Cuvântul prof. Remus Rus, cu ocazia lansării cărții la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, 06.03.2024*).

Cartea pe care o avem în față dovedește cu prisosință a fi de mare ținută academică, făcând parte atât prin conținut, cât și prin excelenta condiție grafică în care apare, din „aristocrația tipăriturilor și obligatoriu trebuie să facă parte din biblioteca noastră teologică” (*din Cuvântul PS Damaschin Dorneanul, cu ocazia lansării cărții la muzeul Mănăstirii Bogdana din Rădăuți, 25.02.2024*). Oricine va vrea să abordeze un subiect teologic mariologic va trebui de acum să țină cont și să se folosească de bogata informație și buna orientare teologică și bibliografică pe care le oferă acest dicționar de excepție.

Lucrarea în sine, ne arată însuși autorul principal al ei, Remus Rus, nu este doar o întreprindere științifică teologică, fie ea oricât de pertinentă, ci mult mai mult, cel puțin pentru alcătuitoarea ei: „A scrie o astfel de carte, să știți, nu este un lucru greu, deloc, dimpotrivă, este foarte-foarte ușor. Este foarte ușor pentru că ai sentimentul că ai tot timpul lângă tine pe cineva care te oblăduiește cu dragoste și te îndrumă mereu. Pentru că sincer să vă spun, multe din cele spuse în acest dicționar nu cred că aparțin minții mele, cred că mi-au fost dăruite de undeva, din afară. Iar acel din afară nu poate să fie decât cea căreia am vrut să-i închin această lucrare. Este o încercare de autodepășire într-un context de trăire maximă a unei realități pe care o ai în permanență alături de tine: Maica Domnului este mereu alături de noi, acolo unde ne ducem ea ne însoțește pe fiecare dintre noi așa cum Fiul ei cel iubit ne însoțește pretutindeni (*din Cuvântul prof. Remus Rus, cu ocazia lansării cărții la muzeul Mănăstirii Bogdana din Rădăuți, 25.02.2024*).

Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan NEGREANU

Elena Gherghinescu-Ziegler, *Femeia creștină, candelă a credinței. Studiu cu referire specială la activitatea femeilor ortodoxe din părțile Aradului din secolele XIX-XX*, Editura Mirador, Arad, 2024, ISBN 978-973-164-382-3, 274 pp.

Lucrarea distinselor doamne Elena Gherghinescu-Ziegler se înscrie, prin tematica abordată, în istoriografia locală, mai precis în istoriografia de specialitate, care tratează locul și rolul femeii în societate.

Titlul cărții trasează coordonatele esențiale ale volumului și se opresc asupra femeii creștine, asupra activității sociale și culturale, care devin mijloace de mărturisire și trăire a credinței. Femeia este privită de autoare ca o „candelă a credinței”, expresie sugestivă în definirea rolului femeii creștine de a lumina și călăuzi necontenit, mai ales tinerele generații, pe calea credinței și a virtuților. Subtitlul cărții lămurește deplin perimetrul istoric și social în care se mișcă autoarea noastră. Adică, secolele XIX și XX, părțile Aradului și activitatea femeilor creștine ortodoxe române.

Așadar, cartea cuprinde două secole de mărturie a femeii creștine-ortodoxe-române din părțile Aradului, secole tumultuoase, cu ample transfor-

---

mări politice și sociale. Informația de ordin istoric cuprinsă în acest volum are un puternic substrat religios, cultural și social și este adunată din fonduri arhivistice, din presa vremii, din jurnale și memorii, din volume și studii de specialitate și din articole diverse. Lucrul acesta denotă atenta și complexa cercetare întreprinsă de autoare și face din prezentul volum o carte cu o valoare istorică și documentară deosebit de importantă, o carte de referință în istoriografia de specialitate.

Tema tratată nu este pentru prima dată abordată într-o carte sau într-un studiu amplu, însă noutatea acestui demers constă în bogăția informației de ordin istoric și ordonarea ei tematică și cronologică. Structurarea informației oferă o imagine complexă a ceea ce a fost femeia creștină ortodoxă, asociațiile și grupările femeilor creștine ortodoxe române pe parcursul sec. XIX și XX. Peste toate acestea transpare sfințita, discreția, delicatețea și intensitatea emoțională cu care autoarea se apleacă asupra acestei cercetări și încropește literă cu literă și rând cu rând, o istorie impresionantă și emoționată a femeii ortodoxe române. Desigur, aceste sentimente nu puteau să se nască decât din inima unei femei trăitoare a realităților credinței și istoriei acestor locuri, sentimente înnobilate prin experiența profesiei de actor.

Capitolele care compun corpul masiv al lucrării sunt precedate de trei capitole însumând o integrare a temei abordate în contextul mai larg al Sfinței Scripturi, al istoriei Bisericii creștine și al societății românești de sec. XIX; și aici mă refer, cu precădere, la capitolul 1. Capitolul 2 oferă o scurtă radiografie contextuală a activității femeilor ortodoxe din părțile Aradului, date de natură istorică menite să creeze o imagine de ansamblu asupra a ceea ce urmează să fie tratat.

Capitolul 3 abordează modele de femei ortodoxe, prototipuri (sfânta, monahia și preoteasa), care vor fi completate cu modele concrete din viața socială și bisericească a Aradului din sec. XIX și XX.

Capitolul 4, un capitol amplu, expune rodul cercetării pe care distinsa autoare a întreprins-o legat de problematica femeii ortodoxe române. Subcapitolele aferente structurează cronologic și gradual această tematică. De la emanciparea femeii în sec. al XIX-lea, la Reuniunea Femeilor Române din Arad, înființată la data de 31 ianuarie 1884. Apoi, prezența femeilor în Asociația Națională pentru cultura poporului român (ASTRA Arădeană, înființată în anul 1861), prin activitățile cultural-educative. Femeile ortodoxe și Războiul de Independență, un alt subcapitol, pune în valoare jertfelnicia femeilor române din părțile vestice pentru românii de dincolo de Carpați.

Femeile ortodoxe române devin un factor al unității de neam. Faptul acesta este magistral ilustrat prin acțiunile concrete ale vrednicilor preotese și doamne din societatea românească de atunci, prin colectele de bani și produse îndreptate mai apoi spre frontul de luptă. Subcapitolul 5 este rezervat școlilor de fete, idealul mult dorit de femeile române ortodoxe, susținut de întreaga elită românească, precum și de episcopii Aradului. Un subcapitol întreg se referă la Școala de fete din Arad, înființată în anul 1890, un adevărat centru al culturii de limbă română și ortodoxă.

Capitolul 5 se oprește asupra primei jumătăți a sec. al XX-lea, debutând cu o privire de ansamblu asupra Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, înființată la București, de către prințesa Alexandrina Cantacuzino, în anul 1910. Subcapitolul 2 supune atenției Școala Superioară de Fete cu internat din Arad, înființată în 1913 și inaugurată cu mare pompă. Autoarea are meritul să surprindă toate acțiunile în detaliu ale acestei societăți, mai ales din presa vremii. Mai mult, sunt redată fragmente din discursurile personalităților vremii referitoare la acțiunile femeilor ortodoxe române, ceea ce denotă aprecierea contemporanilor, a elitei politice și culturale române. Nu este trecută cu vederea implicarea femeilor ortodoxe române în Primul Război Mondial, precum și exemplara colaborare cu Societatea „Crucea Roșie”. Mărețul act de la Alba Iulia nu este ignorat de autoarea noastră, ci îi este conferit un subcapitol relevant în care se arată implicarea femeilor române în realizarea unității statale, implicare care se concretizează prin mai multe delegații oficiale formate din femei, reprezentând asociațiile feminine din Arad și instituțiile coordonate de acestea. Un episod particular este relevat în subcapitolul 5, anume despre vizita Generalului Berthelot în Arad și contribuția Reuniunii Femeilor din Arad la acest eveniment de rezonanță internațională. O bogată activitate și implicare din perioada interbelică este pusă în lumină în cartea pe care o prezentăm. Asociațiile înființate în această perioadă reliefează prezența constantă a femeii creștine în societatea postbelică românească. Autoarea ne face atenți și la acest segment al istoriei. Al Doilea Război Mondial le face sensibile pe femeile creștin-ortodoxe din părțile de vest, ceea ce duce la o implicare activă și complexă în spatele frontului, lucru evidențiat în subcapitolul 8. Capitolul se încheie prin prezentarea unor portrete biografice ale celor mai de seamă femei creștine din părțile Aradului, portrete care sistematizează bogata informație regăsită în capitolele 4 și 5.

Dacă studiile și cercetarea de ordin istoric s-au oprit asupra sec. XIX și a primei jumătăți a sec. XX, prea puțini cercetători și-au arătat interesul pen-

---

tru perioada comunistă. Autoarea noastră dedică capitolul 6 acestui răstimp al întunecării, lucru care aduce o noutate în istoriografia de specialitate. Autoarea are lăudabilul merit de a aduce la lumină chipuri de femei martire, care au sfințit pământul acesta și au consolidat vechile idealuri ale poporului nostru, dar și lupta de supraviețuire în condițiile potrivnice credinței și virtuților creștine. Cronici din acea vreme sunt puse pe răboj de distinsa autoare, cu vibrațiile și amintirile personale.

Ultimul capitol al cărții se constituie într-o notă absolută, deoarece aduce informații inedite despre activitatea femeilor ortodoxe române din perioada 1989-2018, toate aceste informații fiind dublate de mărturia personală a autoarei, implicată direct în reînființarea și organizarea Asociației femeilor creștin-ortodoxe din Arad, continuatoarea impresionantei tradiții și istorii legate de femeia creștin-ortodoxă din aceste părți de țară. Așa se explică și motivul scrierii acestei cărți, așa se explică rândurile emoționante și vibrante ale acestei cărți, așa se explică complexitatea de informație și emoție cuprinse între filele acestei cărți, așa se explică disponibilitatea autoarei pentru jertfa depusă în alcătuirea acestei cărți.

Volumul este îmbogățit și cu o anexă fotografică, care surprinde diverse chipuri de femei din trecut, precum și unele obiecte și clădiri care au avut legătură cu activitatea acestora.

Cartea cuprinde trecut, prezent și viitor. Trecut – fiind o cronică a urmelor lăsate de femeia creștină ortodoxă română, prezent – fiind o actualizare, o ducere la zi a istoriei celebrei societăți a femeilor creștine din Arad și viitor – prin putere exemplor diverse, marcante, impresionante ale femeilor creștine române, modele viabile pentru generația de azi și cele care vor urma.

Închei această recenzie prin evocarea câtorva nume de femei ortodoxe române, cuprinse în această carte și care trezesc și astăzi admirația, respectul și recunoștința noastră: jupâneasa Stanca Arsici, Elena Ghiba Birta, Efigenia Sina, Emilia Ciorogariu, Maria Doboș, Iuliana Șandor, Suzana Moldovan, Eva Dan, Ecaterina Mocioni, Iozefina Mocioni, Sofia Beleş, Hermina Popovici-Desseanu, Letiția Oncu, Elena Hamsea, Ersilia Sturdza, Zoe Mihălțan, Ileana Roșu, Iudita Secula, Ana Moga, Alexandra Mocioni, Sofia Oprea, Emilia Gurban, Elena Țăranu, Sidonia Secoșanu, Iuliana Lazarovici, Ida Mladin, Ecaterina Codreanu, Reghina Rădeanu, Floare Goldiș, Olga Mușan, Terezia Popovici, Aurelia Beleş, Rhea Ciontea, Maria Puticiu, Octavia Popovici-Desseanu, Marilena Bocu, Octavia Ciuhandu, Ana Damian, Adriana Ispravnic, Eugenia Cico-Pop, Elena Raicu, Livia Vuia, Elena Goldiș,

---

Elena Trăilescu, Maria Botiș-Ciobanu, Silvia Dârlea, Sofia Mihulin, Hortensia Papp, Consuela Georgescu, Virginia Hotăran, Cristina Ciorgariu și multe altele, ale căror nume sunt trecute în „Dipticul” neamului nostru românesc, al conștiinței noastre naționale și la Altarul ceresc.

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

Mihaela Dana Șimon, Alin Florin Ciotea, *Școala din Șimand la 250 de ani de existență*, Editura Mirador, Arad, 2023, ISBN 978-973-164-374-8, 208 pp.

Orice comunitate, la un moment dat al istoriei, a avut o școală sau a înființat o școală, în scopul educării tinerelor vârstare. Astfel că școala va intra în timpul istoriei, creând un parcurs istoric specific articulat de evenimente istorice și de cei care au interacționat cu școala ca și instituție de învățământ: dascăli și elevi. Este și cazul comunității românești din Șimand, care are o primă formă de educație legată de biserică și de preot. Din vremurile străvechi legate de tinda bisericii și până în zilele noastre învățământul șimandan a cunoscut o evoluție istorică traversând secolele și oferindu-ne astăzi o prețioasă și impresionantă istorie de două veacuri și jumătate. Desigur, istoria Școlii din Șimand este mult mai veche, putând să o legăm de apariția comunității, însă ca formă instituționalizată ea coboară în timp până în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

Împlinindu-se 250 de ani de la prima mențiune istorică a Școlii din Șimand se cuvenea să fie reactualizat și rescris parcursul ei istoric, cu toate că vrednici înaintași au poposit asupra alcătuirii unui istoric, fiecare cu priceperea și dăruirea lui, cu ceea ce epoca respectivă punea la îndemâna lor, ca informație și ca metodă de lucru.

Nobila sarcină a fost preluată cu multă responsabilitate de către doamna profesoară Mihaela Șimon și de către tânărul teolog Alin-Florin Ciotea, doctorand al Facultății de Teologie „Ilarion V. Felea” din Arad, la catedra de Istoria Bisericii Ortodoxe Române, o speranță deja dovedită a istoriografiei ecleziastice locale.

Domniile lor reușesc să alcătuiască o monografie a învățământului din Șimand actualizată și sintetizată. Actualizată, deoarece este adusă la zi, atât ca și informație, cât și ca cronologie. Sintetizată, deoarece autorii parcurs și culeg informațiile din tot ceea ce s-a scris pe această temă. În puls, unele informații sunt confruntate cu alte surse și, în consecință, corectate, sunt structurate cronologic, îmbogățite printr-o bibliografie actualizată și, lucrul cel mai important, raportată și îmbogățită prin apelul la arhive, izvoarele primare ale oricărei monografii. Apelul la informația din arhive conferă prezentei lucrări un certificat de garanție a veridicității informațiilor, dar și un statut științific. La rândul ei, lucrarea poate deveni sursă de documentare și punct de plecare în noi explorări de ordin istoric, cultural și social.

Informația de ordin istoric este expusă în contextul epocii, ceea ce duc la o înțelegere mai profundă a parcursului istoric al învățământului din Șimand, dar și la o contextualizare mai largă a fenomenului educațional prezent în comunitatea șimândană.

Noutatea monografiei constă în două din capitolele ei consacrate portretelor biografice ale învățătorilor din trecutul școlii și absolvenților de seamă ai acestei școli. În acest mod se evidențiază, pe de-o parte, chipurile celor care au ostenit în educarea și creșterea noilor generații, iar, pe de altă parte, cei care au beneficiat de educația din școală și care au ajuns la realizări intelectuale deosebite, remarcându-se în varii domenii ale societății românești.

Întregul conținut al cărții este organizat în patru capitole, precedate de o Prefață și o Introducere și succedate de Bibliografie și Anexe fotografice. Introducere motivează apariția acestei monografii, precum și o evidențiere a ceea ce s-a scris pe această temă până la momentul alcătuirii monografiei, fiind semnată de autori.

Capitolul I reface parcursul istoric al învățământului din Șimand, de la tinda bisericii, până la momentul etatizării școlilor confesionale, anul 1948, subliniind, în subcapitolele aferente, evoluția învățământului din Șimand, în contextul general politic, cultural, social și religios, dictat de marile evenimente ale istoriei. Ultima parte a subcapitolului dedicat sec. XX parcurge perioada regimului comunist, cu frământările, provocările, dar și realizările ei.

Capitolul II prezintă chipuri de învățători, care au activat în Șimand în sec. al XIX-lea și începutul sec. XX. Patrusprezece portrete biografice sunt puse la îndemâna cititorului, mai extinse sau mai restrânse, în funcție de informația găsită de autori. Datele biografice se împletesc cu cele privind formarea educațională și activitatea didactică a celor biografiați.

Capitolul III aduce în atenția cititorului și a cercetătorului câțiva absolvenți de seamă ai învățământului din Șimand, personalității din diverse domenii, care și-au început parcursul intelectual și formativ la Școala din Șimand. Cei șapte absolvenți prezentați se înscriu în perioada sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. al XX-lea. Autorii creionează un succint portret biografic, evidențiind cariera ecleziastică, politică, artistică sau didactică a celor șapte absolvenți, foști elevi ai Școlii din Șimand.

Capitolul IV cuprinde perioada de după anul 1989, marile transformări la care este supus învățământul românesc în general, adaptarea la noile condiții de libertate și evoluția învățământului din Șimand, în noul context, fii o aducere la zi a istoriei Școlii din Șimand.

Bibliografia redă sursele din care autorii s-au inspirat în alcătuirea acestei monografii. De la Arhivele Școlii și Primăriei din Șimand, la lucrări de specialitate, studii și articole, mai ales din presa vremii, menite să întregască parcursul istoric al învățământului din Șimand.

Ultima secțiune rezervată Anexelor fotografice face din această carte o monografie de specialitate punând la îndemâna iubitorilor de istorie atât documente de arhivă, sigilii, matricole, cât și fotografii de epocă, individuale sau de grup, care alcătuiesc o istorie în imagini a Școlii din Șimand, cu toate implicațiile ei sociale, culturale și religioase.

Realizată în felul acesta, monografia se constituie ca o frumoasă ofrandă tuturor dascălilor care au ostenit în Școala din Șimand, care prin învățătura lor au luminat drumul și viața a multor generații, au îndrumat și au ocrotit mințile și sufletele pure ale copiilor, care mai târziu au devenit maturi, și-au găsit un rost în această lume, și au adus și ei lumină în familia lor sau în locul unde au slujit cu conștiință curată, cu iubire față de Dumnezeu și față de Neamul nostru.

Felicitările se cuvin autorilor, dar și celor care au avut inițiativa acesta și care au sprijinit financiar apariția acestei lucrări, atât de binevenită.

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

EVOCĂRI ȘI MĂRTURII

Arhimandritul Paulin Lecca – duhovnicul seminaristilor de la Caransebeș

Gândul de a creiona profilul moral-duhovnicesc și intelectual al arhimandritului Paulin Lecca, unul dintre cei mai căutați, ascultați, prețuiți și iubiți duhovnici ai Bisericii noastre, mă stăpânește de multă vreme.

Cunoscându-l încă de la 1 octombrie 1970, când am deschis porțile din lemn masiv ale Seminarului teologic din Caransebeș, unde părintele Paulin ne-a fost duhovnic, profesor și diriginte, am simțit că sunt dator față de el cu această evocare, pe de o parte ca să împlinesc cuvântul sfântului Pavel, Apostolul Neamurilor, de a ne aduce „aminte de mai marii noștri” care ne-au învățat cuvântul lui Dumnezeu (*Evrei* 13, 7), iar pe de altă parte, spre a-l face cunoscut generațiilor actuale de preoți, monahi, elevi seminarști și studenți teologi, care au mare nevoie de asemenea părinți duhovnicești, modele de credință, slujire și viață morală exemplară.

Părintele Paulin Lecca, pe numele de botez Victor, s-a născut la data 24 iulie 1914, în comuna Babele, județul Ismail (Basarabia), din părinții Grigorie, învățător, apoi preot în județul Bălți și Maria. După absolvirea claselor gimnaziale, a studiat Teologia la Seminarul și la Facultatea din Chișinău, unde l-a avut profesor pe Ioan G. Savin și a obținut licența în anul 1956. Proaspătul absolvent de Teologie vine la București și audiază cursurile renumiților profesori Gala Galaction și Nichifor Crainic, acestuia din urmă fiindu-i discipol apropiat¹. La data de 29 septembrie 1957 este hirotonit preot², iar în „dramatica vară a anului 1940”³, trece Prutul în România, din acest moment viața sa cunoscând o schimbare radicală. Astfel, veselul student teolog ia hotărârea de a se călugări, fapt ce stârnește nu numai mirarea „to-varășilor de petreceri”, ci și a profesorilor Nichifor Crainic și Gala Galaction.

---

¹ Răzvan CODRESCU, „Cine a fost Paulin Lecca”, în vol. *Ce este moartea?*, de Arhimandrit Paulin Lecca, Editura „Lumea Credinței”, București, 2009, p. 156.

² Cf. *Actul Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, nr.14.262/1957.

³ Valeriu CRISTEA, „Postfață” la volumul *De la moarte la viață*, de Paulin Lecca, Editura Paideia, București, 1996, p. 290.

Prin urmare, intră ca frate la mănăstirea Frăsinei, după război fiind călugărit sub numele de Paulin. În acest așezământ monahal, cu rânduială athonită aspră, pornește pe „calea cea strâmtă” a desăvârșirii, nevoindu-se cu „rugăciuni aprinse însoțite de lacrimi fierbinți, rostite în chilie sau în miez de pădure, unde se refugiază adesea ...”, până când „se umple de duh, de bucuria neasemuită, nemărginită și continuă a credinței dobândite și mereu, zi de zi, noapte de noapte, întărite”. A progresat atât de mult în credință, nădejde și virtute, „încât nici cutremurul din noiembrie 1940 nu-l poate clinti din biserica în care, alături de alți frați, mai slabi de înger, se închina”⁴.

Volumul de memorii al arhimandritului Paulin Lecca, *De la moarte la viață*, „o carte cum nu s-a mai scris în limba română, o carte unică despre oameni de toate naționalitățile, buni și răi, despre oameni răi care se transformă în oameni buni și despre oameni răi care împietresc în răutatea lor”, cum o prezenta criticul literar Valeriu Cristea⁵, descrie perioada de ucenicie a fratelui Victor în mănăstirea Frăsinei, deprinderea sa cu ascultarea, rugăciunea, tăcerea, dar și „frica de rutină, de mecanizare, de risipire și de mândrie de care cu greu scapă cei ce cântă și citesc la strană”⁶. Aici dobândește darul lacrimilor și conștientizează că este „o biată frunză pe valurile înfuriate ale lumii sau un călător ce rătăcește prin pustiu năzuind spre Patria cerească”⁷.

După ce este făcut rasofor, se hotărăște să plece misionar în Transnistria, deși în sufletul său stăruia teama că, întorcându-se pe meleagurile natale, ar putea să cadă „din nou în mocirla din care abia ieșise”⁸. În sufletul său are loc o luptă teribilă, „ca o erupție de vulcan”, în urma căreia durerea „s-a revărsat prin lacrimi, vaiete și suspine”⁹. Paraclisul Maicii Domnului, la care participă în biserica mănăstirii Frăsinei, îndepărtează pentru totdeauna „sfășierile lăuntrice” ale rasoforului Victor, iar, la ieșirea din biserică, „o pace și o liniște dumnezeiască” au coborât peste sufletul său¹⁰.

În toamna anului 1941 pornește, așadar, spre Chișinău, unde petrece mai multe săptămâni cu familia, așteptând aprobarea autorităților bisericești pentru a pleca misionar în Transnistria. Primind aprobarea, pornește imediat spre Tighina, pentru obținerea vizei de trecere în Transnistria. În iarna

---

⁴ Valeriu CRISTEA, „Postfață”, pp. 290-291.

⁵ Valeriu CRISTEA, „Postfață”, p. 294.

⁶ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 91.

⁷ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 94.

⁸ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p.105.

⁹ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 105.

¹⁰ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 106.

---

grea a anului 1942, își începe misiunea de propovăduire a cuvântului Domnului și de predare a religiei în școală. Experiența trăită de rasoforul Victor Lecca în Transnistria și în școlile de la Odesa este terifiantă. Pe lângă problemele personale cu care se confruntă, lipsa hainelor, banilor, alimentelor, vede necazurile, nevoile și sărăcia oamenilor și neputința sa în fața acestor neajunsuri, „singurii prieteni care mă înțelegeau, mă iubeau, mă încurajau și mă îmbrățișau cu toată dragostea, fără să rădă de rupturile și de păduchii mei” fiind copiii pe care îi instruia, „acești îngerași pe care nu-i voi uita niciodată”, mărturisește părintele¹¹.

Referindu-se la activitatea misionară și didactică a rasoforului Victor Lecca, Valeriu Cristea afirma, pe bună dreptate, că „orele de religie ale fratelui de la Frăsinei se transformă într-o apostolică operă de evanghelizare. Misionarul are și un remarcabil talent pedagogic, care îl ferește să se facă de răs, până și în mijlocul claselor mari, cele mai recalcitrante”¹².

Pe la sfârșitul lui octombrie 1943, autoritățile militare au emis un ordin de arestare pe numele lui Victor Lecca, întrucât refuza încorporarea în armată. În declarația făcută atunci, rasoforul Victor scria că refuză să facă „serviciul militar și războiul întrucât, pe lângă ororile războiului, înseși principiile militare sunt în flagrantă contradicție cu principiile evanghelice și legiferările sfintelor canoane”¹³. „Eu pun mâna pe armă dar nu împușc oamenii care sunt frații mei. Nu vreau să omor pe nimeni. E păcat să omori, iar nu să pui mâna pe armă”¹⁴. Arestat la data de 1 noiembrie 1943, tânărul misionar se confruntă cu mizeriile unei închisori insalubre, cu trivialitățile unor oameni necredincioși și imorali. „Ceea ce mă cutremura până în străfundul sufletului – mărturisește el – erau mai ales înjurăturile la adresa lui Dumnezeu, la adresa lui Hristos”¹⁵.

La data de 15 noiembrie 1943 este judecat în fața Curții Marțiale, fiind condamnat la moarte și confiscarea averii. Așteptând punerea în aplicare a pedepsei, singura sa mângâiere este Biblia, adusă de părinții săi și rugăciunea. După nenumărate încercări, suferințe și lipsuri îndurate în închisoare, împreună cu alți condamnați la moarte: dezertori, comuniști, sectanți, este încarcerat la Timișoara, unde are parte de un tratament mai lejer. La 15 sep-

---

¹¹ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 154.

¹² V. CRISTEA, „Postfață”, p. 291.

¹³ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 206.

¹⁴ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 268.

¹⁵ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 217.

---

tembrie i s-a înmănat biletul de ieșire din penitenciar și, după un scurt popas la fratele său, care era preot într-un sat din Vâlcea, revine la Frăsinei, „ca fiul risipitor”, fiind primit cu dragoste de „frații și părinții săi iubiți, chiliuța, pădurea, păsările ...”¹⁶.

Pe lângă viețuirea în mănăstirea Frăsinei, ieromonahul și mai apoi arhimandritul Paulin Lecca, a făcut parte din obștea mănăstirilor Govora, Antim – București, schitul Rarău și Gologanu, iar în centrele eparhiale din Galați (1961-1968) și București, a funcționat ca exarh¹⁷.

Temp de patru ani, adică de la 1 octombrie 1968 și până la 1 martie 1972¹⁸, părintele Paulin Lecca a funcționat ca preot duhovnic la Școala de cântăreți bisericești și Seminarul teologic din Caransebeș, calitate în care a predat seminariștilor Istoria biblică a Vechiului și Noului Testament, Explicarea Evangheliei și Apostolului, Noul Testament și, temporar, Omiletica, Pastorală și Catehetica.

Ca preot duhovnic, părintele Paulin Lecca a desfășurat, la seminarul din Caransebeș, o lucrare duhovnicească cu efect pe termen lung în inima tinerilor săi învățăcei veniți din părțile Banatului, din Hunedoara, Arad, Bihor, Sălaj și Satu Mare.

Experiența bogată dobândită la mănăstirea Frăsinei, în timpul activității misionare și didactice din Transnistria și Odesa, blândețea, răbdarea și dragostea de copii, tineri, de oameni în general, vorba dulce, fața luminată mereu de un surâs cald, privirea cuceritoare și iscoditoare și mai ales ținuta monahală impecabilă, ne-au impresionat profund pe seminariștii acelor ani, care ne-am atașat de el cu toată sinceritatea, admirația, prețuirea și afecțiunea noastră curată, sentimente pe care le păstrează până astăzi toți cei pe care i-am consultat în vederea alcătuirii acestui material.

Rugăciunea de dimineață și de seară, obligatorie, se oficia pe holul de la etajul școlii, unde era loc pentru cei aproximativ 300 de seminariști, preotul spiritual Paulin Lecca fiind nelipsit și de o punctualitate exemplară. În fiecare seară, Preacuvioșia Sa susținea o scurtă meditație, ilustrată cu o istorioară din Pateric și literatura patristică, tinerii seminariști gustând din plin frumusețea și profunzimea cuvintelor și învățăturilor sale.

---

¹⁶ Paulin LECCA, *De la moarte la viață*, p. 288.

¹⁷ Pavel MARCU, *Istoricul Seminarului teologic liceal Episcop Ioan Popasu*, Caransebeș, (1955-2008), teză de doctorat (mss.), Cluj-Napoca, 2012, p. 288.

¹⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Timișoarei, în continuare AAORT, dos. C/51, partea II/1968, doc. nr. 5984/1968.

În anumite duminici din timpul anului școlar, i-a însoțit pe elevii din anul V în practica omiletică și catehetică, așa numita „misiune” organizată în parohiile din jurul Caransebeșului. Unele predici și cateheze, rostite de elevi, le-a înregistrat și le-a trimis la mitropolie, fiind prezentate chiar Consiliului Eparhial¹⁹. Interesante și importante sunt apoi constatările făcute de preotul duhovnic Paulin Lecca în urma acestor misiuni, cum ar fi aceea că în parohia Slatina Timiș, la sfânta Liturghie, au participat și credincioșii romano-catolici²⁰.

Foarte bun cunoscător și mai ales trăitor al Sfintei Scripturi și învățaturii Sfinților Părinți, preotul spiritual Paulin Lecca a reușit să capteze interesul seminariștilor pentru aprofundarea acestor opere inegalabile ale spiritualității noastre creștin-ortodoxe. „Metoda didactică a profesorului spiritual Paulin Lecca – mărturisește protopopul dr. Ioan Bude din Timișoara, fost elev la seminarul din Caransebeș, era povestirea. Era un neîntrecut narator ..., alături de care, pentru întâia oară, am pătruns cu emoție în universul Bibliei”.

Părintele profesor dr. Nicolae Morar, de la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie din Timișoara, la rândul său elev al părintelui Paulin, precizează că „maieutica adoptată (de părintele, n.n.) a fost, eminentamente, evanghelică. Povestirile biblice, din Vechiul și Noul Testament, dublate de exegeze conjugate ale Sfinților Părinți, așezate în canonul pedagogiei moderne, au fost elemente de forță ale artei sale, ale destoiniciei de a plăzmuia caractere”.

Un alt discipol al preotului spiritual Paulin Lecca, preotul profesor dr. Ioan Tulcan, fostul decan al Facultății de Teologie din Arad, își amintește că fostul nostru duhovnic s-a remarcat în fața tinerilor seminariști de odinioară prin trei aspecte importante:

1. „deschiderea accesului spre înțelegerea duhovnicească a Sfintei Scripturi;
2. slujirea cu trăire pilduitoare a sfințelor slujbe și îndeosebi a sfintei Liturghii, care îi prilejuia experiențe duhovnicești răscolitoare, însoțite de lacrimi;
3. orientarea elevilor către cinematografie și vizionarea, împreună cu ei, a unor filme considerate instructive și analizarea acestora în ziua următoare la clasă. Cu acest prilej, reușea să descopere în fața tinerilor semnificațiile duhovnicești și teologice nebănuite ale unor scene vizionate, aparent fără relevanță”.

Elevii seminariști l-au perceput apoi ca un om bun, nu numai în raport cu ceilalți profesori, ci mai ales în relația lui directă cu fiecare elev în parte.

---

¹⁹ cf. AAORT, *Raportul nr.1289/3 martie 1971*, dos. C51/1971, vol. I.

²⁰ AAORT, *Raportul nr.1583/9 martie 1971*, dos. nr. 51C/1971, vol. I.

Modul lui de a se adresa unor copii: „frăția ta!” sau „frățiile voastre!”, l-a apropiat pentru totdeauna de tinerii teologi, spune protopopul Ioan Bude.

O caracteristică ce l-a individualizat pe arhimandritul Paulin Lecca este aceea că „nu putea fi văzut vorbind de bunul Dumnezeu, fără să plângă. Era foarte sensibil, iar pentru el practic cuvintele aveau alt sens. El a ajuns la o curăție, încât nu mai putea să considere pe nimeni păcătos. Dacă-i spuneai: „Părinte, acela este un ticălos, nu vrea să se îndrepte. Părinte, nu sta de vorbă cu el!”, răspunsul era: „Nu, nu se poate, trebuie să fie un om bun!” În mintea lui lipsită de orice înțunecime nu putea să încapă gândul că cineva ar fi păcătos...”²¹.

Arhimandritul Paulin Lecca a fost, de asemenea, un slujitor și un predicator cu „carte și cu har”, cum scria Marin Preda, asemenea altor duhovnici de marcă ai secolului al XX-lea: Ilie Cleopa, Arsenie Papacioc, Serafim Popescu, Teofil Părăian, Sofian Boghiu ș.a.

Așa cum s-a mai arătat, el impresiona mai ales prin lacrimile ce însoțeau momentul Prefacerii Sfințelor Daruri, când rostea cu tremur în glas: „Luați, mâncați...”, „Beți dintru acesta toți...”, „Ale Tale dintru ale Tale...” și când predica de pe amvonul istoricei catedrale „Sfântul Gheorghe” din Caransebeș despre Pătimirile și Jertfa Domnului nostru Iisus Hristos.

Fost ucenic al părintelui duhovnicesc Ioan Kulighin, al mișcării spirituale și duhovnicești „Rugul aprins” de la mănăstirea Antim, din București, arhimandritul Paulin Lecca a deprins multe din învățăturile folositoare împlinirii și cultivării rugăciunii inimii²².

Pentru elevii care au studiat la Caransebeș, în perioada 1968-1972, „întâlnirea cu Părintele Lecca a fost tulburătoare. Aveam înainte chipul smereniei – se destăinuie preotul Nicolae Morar – dincolo de orice orgoliu disimulat. O imagine, pot afirma acum, filocalică. Ca dascăl și duhovnic, ne-a sporit cunoașterea și evlavia. A fost un avă al ideii și trăirii, un spirit angajat, care a reușit să așeze conștiințe dornice de așezare – adolescente (ca ale noastre, discipolii săi) și mature (credincioșii de rând) – în albia existenței fericite”.

Biblioteca personală a părintelui Lecca a fost mereu la îndemâna seminariștilor. Lui i se datorează, în mare parte, interesul tinerilor teologi pentru scrierile Sfinților Părinți, pentru clasicii literaturii ruse și universale. De la

---

²¹ Drd. Stelian GOMBOȘ, *Părintele Arhimandrit Paulin Lecca (1914-1996)- monahul scriitor, trăitor și cărturar*, <http://foaienationala.ro>.

²² Drd. Stelian GOMBOȘ, *Părintele Arhimandrit Paulin Lecca (1914-1996)- monahul scriitor, trăitor și cărturar*, <http://foaienationala.ro>.

---

el am citit, pentru prima dată, „Paradisul pierdut” al lui John Milton, „Infernul” lui Dante, „Frații Karamazov” al lui Dostoievski, el ne-a călăuzit spre lecturarea operelor lui Gala Galaction, ne-a vorbit despre Vasile Voiculescu și despre teologii ruși din Occident.

Aceste trăsături duhovnicești și intelectuale ale preotului duhovnic Paulin Lecca, dragostea și prețuirea de care se bucura în rândul seminariștilor (pe care îi scotea uneori seara la cinematograful din centru, între orele 22-24, dar și în cartierul mărginaș al orașului, Balta Sărată, deși Regulamentul seminarului interzicea asemenea ieșiri) și al credincioșilor din oraș și împrejurimi, au deranjat pe mulți și mai ales pe reprezentanții autorităților represive ale statului comunist ateu (Securitatea și Departamentul Cultelor). Era prea multă trăire, prea multă duhovnicie la seminar, prea legați erau elevii de acest monah cu ținută filocalică și prea mulți credincioși căutau sfatul său duhovnicesc și rugăciunile sale. Așadar, de aici și până la a-l face pe duhovnicul seminarului colaborator al Securității nu a fost decât un pas. Nicolae Cornean, un bătrân malițios și frustrat că nu a reușit să-și depășească modesta condiție de bibliotecar, a lăsat un „jurnal” în care arunca cu noroi în preotul Veniamin (sic!) Lecca, „om al securității, un isteric care propunea Omiletică și ghiftuia copiii cu toate aberațiile”²³. Antipatia manifestată de N. Cornean față de Paulin Lecca pare a-și avea rădăcina într-o sesizare pe care preotul duhovnic ar fi făcut-o la mitropolie în legătură cu el și cu pedagogul Ștefan Crișan. De altfel, într-un raport confidențial înaintat de preotul Ioan Teodorovici Centrului eparhial, la 17 noiembrie 1971, (neînregistrat) se arată că pedagogul amintit „manifestă dușmănie față de părintele Paulin Lecca și nu colaborează cu el. Întrebat de ce are această atitudine, mi-a răspuns că nu are nimic cu părintele Lecca, dar acesta l-a reclamat la Mitropolie atât pe el cât și pe dl. Nicolae Cornean, bibliotecarul seminarului, aducându-le acuze neîntemeiate”²⁴.

Referitor la modul de predare al preotului duhovnic Paulin Lecca, găsim informații în procesele-verbale redactate la 22 ianuarie 1969 și 24 februarie 1971 de către preotul Dumitru I. Găină, inspector general bisericesc la Patriarhia Română, cu prilejul inspecțiilor efectuate la Seminarul teologic din Caransebeș.

---

²³ Valeriu LEU, *Studii și documente bănățene* (2), Ediție postumă îngrijită de Carmen Albert, Editura „Mirton”, Timișoara, 2011, p. 157.

²⁴ AAORT, dosar nr. C/51, vol. I/1971.

„Ora 12-13. Explicarea Apostolului, clasa a II-a, propunător ieromonah Lecca, spiritualul seminarului. Au fost ascultați doi elevi ...; răspunsurile au fost destul de bune... Versetele sunt bine interpretate de curioșul profesor, tânăr la catedră, dar înțelept întru cele duhovnicești. Lecția s-a încadrat în timp și a fost foarte reușită, elevii dovedind agerime în răspunsuri”²⁵.

„Ora 11-12. Istoria Biblică a Vechiului Testament, clasa a II-A, propunător ierom. Paulin Lecca. „Au fost ascultați mai mulți elevi... Răspunsurile au fost mulțumitoare. – Intervențiile profesorului au fost bune și au dus pe elevi la posibilitatea de a da răspunsurile așteptate. Lecția de zi: David... Expunerea a fost bună, cursivă și la obiect. – La fixarea cunoștințelor, elevii au povestit foarte frumos lecția, care pe lângă faptul că a fost reușită, s-a încadrat în timp”²⁶. Unde sunt isteria și aberațiile?

La 1 martie 1972, preotul spiritual a fost obligat să părăsească seminarul, fiind însoțit până la gară, la orele nopții, fără învoire, de elevii din clasele mai mari. Plecarea sa a lăsat în sufletul tinerilor teologi o tristețe și un gol fără de margini.

După plecarea din Caransebeș, a revenit la Frăsinei, apoi a ajuns stareț la mănăstirea Arnota, județul Vâlcea, ctitorită de domnitorul Matei Basarab, unde preotul Traian Micoroi de la Arad și semnatarul acestor rânduri l-am vizitat, împreună cu soțiile, în vara anului 1986 și am trăit momente de negrăită bucurie. Acolo a trăit o vreme, „în deplină simplitate”, acest „om cald, care știa să plângă cu cei ce plâng, știa să râdă cu cei ce râd, știa să sufere cu cei ce suferă”²⁷.

„Viața Părintelui Paulin – scrie în continuare autorul citat – este o viață de căutare, un model și pentru cei care au avut privilegiul și binecuvântarea de a-l fi cunoscut, dar și pentru cei care nu l-au cunoscut, căci spre deosebire de mulți părinți duhovnicești care i-au învățat pe oameni fiind mari în Împărăția lui Dumnezeu, Părintele Paulin a și scris multe lucruri și acestea sunt foarte concentrate, foarte adânci”²⁸.

Deși nu a avut o viață liniștită, ci presărată adesea cu neazuri și lipsuri, cu răutăți și dușmăanii, arhimandritul Paulin Lecca a reușit să dăruiască pos-

---

²⁵ AAORT, dos. Nr. C/51, partea II/1968.

²⁶ AAORT, dos. nr. C/51, vol. I/1971.

²⁷ PROTOS. AMBROZIE, Schitul Darvari, „Arhimandritul Paulin de la Mănăstirea Arnota (V), (1914-1998)”, în rev., *Epifania*, Alba-Iulia, iulie-august 1999, p. 14.

²⁸ PROTOS. AMBROZIE, Schitul Darvari, „Arhimandritul Paulin de la Mănăstirea Arnota (V), (1914-1998)”, p. 14.

---

terității câteva lucrări de certă valoare teologică, din păcate ajunse postum la cunoștința preoților și credincioșilor. Prima dintre acestea, *De la moarte la viață*, citată mai sus, este un roman memorialistic – cu caracter testamentar – personajul Victor Moldovanu fiind autorul însuși; *Ce este moartea?*, Editura România Creștină, 1997, a fost numită un „catehism ortodox despre moarte, în care învățătura Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți este înfățișată într-o manieră simplă și sistematică” (Arhim. Ioasaf Popa, coperta 4 a volumului); *Frumosul divin în opera lui Dostoievski*, Editura Discipol, București, 1998 (cel mai important studiu despre Dostoievski scris de un teolog român după faimosul curs „Dostoievski și creștinismul rus” al lui Nichifor Crainic) a făcut și obiectul unei conferințe organizată de ASCOR București; *Rugăciunea vameșului*, Editura Christiana, București, 1998; *Cum să citim Biblia în învățătura Sfinților Părinți*, Editura Sophia, București 1999²⁹.

Arhimandritului Paulin Lecca îi aparține și voluminosul tratat teologic *Adevăr și Pace*, Editura Bizantină, București, 2003, despre care autorul concluzionează: „Am urmărit în paginile de mai sus adevărul și am aflat că singurul adevăr vrednic să fie cunoscut este Adevărul Întrupat; ne-am străduit în paginile de mai sus să statornicim pacea și ne-am încredințat că singura pace în care pot odihni inimile noastre este pacea lui Iisus. Tot ce este în afară de acest Adevăr e minciună, e eroare, e rătăcire și tot ce este în afară de această Pace e război, e tulburare, e răzvrătire”³⁰. Preotul profesor dr. Constantin Coman apreciază că această lucrare a arhimandritului Paulin Lecca are o „valoare extraordinară, este un „tratată extins” foarte bine documentat, cu un „foarte riguros și adânc discurs propriu” și „o pledoarie pentru relevanța universală a Adevărului Bisericii... În plus, Părintele Paulin Lecca se dovedește un neîntrecut scriitor, folosind o limbă românească fermecătoare”³¹.

Activitatea cărturărească a părintelui Paulin Lecca este întregită și de numeroasele articole publicate în diferite reviste bisericești, precum și de traduceri făcute din limba rusă, și anume: Igor Smolici, *Din viața și învățătura stareților*, Editura Anastasia, București, 1997; Serghei Bulgakov, *Icoana și cinstirea sfintelor icoane*, Editura Anastasia, București, 2000, lui datorându-i-se și una dintre versiunile românești ale *Pelerinului rus*, Editura Sophia, București, 1998³².

---

²⁹ Răzvan CODRESCU, „Cine a fost Paulin Lecca”, pp. 156-158.

³⁰ Răzvan CODRESCU, „Cine a fost Paulin Lecca”, p. 461.

³¹ Răzvan CODRESCU, „Cine a fost Paulin Lecca”, *Nota editurii*, pp. 5-6.

³² Răzvan CODRESCU, „Cine a fost Paulin Lecca”, p. 461.

Având probleme de sănătate și fiind ostenit de greutatea, lipsurile și ne-
cazurile suferite, dar cu bucuria duhovnicească a lucrului împlinit, părintele
profesor, duhovnic și exarh Paulin Lecca și-a înaintat demisia către Înaltpreas-
fințitul Părinte Mitropolit Nicolae, cu motivația că „fiind bolnăvicios și înain-
tat în vârstă, nu-mi pot îndeplini toate îndatoririle privitoare la disciplina și
supravegherea elevilor. Totodată – scria el – Vă rog să-mi dați binecuvântarea
de a mă reîntoarce la mănăstirea mea de metanie (Frăsinei, n.n.) ori, dacă
boala mea se va agrava, la Casa sanatorială de la mănăstirea Dealu”³³.

Ultimii patru ani ai acestei vieți pământești (1994-1998) i-a petrecut în
armonia rugăciunilor și cântărilor duhovnicești la mănăstirea de călugărițe
Rogozu, Vrancea. Acolo s-a săvârșit din viață, la 30 ianuarie 1998, fiind în-
mormântat în cimitirul așezământului monahal³⁴, nu departe de biserica în
care a slujit.

Preot Dr. Ionel POPESCU

---

³³ AAORT, dos./1971, actul nr. 444-C/1972.

³⁴ *Informații*: monahia Serafima Pricop, stareța mănăstirii Rogozu.

Preot Profesor Ioan Ageu – o biografie rezumativă

Preotul profesor Ioan Ageu s-a născut la 13.03.1917 în localitatea Buhani, jud. Arad, fiul lui Ioan și Maria Ageu, țărani mijlocași.

Școala primară o urmează în satul Buhani, apoi urmează cursurile la Brad, la Liceul „Avram Iancu”. După terminarea liceului s-a înscris, în anul 1936, la Academia de Teologie din Arad, ca bursier al Episcopiei Aradului.

În anul 1940 termină studiile la Academia Teologică și susține examenul de capacitate, obținând calificativul pentru parohii de clasa I rurală.

Din dorința de a deveni profesor de teologie se înscrie la Facultatea de Teologie din Chișinău, refugiată la Iași. În perioada 1941-1942 urmează și cursurile Seminarului Pedagogic de pe lângă Universitatea Iași.

În vara anului 1942 este hirotonit diacon (15.08.1942), ulterior în decursul aceluiași an este hirotonit preot duhovnic pe seama Academiei de Teologie din Arad.

Din 1.09.1942 ocupă funcția de profesor titular definitiv în învățământul secundar și asistent suplinitor la Academia de Teologie din Arad, până în anul 1948. După desființarea Academiei activează la Centrul de Îndrumare a Clerului Sibiu.

În perioada septembrie 1940-aprilie 1941 mai funcționează ca și pedagog la Liceul Comercial de Băieți Arad.

În cadrul Academiei de Teologie Arad a ocupat Catedra de Drept și Administrație bisericească și a predat următoarele materii: Ermeneutica biblică, Istoria bisericească universală până în 1054, Drept bisericesc.

Se înscrie la studii de Doctorat în cadrul Facultății de Teologie a Universității București, studii pe care nu le finalizează datorită perioadei de detenție la care a fost supus.

După desființarea Academiei de Teologie din Arad, pe lângă funcția de cadru didactic la Centrul de Îndrumare a Clerului, a mai funcționat ca profesor de religie la Liceul „Moise Nicoară” Arad, Liceul Comercial de Fete și Liceul Industrial de Fete din Arad. A mai funcționat o perioadă scurtă, în 1948, în postul de contabil la Liceul „Moise Nicoară” Arad.

Reforma învățământului din 1948 aduce schimbări majore în ceea ce privește predarea religiei în școli, aceasta fiind exclusă din procesul de învățământ. Ca urmare a acestei decizii, Pr. Prof. Ioan Ageu este transferat la

---

Școala elementară Păuliș, apoi la Școala elementară Nr. 24 Arad , unde a predat limba romana, istorie și științele naturii.

Încă din perioada studenției publică o serie de articole în revista oficiala a Episcopiei Aradului *Biserica și Școala*.

„Dogmatica ortodoxă în raport cu celelalte confesiuni se prezinta pură, străbătută de lumina vie a Duhului Sfânt, lipsita de balastul lucrurilor pământești, care coboară și compromit valoarea dumnezeiasca a învățaturii creștine” (Pr. Prof. Ioan Ageu, „De ce iubim ortodoxia”?, în: *Biserica și Școala*, nr.31/20.07.1939).

Episcopia Ortodoxă Română din Arad, în urma aprecierii activității desfășurate de Pr. Prof. Ioan Ageu ca profesor asistent la Academia de Teologie din Arad și ca profesor de teologie în Arad, precum și cu îndeletnicirea cu scrisul în domeniul religios, în data de 15.04.1948 îi da binecuvântarea de a purta „brâu roșu”.

Preotul profesor Ioan Ageu nu a făcut parte din structurile Partidului Comunist.

În 1949 este arestat iar prin Sentința nr.650/28.11.1949 a Tribunalului Timișoara este condamnat la 1 an și 6 luni închisoare corecțională pentru „omisiune de denunț”. Era condamnat pentru că nu a denunțat la Securitate vizita pe care i-o făcuse Gligor Cantemir, inițiatorul unei organizații anticomuniste.

La expirarea pedepsei 4.07.1950 prin Decizia MAI nr.318/1950 și majorată prin Decizia nr.689/1952 a fost încadrat într-o colonie de muncă, fiind eliberat abia în 31.05.1954.

La 25.02.1958 a fost arestat și condamnat la 25 ani de munca silnica și 10 ani degradare socială (Sentința 62/30/03/1959 Tribunalul București) motivul fiind „uneltire contra ordinii sociale”.

A fost pus în libertate la 31.07.1964 conform Decretului nr.411/1964.

A executat pedepsele în penitenciarele: Jilava, Timișoara, Aiud (2 ani la Zarca), Uranus, Rahova și Coloniile de muncă Capul Midia și Peninsula.

În închisoare a refuzat reeducarea deoarece nu a acceptat descreștinarea adică autobatăjocoria. Refuzul de a-și trăda credința ortodoxă a fost aspru pedepsit prin torturi psihice, fizice și întemnițarea la Zarca Aiud, în grupul deținuților recalcitranti, pe o perioada de 2 ani, neavând voie să ia legătura cu familia.

La Aiud în celulă organiza slujbe religioase, antrenând și pe ceilalți deținuți.

Ca mărturie a credinței vii ortodoxe stau și scrierile unui fost coleg de celulă, Pr. Liviu Brânzaș care în cartea sa *Raza din catacomba. Jurnal din închisoare*, amintește de timpul petrecut împreună cu preotul Ioan Ageu:

„Părintele Ioan Ageu a fost profesor la Academia Teologică Ortodoxă din Arad. Este originar din Buhani, jud. Arad. Este una din marile mele șanse de a învăța teologia. Nu numai pentru ca este profesor de teologie ci mai ales pentru că este dispus să-mi țină un adevărat curs. Și cursul se predă metodic și cu neabătută punctualitate. Cursul se face având la bază *Crezul*: Dogma Sfintei Treimi, creația, mântuirea prin Iisus Hristos, lucrarea Duhului Sfânt prin Sfintele Taine, însușirile Bisericii, învățătura despre Maica Domnului, păcatele și virtuțile, etc. Cineva parca i-a șoptit colonelului Iacob (care are în supraveghere specială această parte a închisorii) să oprească pentru un timp sarabanda mutărilor. Stau împreună cu Părintele Ageu până se termina de predat cursul. Am convingerea că dacă mâine aș participa la examenul pentru admiterea la Facultatea de Teologie, as reuși”.

După eliberarea din temnița comunistă nu i s-a mai permis să revină la slujirea altarului, revenind în satul natal Buhani.

A fost nevoit să lucreze ca muncitor necalificat pe șantiere de construcții.

În anul 1967 se mută cu soția Raisa Ageu la București, unde locuiesc până în 1992, an în care se reîntorc la Arad.

În anul 2000 se mută în satul natal Buhani, iar ultimii ani din viață îi petrec la locuința nepotului Ioan Bumb din Sebiș.

Pr. Prof Ioan Ageu a trecut la cele veșnice în 17.04.2010, fiind înmormântat în cimitirul din Buhani.

Dr. Adina BUMB

NOTE, COMENTARIU, INTERVIURI

Note de călătorie: Almaș, Arad, Hodoș-Bodrog (27-31 mai 2024)

În luna februarie 2024 am primit o scrisoare de invitație pentru a participa la o conferință dedicată spiritualității filocalice în raport cu mărturisirea de credință astăzi, din partea decanului Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion Felea”, a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Pr. Prof. Cristinel Ioja. Aceștia și-au dorit să organizeze o întâlnire cu studenții și doctoranzii facultății de teologie extinsă, apoi cu publicul larg, în colaborare cu Arhiepiscopia Aradului și Consiliul Județean Arad. Știam că în spate se afla părintele Agapie Corbu, stareț al schitului Buna Vestire, schit pe care l-a proiectat și construit pe teritoriul comunei Almaș, în mijlocul pădurii din localitate, unde locuiește de mai bine de douăzeci de ani, împreună cu părintele Nectarie, părintele Filothei, părintele Iosif și fratele Nicolae. Îl întâlnisem cu un an înainte la Bose și vorbisem despre călătoriile mele în România împreună cu Părintele Ioanichie Bălan. Părintele rămăsese uimit de cunoștințele directe pe care le aveam despre marile figuri duhovnicești ale monahismului românesc. Ar fi vrut să împărtășesc harul acelei experiențe cu publicul ortodox din orașul său. Cu atât mai mult, știind că finalizasem reeditarea volumului Chipuri și cuvântări ale Părinților pustiei românești, apărut ulterior, în ianuarie 2024, la Editura Qiqajon. Invitația din partea decanului Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, unde părintele Agapie a predat exegeza biblică și unde încă mai ține cursuri de spiritualitate ortodoxă, fusese sugerată de acesta.

Conferința, în jurul temei „Tradiția isihastă românească. Mărturii despre întâlniri memorabile cu duhovnici și sfinți români”, a fost organizată pentru zilele de 29 și 30 mai. Cu toate acestea, nu am conștientizat importanța evenimentului, așa cum mi-am dat seama mai târziu. Părea a fi o simplă întâlnire, cum se organizează multe într-o eparhie vie și activă precum cea din Arad sau alte centre din România. Trebuia să se adreseze unui grup de studenți și călugări, lărgit pentru a include și laici interesați.

Alături de mine a fost invitat și Fr. Sabino Chialà, starețul de la Bose, care urma să vorbească despre spiritualitatea Sfântului Isaac Sirul, fin cunoscător și traducător al operei acestuia, întrucât unul dintre volumele sale tocmai fusese tradus în limba română. Urma să fim însoțiți de tânărul egumen al recent înființatei Mănăstiri Pantocrator din Arona, părintele Victor Crețu, originar din Republica Moldova, care a studiat la Kiev și se află de zece ani în Italia. La nevoi (și chiar aveam nevoie!) ne-ar fi servit drept interpret, sarcină pe care a îndeplinit-o cu reală măiestrie, deși nu era obișnuit cu astfel de angajamente. Îi sunt foarte recunoscător pentru tot ajutorul pe care ni l-a acordat.

Primul semn că evenimentul lua o turnură mai solemnă a fost schimbarea zborului avionului. În loc să plece marți, zborul a fost devansat pentru luni, pentru a petrece două zile în schitul părintelui Agapie. Un zbor direct Bergamo/Cluj Napoca și un drum lung cu prietenul nostru Andrei și noi trei până la schit, în mijlocul pădurii, pe un drum de pământ nu tocmai ușor de parcurs. Fără o mașină 4x4 până acolo cu siguranță nu ai ajunge. Odată ajunși la destinație, prima mare uimire: un schit minunat, într-un mediu tipic isihast, cu o primire frățească și caldă din partea părintelui Agapie și a fraților. Fiecăruia i se pune la dispoziție, nu o chilie, ci o căsuță, mică, dar cu toate cele necesare, chiar și mașina de cafea cu capsulele Lavazza. Puțină cafea era necesară pentru că Sfânta Liturghie începea la ora două noaptea, după ceasurile noastre.

Schitul urmează cronometrarea bizantină, tipică pentru Athos, unde miezul nopții coincide cu apusul soarelui. Nu există electricitate, dar schitul este dotat cu panouri solare care asigură o rezervă de electricitate, apă caldă și, la nevoie, un generator de energie, suplinind nevoia de electricitate pentru becuri, calculatoare etc. Liniștea este obligatorie, dar naturală, rodnică, plină de prezență. Aura schitului este una de blândă armonie frățească, în dulce ascultare față de stareț, fiecare ocupându-se, în liniște, de treburile sale, fiindcă stilul de viață poate fi definit ca unul de lucrare în singurătate fraternă. O mare parte din rugăciunea de noapte și cea zilnică se petrece în singurătate. În mod normal, se mănâncă împreună o dată pe zi (prezența noastră îi determina să înmulțească întâlnirile la masă, și pentru că era un prilej de a vorbi despre multe lucruri). Foarte frumos a fost și momentul conversației fraterne pe veranda blocului central al mănăstirii, cu o priveliște cât vezi cu ochii asupra pădurilor și a câmpiei de jos, cu cântecul păsărilor care ne însoțea mereu și cu cele două pisici ale casei, de nelipsit, mereu în preajmă. O adevărată bucurie a întâlnirii.

Mai presus de toate, Fr. Sabino, cu ușurința lingvistică care îl distinge, a relatat istorioare și aspecte din experiența sa de întâlniri teologice ecumenice și vizite la biserici din diferite țări, precum și evenimentele care l-a avut în luptă cu manuscrisele lui Isaac Sirul și cu traducerea acestora. În schit, Părintele Agapie și Părintele Filothei cunosc foarte bine siriaca, sunt încercați traducători în limba română a multor texte patristice siriene și au înființat o editură, „Sf. Nectarie”, pentru editarea de texte patristice în limba română și astfel s-au bucurat vizibil de competența fratelui Sabino. La slujirea nocturnă a Sfintei Liturghii, în cele două nopți petrecute la schit, ne-am bucurat trăind o stare duhovnicească de o reală intensitate. Liturgia s-a desfășurat în greacă și română, sotto voce, cântată, într-o atmosferă de mare reculegere. Apoi, fiecare se retrăgea în căsuța sa până dimineața pentru micul dejun, lăsând pe fiecare să-și petreacă restul nopții fie în rugăciune, fie în odihnă. Un dar nesfârșit de fraternitate și comuniune: pentru mine o frumoasă icoană a Sfântului Nicodim Aghioritul, pentru Fr. Sabino o icoană a Sfântului Isaac Sirul.

În dimineața celei de-a doua zile, cu două mașini, am coborât în oraș, unde seara urma să aibă loc conferința în cea mai prestigioasă sală din oraș, Filarmonica din Arad. Înainte de prânz, însă, tot cu părintele Agapie însoțitor, eram așteptați în sala mare a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad pentru o întâlnire, spontană, pe teme de spiritualitate filocalică și figura Sfântului Nicodim Aghioritul pentru mine, în timp ce pentru Sabino urma să fie o prezentare despre spiritualitatea siriacă. A fost toată facultatea, toți studenții și doctoranzii. Am vorbit în italiană, iar părintele Victor a tradus. Dezbateră care a urmat a fost interesantă, cu multe întrebări despre tradiția filocalică și influența ei în ultimele două secole în Biserica Ortodoxă și despre importanța cunoașterii tradiției patristice pentru o bună formare teologică și spirituală, în deplină comuniune ecumenică. A urmat apoi vizitarea spațiilor Facultății, a bisericii și a diferitelor încăperi, înainte de nelipsita masă festivă. Fraternă, da, dar fără cruțare, foarte bogată! După, instalarea la hotel, un pic de odihnă și plecarea spre conferința de seară la Filarmonică.

Conferința a cuprins trei momente. Prezentarea noii ediții românești a *Eortodromionului* Sfântului Nicodim Aghioritul, proaspăt tipărită, de către părintele Agapie, în traducerea unuia dintre fiii săi duhovnicești, tânărul Ilie Stănuș, din Alba Iulia, care cunoaște perfect limba greacă, fiind student la Atena. Am aflat la final că traducătorul era prezent în sală, întrucât îmi scrisese că nu va lipsi de la eveniment și astfel, cu mare satisfacție, am putut să-l cunosc personal. De comun acord cu părintele Agapie, are în plan să

---

traducă și alte lucrări ale Sfântului Nicodim în limba română, pentru una dintre ele am fost rugat să pregătesc introducerea istorico-spirituală. Un al doilea moment, central, era cel în care a fost rândul meu să împărtășesc experiența întâlnirii cu marile personalități ale monahismului românesc în numeroasele mele călătorii în România din 1984, anul primei mele călătorii aventuroase. Fusesem rugat să vorbesc în limba română, dar oricât de bun eram la citirea și înțelegerea limbii române, nu îndrăznisem niciodată să mă expun cu pronunția mea foarte slabă a limbii române. Trimisesem demult textul discursului meu deja tradus în limba română, pe care îl intitulasem: „O aventură a prieteniei. Descoperirea tradiției isihaste românești”, un text pe care a trebuit să îl reduc foarte mult pentru expunerea mea directă, întrerupându-mă ici și colo cu istorioare povestite în italiană și traduse imediat de prietenul meu, părintele Victor, care mă însoțea. Cel de-al treilea moment a fost un spectacol de canto al cunoscutei artiste Maria Coman, acompaniată de grupul vocal Psaltic Sfântul Ioan Damaschin, condus de părintele Gabriel Streulea, interpretând psalmi și imnuri bisericești. Totul foarte frumos.

Dar ceea ce nu mă așteptam deloc a fost reacția publicului din sală la prestația mea. Eram preocupat de pronunțarea corectă a textului pe care îl pregătisem, dar sala a trăit o emoție unică ascultând relatarea mea despre întâlnirile cu figurile legendare ale monahismului românesc, în special cu Părintele Cleopa și Părintele Paisie de la Sihăstria, despre cum se materializa prezența lor cu înțelepciunea și puterea duhovnicească ce îi caracterizau, figuri pe care aproape nimeni dintre cei prezenți nu a putut să le cunoască personal. Cu atât mai mult cu cât toată lumea știa că în anul următor, în 2025, cu prilejul centenarului ridicării la nivelul de Patriarhie a Bisericii Ortodoxe Române, acești călugări vor fi canonizați. Nepotolită sete provoca receptarea relatării, revărsată din suflete, din uimirea de a se simți străpunși la inimă de harul mijlocirii și ocrotirii sfințeniei unor oameni care au păstrat frumusețea credinței, capabilă să transfigureze prezentul, chiar și atunci când este deosebit de greu. Mi-am dat seama de acest lucru după aceea, când mulți oameni, tineri și bătrâni, au dorit o fotografie, spre amintire, cu mine, când mulți și-au exprimat recunoștința pentru o astfel de întâlnire, când au comentat: așadar credința este încă vie și plină de speranță pentru noi toți; tradiția continuă și generează viață!

În schimb, am înțeles ca niciodată, harul de care am putut să mă bucur, norocul aventurii mele. Mi-au arătat imediat linkul către televiziunea locală, pentru că transmisese integral întâlnirea, și reacțiile măgulitoare ale postului

---

de televiziune al Bisericii Ortodoxe Române, TvTrinitas din București. Pe scurt, un entuziasm deosebit, total imprevizibil pentru mine. Ziua s-a încheiat cu o cină la hotel cu toți cei care au organizat conferința, inclusiv cu părintele Bogdan, care a stat mereu ascuns, dar care a prezidat totul din punct de vedere organizatoric.

A doua zi va fi rândul fratelui Sabino să țină prelegerea de seară în sala primăriei Arad. Dimineața, o vizită la catedrala ortodoxă din orașul Arad, construită după căderea lui Ceaușescu, pe care diaconul catedralei ne-a prezentat-o cu multă cordialitate. O minunăție. Înainte de a merge să vizităm mănăstirea Hodoș Bodrog, ne oprim la magazinul din oraș pentru a cumpăra două valize și sandale de schimb pentru mine, pentru că ale mele se rupseseră. Nu puteam încă să evaluez pe deplin motivul pentru care am cumpărat valizele. Aveam să aflu a doua zi, când ne-am oprit din nou la același magazin pentru a cumpăra alte două valize. Am ajuns să aflu că cele două valize erau pentru mine, deoarece părintele Filothei îi dăduse părintelui Victor cărțile pe care aş fi vrut să le am, fără să știu că el mi le pregătise deja în dar. Am venit în România cu un rucsac mic și m-am întors acasă cu două valize pline de cărți, pe care încercasem în zadar să le obțin în lunile precedente din România și pe care, în schimb, părintele Filothei mi le puse deoparte, cu extremă generozitate, fără ca eu să știu. Acesta era motivul pentru care părintele Victor tot calcula greutatea valizelor care urmau să fie transportate în avion, pentru a nu depăși încărcătura permisă. Avea deja cărți pentru mine în camera lui și fusese suficient de ascultător încât să nu-mi spună nimic.

Dimineața a continuat cu o vizită la Mănăstirea Hodoș Bodrog, situată la circa cincisprezece kilometri de Arad, în apropierea cursului inferior al râului Mureș, însoțită de foarte amabilul părinte Nicolae, membru al comunității acestei mănăstiri și profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, care cunoaște și limba greacă, dar și italiană, deoarece de câțiva ani frecventează surorile Clarise de la Sfânta Agatha Feltria, cu care are o legătură foarte puternică. Mănăstirea te încântă, un loc încărcat de istorie. Fondată înainte de 1177, a cunoscut numeroase transformări până când a devenit un punct de referință pentru Biserica Ortodoxă Română între secolele XIV și XV. Legenda spune că un taur, care făcea parte din turma unui păstor din zonă, a găsit o icoană a Maicii Domnului sub o movilă de pământ. Icoana se păstrează în biserica mănăstirii, împreună cu efigia capului taurului care a făcut descoperirea, deasupra ușii la intrare a bisericii. În interior,

---

puteți admira fresce foarte frumoase, datând de la începutul secolului al XVII-lea. Aici ne înfruptăm din primele cireșe ale sezonului, pe care le vom termina de mâncat la aeroport a doua zi. Pe mesele românilor nu se găsesc niciodată fructe. Cadoul este, așadar, o surpriză foarte binevenită. În timp ce vizităm muzeul, îl întâlnim pe părintele Modest, în vârstă de optzeci de ani, micuț și ingenios, radiind bucurie în simplitatea sa. Ne amintim de vicisitudinile mănăstirii în vremea comunismului și apoi aflăm despre arta specială a Părintelui Modest: el este priceputul croitor al patriarhului! Singurul regret: nu există nimeni care să fi ales să învețe această meserie la școala sa.

Înapoi la hotel, în Arad, pentru că ne așteaptă prânzul cu Arhiepiscopul Aradului, Timotei Sevcicu. Nu a fost doar o masă împreună. Conversația a căpătat un ton confidențial, deschis la problemele actuale ale Bisericii, în dorința unei întâlniri sincere și rodnice între credincioși, între biserici, între tradiții diferite, dar toate tinzând spre unicul mister care le stă la bază. „Cum este posibil ca astăzi să nu ne întâlnim?“, a fost întrebarea de fond care a canalizat confidențele celor care au luat masa.

Seara, a venit rândul fratelui Sabino, prezentat de părintele Nicolae Tang de la Hodoș Bodrog, în fața unei mari adunări pregătită să-l asculte, să expună spiritualitatea părinților sirieni, în special a lui Isaac de Ninive, în contextul ecoului pe care acest sfânt l-a generat în toate bisericile din antichitate. Cum unul dintre textele sale tocmai fusese tradus în limba română și era pus în vânzare pe coridorul din fața sălii de conferințe, Fr. Sabino a fost în cele din urmă copleșit de o coadă lungă de oameni care îi cereau un autograf. Prezentarea a fost intensă și înțeleasă în dimensiunea ei ecumenică, căci toată lumea a sorbit și continuă să soarbă din izvoarele acestui uriaș al spiritului care știe să vorbească tuturor, pentru că nu face disertații, ci povestește experiența directă a întâlnirii cu Domnul său.

După cina de la hotel, părintele Agapie și părintele Filothei și-au luat rămas bun de la noi pentru a se întoarce la schitul lor, fiindu-le nespuse de recunoscători pentru toată grija pe care ne-au arătat-o și pentru fraternitatea caldă de care ne-am bucurat împreună. A doua zi este ziua întoarcerii noastre în Italia, cu ultima piedică la aeroport. Biletul de întoarcere este anulat. Biletele, emise de compania Lufthansa atât pentru dus, cât și pentru întors, după ce au fost schimbate pentru dus, nu sunt disponibile nici măcar pentru întors. Căutăm o soluție și, în cele din urmă, plătind un fel de penalizare, ne permit să obținem biletele. Cu toate acestea, avionul care pleacă din Timi-

---

șoara are întârziere și cu siguranță nu vom ajunge la timp pentru scala de la Munchen. Singurul gând: cum rămâne cu valizele noastre? La Munchen pierdem zborul de legătură spre Milano, alergăm la diverse ghișee, obținem în cele din urmă un nou bilet spre Milano cu un avion care pleacă cu două ore mai târziu. Într-un final, toate se rezolvă. La Milano ne găsim valizele și îl găsim pe vice-priorul de la Mănăstirea Bose care vine să ne ia și să ne ducă la diferitele puncte de întâlnire convenite: pentru părintele Victor la Novara, pentru mine la Santhià. Și ne-am salutat așa cum repetam mereu când ne salutăm în perioada pascală în România: „Hristos a înviat!” , „Adevărat a înviat!”. Seara, nu destul de târziu, suntem cu toții, fericiți, acasă.

Pr. Dr. Elia CITTERIO

ANEXE FOTOGRAFICE

Vechile biserici ortodoxe ale Devei

Biserica medievală din Deva (azi dispărută)

Turnul vechii biserici de „pe Vale” (1727)

Biserica „Sfântul Ierarh Nicolae” din Deva (1861-1873) – aspectul inițial

Biserica „Sfântul Ierarh Nicolae” după renovarea interbelică

Interiorul catedralei episcopale din Deva

Părintele Profesor Ioan Ageu (1917-2010)
- o restituire istorică necesară

Cununia lui
Ioan și Raisa
Ageu (Nichi-
șoara, 26 iulie
1942)
Arhiva Fami-
liei Bumb

Pr. Prof. Ioan Ageu (Academia
Teologică din Arad, 1947)
Arhiva Facultății de Teologie
Ortodoxă „Ilarion V. Felea” Arad

Poză din perioada de detenție (1949)
Arhiva C.N.S.A.S.

Preotul Profesor Ioan Ageu la bătrânețe
Arhiva Familiei Bumb

Casa părintească a Preotului Profesor Ioan Ageu din Buhani

Biserica Ortodoxă din Buhani

Crucea de mormânt a Părintelui Profesor Ioan Ageu și a preotesei Raisa

Certificat de naștere
Arhiva Familiei Bumb

№	Nume	Părinți	Sex	Data	Locul	Nota
1	...	...	...	1869	Buhani	...
2	...	...	...	...	...	...
3	...	...	...	1875	April 8	Buhani 4/13
4	...	...	...	1890	August 18	Buhani 4/13
5	...	...	...	1897	...	...
6	...	...	...	1898	...	...
7	...	...	...	1898	...	...
8	...	...	...	1898	...	...
9	...	...	...	1898	...	...
10	...	...	...	1898	...	...
11	...	...	...	1898	...	...
12	...	...	...	1898	...	...
13	...	...	...	1898	...	...
14	...	...	...	1898	...	...
15	...	...	...	1898	...	...
16	...	...	...	1898	...	...
17	...	...	...	1898	...	...
18	...	...	...	1898	...	...
19	...	...	...	1898	...	...
20	...	...	...	1898	...	...

Protocol matricol al botezațiilor pe anii 1869-1921 (fila 50)
 Arhiva Parohiei Ortodoxe Buhani

Legitimăție de student teolog (1938)
 Arhiva Familiei Bumb

Diplomă de Capacitate Preoțească (26 iunie 1940)
Arhiva Familiei Bumb

Chitanță – Cupon de
achitare a taxei de școlarizare pe anul școlar
1942-1943
(Facultatea de Teologie
din București, 1942)
Arhiva Familiei Bumb

Adresă, Liceul Industrial „Aurel Vlaicu” Arad (20 mai 1947)
Arhivă personală Prof. drd. Alin-Florin Ciotea

Distincție – brâu roșu (15
aprilie 1948)
Arhiva Familiei Bumb

Decizia de numire ca asistent la Centrul de îndrumare a clerului Arad de pe lângă Institutul ortodox de grad universitar din Sibiu (1948)
 Arhiva Familiei Bumb

Act de hirotonie
 (4 august 1954)
 Arhiva Familiei Bumb

Carnet de muncă
Arhiva Familiei Bumb

3. CAP. I DATE PRIVIND STAREA CIVILĂ A TITULARULUI

Numele AGRU
 Prenumele IOAN
 Născut în AGRU IOAN

NUMELE ȘI PRENUMELE PĂRINȚILOR
 Tată AGRU IOAN
 Mamă AGRU MARIA

DATA ȘI LOCUL NAȘTERII TITULARULUI
 Anul 1912 Luna MARIE Zile 12
 Comuna BUMBĂLI Raionul BUMBĂLI
 Regiunea CRĂIANA

ACTUL DE NAȘTERE
 Nr. 19 Anul 1912 Luna MARIE Zile 12
 Eliberat de ȘEFUL POL. CIV. BUMBĂ

CARNETUL A FOST COMPLETAT DE:
 Tov. AGRU TEODOR
 Semnătura. [Signature]

AGRU TEODOR
Șef de familie

Certificat de căsătorie (26
februarie 1967)
Arhiva Familiei Bumb

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
 STATUL POPULAR AL ROMÂNIEI
 STAREA CIVILĂ

LOCUL ȘI DATA ÎNCHIERII CĂSĂTORIEI
 Comuna BUMBĂLI Raionul BUMBĂLI
 Orașul
 Anul 1966 Luna februarie Zile 28

CERTIFICAT DE CĂSĂTORIE
 Seria K Nr. 111331

NUMELE ȘI PRENUMELE PĂRINȚILOR
 Numele soțului AGRU
 Prenumele soțului IOAN
 Data și locul nașterii soțului
 Anul 1912 Luna MARIE Zile 12
 Comuna BUMBĂLI Raionul BUMBĂLI
 Orașul
 Numele tatălui AGRU
 Prenumele tatălui IOAN
 Numele soției CARUCC
 Prenumele soției ANNA
 Data și locul nașterii soției
 Anul 1910 Luna august Zile 26
 Comuna LIPNIC Raionul ȘOȘOAGA-URSS
 Orașul
 Numele tatălui CARUCC
 Prenumele tatălui ION

LOCUL ÎNCHIERII CĂSĂTORIEI
 Comuna BUMBĂLI
 Orașul
 Raionul BUMBĂLI
 Căsătoria a fost încheiată în registrul stării
 civile la nr. 1966 din anul 1966
 Luna februarie Zile 28

NUMELE DUPĂ CĂSĂTORIE
 SOTUL AGRU
 SOTIA AGRU
 Eliberat astăzi de [Signature] Nr. 5246
 Semnătura. [Signature]

Ocupații înainte de arestare

1. Profesor titular definitiv în învățământul secundar (universitar) (mărcușnic) din data de 1 Sept. 1942
2. Asistent titular provizoriu la Academia de Teologie din Arad și după desființarea Academiei la Centrul de studii al secolului XIX

- 1942 ① Profesor titular definitiv în învățământul secundar (universitar) din data de 01.09.1942.
Înscris la doctorat (Facultatea de Teologie Univ. București) Nu am terminat doctoratul din cauza că nu s-a arădat
- 1949 ② În 1949 în momentul pierderii noastre s-au căutat universitare ca asistent titular provizoriu la Academia de Teologie din Arad (din 01.09.1942) iar după desființarea Academiei, la Centrul de studii al secolului XIX

- ③ După eliberarea din detenție (în 1954 și 1964) am fost mereu urmărit și supravegheat de organele securității astfel că nu am avut posibilitatea să-mi dezvolt existența decât murdar în construcții ca muncitor necalificat sau în cele mai modeste funcții cel mai slab remunerat.
- ④ Pe perioada detenției am fost dezbătat dacă să văd sau să devin informator. Am refuzat să devin informator al Securității astfel că nu am avut dreptul, ~~pe~~ pe toată perioada detenției, să primesc de la familie pachet, scrisoare sau viză (buna ne obișnuia) și nici să fie vizitat. Până în 1964 soția mea a crezut că sunt mort.

**Două sigilii ale Bisericii cu hramul
„Adormirea Maicii Domnului” din satul Ocișor, județul Hunedoara**

Sigiliul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Ocișor (1839)

Sigiliul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Ocișor (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)

**Stema Episcopiei Aradului, Ienopolei și Hălmaagiului,
reprezentată pe un vitraliu din reședința episcopală**

Stema Episcopiei Aradului, Ienopolei, Hălmaagiului și Hunedoarei
(Vitraliu de la Reședința eparhială)

**Steagul Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române
din Arad, donat de Elena Goldiș (1937)**

Steagul Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române Arad (1937)

Steagul Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române Arad, 1937 (avers)

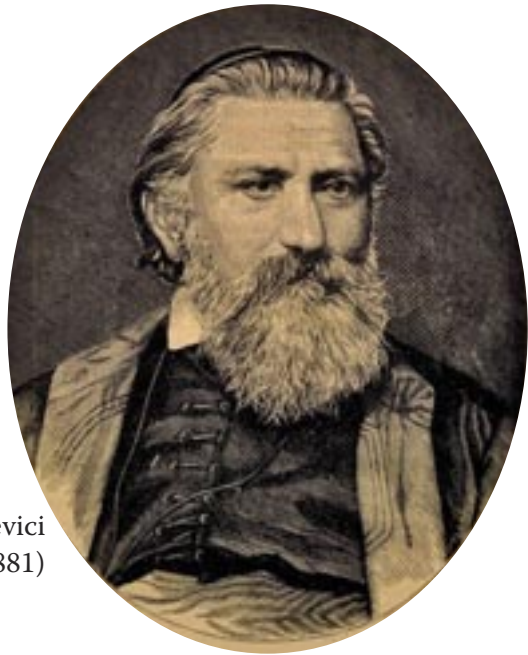
Steagul Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române Arad, 1937 (revers)

**Figuri ecleziastice și laice din părțile Aradului,
sfârșitul sec. XIX-începutul sec. XX**

Preotul Gheorghe Buha
(1897-1936)

Protopopul Gheorghe Vasilievici
(1823-1881)

Teodor Papp (1822-1887)

